

25.–

240 p.

list 11/53

25.—

240 p.

list 11/53

O BOHATÝRSKÉM
EPOSE SLOVANSKÉM.

POJEDNÁVÁ

DR. J. MÁCHAL.

ČÁST PRVNÍ:

PŘEHLED LÁTEK V BOHATÝRSKÉM EPOSE SLOVANSKÉM.

V PRAZE 1894.
NÁKLADEM SPISOVATELOVÝM.

O BOHATÝRSKÉM
EPOSE SLOVANSKÉM.

POJEDNÁVÁ

DR. J. MÁCHAL.

ČÁST PRVNÍ:

PŘEHLED LÁTEK V BOHATÝRSKÉM EPOSE SLOVANSKÉM.

V PRAZE 1894.

NÁKLADEM SPISOVATELOVÝM.

KNIHTISKÁRNA B. STÝBLA V PRAZE.

OBSAH.

Strana

Hlava třetí.

Stručný úvod literární.

Národní epos vykvetl hlavně u Jihoslovanův a Rusů, jak naše doba zřejmě ukazuje; že bylo v době starší jinak, nemůžeme žádným průvodným svědectvím doložiti. Měli ovšem také ostatní národové slovanští jako Slovinci, Čechové, Poláci a Lužičtí Srbové historické a kratší výpravné písně jako dosud, avšak v míře skrovné, tak že u nich o národním epose v tom smyslu jako u Jihoslovanův a Rusů mluviti nelze [1]).

Epika srbská a bulharská opěvuje až na malé výjimky tytéž látky, a proto o ní pojednáme pod jedním záhlavím; za to byliny ruské obsahují látky zcela jiné než dumy maloruské, tak že třeba o každém druhu zvláště uvažovati. Bude tedy naším úkolem podati látkový rozbor epiky jihoslovanské, ruské a maloruské, k čemuž připojíme charakteristiku výpravných písní slovinských, českých, polských a lužickosrbských. O látkách, které společné jsou všem nebo několika národům slovanským, promluvíme na tom místě, kde jsou pro bohatýrský epos zvláště význačné. Dříve než k látkovému rozboru jednotlivých písní přikročíme, bude zajisté na místě podati stručný literární přehled o celé otázce týkající se bohatýrského eposu slovanského.

1. Nejrozšířenější název pro herojskou píseň u Srbů jest dle svědectví F. S. Kraussa slovo *riječ*, rovnající se řeckému *ἔπος*; v některých toliko krajinách, jmenovitě v jižní Hercegovině, sluje také *pjesan*. Kromě toho říká se jí též *guslarska pjesma*; knižní výraz jest *junačka pjesma* [2]).

Nejstarší písemné svědectví o národním eposu jihoslovanském spatřuje se v letopise popa *Dioklejského* či *Dukljanského* (libellus Gothorum) z XII. st., který obsahuje mnoho poetických věcí, jež mohly váženy býti z národní poesie. Určitější jest zmínka v biografii sv. Sávy od Domentiana na konci XII. neb na poč. XIII. st., kde líčí se dojem, jaký útěk sv. Sávy na Athos způsobil; někteří prý naříkali, jiní skládali zase *písně o odchodu jeho* do kláštera. St. Novaković, který na toto místo prvý upozornil, dokládá, že písněmi těmi mohly býti toliko písně lidové v nynějším slova smyslu, jak se skutečně až dosud o svatém Sávovi pějí [3]). Jiná písemná svědectví o písních jihoslovanských sebral nejlépe

---

[1]) V. Jagić, Gradja za slovinsku narodnu poeziju v Radu jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti XXXVII. 58. 66. U Zagrebu 1876.

[2]) Krauss v Mittheilungen der Anthropolog. Gesellschaft in Wien XV. str. 110.

[3]) Ein serbisches Volkslied über den Abgang des h. Sabbas zu den Mönchen v Arch. f. slav. Phil. IV. 317—323.

V. Jagić [1]) a pokud se epické poesie týká, stručně je uvedeme. Ze XIV. st. pochází narážka v letopise diplomata byzantského *Gregory Nicephora*, který v l. 1325—1326 Macedonií cestoval a zaznamenal, že slyšel průvodce své, Srby a Bulhary, zpívati o slávě junáků jemu neznámých. Kteří to junáci byli, nelze dokázati, neboť hrdinové, kteří se v nynějších písních jihoslovanských opěvují, žili vesměs v době po r. 1325; možno se toliko domýšleti, že velebily se činy starších bohatýrův a knížat domácích, jak o nich poeticky vypravuje zmíněný letopisec Dukljanský. Zřejmě jmenuje junáky v písních srbských opěvované jakýsi *Kuripešić*, rodem Slovenec, který nalézal se v poselství r. 1531 z Vídně do Cařihradu vypraveném a příhody tohoto poselstva popsal; v cestopise tom se zmiňuje, že v Chorvatsku a Bosně mnoho se zpívá o Malkošići, Radoslavovi Pavlovići (Pavlovitz von Radasel) a Kobilovići. Z junáků jmenovaných je pouze Kobilović (Miloš Obilić, Kobilić) v písních nynějších opěvován. Také v cestopise Chorvata *Vrančiće*, který vylíčil cestu z Budína do Adrianopole r. 1553 konanou, děje se zmínka o junácích v srbské a bulharské poesii opěvovaných, o Lazarovi, Milošovi Kobilići, Novakovi Debeljaku a královiči Markovi; ze svědectví toho tolik je patrno, že královič Marko byl dobře v Bulharsku znám, kdež se mu připisovalo založení hradeb na průsmyku balkanském u Vetrena a Suché Klisury. Dle zprávy českého cestopisce *V. Vratislava z Mitrovic* (1592—1595) vypravovalo se, že Marko královič žil na hradě Derventkapském mezi Sofií a Filipopolí. *Štěpán Gerlach* zmiňuje se v denníku své cesty po Turecku v l. 1573 a 1578 konané o písních bulharských a dokládá, že mu obyvatelé ukazovali blíže Pirota zříceniny hradu, kde bydlil Miloš Kobilić, který ubil císaře Murata; u Vetrena pak viděl trosky hradu, kde prý bydlil bulharský despota Novak Debeljak z národních písní jihoslovanských známý. Konečně dosvědčuje také *Jindřich z Lichtensteina*, vyslanec cís. Rudolfa II. k sultanu (r. 1584), že hradiště v Železných vratech mezi Ichtimanem a Vetrenem připisováno bylo Markovi královiči [2]). Jiné zajímavé svědectví podává Chorvat *Jurko Križanić* v 17. st. Připomínaje, kterak Římané měli obyčej při stole poslouchati písně o slavných činech svých předků, dokládá, že u Chorvatův a Srbů za jeho mládí kvetlo jakési napodobování onoho obyčeje římského. Viděl prý totiž vznešené pány a rytíře při kvasech, jakož i vojíny za jejich zády stojící, kteří opěvovali slavné činy Marka královiče, Novaka Debeljaka, Miloše Kobiliće a některých jiných bohatýrů. Ve své všeslovanské mluvnici Križanić uvádí také dva verše z junáckých písní srbských, v nichž jmenují se královič Marko a Radisav Siverinče. Slavonský satyrik *Anton Relković* umístil ve své Satyře (1761) národní píseň o bratřích Jakšićích a zároveň zmiňuje se o písních opěvujících královiče Marka. Konečně dva němečtí přírodopisci předešlého století, *Piller a Mitterpacher*, kteří cestovali župou Požežskou (Požega), dosvědčují, že obyvatelé tamější slavné činy starých svých králův a vojvodů rádi opěvují, majíce písně dle pravidel zpěvu a rhytmu složené.

---

[1]) Gradja za slovin. nar. poeziju v Radu XXXVII. str. 110 a d.

[2]) U Ichtimanu nalézají se dosud ssutiny jakési malé věže, které sedláci říkají „*Markova mehanička*", kde prý král Marko vesele si popíjel. Srv. K. Jireček, Cesty po Bulharsku. V Praze 1888 str. 84.

Uvedené zprávy písemné o epice jihoslovanské jsou sice obsahem svým skoupé a stručné, ale tím důležité, že podávají přímé svědectví o starobylosti epiky jihoslovanské [1]).

Od XV. st. znamenáme jednotlivé stopy písní národních v plodech básníkův umělých [2]). Ve sbírce idyll „Ribanje" (v Benátkách 1556) od *Petra Hektorovića Hvaranina* (1487—1572) nalézají se písně o královiči Markovi a bratru jeho Andrijáši, o zahynutí severinského vojvody Radosava, zabitého Udbinským vojvodou Vladkem. Kromě toho Hektorović zmiňuje se v listě svém k příteli Mikšovi Pelegrinovićovi r. 1550 o národních písních a činí rozdíl mezi bugaršticemi (epickými) a písněmi (ženskými). Básník *Jiří Baraković Zadranin* (1547—1628) podává v knize „Vila Slovinska" pěkný doklad národní písně o matce Margaritě (majka Margarita). V *Gundulićově* „Osmanu" nalézají se zřejmé stopy národních písní; kromě toho připomínají se junáci, o kterých se pěje v národní poesii: Lesander Srbljanin, Štěpán, Uroš a ostatní carové Nemanjići, Obilić, Svilojović, královič Marko, král Lauš, vévoda Janko, král Matyáš, Jiří Skanderbeg a j. Také *Gjon Palmotić*, který hlavně z národních písní vážil pravidelnost a národní ráz své básnické dikce, připomíná v písních svých hlavní hrdiny srbských písní: cara Štěpána, Lazara, Miloše Kobiliće, Jiřího Skanderbega, Sekulu, Michala Svilojeviće, despota Vuka, vojvodu Janka a j.

Národní písně srbské záhy byly sbírány; *nejstarší sbírky* pořízeny byly v jihodalmatských městech Kotoru, Perastu (předměstí Kotorském) a Dubrovníku. Kolem r. 1700 zaznamenáno bylo asi 50 a kolem r. 1750 asi 20 epických písní, které se zachovaly v několika rukopisných sbírkách. Dvě z nich nalézají se v knihovně jihoslovanské akademie v Záhřebě, kamž přešly z bibliotheky Kukuljevićovy; pocházejí z Kotoru a napsány byly na počátku XVIII. st. Obsahují dohromady 26 písní epických v 15 a 16slabičném rozměru a mají pravidelný refrain. Nejobsáhlejší sbírka rukopisná psaná roku 1758 nalézá se v knihovně kláštera Male Braće v Dubrovníce a obsahuje celkem 38 bugarštic a 46 úryvků jiných písní. Základ k ní položil kněz Ćuro Matei Dubrovčanin († v Římě 1728), který sebral 14 bugarštic, z části bez refrainu; druhá část obsahující 18 písní v témž rozměru, ale bez refrainu, pořízena byla básníkem Josipem Betondićem († 1764); třetí část obsahující 6 písní s verši dlouhými i krátkými bez refrainu a úryvky písní v různých rozměrech připojena byla sběrateli neznámými. V Perastu

---

[1]) Na základě rozpravy Jagićovy povstaly jiné články o témž předmětu, z nichž zasluhují zmínky: *S. Lubić*, Prilog Jagićevoj razpravi o „Gradji za slov. nar. poeziju" v Radu XL. 130—146; *A. N. Pypin*, »Первые слухи о Сербской нар. поэзіи ve Вѣст. Европы 1876, VI. 698 -742; *Pypin* a *Spasovič*, Historie literatur slovanských I. str. 215—217 (přel. A. Kotík. V Praze 1880); *S. Singer*, Beiträge zur Literatur der kroatischen Volkspoesie str. 1—7. Agram 1882; *Vl. Ivacevič*, Собраніе памятниковъ народ. творчества у южныхъ и западныхъ Славянъ. Библіографическое обозрѣніе. С. Петерб. 1883. str. 18—70; *Iv. D. Šišmanov*, Значението и задачата на нашата этнографія v Сбор. Мин. I. str. 35 - 37; srv. *St. Ciszewski*, Folklorystyka chorwackoserbska ve Wisłe V. 871 a d.

[2]) Podrobně o tom pojednal *Jagić* v rozpravě cit. 123—131; *Singer* l. c. 7—11; *Ciszewski* l. c. 886—888.

nacházejí se dvě sbírky Balovićova a Mazarovićova. Sbírka Balovićova obsahuje 24 písní, z nich 9 bugarštic a 15 v desítislabičném rozměru, a napsána byla kolem r. 1700; poněkud mladší jest sbírka Mazarovićova.

K rukopisným sbírkám prvý obrátil pozornost *A. Gilьferding* [1]), jenž z Dubrovnické sbírky vytiskl dvě písně o sváru Obiliće i Brankoviće a o bitvě na Kosově. R. 1870 *Fr. Miklosich* uveřejnil z téže sbírky a z některých jiných rukopisů 30 písní, opatřiv je literárněhistorickým úvodem [2]). Úplně je vydal z jmenovaných rukopisných sbírek spolu s některými staršími doklady (Hektoroviće, Barakoviće, z dvorního archivu Vídeňského) *V. Bogišić* [3]) s důkladným úvodem, v němž probírá rozměr t. zv. bugarštic, obsah jejich, řeč, sloh, melodii, zkoumá dobu jejich rozkvětu a místo, kde byly rozšířeny, pak uvažuje o poměru jejich k umělým básním v Přímoří a konečně popisuje písemné prameny jejich, zvláště rukopisy, a způsob vydání.

Kromě jmenovaných sbírek rukopisných známy jsou ještě jiné; T. Fetter nalezl na př. r. 1882 v Paříži píseň o Milošovi Kobilovići a Vukovi Brankovići pocházející z XVII. neb XVIII. st. [4]). V časopise „Javor“ z r. 1883 podává se zpráva o novém rukopisném sborníku písní z XVIII. st.; také v archivu Matice Chorvatské chovají se některé rukopisné sborníky písní srbských [5]).

Velikou zásluhu o ocenění a sebrání národních písní srbských má františkán *Andrija Kačić-Miošić* (1690—1760). Byv po dlouhý čas papežským legátem v Dalmacii, Bosně a Hercegovině, sbíral národní písně a pověsti, staré rukopisy a rozličné historie. Výsledek své sběratelské činnosti vzdělal básnicky a vydal „Razgovor ugodni naroda Slovinskoga“, kdež v jednotlivých básních rázu prostonárodního líčí děje srbského národa, boje jeho s Turky a opěvuje přední reky domácí. Ve sbírce jeho jsou sice jen dvě písně, o nichž Kačić poznamenává, že jsou prostonárodní, nicméně sbírka jeho má veliký význam v historii národní poesie Chorvatův a Srbův. „Od ta doba“, praví Jagić l. c. str. 133, „znalo se ne samo da ima u njih množina narodnih pjesama, nego bar od prilike dobio se i pojam o tim pjesmama, pojam dakako ne sasma vjeran, pošto Kačićeve kompozicije po neporazumljenju kad i kad pomiešaše sa čisto narodnima.“

První cizinec, který si všímal národní poesie srbské, byl italský opat *A. Fortis* (1741—1803) [6]). Ve svém spise „Saggio d'Osservazioni

---

[1]) Босна, Сербія и Герцеговина, Записки импер. географ. Общества XIII. 242—263. С. Петерб. 1859.

[2]) *Fr. Miklosich*, Beiträge zur Kenntniss der slavischen Volkspoesie I. Die Volksepik der Kroaten v Denkschriften der kaiser. Akademie der Wissenschaften in Wien, phil.-histor. Classe Bd. XIX. str. 55—114. Wien 1870.

[3]) Народне пјесме из старијех, највише приморских записа сабрао и на свијет издао В. Богишић. Књига I. С расправом о »бугарштицима« и с рјечником. Биоград 1878. (II. одељење Гласника српског ученог друштва књ X); viz doplňky od *St. Novakoviće* v Ach. f. slav. Phil. III. 640—653 a od *A. Paviće* v Radu XLVII. 93—128.

[4]) Das Volkslied über Miloš Kobilić und Wuk Branković v Arch. VI. 123—126.

[5]) Ciszewski l. c. str. 889.

[6]) Srv. *Jagić* Gradja str. 133—134; *Singer*, Beiträge str. 16—20.

sopra l'Isola di Cherso ed Osero" (Venezia 1771) zmiňuje se o národních písních morlackých (Chorvatů dalmatských) a podává píseň o Milošovi Kobilići a Vukovi Brankovići ze sbírky Kačićovy. V cestopise svém po Dalmacii „Viaggio in Dalmazia" (Venezia 1774), kde vyličuje obyčeje Chorvatů dalmatských (Morlaků), uveřejnil v originale i v překladě italském znamenitou píseň „Žalosna pjesma plemenite Asan-aganice". Spisy Fortisovy přeloženy byvše v celku neb aspoň z části do franštiny, němčiny a angličiny seznámily učenou Evropu po prvé s národní poesií srbskou. Zejména to byla píseň o Asan-aganici, která vzbudila všeobecný obdiv; přeložena byla nejdříve zároveň s celým spisem Fortisovým do němčiny, brzy po té vzdělal ji znovu Goethe, a umístěna byla v Herderově spise „Stimmen der Völker in Liedern" (r. 1778) ještě s jinými překlady písní srbských, pořízenými dle Kačiće ve Fortisových spisech. Téhož roku vydán byl překlad francouzský a anglický [1].

Nedlouho po té (r. 1798) Dubrovničan *J. Ferić* (1739—1824) k žádosti německého učence J. Müllera přeložil 38 národních písní srbských příliš volně a vybraných bez kritiky [2].

Plného uznání dostalo se však srbské národní poesii teprve sbírkami *Karadžićovými*. Vuk Stefanović Karadžić (1787—1864) vydal r. 1814 první svou sbírku národních písní srbských »Мала простонародња Славеносрбска пѣснарица« (У Бечу 1814), která nadšeně od učenců slovanských i německých přijata byla. Ale to byl jen počátek velkolepé jeho činnosti sběratelské; látky mu stále přibývalo, takže sbírky své dovedl až do šesti svazků [3]. Vedle sbírek Karadžićových vydávány byly a vydávají se až po naši dobu nové sborníky národních písní srbských, jichž se téměř do 100 čítá; přední sbírky epických písní uvedeny budou v rozboru samém, a ohledně úplné bibliografie odkazujeme k článku St. Ciszewského [4].

Bulharských národních písní všímal si nejdříve *Vuk Karadžić*, který některé písně (hlavně lyrické) vydal ve své Pěsnarici r. 1815. První sbírku epických písní pořídil *Iv. Bogorv* v Pešti r. 1842. Potom následovala celá řada sbírek, z nichž nejdůležitější v rozboru uvedeny budou [5].

Srbské písně junácké umějí zpívati sice i jednotlivci, ale hlavními jich chraniteli a šiřiteli jsou pěvci zvaní *guslaři*, kteří zpěv svůj doprovázejí hrou na housle *(gusle)*. Nejvíce guslarů žije v Srbsku, Srěmu a v Bosně, potom v Bulharsku, Hercegovině, Černé Hoře, Slavonii

---

[1]) Píseň ta přeložena později znovu dle originalu do němčiny (od paní Talvj r. 1825 a W. Gebharda r. 1828), do maďarštiny, češtiny, polštiny (několikráte) a ruštiny; srv. *F. Miklosich*, Über Göthes „Klaggesang von den edlen Frauen des Asan-Aga" v Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Classe, Wien 1883. CIH. 413—489, *Ciszewski* l. c. 897—898.

[2]) *Jagić*, Gradja 135—137, *Singer* 21—24.

[3]) Literaturu o Karadžićovi sestavil nejlépe *Ciszewski*, Folklorystyka chorw.-serbska ve Wisłe VI. (1892) str. 18—20.

[4]) Wisła VI. 371 a d. 548 a d. Čelnější seznam překladů písní srbských do jazyků cizích podává *Pypin*, Historie literatur slov. I. 223; *Singer*, Beiträge 65—111; *Ciszewski* ib. 834 a d.

[5]) Seznam sbírek nár. písní bulharských pořídil Dr. *Iv. D. Šišmanov* v Сбор. Мин. I. str. 1—5; doplňky podává *Jagić* v Arch. XIII. 129.

a horním Chorvatsku. Písemné zprávy o guslařích pocházejí teprve ze 16. st. Znamenitým guslarem dle mínění lidu byl i starý srbský kníže Miloš a vladyka černohorský Petrović Njeguš; totéž vypravuje se o hajduku Veljkovi. Guslaři požívají u lidu všeobecné úcty, jsou všude vítáni a rádi viděni; písně zpívají ne pro plat, nýbrž z vlasteneckého popudu, jsouce hlasateli bývalé slávy svého národa. Za zpěv bývají důstojným způsobem odměňováni; ženy a dívky dávají jim na památku rozmanité dary, ruční práce, hedvábné stužky, kytice a cenné ozdoby, muži pak hostí je vínem a pálenkou, a zvláště vynikajícím pěvcům dostává se i vybraných zbraní. Vedle těchto pěvců povstal jiný druh guslarů, kteří pokládají pění písní za své výlučné zaměstknání a za svou výživu; nejvíce jich žije v Srěmu. Jsou to většinou lidé, mladí i staří, kteří nejsouce schopni těžkých prací polních věnují se povolání pěveckému. Říká se jim obyčejně „slepci", ale nebývají vždy slepí, někteří mají oči zdravé. V některých rodinách zachovává se totiž tradice, že nejstarší syn musí býti guslarem, a proto mezi guslary slepými nalézají se i lidé docela zdraví. Guslar, který pěním písní vyprošuje si dárky, ať je slepý či ne, má vůdce, který s ním chodí ves od vsi, trh od trhu. Guslar i vůdce mají přes sebe brašny, do nichž dávají obdržené dárky. V Srěmě mívají guslaři-slepci obyčejně dvoukolou káru s plátěným krovem, kterou hubená klisna táhne. Káru a koně nechají za vsí malému chlapci k opatrování a s vůdcem chodí dům od domu, na večer usídlí se v krčmě, kdež také písně zpívají. Zejména mnoho guslarů-slepců scházívá se o trzích nebo o církevních slavnostech; hlavní schůzku mívají každý rok u kláštera Ravanice v Srěmu. Někteří ze srěmských guslarů jsou dosti zámožní majíce dům i hospodářství, ženu i děti. V zimě žijí většinou doma, zabývají se svým hospodářstvím a vymýšlejí písně pro letní dobu nebo učí písním mladší pokolení.

Zachovaly se také zprávy, z nichž souditi možno, že existovaly dříve v Srbsku zvláštní *školy pěvecké*, kde učili se mladí lidé i staří, zvláště takoví, kteří nebyli pro polní práci. Nejznamenitější pěvecká škola byla v Arbaniji, a dosud ještě sluje tam rozsáhlá krajina „gegovačkom zemljom". Za panství tureckého byly ony školy potlačeny, ale jedna z nich zachovala se přece do r. 1780 v Irigu ve Srěmu. Školu tu, kde vyučovali znamenití učitelé, vydržovala obec, a byla hojně navštěvována. Proto snad, že v ní bylo mnoho slepců, nazvána byla posměšně „sljepačka akademija" [1]).

V Bulharsku zpívají junácké písně nejen muži, nýbrž i ženy a dívky. Ze zpráv jednotlivých sběratelů souditi možno, že zvláště dívky a ženy jsou tam chraniteli národní poesie. O velikých svátcích scházejí se totiž dívky na návsích neb u kostela, tančí a tance provázejí zpěvem. Dívka po dívce zpívá, až se všecky vystřídají; nejlepší pěvkyně řídí tanec (horo). Miladinovec dosvědčuje, že mu v Strugu jedna dívka pěla 150 překrásných písní, hlavně junáckých. St. J. Verković zmiňuje se

---

[1]) *Fr. Š. Kuhač*, Opis i poviest narodnih glasbala Jugoslovjena v Radu knj. XXXVIII; Juž. slov. nar. popievke IV. 268—274; jednotlivé zprávy o pěvcích zaznamenali Gilbferding, N. Popov, P. Preis, P. Rovinskij ve svých cestopisech; srv. též *V. Jagić* v Arch. f. slav. Phil. X. 352—354, XIII. 631—636.

zase o pěvkyni Dafině ze Sercza, která znala veliké množství písní. Již v 16. roce byla známa jako znamenitá zpěvačka, že ji všudy k svatbám a tancům zvali [1]).

Epika jihoslovanská byla již často předmětem *literárních studií a úvah*; odkazujíce na podrobnou literaturu v jmenovaných už článcích Ciszewského a Šišmanova uvedenou, vytkneme jen hlavní směry, jimiž se vykládání epiky jihoslovanské bralo. Junácké písně srbské a bulharské obsahujíce hojné črty historické byly hlavně s historického stanoviska vykládány. První pokus o historický výklad písní jihoslovanských podnikl *P. Bezsonov* ve vydání písní bulharských [2]). Avšak největší zásluhy o výklad písní srbských se stanoviska historického zjednal si *St. Novaković*, který v celé řadě pěkných studií historický význam junáckých písní vysvětloval a poměr jejich k historii národní určoval [3]). Kromě něho historikové srbští na slovo vzatí jako Il. Ruvarac, Lj. Kovačević, Fr. Rački a j. ve svých historických statích bedlivě k epice národní přihlíželi a mnohé záhady její prospěšně rozřešili [4]). Mnohé cenné příspěvky k vysvětlení epiky bulharské obsahují práce *K. Jirečka*.

Vykladači bylin ruských všímali si také pečlivě epiky jihoslovanské, pokud toho k vykladům svým potřebovali. Přívrženci theorie mythologické jako Buslaev, Afanasьev a Or. Miller spatřovali po svém spůsobu v předních junácích srbských bytosti mythické. Této theorii podlehl také úplně *Nadko Nodilo*, pokládaje písně srbské za ohlas dávné mythické periody svého národa. Starodávní bohové zapuzeni byvše silným dechem křesťanského a islamského monotheismu z chrámův a prahů domácích zůstali prý potají v lidových písních, skryti jsouce v podobě lidské. Vrchní bůh Vid (Sutvid) zachoval se v písních jako Jakša, Voin, banović Strahinja a Jiří Smederevac; srbský Kastor a Pollux kryje se ve dvou bratřích Jakšićích, v Pojezdovi a Prijezdovi; devět božských větrů postoupilo místo bratřím Jugovićům a bůh měsíční Milošovi Obilići. Junák Relja je zosobněním slunce, vévoda Kaica znamená slunce pokojné, Rado Oblačić slunce radostné; Troglav Arapin je vlastně bůh Triglav,

---

[1]) *Miladinovci* Бжлгар. нар. пѣсни v úvodě III—V; *Verković*, Нар. песме Мак. Бугара v úvodě XIV—XVI.

[2]) Болгарскія пѣсни. Москва 1855.

[3]) Nejdůležitější spisy Novakovićovy o srbské epice jsou: Српске народне песме о боју на Косову v Годишњици Ник. Чупића II. У Београду 1875 (německy v Arch. f slav. Phil. III. 413—462); Лећан град и Пољаци у српској народној поjезији v Летопису Матице српске књ. 120. У Новоме Саду 1879 (něm. v Arch III. 124—130); Велики челник Радич или Облачић Раде 1413—1435 v Гласнику срп. ученог друштва књ. 50; Народне традиције и критичка историја v Отаџбини IV—V. N. 16—19. У Београду 1880; Последњи Бранковићи у историји и у народном певању 1456—1502 v Летопису Матице српске књ. 146. 147. 148. У Новоме Саду 1886. Úplný seznam prací Novakovićových viz u *Pastrnka* Slavist. Bibliographie str. 308—309.

[4]) *Il. Ruvarac*, Две студентске расправе, прештампане из Седмице, листа за науку и забаву за г. 1856. 1857. У Новом Саду 1884; Прилошки к објашњењу извора српске историје v Гласнику књ. 47. 49; О кнезу Лазару. У Новоме Саду 1888 (z časopisu »Стражилово«). *Lj. Kovačević*, Страхинић бан v Отаџбини XXI. У Београду 1888—1889; Вук Бранковић v Годишњици Ник. Чупића X. 288 a d. *Fr. Rački*, Boj na Kosovu. Uzroci i posljedice v Radu jugoslav. akademije znanosti i umjetnosti. Knj. XCVII. str. 1—68. U Zagrebu 1889.

Jabučilo (Čilaš, Čile) kůň Momčilův jest kůň sluneční, Ledjan znamená zemské peklo dle názorů pohanských a p.[1]). Fantasie Nodilova jest přímo báječná a překonává všecky dosavadní bujné názory mythologické.

Na látky knižné a báchorkové v epice jihoslovanské kromě učenců ruských *Veselovského* a *Chalanského* ukázal zejména *T. Maretić*, který se snažil dokázati, že Srbové neměli před pohromou kosovskou žádných písní historických, nýbrž že vypravovali o nich pověsti v prose, které v XV. věku nebo později měnili v básně[2]). O záslužných pracích z oboru epiky jihoslovanské od *V. Jagiće*, *A. Pavićе*, *F. Miklosiche*, *V. Bogišiće*, *Dragomanova*, *Asma Soerensena*, *M. Chalanského* a j. bude na příslušných místech promluveno.

2. Herojské písně ruské slují obyčejně *byliny*, ježto dle domnění lidu opěvují nějakou *bylь* t. j. skutečnou událost; kromě toho říká se jim *stariny* nebo prostě *pěsnje*.

Nejstarší zmínku o bylinách čteme v Slově o pluku Igorově, kdež v úvodě pěvec praví, že třeba píseň o výpravě Igorově počíti po způsobu bylin (skutečných událostí), nikoliv podle zamyšlení Bojana věštce, který když komu chtěl píseň složiti, rozbíhal se myslí po lese, tak jako šerý vlk po zemi, jak sivý orel pod oblaky[3]). Svědectví toto uvádí se často jako doklad, že byliny jako osobitý druh eposu žily v národní poesii ruské už v XII. st., a že obsah jejich týkal se současných událostí. Podobná zmínka obsažena je v Zádonštině, kdež pěvec dokládá, že lépe jest vyhlašovati pochvalu knížete Dmitreje Ivanoviče *dle skutkův a dle bylin*[4]). Dalších určitějších svědectví starších nemáme, ale jako svědkové starobylosti epiky ruské hlásí se bohatýři jmenovaní souhlasně v bylinách nynějších a v letopisech starších a uvádění v obou s vlastnostmi neb skutky podobnými; kromě toho ukazují na starobylost národní ruské epiky i některé reflexy obsažené v germanských ságách[5]).

K prvním sběratelům ruských národních písní patří bakalář *Richard James* z Oxfordu, který přišel r. 1619 s poselstvím anglickým do Moskvy a od 19. ledna do 20. srpna tam pobyl. Chtě se seznámiti s národním ruským jazykem, dal si napsati šest písní výpravných, z nichž čtyři vztahují se na události skoro současné[6]). V XVII. st. zaznamenána byla bylina »Сказаніе о кѣевскихъ богатыряхъ, какъ ходили во Царьградъ и какъ побили цареградскихъ богатырей, учинили себѣ честь« v rukopise patřícím E. V. Barsovu. Ačkoliv text její jest prosaický, přece zachovává čistěji původní obsah byliny než písně zapsané z úst

---

[1]) Religia Srbâ i Hrvatâ na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog v Radu knj. 77. 79. 81. 84. 89. 91.

[2]) Kosovski junaci i dogadjaji u narodnoj epici v Radu XCVII. str. 69—181 srv. recensi *Jagićovu* v Arch. f. slav. Phil. XII. 609—615.

[3]) *Erben*, Dvé zpěvů staroruských. V Praze 1870. str. 2. 3.

[4]) ib. 56. 57.

[5]) Písemné zmínky tyto dopodrobna uvádí *V. Jagić* v článku často již citovaném v Radu XXXVII. str. 77—69; důležitější z nich uvedeny budou v rozboru samém.

[6]) Rukopis těch písní nalézá se v Oxfordě. Vytištěny byly z počátku v »Прибавленіяхъ къ Извѣстіямъ Втораго отдѣленія Академіи Наукъ« I. str. 5—10, potom v »Памятникахъ великорусскаго нарѣчія« str. 1—8, dále v VII. sv. písní Kirěevského.

lidu později [1]). Z téhož století pochází také »Повѣсть о Михаилѣ Потокѣ« vydaná L. Majkovem dle rukopisu ze XVII. věku [2]). Kromě toho stopy bylin znamenati můžeme v některých letopisech ze XVII. st., jako na př. v letopise Sibířském (zvaném též Strogonovským), kdež vypravování o Ermakovi shoduje se s písní ve sbírce Kalajdovičově N. XIII. str. 113—132 (Ермакъ взялъ Сибирь), že právem lze předpokládati vliv národní písně ve vypravování letopiscovo [3]).

Hojnější záznamy bylin vyskytují se v XVIII. století. Ve vzácném sborníku plodů staroruské literatury a národní slovesnosti z první čtvrti XVIII. věku, patřícím F. J. Buslaevu, napsány jsou kromě jiných básní tyto tři byliny: 1) Сказаніе о седми русскихъ богатыряхъ, 2) Сказаніе о Ставрѣ a 3) Повѣсть о Илье Муромце и о Соловье Разбойникѣ [4]). Vedle mínění Tichonravova jsou tyto texty opsány z lepších originalů starých, které povstaly bez pochyby v XVII. st. Pověst o Iljovi Muromci a Solovjovi nalézá se též v sborníku Imperat. Publič. Biblioteky napsaném v druhé polovici XVIII. st., v rukopise J. E. Zabělina z téže doby, v sborníku Moskov. Publič. musea ze sbírky Undolьského z XVIII. st. a konečně v rukopise E. V. Barsova z XVIII. století. V jiném rukopisu J. E. Zabělina psaném v polovici XVIII. st. nachází se: 1) Сказаніе объ Ильѣ Муромцѣ a 2) Сказаніе о трехъ богатыряхъ: Ильѣ Муромцѣ, Михаилѣ Потокѣ Ивановичѣ и Алешѣ Поповичѣ [5]).

Obšírný sborník ruských bylin sestaven byl teprve v polovici XVIII. st. na podnět Prokofija Akinfieviče Demidova a připisuje se obyčejně *Kiršovi Danilovu*, o němž nic určitějšího není známo; napsán byl bez pochyby v letech šedesátých XVIII. st. a to dle ústní tradice lidu sibířského. Několik bylin ze sborníku tohoto vytištěno bylo péčí A. F. Jakuboviče v Moskvě r. 1804 pod názvem »Древнія Русскія Стихотворенія«. Celou sbírku vydal r. 1818 K. Kalajdovič (»Древнія Россійскія Стихотворенія собраныя Киршею Даниловымъ и вторично изданныя съ прибавленіемъ 35 пѣсенъ и сказокъ доселѣ неизвѣстныхъ и нотъ для напѣва«. Москва 1818) [6]). Několik národních písní nalézá se také v ruské grammatice Kurganova z r. 1769 (Россійская универсальная грамматика atd.), v sbírce Čulkova

---

[1]) Tiskem vydána v »Сборникѣ отдѣл. рус. языка и словесности Импер. Академіи Наукъ« XXVIII. N. 3. 1—27 »Богатырское слово въ спискѣ начала XVII. вѣка, открытое Е. В. Барсовымъ«.

[2]) Матеріалы и изслѣдованія по старинной русской литературѣ Л. Майкова III. Сбор. акад. наукъ LXIII. 50—57.

[3]) Srv. *L. Majkov*, Отрывокъ былины въ Сибирской лѣтописи v Живая Старина в. III str 129—132.

[4]) Druhá a třetí vytištěny jsou od *Tichonravova* »Пять былинъ по рукописямъ XVIII. вѣка« v Этнограф. Обозрѣніи кн. VIII. (1891) str. 24—32.

[5]) *Tichonravov* l. c. str. 8—11, Л. Майковъ, Матеріалы и изслѣдованія по старинной русской литературѣ II. Сказанія объ Ильѣ Муромцѣ по рукописямъ XVIII. вѣка v Сбор. акад. наукъ LIII. N. 5 str. 1—45, kdež jednotlivé texty také vytištěny.

[6]) Nové vydání vyšlo 1878.

(Собранія разныхъ пѣсенъ r. 1770—1774) a v rukopise N. S. Tichonravova [1]).

Kromě sbírky Kirši Danilova byly známy toliko jednotlivé byliny, a rozšířeno bylo domnění, že hledati jich třeba někde v Sibíři. Teprve v polovici našeho věku byly odkryty blíže. V letech 1852—1856 vydal *Sreznevskij* několik bylin z guberníí Novgorodské, Olonecké, Archangelské a Tomské a po něm *E. V. Barsov* z gubernie Olonecké. Avšak pravé poklady národní epiky ruské objeveny byly sběrateli následujícími. *P. V. Kirěevskij* sebral řadu písní epických v různých guberniích velkoruských (Archangelské, Simbirské, Nižegorodské, Moskevské, Novgorodské, Saratovské, Orenburgské, Rjazaňské, Kalužské, Tulské, Orlovské, Peterburgské a j.); vydány byly péčí Bezsonova s výklady od roku 1860—1874. Působením Kirěevského jal se sbírati písně *P. J. Jakuškin*, který je vydal r. 1860 a doplněné r. 1865. Ještě šťastnější byl *P. N. Rybnikov*, který mnoho let bydlil v Petrozavodsku jako úředník místní gubernialní administrace a v Zaoněží po bylinách se sháněje, takový počet jich sebral, že s počátku pravost jejich byla podezírána; teprve když Rybnikov v přídavku k třetímu dílu obšírnou zprávu o své sběratelské činnosti podal, a někteří národní pěvci v Petrohradě veřejně byli slyšeni, uvěřilo se v pravost jeho podání. Sbírka jeho vyšla o čtyřech svazcích r. 1861—1867. Hojný material sebral také *P. V. Šejn*, zejména z guberníí Rjazaňské, Pskovské a Novgorodské [2]). R. 1871 sebral v čase poměrně krátkém (za 2 měsíce) *Gilьferding* 318 bylin v gubernii Olonecké a vydal je r. 1873 [3]).

Zvláště zajímavé a poutavé zprávy o kraji, v němž dosud živý pramen epické poesie ruské nejmocněji proudí, a o lidu, jenž z jeho jasného zdroje básnické nadšení čerpá, zaznamenal Gilьferding v úvodě ke své sbírce Onežských bylin [4]). Není to země strdím a mlékem oplývající, nýbrž kraj chudičký, poskytující obyvatelstvu při namáhavé práci sotva tolik výživy, aby nemřeli hladem. „Hmotný stav severoruského venkovana, praví Gilьferding, jest poněkud snesitelný u Oněžského jezera, ježto tam vládne rozsáhlým vodojemem, který nalézá se v přímém spojení s Petrohradským zálivem; ale dále k severu a východu vidíte jen les, a bahno a zase les; jezera rozmetaná v tom kraji jsou toliko prostředky obchodu mezi vesnicemi, které je okružují. Podnebí je takové, že tam příroda odepírá i to, bez čeho nám těžko mysliti si živobytí ruského člověka; není tam ani kapusty, ani pohanky, ani okurek, ani cibule; oves různými spůsoby připravovaný tvoří podstatnou část pokrmu.

[1]) Srv. *Tichonravov* l. c. str. 14—24. V rukopise Tichonravova nalézají se byliny: 1) O Ilьjovi a Solovjovi a 2) o třech bohatýrech: Ilьjovi, Michajlu Potokovi a Oleši Popoviči ve dvou versích. Vytištěny jsou v článku citovaném na str. 32—48 (N. III. IV. V.).

[2]) Русскія народныя пѣсни собраныя П. В. Шейномъ v Чтенія въ имп. обществѣ исторіи и древностей россій. при Москов. университетѣ 1877. кн. III. 1—132.

[3]) Doplňkem k tomu jsou písně sebrané *L. Majkovem*, Еще былины и пѣсни изъ Заонежья v Рус. Фил. Вѣст. XIII. (1885) 44—60. Nejnověji oznamuje se nový sborník bylin: Русскія былины старой и новой записи изданыя подъ редакціей В. Ѳ. Миллера. Москва 1892.

[4]) Олонецкая губернія и ея народные рапсоды VII—XLVIII.

Není. tam ani jiné náležitosti ruského národa — telěgy. Telěga nemůže projíti po tamějších bahnitých cestách.“

Hlavní a jediné výnosné zaměstnání obyvatelstva jest rozorávání „niv“ t. j. políček uprostřed vymýceného lesa a rybolov v době podzimní, práce to spojené s neuvěřitelným namáháním fysickým. Ale aby venkovan byl živ, třeba mu spojovati s tím i všemožné jiné práce; proto nikdo neobmezuje se pouze orbou a rybolovem, nýbrž některý zabývá se v prázdný čas nějakým venkovským řemeslem, druhý chodí v zimě k Bílému moři vyvážet zboží a v létě jako veslař na kanál, jiný střílí a loví zvěř a p. Ženy a dívky musí pracovati tak jako muži.

Hlavní příčiny toho, že tam epické písně nejhojněji a nejryzeji v národní paměti se zachovávají, shledává právem Gilьferding v *opuštěnosti* a *ve svobodě*, které lid olonecký od nepaměti požívá. Odloučenost od ostatního světa chránila venkovana Zaoněží před vlivy, které utlumují a ničí prvotnou poesii epickou: k němu nepronikl ani ruch vojenské posádky, ani tovární průmysl, ani nová moda; jeho sotva dotkla se znalost čtení a psaní, tak že tam člověk znalý písma dosud byl řídkou výjimkou. Takým způsobem zachovaly se tam v plné síle živly podmiňující rozkvět epické poesie: *věrnost k starobylosti* a *víra v divy*. Živly tyto podporovala naprostá *neodvislost* a *svoboda* osobní. Cítě se člověkem svobodným ruský venkovan Zaoněží nepozbyl citu k ideálům svobodné síly opěvované v starých písních. Ohromná většina lidu žije ještě pod panstvím epického názoru světového a proto věří úplně tomu, o čem v bylinách se pěje; projeví-li člověk vzdělaností dotknutý o něčem pochybnost, objasňují mu to prostě slovy: „Dříve byli lidé veskměs jiní než nyní.“ (Gilьf. str. XI, XII, XIII.)

Pěvci bylin slovou *skaziteli;* také o nich dovídáme se od Gilьferdinga zajímavých podrobností. Národní pěvci severoruští liší se hlavně tím od aoidů řeckých, trouvérů středověkých a pěvců maloruských, že pění bylin *nepokládají za své výlučné povolání*; byliny pěje v prázdných chvilkách ten, komu paměť a hlas dovolují osvojiti si je. Professionální ráz má jen pění písní duchovních. Znalost bylin jest takořka výhradní předností nejspořádanější části venkovského obyvatelstva. Kromě několika ubohých slepců většina pěvců bylin byla dobrými a poměrně majetnými hospodáři. Patrně byliny ukládají se toliko v takových hlavách, které spojují přirozený um a paměť se spořádaností nevyhnutelnou i pro praktický úspěch v životě. Žebráci z povolání znají jen duchovní písně, a popíjející mudrci v krčmách zpívají písně více méně necudné a anekdoty, ale žádný z nich nebyl epickým rapsodem. Z venkovanů, kteří pějí byliny, mnozí vůbec lihovin nepijí. To však třeba poznamenati, že *většina jich neumí čísti a psáti;* ze 70 pěvcův a pěvkyň, které Gilьferding slyšel, znalo jen 5 písmo. Spíše se zdá, že *některá řemesla* podporují zvláště zachování bylin: mnozí ze skazitelů byli krejčí, ševci nebo hotovitelé rybářských sití. Při práci těchto řemeslníků možno zpívati byliny, kdežto zemědělství neposkytuje k tomu času a ohlušuje v paměti to, co dříve se zapamatovalo a zpívalo. Ostatně nebývají řemesla ta výlučným zaměstnáním pěvců, každý z nich zabývá se v létě polařením a toliko v zimě řemeslem (Gilьf. str. XV—XVIII.) Písně pějí muži i ženy, starověrci i pravoslavní. Skaziteli ruští vyznačují se jednou vlastností, která má ve-

likou důležitost jak pro posuzování vývoje epické poesie ruské tak pro další zachování její; jako totiž lid tamní vůbec tak i oni, výkvět jeho, jsou tuze konservativní a lpí úzkostlivě na zděděných formách písní. Pěvec severoruský snaží se zpívati věrně tak, jak pěl jeho otec, děd neb učitel. Ukaže-li se jim v písni zřejmá nelepost, skazitel odpovídá jediným důvodem: „Tak se pěje." Když vyskytlo se v bylině nějaké nesrozumitelné slovo, a Gilьferding se ptal, co znamená, vysvětlili mu je tehdy, náleželo-li k jejich provincialismům, jinak řekli prostě: „Tak se pěje," nebo: „Tak zpívali staří, a co značí, my neznáme." Z tohoto konservatismu si vysvětlujeme, proč zachovalo se v bylinách tolik starých, lidu nesrozumitelných slov a obratův, a proč udržely se v nich známky jiného spůsobu života a jiného rázu přírody, než jaké okružují venkovana severoruského (Gilьf. str. XXIII—XXIV.)

Rybnikov pronesl mínění, že také v Olonecké gub. pramen poesie epické *znenáhla vysýchá*, a že po dvaceti — třiceti letech, po smrti předních představitelů nynějšího pokolení pěvců, byliny udrží se tam v paměti nemnohých jen venkovanů (poznámka k III. d. str. LII.) Mínění tomu Gilьferding rozhodně se staví na odpor a obmezuje je jen na okolí, s kterým Rybnikov se seznámil. Na severu a východu Olonecké gub. jest dle Gilьferdingových zkušeností poesie epická v bujném rozkvětu; tam pějí staří i mladí, muži i ženy; epická poesie žije tam v starším i mladším pokolení. Týž variant lze slyšeti od pěti šesti lidí, mužův i žen, kteří žijí v různých vesnicích; často žijí v témž domě tři bratří, z nichž každý má své osobité písně; jsou rodiny, v nichž muž i žena pějí rozličné byliny. Z toho Gilьferding usuzuje, že ruský epos dosud živým pramenem proudí a že může se dlouho, dlouho zachovati, dokud v opuštěnost oněch krajin nepronikne průmysl a škola. To platí po jeho domnění zvláště o Kenozeru, jehož příbřeží tvoří jakoby oddělenou, dosti úrodnou oasu, posetou vesnicemi uprostřed hromadných pustin, bahen a lesů. Že na Kenozeru vzduch takořka dosud nasáklý jest duchem epické poesie, k tomu ukazuje ten fakt, že tam nedávno osvojena byla srbská píseň o Jovovi a Marji, v ruském překladě k nim zanesená; muž znalý písma předčítal ji několikrát své ženě, čísti neumějící, ta přispůsobila verš srbský skladu ruskému a zpívala ji jako jinou domácí píseň, správně pronášejíc slova „tambura", „horská vila", „rodná majka" a p. Na Vodlozeru začíná pak epická poesie teprva rozkvítati; z lidí, kteří tam znali byliny, toliko jeden přejal je od svého otce, ostatní všichni naučili se jim v cizím kraji nebo slyšeli je od lidí příchozích. (Gilьf. XVIII, XIX, XX, XXI.)

Výpravná poesie ruská, vynikajíc svým starobylým rázem a tajemným obsahem, lákala záhy um učenců k výkladům věcným, ale dlouho to trvalo, než nalezena cesta pravá, která k určitějším výsledkům vedla. Vytkneme stručně hlavní směry, jimiž se bádání v ohledu tomto bralo [1]).

---

[1]) Podrobněji o tom jedná *A. N. Pypin*, Новѣйшія изслѣдованія русской народности ve Вѣстникѣ Европы 1883. I. 599, II. 265, III. 595, IV. 748, V. 695, VI. 283 a v Исторіи русской этнографіи II. 75 a d.

První vykladači epických písní ruských měli hlavně zřetel k obsahu písní samých, k spojení jejich s národním životem a historií domácí; spatřujíce v nich historickou pravdu vlivem fantasie národa svého okrášlenou, pokládali je po obsahu i po formě za samorostlý a ryzí výron ducha čistě prostonárodního. Byliny byly jim v každém ohledu básnickým vzděláním bylého t. j. skutečných dějův a událostí. Tak pojímali byliny K. Kalajdovič, A. S. Chomjakov, Bělinskij, M. N. Katkov, K. Aksakov, Němec Aug. Boltz a většina sběratelů národních písní ruských na počátku našeho věku. Později, když nové názory o bylinách se rozšířily, směr tento, který nazvati můžeme *historickým*, trval vedle nich dál a přispěl nemálo k vysvětlení a určení původních osnov. Jmenovati tu sluší *L. N. Majkova*, který mnohé historické črty v bylinách případně vyložil [1]). Mnohem podrobněji nežli Majkov stanovil historicko-geografické vztahy bylin *N. Krašnin-Samarin*, který o bezprostředním spojení bylin s dobou knížete Vladimíra a s epochou předtatarskou vůbec pevně byl přesvědčen [2]). S historického stanoviska také vykládali byliny *N. Petrov*, *N. Daškevič* a j., o jichž pracích v rozboru bude zmínka.

Avšak v bylinách kromě několika historických jmen bohatýrův a názvů místních jeví se jen nepatrné stopy dějinných událostí; tento nedostatek historických dějů v nynějších písních byl jednou z hlavních příčin, že hledány cesty jiné, po nichž by se k výkladům jasnějším dospělo. Světový proud srovnavacího jazykozpytu a mythologie, založený Grimmem, zaplavil také poesii ruskou; tak povstal nový směr ve vykládání bylin, který nazvati možno *mythologickým*. Dle mínění přivrženců tohoto směru původní osnova písní byla mythická a všem národům indoevropským společná; předmětem jejich byly původně výpravy a boje božských bytostí. Bytosti tyto pozbyly znenáhla svého významu báječného a proměnily se v heroy. Z eposu božského povstal epos herojský. Posléze starodávní heroové spojeni byli s historickými osobami, a na tomto stupni zachovaly se písně národní.

Předním představitelem tohoto směru byl *F. J. Buslaev*, který zásady Grimmovy samostatně hleděl zpracovati a ke zkoumání ruských bylin přispůsobiti. Zásluha jeho zakládá se hlavně v tom, že vymanil se z jednostranného stanoviska domácího a jal se vykládati byliny ve spojení s poetickými výtvory jiných národův indoevropských, zvláště Němcův a Litvanů se Slovany nejpříbuznějších. Na tomto základě podařilo se mu také mnohé záhadné otázky v bylinách prospěšně objasniti [3]). V jednotlivostech dále pokročil jiný přívrženec školy mythologické, známý mytholog ruský *A. N. Afanasьev*, který na základě učení Kuhna a Maxa Müllera, Schwartze a Mannhardta vysvětloval poetické výtvory

---

[1]) О былинахъ Владимирова цикла. Изслѣдованіе Л. Майкова на степень магистра русской словесности. С. Петербургъ 1863; srv. *Pypin*, Истор. рус. этногр. II. str. 228—229.

[2]) Русскія былины въ историко-географическомъ отношеніи. Моск. Бесѣда 1871. IV. 78—116, V. 224—244.

[3]) Úplný seznam spisů Buslaevových jakož i rozbor jeho theorie podává *Pypin* ve Вѣст. Европы 1883. V. 697—722 a v Истор. рус. этнограф. II. 75—109.

národů slovanských [1]). S Afanasьevem celkem souhlasí také *A. A. Kotljarevskij*, vykládaje, že bohatýři bylin, dříve než stali se lidmi, jsouce účastni strastí i slastí lidských, a než byli spojeni s historickými událostmi, byli zosobněním živelních sil přírody. Sejmeme-li s nich vše nahodilé, vše, co pozdější doby vlivem historických poměrů na ně přenesly, poznáme jejich pravý charakter, přesvědčíme se, že se v nich skrývá dávná starobylost, která nepřijala ještě ruského národního rázu, starobylost obecná celému indoevropskému plemeni [2]).

K nejvyššímu stupni rozvoje dovedl theorii mythologickou *Orest Miller*; vytkneme hlavní jeho zásady. O. Miller se domníval, že Rusové měli z počátku jen písně obřadní a mythické, jako jsou srbské o ženitbě měsíce, o sestře slunce a p. Časem prý původní mythické písně byly přepracovány dílem v byliny, dílem v skazky; jejich mythické bytosti přiúročeny byly k historickým místnostem a spojily se s historickými osobami a zjevy. Čím má bylina méně přiúročení historického, tím více podobá se skazce, v níž mythický smysl tají se dosud úplněji než v písni; tohoto druhu byliny bez přiúročení historického jsou o Vanьkovi, synu Udovkině, a jiné, v nichž pěje se o námluvách. Některé z nich jako o Michailovi Potyku, Dunaji a Chotenovi Bludoviči spojeny jsou sice už s Kievem a knížetem Vladimírem, ale obsahují črty mnohem starší, dílem mythické, jak nevěsta Potykova „bílá labuť“ a zosobňování řek (Dunaje, Dněstry) ukazuje, dílem kulturně-historické, jako násilné unášení nevěst a mravy čistě vojenské (žena-bohatýrka). Vlastní kruh bohatýrský O. Miller rozděluje ve dva stupně: v bohatýry starší a mladší. Starší vynikají obrovskou silou a schopností proměňovati se ve zvířata; povahou svou shodují se s řec. Titany, a skrývá se v nich starší pokolení bohů. Takovým jest Svjatogor, zosobněné mračno, a Volьga Buslaevič, shasínající síla hromu; původní význam Volьgy byl zatemněn, když přimknuly se k němu historické vzpomínky o Olegovi. Z řady bohatýrů starších vystupuje Mikula Seljaninovič (český Přemysl oráč), který nevyniká už tak obrovstvím jako umělostí. Jméno rodové Seljaninovič ukazuje na představitele zemědělství, proto ani Svjatogor (síla hmotná) ani Volьga (síla vojenská) se mu nevyrovná. Jako Volьga stal se z božstva fysického ochráncem vojny, tak Mikula, původně bůh hromovládce, jest ochránce zemědělství. Význam jeho přešel znenáhla na mladšího bohatýra Ilьju Muromce, původně též boha hromovníka. Také Ilьja jest syn zemědělce, a první jeho práce jest robota selská. Slabost jeho v mládí jest jen obrazem seslabené moci hromovníka v době zimní. Nepřátelé jeho Solovej, Idolišče a j., s nimiž Ilьja zápasil, měli původně význam mythický, teprve později označovali vrahy Rusů. Zápas jeho s nimi zobrazuje boj světla s tmou (bouří). Vzdorování jeho osudu a vítězství nad ním jevící se při jeho třech cestách odlišuje ho od bohatýrů starších a tvoří pro národní epos ruský ráz význačný. V boji

---

[1]) Поэтическія воззрѣнія Славянъ на природу. Москва 1866—1869. III. d.; rozbor jeho učení viz u *Гурина* ve Вѣст. Европы 1883. V. 722—729 a Истор. рус. этногр. II. 110—132.

[2]) Сказанія о русскихъ богатыряхъ (r. 1857): Сочиненія I. 81—121; Основной элементъ русской богатырской былины (r. 1870) ib. II. 243—256.

jeho se synem zachovaly se stopy původního jeho významu mythického, neboť mythičtí vítězi neznají milosti k nepřátelům svým. Snad skrývá se v episodě této názor, že bůh hromovník vyváděje mraky zase je hubí. Kníže Vladimír zvaný v bylinách „jasné sluníčko" jest původem svým bůh sluneční (slunce). Vladimír má dvojí povahu; obyčejně jest laskavý kníže, ale také nevděčný a ukrutný, jako slunce jest nejen jasné a dobrodějné, nýbrž i žhoucí a škodlivé. Dybrynja jest původně bůh odpovídající germ. Odinu; Djuk a Čurilo jsou repraesentanti bohatých sousedů ruských, s nimiž Rusové měli obchodní styky; Sadko a Vasilij Buslaevič jsou představitelé novgorodských kupců, kteří obchodem zbohatli [1]).

Zásady tyto Orest Miller rozvedl a rozšířil ve svém obsáhlém díle »Илья Муромецъ и богатырство Кіевское« (С. Петербургъ 1870). Kromě výkladů mythologických podává i výklady psychologické a morální. Dílo Millerovo má cenu trvalou, ačkoliv s výklady jeho souhlasiti nelze; snesen tu bohatý materiál a sestaveny hojné parallely z národní epiky slovanské, zvláště jižní, a z eposu západoevropského, jmenovitě germanského [2]).

Osobité místo mezi současnými vykladači epiky ruské zaujímá *P. Bezsonov*. Bezsonov doráží sice nepřátelsky na školu mythologickou založenou na nauce německé, ale sám odporučuje svým vrstevníkům díla německého filosofa Schellinga, jakožto nezbytnou pomůcku k výkladům mythologickým. Po jeho mínění bohatýři bylin jsou vlastně symboly osudu ruské země a ruského národa. „Bohatýři starší" jsou na př. podle jeho výkladu zosobněním titanské periody země ruské, Ilьja Muromec jest zase představitelem ruského národa v době historické, když ruská říše se již utvořila, hlavně za Vladimíra; sváry Ilьjovy s Vladimírem a dvorem knížecím znázorňují neshody národa s dvorem Vladimírovým a jeho družinou a p. [3]).

Badatelé dosud jmenovaní nepochybovali ani v nejmenším o samorostlém původě písní ruských; viděli v nich buď historickou pravdu nebo ohlasy dávné báječné a herojské periody ruského národa. První, jenž projevil mínění zcela opačné, byl *V. V. Stasov*. Ve výklady jeho působilo učení Benfeyovo o původě pověstí a báchorek evropských z Indie; zásady Benfeyovy hleděl také k ruským bylinám přispůsobiti. Stasov tvrdil totiž, že byliny v celkovém skladě svém jsou jen hubený a zkomolený výtah z pověstí a písní východních, že jednotlivé osnovy jejich, původem sice arijské (indské), přešly na Rus z druhé ruky prostřednictvím tureckých národův a v buddhistické přeměně v době dosti pozdní (tatarské), a že neobsahují tudíž žádných známek slovanského

---

[1]) Опытъ историческаго обозрѣнія русской словесности. С. Петерб. 1865. 138-139; 196—240.

[2]) Srv. rozbor *Pypinův* ve Вѣст. Европы 1883. VI. 289—293 a Истор. рус. этногр. II. 231—237.

[3]) Výklady jeho obsaženy jsou hlavně v poznámkách k sbírkám bylin Kirěevského a Rybnikova, které Bezsonov pořádal; srv. rozbor názorů jeho od *Pypina* ve Вѣст. Европы 1883. VI. 293—299 a Истор русск. этногр. II. 239—246.

neb ruského života. Kníže Vladimír a jeho bohatýři nejsou vedle jeho domnění představitelé ruského národa, nýbrž pouhá jména uvedená v pověsti, které již dávno před tím u rozmanitých národů východních byly rozšířeny. Při tom ovšem poznamenává, že osnovy bylin nejsou jako celky přejaty z pramenů východních v tom smyslu, že by bylo možno ukázati na určitý indský, tibetský neb kirgizský pramen, nýbrž že rozmanité motivy východní splynuly u Rusů v jeden celek, tak že na př. obraz knížete Vladimíra složen je z črt několika hrdin východních pověstí; jako cara Kejkausa v Šahnamech, brahmana Višnusvami v Somadevě, mudrce Sandamani v Garivanse, knížete Bogdo-Džangaru v Džangariadě a p. V líčení zvyků bohatýrských, způsobu života, kroji, zbraních a j. není prý téměř nic ruského, jest to jen opakováno dle východních pramenů [1]. Učení Stasovo rozrušilo mocně, jak přirozeno, nejen učený svět ruský, nýbrž i širší vrstvy obecenstva; přední učenci ruští jako F. J. Buslaev, A. Afanasьev, A. A. Schiefner, O. Miller, P. Bezsonov, A. Kotljarevskij, Gilьferding, A. N. Veselovskij vyslovili se více méně rozhodně proti této nauce. Přes to přese všechno Stasov setrval při svém mínění, ano ve své kritice ještě důrazněji ho obhajoval [2]. Názory jeho nemohly býti ovšem rázem uznány za správné, měly však přece trvalý účinek v další studium epiky ruské. Ony zastavily z části proud výkladů mythologických a symbolických, zviklaly dosavadní pevnou víru v naprostou původnost bylin a byly podnětem k dalšímu bedlivému zkoumání látek a osnov v nich obsažených [3].

Pečlivější studium starší literatury ruské, zvláště spisův apokryfických, pověstí, legend a duchovních veršův, jež za tím shledávány a zkoumány byly, ukázalo znenáhla, že mezi těmito památkami staré literatury a národními tradicemi v ústech lidu žijícími, jeví se nemalá shoda, což vedlo přirozeně k domnění, že národní podání zakládá se na těchto památkách starých, které do lidu vnikly a jím osvojeny byly. Dalším srovnáním seznáno, že starší literatura domácí vyplynula z originalů cizojazyčných, zejména ze spisů byzantskořeckých. Zkoumání rozšířeno znenáhla na poetické plody národův evropských i asijských, a uznána odvislost jedněch od druhých. Badatelé nabývali tak přesvědčení, že národní fantasie ve svých plodech spracovala látky různotvarné, které odpovídaly domácímu vkusu a názoru, nestarajíc se o jejich původ a stejně užívajíc domácího i cizího. Na základě toho ustálilo se téměř všeobecně mínění, že národní epika ruská skrz na skrz proniknuta je látkami cizími, které k původnímu jádru domácímu těsně se přimknuly a dřívější obsah jeho mocně proměnily. Za úkol zkoumání pak vytčeno bylo jednotlivé vrstvy písní od sebe odděliti, dle původu, místa a času je analysovati.

Hlavním představitelem této nové školy jest *A. N. Veselovskij*, výtečný znatel veškeré téměř lidové literatury světové. Úžasnou sečetlostí

---

[1]) Происхожденіе русскихъ былинъ ve Вѣст. Европы 1868. I. 169–222, 637–708, II. 225—276, 651—698, III. 590—664, IV. 292—345.

[2]) Критика моихъ критиковъ ve Вѣст. Евр. 1870. I. II.

[3]) Rozbor theorie Stasova viz u *Pypina* ve Вѣст. Европы 1883. VI. 300–305 a Истор. рус. этногр. II. 246–251.

vyzbrojen a vzácným důmyslem i opatrnou objektivností obdařen jsa, vysvětlil již mnohé záhady eposu ruského. On první pronesl důležitou zásadu: »Ибо народный эпосъ всякаго историческаго народа, по необходимости, международный« [1]). Vedle Veselovského zabývá se celá řada učenců jiných vysvětlováním národní epiky ruské; jmenovati sluší zvláště Kirpičnikova, Chalanského, Ždanova, Vs. Millera, Sozonoviće, Potanina, Sumcova, Kallaše, Jagiće, Wollnera a j., o jichž spisech v rozboru bude zmínka [2]). Při vší shodě methody nejsou vždy, jak přirozeno, výsledky jejich studií stejny; jedni jako Veselovskij, Kirpičnikov a Jagić spatřují originaly předních motivů ruských bylin v literatuře knižné, zvláště byzantskořecké, jiní jako Vs. Miller, Potanin přibližují se zase k mínění Stasova o původě jejich z východu, někteří jako Chalanskij, Sozonovič připouštějí značný vliv poesie jihoslovanské na ruskou a p., jak v rozboru samém ukázáno bude.

Ruské byliny vzbudily obdiv i za hranicemi Ruska, jak četné překlady jejich a literární úvahy dosvědčují. U nás v Čechách byl to zejména *F. L. Čelakovský*, který básnickým svým duchem je pronikl a zosnoval hlavně na jejich základě svůj znamenitý „Ohlas písní ruských" r. 1828. Kromě toho přeložil bylinu „Potok Michajlo Ivanovič" a umístil ji v Slovanských národních písních I. č. 1 (v Praze 1822) dle sbírky Kiršovy vydané Kalajdovičem r. 1818. Později *Jar. Langer* uveřejnil překlad 4 bylin v Čas. Č. Mus. r. 1834 str. 138 a 373, připojiv k nim krátké pojednání o ruském národním epose. Několik bylin přeložil a vyložil *J. Gebauer* ve Květech na r. 1867 č. 15, 16 a 1868 č. 1—5; konečně vydal *Fr. Vymazal* pěkný výběr bylin, z nichž některé sám přeložil, v Slovanské poezii I. str. 3—31 (v Brně 1874 [3]).

3. Výpravné písně maloruské slují *dumy*. Písemné zprávy o nich pocházejí teprve ze XVI. st. [4]). První dosud známá zmínka o dumách nalézá se v letopise *Sarnického* při r. 1506, kdež se vypravuje, že ku poctě dvou bratří Strusiů zahynulých v boji s Valachy zpívány byly elegie, kterým Rusové říkají *dumy* (quas *dumas* Russi vocant); zpívány byly hlasem truchlivým, při čemž zpěváci sem tam se vrtíce gestikulovali, aby posuňky naznačili, co zpívají [5]). Jednu dumu malo-

---

[1]) Seznam četných spisů Veselovského pořídil *Pypin* ve Вѣст. Европы. 1877. II. 720—721, 1883. VI. 308—325; nalézá se též v Сбор. Акад. наукъ 1878. XVIII. 67—73 a nejnověji v seznamu děl vydaném od žáků jeho na oslavu 25leté vědecké činnosti jeho: Указатель къ научнымъ трудамъ А. Н. Веселовскаго. С. Петерб. 1888 a u *F. Pastrnka*, Slavistische Bibliographie v Arch. f. slav. Phil. Supplementband. Berlin 1892. str. 277—280; srv. též *J. Polívka* v Č. Č. Mus. 1891. 125 a d. Rozbor jeho učení podává *Pypin* v Истор. рус. этнограф. II. 252—282.

[2]) Seznam jejich spisů nalézá se u *Pypina* v Истор. рус. этнограф. II. 282-296 a u *Pastrnka*, Slavist. Bibliographie str. 280—283.

[3]) Bibliografický seznam spisů jinojazyčných o bylinách najdeš u *Bern. Sterna* ve spise „Fürst Wladimirs Tafelrunde". Altrussische Heldensagen. Mit Einleitung und Bibliographie. Berlin 1892.

[4]) Srv. *V. Jagić*, Gradja l. c. 99—109; *Pypin* a *Spasovič*, Historie literatur slov. I. 320—321 (př. Kotík).

[5]) Annales sive de origine et gestis Polonorum et Lituanorum 1587. VII. 379; srv. Antonovič a Dragomanov, Историч. пѣсни малорусскаго народа II. предисловіе IX.—X.

ruskou pojal *Jan Blahoslav* do své grammatiky r. 1571 dokonané, označiv ji mylně jako slovenskou píseň z Benátek, kdež mnoho Slováků neb Charvatů přebývá [1]). V »Краткой Исторіи о Бунтахъ Хмѣльницкаго« napsané současníkem některým praví se (na str. 44), že tchýně Timofeje Chmelnického ustrojila svatební hostinu na spůsob ukrajinský a nevěsta na večer, kdy se konal obřad rozplétání vlasův, dala si zpívati *kozácké dumy* [2]). Samému *Boh. Chmelnickému* připisuje se složení jedné písně, v níž básnicky je vyjádřen osud Jižní Rusi obklopené nepřáteli [3]). Polský dějepisec XVII. st. *Stanislav Temberski* zaznamenal v latinském výtahu obsah jedné dumy o smrti Dimitra Višněveckého (1564), která se ještě nyní zpívá o nějakém Bajdovi [4]).

Z XVIII. st. zachovaly se už některé dumy v rukopisech; některé uveřejnil Kostomarov v přídavcích k třetímu vydání „Bogdana Chmelnického" III. 303—304, 312—316 a po něm Antonovič a Dragomanov ve vydání maloruských písní II. str. 135—140. Žegota Pauli vytiskl ze starého rukopisu z XVII. st. píseň o vzetí Varny, která není sice úplně prostonárodní, ale v duchu národním složená (Pieśni ludu ruskiego w Galiciji I. str. 134—136). Jinou dumu o porážce Chmelnického u Beresteczka na Styru r. 1651 vydal A. Petrov a P. Žiteckij v Arch. f. slav. Phil. II. 297—307. Z rukopisného sborníku pořízeného na počátku XIX. st. uveřejnil Kostomarov několik dum v Русской Мысли r. 1880 a 1883 (Исторія козачества въ памятникахъ южнорусскаго народ. пѣсеннаго творчества) a úplněji P. Žiteckij »Старинная записъ нар. малорусскихъ думъ съ обзоромъ варіантовъ къ нимъ« (Кіевская Старина 1892, декабрь str. 391—408).

První ethnograf, který všímal si dum maloruských, byl kníže *N. A. Certelev*, sebrav několik dum od slepého banduristy a vydav je v knížce »Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсней« v Petrohradě 1819. Po něm sbíral národní písně maloruské *M. A. Maksimovič* a vydal je po prvé r. 1827 »Малороссійскія пѣсни« (Москва 1827), r. 1834 druhý sborník (»Украинскія народныя пѣсни« Москва 1834) a r. 1849 třetí (»Сборникъ украинскихъ пѣсенъ« Кіевъ 1849). V téže době zabýval se sbíráním písní maloruských známý slavista *J. J. Sreznevskij* a vydával je v »Запорожской Старинѣ« v Charkově od r. 1833—1838. R. 1836 vyšel v Petrohradě nový sborník maloruských písní pod názvem »Малороссійскія и Червонорусскія народныя думы и пѣсни« bez jména sběratele a tím byl

[1]) *J. Hradil* a *J. Jireček*, Jana Blahoslava Grammatika Česká. Ve Vídni 1857. str. 341; výklad písně té podal *A. Potebnja*, Малорус. народная пѣсня по списку XVI вѣка. Воронежъ 1877.

[2]) Записки о Южной Руси. Издалъ II. Кулишъ I. str. 179. С. Петерб. 1856; *M. J. Kostomarov*, Богданъ Хмельницкій vyd. 1870. III. 42—43.

[3]) *Kostomarov*, Богд. Хмельницкій III. 42—43; *Pypin* a *Spasovič*, Hist. lit. slov. I. 321. 2.

[4]) Letopis Temberského vyšel r. 1669 v Krakově: Chronologia synoptica palmitis Coributei str. 16—17; zpráva jeho vyložena a s písněmi o Bajdovi srovnána u *Antonoviče* a *Dragomanova*, Историческія пѣсни малорусскаго народа I. str. 145—159.

Platon Lukaševič. R. 1854 vydán byl sborník *A. L. Metlinského* (»Народныя южнорусскія пѣсни« Кіевъ 1854) a v l. 1856—1857 v Petrohradě »Записки о Южной Руси« *P. A. Kuliše*, obsahující některé dumy. Prvním sběratelem písní v Haliči byl *Dołęga-Chodakovski*; objemnou sbírku písní rusínských uveřejnil *Václav z Oleska* (Pieśni Polskie i Ruskie ludu Galicyjskiego. We Lwowie 1833) a po něm *Žegota Pauli* (Pieśni ludu Ruskiego w Galicyi. We Lwowie 1839. 1840). Neobšírnější sborník pochází však od *J. F. Golovackého*, který vydával písně sebrané v Haličské a Uherské Rusi ve „Čteních moskevské společnosti pro dějepis a starožitnosti" (od r. 1863—1878) a potom v osobitém sborníku (»Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси« Москва 1878—1879). První pokus dumy maloruské po obsahu klassifikovati a vysvětlovati učinil *Antonovič* a *Dragomanov* v sbírce Историческія пѣсни малорусскаго народа. I. Кіевъ 1874. II. ib. 1875, kdež také ukázáno na některé nenárodní a padělané písně v sbornících Maksimoviče, Sreznevského, Kuliše a j. Nový bohatý material národních písní objeven byl expedicí v jihozápadní Rus a vydán zvláště v V. díle publikace: Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ Западорусскій край (С. Петерб. 1874). To jsou hlavní sbírky písní, v nichž přicházejí dumy; v příčině úplné bibliografie odkazuji k Pypinově »Исторіи русской этнографіи« [1]).

Nynější pěvci dum jsou větším dílem starci-slepci; zpěv svůj doprovázejí hrou na kobzu nebo banduru a slují proto *kobzaři* nebo *banduristé*. Pění dum pokládají za své výlučné zaměstnání, z něhož jsou živi, a tím hlavně se liší od velkoruských pěvců bylin. Obyčejně slepý pěvec béře si za průvodce nějakého chlapce, sirotka, kterého si pro svou potřebu zaučuje. Čelnější z pěvců, kteří vynikají zvláštní pamětí a znají mnoho písní, získavše si zpíváním jejich něco jmění, usazují se v lidnatých vesnicích a koupivše si chatu se zahradou, shromažďují kolem sebe mladší dorost, který vyučují dumám. Takových škol pěveckých jest hojný počet na různých koncích Malé Rusi. Vůbec lze znamenati, že ve školách a špitálech starého Maloruska soustředila se národní činnost poetická, a pěstováno bylo pění dum. Původními skladateli dum nebyli ovšem starci-slepci, nýbrž bezprostřední svědci opěvovaných událostí, tedy kozáci sami. Soudíme tak z obsahu dum, v nichž věrnou družkou kozákovou jeví se bandura, a přední kozáci jako Palij zpěvem a hrou na banduru vyjadřovali svůj stesk po milé domovině. Znenáhla vešlo do zvyku, že každý starosta kozácký míval u sebe obratného pěvce dum, který opěvoval hrdinské skutky kozáctva a skládal písně o současných událostech; zvyk ten přešel v XVIII. st. od kozáků ke dvoru a odtud k ruským velmožům. Když slavná doba kozáctví pominula, ujali se teprve starci-slepci dum, dále je rozšiřujíce [2]).

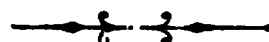
[1]) Díl III. obsahuje ethnografii maloruskou a část IV. dílu (str. 1—173) ethnografii běloruskou; srv. též *Pypin* a *Spasovič*, Hist liter slov. I. 322—327. 332. 365—367.

[2]) *P. Kuliš.* Записки о Южной Руси I. 7—14, 43—51, 63—65, 169—170, 178—180, 185—199 a d ; *P. Žiteckij*, Творцы и пѣвци народныхъ малорусскихъ думъ: Кіев. Старина XXXIX. (1892) str. 213—231.

Vykládáním dum maloruských zabýval se nejdříve *M. J. Kostomarov*, který napsal zajímavé pojednání »Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи« (Charkov 1843); po jeho mínění dumy rýsují události dějinné věrně dle skutečnosti a v souhlase s letopisnými zprávami, obsahují obraz národního života a tlumočí filosofické i náboženské názory lidu maloruského. Později se ukázalo, že mnohé dumy, na nichž Kostomarov své výklady založil, nejsou prostonárodními [1]). Některé vztahy dum snažil se *P. A. Kuliš* objasniti, avšak hlavní zásluha přísluší *Antonovičovi* a *Dragomanovi*, kteří na základě hojných variantů kriticky jali se dumy vykládati. Kromě toho zabývali se zkoumáním dum mnozí jiní učenci jako *Petrov*, *Sumcov*, *Kallaš*, *Žiteckij* a j., na jichž studie na případných místech ukázáno bude. Pěkný příspěvek k vysvětlení dum podal také *A. N. Lisovskij* ve spise »Опытъ изученія малорусскихъ думъ« Полтава 1890.

---

[1]) Názory Kostomarova vykládá *Pypin*, Исторія рус. этнографіи III. 151 a d.

Hlava první.

Junácké písně jihoslovanské.

Mluvíce o písních srbských pojímáme v to i písně chorvatské. Miklosich se sice domníval, že nejen Bulhaři a Srbové, nýbrž i Chorvati měli svůj osobitý epos, a zbytky eposu chorvatského spatřoval v rukopisných písních s patnácti a šestnáctislabičnými verši (petnaesterci a šesnaesterci), zvaných *bugaršticc*, *bugarkinje;* mínění své zakládá hlavně na tom, že jazyk těchto písní je chorvatský, a za tou příčinou také tvrdí, že metrum patnácti a šestnáctislabičné je specialně chorvatské [1]). Miklosich však nedokázal, že by řeč v bugaršticích nepochybně byla chorvatská; chorvatské formy vyskytují se toliko v několika málo písních, o kterých víme, že byly zaznamenány na půdě chorvatské, a nemůže se tedy tvrditi, že i ostatní písně, počtem mnohem hojnější, které vykazují formy čistě srbské, původně byly chorvatsky složeny a teprve na půdě srbské srbskými tvary přioděny [2]). Kromě toho Bogišić [3]) dokazuje, že v obsahu, slohu a řeči bugaršitic nenaléźá se žádných zvláštních známek, které by svědčily o chorvatském jejich původě. Za naší doby zobecnělo mínění, které poprvé Jagić [4]) pronesl, že bugaršitice jsou majetkem celého národu t. j. Srbův i Chorvatů jako jiné písně národní, jen že sc náhodou déle zachovaly v krajích západních.

Pro nás má ještě jedna zásadní otázka o bugaršticích velikou důležitost, které se stručně dotkneme. M. Chalanskij [5]) snažil se totiž dokázati na základě rozměru, slohu a obecného rázu bugaršitic, že nejsou to písně ryze národní, nýbrž uměle přepracované písně národní. Dlouhý rozměr jejich vykládá pak z trochejského tetrametru akatalektického, který rozšířen byl u středověkých básníků řeckých a římských, a vlivem italské poesie přenesen byl dalmatskými pěvci v uměle přepracované písně srbské. K témuž mínění kloní se Nadko Nodilo a pokud se ně-

---

[1]) Beiträge zur Kenntniss der slav. Volkspoesie I. Die Volksepik der Kroaten v Denkschriften d. kais. Akademie d. Wissensch. in Wien, phil.-hist. Cl. XIX. str. 2.

[2]) Srv. *Asmus Soerensen*, Beitrag zur Geschichte der Entwickelung der serb. Heldendichtung v Arch. XIV. 546.

[3]) Народне пјесме úvod str. 75—89.

[4]) Отаџбина 1875. III. 582; srv Arch. IV. 192 a d.

[5]) О бугарщицахъ v Р. Ф. В. VII. 121—134.

kterých písní kosovského kruhu týká, také St. Novaković a ohledně některých písní i Jagić. Důvody Chalanského nemohly mne však přesvědčiti o umělém původu a složení bugarštic vůbec, a proto cením je při rozboru jako starší záznamy prostonárodních písní srbskochorvatských[1]).

O rozdělení epických písní srbských pokusil se již *Bezsonov* (v úvodě k sbírce bulharských písní str. 17 a d.); on rozeznával tři hlavní periody v rozvoji srbského eposu. V první periodu klade písně o Nemanjićích, Vukašinovi, Lazarovi a bitvě Kosovské. V druhou periodu řadí písně o králeviči Markovi, Jiřím Brankovići a junácích, kteří je obklopovali. Kromě toho klade v tuto periodu počátky epického kruhu černohorského, bosenského a hercegovského. V třetí periodu počítá epické písně o hajducích, jež rozděluje ve tři oddíly: 1) začátek hajductva a rozvoj jeho v XVI. a XVII. st., 2) hajduci XVIII. st. a 3) hajduci na konci XVIII. a na začátku XIX. st. V rozdělení toto pojal také epos bulharský. Než rozdělení toto nemohlo by obstáti ani v tom případě, kdyby epos srbský obsahoval jen historické látky, čemuž, jak známo, není tak; neboť řadí tu Bezsonov na př. písně o Milošovi Obilići a o bitvě Kosovské v různé periody a písně o Markovi rozděluje v dobu do Kosovské bitvy a v dobu po Kosovské pohromě. Mnohem lépe rozdělil srbské písně epické *St. Novaković* v předmluvě k Petranovićově sbírce srb. nár. písní II. str. VI—XXII., rozeznávaje tři hlavní vrstvy: 1) písně obsahu mythického, 2) historického a 3) legendového. Rozdělení toto doplnil dle Jagiće *Pypin* v Hist. liter. slov. I. 227 až 228 takto: 1) písně obsahu mythického a legendového, 2) písně o starých králích z rodu Nemanjićův, 3) písně o bitvě Kosovské, o Markovi králeviči, o hajducích a uskocích a 4) písně o Černém Jiří a jeho soudruzích, o novějších vojnách s Turky, o válečných činech Černohorců. Přidržujíce se v hlavních částech rozdělení tohoto, upravíme si je pro lepší přehled v tyto skupiny: I) písně obsahu mythického, báchorkového a legendového; II) písně obsahu historického a to 1) o junácích z doby před bitvou Kosovskou, 2) o bitvě Kosovské, 3) o Markovi králeviči, 4) o Brankovićích a junácích současných a 5) o událostech ze 16 stol. až po naši dobu.

I.

Písně obsahu mythického, báchorkového a legendového.

A) **Písně obsahu mythického.**

1. Za odraz *báje kosmogonické* pokládati jest píseň černohorskou u Vuka II. 17. 81—84, která počíná takto:

Вино пиjу до два побратима
На пржину накраj мора слана,
Jедно jесте царе Дуклиjане
А друго je Крститељ Iоване.

---

[1]) Velmi vděčnou úlohu zvolil si výše jmenovaný *Asmus Soerensen* v článku citovaném, dokázati totiž, že písně zaznamenané před r. 1700 starobylostí obsahu nad písně pozdější vynikají (Arch. XIV. 556—587, XV. 1—36, 204—245).

Když napili se vína, sv. Jan řekl:

»Ходи, побро, да се посиграмо,
Ти коруном, а ја ћу јабуком.«

Sv. Jan hodil jablkem, a to padlo v hlubinu mořskou. Svatý naříkal, ale car mu řekl:

»А не плачи, драги побратиме!
Не мој мене уграбит' коруну,
Ја ћу тебе извадит' јабуку.«

Když sv. Jan se zapřísahal Bohem, že nevezme mu koruny, car ponořil se do moře. Zatím sv. Jan letěl do nebe otázat se, zdali smí zrušiti přísahu a vzíti caru korunu. Hospodin odvětil, aby se třeba třikrát zapřísahal, jen ne jeho jménem. Sv. Jan sletěl na písčinu, právě když car vynesl z moře v zubech jablko. Znovu »игру заметнули«, a sv. Janu jablko opět padlo do moře. Car Duklijan chtěl mu je vynésti, nevezme-li mu koruny; svatý třikrát se zapřísahal, že nevezme. Car položil korunu pod čapku a postaviv k ní za strážce ptáka zlatohlavého, ponořil se do moře. Sv. Jan zabednil moře 12 ledy a vzav korunu letěl s ní nahoru do nebe. Tu pták zlohlasý zakokrhal, a car uslyšev to hnal se z hlubiny mořské a hlavou trojí led prolomil. Pak se vrátil zpět, vzal na hlavu kámen, asi tisíc ok těžký, prolomil dvanáctero ledů, rozepjal svá křídla a letěl za sv. Janem. Dostihl ho u nebeských vrat, uchytil za pravou nohu a kousek ze spodu šlapadla mu vytrhl. Sv. Jan plačky přišel před Hospodina a donesl na nebe jasné slunce (dříve byla řeč o koruně). Když si stěžoval, jak ho car zohavil, Bůh ho těšil, že každému člověku tak učiní. — Vuk objasňuje uvedenou píseň prosaickou bájí, kterou již za svého dětství slýchal (ib. str. 84—85, prip. str. 114; srv. Erb. poh. str. 237 = báje 4. 15—16). Ďáblové odpadše od Boha, utekli na zemi a vzali s sebou slunce. Ďábelský král nabodl si je na kopí a nosil je na rameni. Když země Bohu žalovala, že celá sluncem shoří, Bůh poslal archanděla, aby ďáblu slunce odňal. Archanděl přidružil se tedy ku králi ďábelskému a přišel s ním k moři; chtěli se koupati. Ďábel zarazil kopí se sluncem do země a vlezl do vody. Když se chvilku koupali, archanděl řekl: „Pohřižujme se, abychom viděli, kdo může hlouběji!“ Archanděl se pohřížil a přinesl v zubech mořský písek; ale ďábel bál se o slunce, proto naplil na zemi, a z té sliny se udělala straka, která mu měla slunce hlídati, dokud také v zubech nepřinese písku mořského. Když ďábel se ponořil, archanděl udělal nad mořem kříž, a na moři povstal led na devět loket tlustý; potom uchytil slunce a utíkal s ním k Bohu. Straka začala křičeti, a ďábel vynořil se vzhůru. Vida, že moře potaženo je ledem, vrátil se bez prodlení opět na dno mořské, vzal kámen a led jím protloukl, a pak honem pustil se za archandělem. Právě když archanděl jednou nohou vkročil do nebe, ďábel ho dostihl a nehty mu ze spodu druhé nohy vyštípl kus masa. Bůh slíbil, že všichni lidé budou míti na spodu noh malý důlek. — Téhož obsahu je báje z Bosny [1]). Ďáblové ukradli s nebe slunce a odnesli je do moře chtíce je tam skrýti. Z velké radosti nad tím

[1]) Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. Sarajevo. 1892. God. IV. knj. II. 203.

pořídili si hlučné veselí. Jeden z ďáblů má slunce hlídati, ostatní se rozejdou. Bůh pošle anděla, aby se zmocnil slunce. Ďábel, který měl slunce hlídati, odešel také kraj moře, aby si s ostatními zatančil, a poručil strace, aby slunce hlídala. Anděl zmocnil se zatím slunce a odnesl je do nebe. Když straka začala křičeti, ďábel přiběhl a pronásledoval anděla. Dostihl ho na kraji nebe a vydrápl mu kus masa ze spodu chodidla [1]).

V báji maloruské podobného obsahu místo slunce jmenuje se říza, kterou služebník boží ďáblovi unese. Na počátku světa nebylo lidí, ani země, ani stromů ani ptáků, ani čeho živého. Byla jen voda, a nad ní nebe, v kterém Bůh žil a jeho dva druhové Miška a Griška. Vedle Boha žil též satanail, který měl velikou moc, a co Bůh stvořil, to hleděl znešvařiti. Síla jeho záležela v říze, které Bůh chtěl se zmocniti. Jednou se satanail svlekl, položil řízu svou na kámen a koupal se ve vodě. Bůh vida to, pravil satanailovi, že nedostihne dna mořského. Když satanail se ponořil, Bůh kázal Miškovi, aby dýchal na moře a zamrazil je. Satan se však vynořil a led hlavou probil. Ponořil se po druhé a po třetí, a Bůh pomáhal Miškovi dýchat na moře. Udělal se led tak silný, že satan nemohl ho hlavou probiti, a Griška zatím uchopil šat a utíkal s ním do nebe. Konečně satan led přece protloukl a pronásledoval Grišku. Byl by ho už dohonil, neboť Griška měl jen dvé křídel a satan šestero. V tom Miška přiskočil a mečem uťal satanovi křídla; satan padl do moře, a oděv jeho Miška s Griškou přinesli Bohu. Bůh povýšil je za odměnu na archanděly Michaela a Gabriela [2]).

V báji z Novgorodsěverského újezdu (Černigovské gub.) vypravuje se, že ďábel ukradl Bohu nebeskou sílu a pomocí její udělal si křišťálové nebe, v kterém žil. K přání božímu archanděl Michael odhodlal se ďáblu nebeskou sílu vzíti. Přišed k němu, tázal se ho: „Znáš-li šířku světa a hlubinu moře?“ Šířku světa ďábel znal i výši, také hlubinu moře znal, ale na ten čas to zapomněl. Proto vlezl do moře hloubku jeho vyměřit. Michael uchytil nebeskou sílu a utíkal s ní. Zatím ďábel měřil moře, neznaje, že Bůh vodu zamrazil. Chtěl se vynořiti, ale nemohl. Dlouho se trápil, než led rozbil, a pustil se za Michaelem. Ten byl už blízko u nebe, ale když ďábel ho dostihoval, Bůh řekl Michaelovi, aby ho bil nebeskou silou. Michael ho udeřil, a ďábel rozsypal se ve vodní sloup; čtyřicet dní a nocí padal déšť [3]).

V báji z Bukoviny Bůh stvořiv svět, udělal také hrom a blesk, a odevzdal je čertu. On jich tak zle užíval, že Hospodin poslal silný mráz, kterým vody zamrzly na 24 sáhů. Pod ledem ležel také čert. Hospodin poslal sv. Ilju, aby čertu vzal hrom a blesk; když sv. Ilja s nimi už letěl k nebi, čert se probudil, probil led, chytil svatého za nohy a tahal ho dolů. Při tom napínal tak svou sílu, že nohy jeho

---

[1]) Na satana jako lupiče slunce naráží též báje polská (*Stef. Ulanowska*, Symbolika wiosenna. W Krakowie 1884. str. 5). V jiných bájích jeví se ďábel tvůrcem slunce (Этн. Обозр. кн. VII. 263; ib. XI. str. 239).

[2]) Кіевская Старина 1887 май: Олтаржевскій, Изъ народныхъ вѣрованій str. 196—197.

[3]) Этн. Обозр. кн. XIII—XIV. str. 253 (z Черн. Губ. Вѣд. 1892 č 13).

vtlačily se do země, z čehož doliny povstaly. Sv. Ilja donesl však hrom a blesk do nebe [1]).

V báji bulharské vede se mezi Bohem spor o zápis, který Bůh ďáblovi vydal. Na počátku ďábel měl stejnou moc s Bohem. Rozdělili se spolu o svět tak, že Bohu mělo náležeti nebe a živí lidé, ďáblu země a lidé mrtví. Na potvrzení této úmluvy Bůh vydal ďáblu zápis. Ale když první lidé vyhnáni byli z ráje a začali vzdělávati zemi, ďábel jako vládce země jim to zakázal a lidi spravedlivé i hříšné všelijak trápil. Proto Bůh ustanovil odejmouti ďáblu zápis a poslal anděla, aby mu jej vzal. Anděl procházeje se s ďáblem po břehu jezera, otázal se ho, může-li dostati ze dna jezera hrst písku. Ďábel se třikrát ponořil, ale v polou cesty se vrátil, ježto měl v šatě, který nechal na břehu, zápis, o nějž se bál. Konečně ponořil se na dno, a anděl zatím uchopil zápis a nesl jej do nebe. Ďábel vynořiv se z vody, hnal se za ním, dohonil ho při vchodu do nebe, chytil ho za nohu a vyrval mu kousek masa ze šlapadla. Hospodin ustanovil, aby všichni lidé měli na šlapadle důlek [2]).

V maloruské báji z Polěsí líčí se nejdříve stvoření země z hrstky mořského písku, stvoření lidí a proměnění pyšných andělů v ďábly. Ďábel zakázal Adamovi vzdělávati pole a chtěl to dovoliti jen za tou výminkou, když mu Adam upíše všecky své děti. Dostav zápis od Adama, vložil jej v kámen, který vrhl do moře. Hospodin vida to, spustil se na dno mořské a vynesl odtud zápis. Čert chtěje se za to Bohu pomstiti, poručil kováři ukovati řetěz, kterým by Hospodina spoutal. Kovář předstíraje, že zkusí na čertu sílu řetězu, okoval mu šíji a připevnil ho k sloupu. Tak Hospodin zvítězil nad peklem [3]). Podobně vypravuje se v jiné báji maloruské (Этн. Обозр. XIII—XIV. str. 74—75); po stvoření světa a vyhnání prvých rodičů z ráje, ďábel nechtěl Adamovi dovoliti vzdělávati zemi. Konečně se smluvili, že Adam bude moci zemi kopati, když živý člověk patřiti bude Bohu, mrtvý ďáblu. Na znamení této úmluvy ďábel uřízl Adamovi kousek malíčku, vetknul jej v kámen a kámen hodil v řeku Jordán. Když Ježíš Kristus křtěn byl v Jordáně, vyňal kámen s malíčkem z řeky, a od té doby i mrtví lidé patří Bohu. V jiném variantě maloruském Adam a ďábel dohodli se, že Adamovi patřiti budou lidé živí, ďáblu mrtví. Ujednali o tom zápis, a Adam místo podpisu položil svou ruku na kámen; ruka vytiskla se na kámen, a ďábel vrhl kámen do řeky Jordánu. Od té doby všichni lidé, spravedliví i hříšní, patřili po smrti ďáblu. Když Spasitel v Jordáně byl křtěn, vstoupil na ten kámen a setřel s něho Adamovu pečeť (ib. str. 75—76).

V mongolské báji tohoto rázu líčí se spor mezi carem ruským a burjatským; předmětem sporu byl kvítek, který burjatský car ruskému

---

[1]) Am Urquell I. N. 1 str. 16: *Kaindl*, Zwei ruthenische Mythen aus der Bukovina cit. *Veselovskij* Разысканія вып. шестой str. 217.

[2]) Период. Спис. кн. VIII. str. 124—126 dle zápisu N. Bončeva uveřejnil prof. Drinov.

[3]) Кіевлянинъ 1866 N. 44: Космогоническія преданія жителей Полѣсья cit. Veselovskij v Разысканія вып. пятый str. 82—83.

vzal a do nebe odnášel. Ruský car ho pronásledoval a u samého nebe dostihl; chytil ho za nohy, ale v ruce zůstaly mu jen kalhoty[1]).

Uvedené báje dosvědčují zřejmě, že v písni černohorské zachovaly se stopy legend kosmogonických, které nejlépe sestavil a objasnil Veselovskij (Разыск. вып. V. str. 1—116 a VI. str. 105—136). Veselovskij pokusil se také se zdarem (ib. V. str. 78 a d.) jednotlivé části písně srbské vyložiti a s legendami kosmogonickými ve spojení uvésti.

V písni srbské jmenuje se sv. Jan Křtitel a car Duklijan jakožto činné osoby; sv. Jan Křtitel jest tu zástupcem anděla (archanděla) legend kosmogonických. Veselovskij právem dokazuje, že sv. Jan Křtitel jest pozdější záměna Jana apoštola, který se často v apokryfech ve sporu s Antichristem jmenuje. Car Duklijan t. j. Diokletian zastupuje místo ďábla v legendách kosmogonických; jestiť Diokletian typem zavrženého hříšníka a nazývá se často synem satanovým, proto naň vznesena úloha zlého ducha. V písni Duklijan a sv. Jan nazývají se pobratimy, což odpovídá představám dualistickým, v nichž Bůh a ďábel jeví se jako soudruhové a stejnoprávní bratří. Dějištěm je písčina u moře, tak jako v legendách kosmogonických děj stvoření světa na břeh moře (vody) se přenáší. Původní motiv stvoření země zaměněn je v srbské písni hrou mezi sv. Janem a carem Duklijanem; avšak v srbské a bulharské báji prosaické zachovalo se charakteristické vynesení písku ze dna mořského, při čemž připojil se k některým bájím moment jiný, apokryfický, o zápise, který bylo třeba vynésti ze dna mořského.

Veselovskij upozorňuje ještě na jinou vážnou podrobnost srbské písně. Sv. Jan odejme Duklijanovi zlatou korunu, která ukazuje se konečně světlým sluncem. Dle představ bogomilských, které se v některých bájích prostonárodních zachovaly, ďábel byl tvůrcem slunce a měsíce. V bogomilském spise Liber Johannis praví se: „et accepit (Satanas) coronam angeli, qui erat super aquas, et de medietate fecit lunae et de medietate lumen solis (stellarum) et de lapidibus fecit omnes militias stellarum.“ V písni černohorské zachovala se tedy jasněji bogomilská představa o ďáblovi — tvůrci slunce než v prosaické báji srbské, v níž ďábel slunce Bohu ukradl. Koruna Duklijanova odpovídá koruně „anděla nad vodami“ a sinému kameni v kosmogonické koledě haličské, z něhož stvořeno slunce, měsíc i dobré hvězdy.

2. V bulharské poesii hojné jsou písně o *svatbě slunce*. Nejstarší variant zaznamenal Rakovski (Показалецъ str. 127—129). Slavce narodí se spanilá dcerka; matka radostí plesá a neví, jak ji pojmenovati.

Нарѣкла го è Грозданка,
Да му è грозно имѧ то.

Vyrostla v hezkou dívku, a slunce jí nikdy nespatřilo. Jednou vyšla do otcovských sadův a před otcovské dvory, a tam ji slunce spatřilo.

Тры дны, тры ноцы трьптѣло,
Трьптѣло не захождало!

Matka slunce dlouho čekala a divila se, že se nevrací domů. Když slunce se vrátilo, matka se ho ptala:

---

[1]) *G. N. Potanin*, Очерки сѣверо-западной Монголіи, IV: Матеріалы этнографическіе str. 330 N. 80; *Veselovskij* Разысканія вып. пятый str. 363.

Защо сѧ, Слънце, забави,
Та ти вечера изстина,
Вечерѧ крава ѭлова
И девѧть пещы кисѧлъ хлѣбъ.

Slunce vypravovalo, že spatřilo na zemi krásnou dívku dokládajíc, nedostane-li jí, že nebude tak jasně svítit, jako svítívalo. I posílá matku, aby se zeptala Boha, může-li si ji živou vzíti. Gospod slíbil, že na slavný Gergjov-den spustí na rodné dvory Grozdanky zlaté houpačky, a až Grozdanka přijde se pohoupat, že ji nahoru vyzdvihne. Jak řečeno, tak vykonáno. Jak Grozdanka na slavný Gergjov-den usedla na houpačku, spustily se černé mlhy a zvedly ji i s houpačkou. Matka plakala a volala za ní:

»Грозданке, мила мамина!
Девѧть годины си сукала,
Девѧть мѣсецы да говѣишь!
На свекра и на свекървѫ,
На първо либе вѣнчѧно.«

Podle té rady nemluvila na otce, na tchýni a na svou prvou lásku slunce. Slunce velice se nad tím trápilo a domnívajíc se, že je němá, odhodlalo se oženit s jinou. Při svatbě měla Grozdanka novou nevěstu závojem zastříti a hořící svíčku držeti. Při tom zapálila závoj, a nová nevěsta jí to vytýká:

»Грозданке, млада кумице,
Ако си нѣма нѣмица,
Чи слѣна ли си слѣпица,
Та ли ты було запали.«

Grozdanka se zasměje a odpovídá nevěstě:

»Азъ не ти було запалихъ
И нѣсьмъ нѣма нѣмица,
Ни то сьмъ слѣпа слѣпица!«

I vypravuje, že stavěla se němou devět let podle rady matčiny. Když to slunce a jeho matka uslyšeli, vrátili novou nevěstu a slunce oddalo se s Grozdankou.

Jiný variant, který M. Drinov slyšel od několika žen v Panagurišti, nejúplněji od Vasilie Jovčoviče, a vytiskl r. 1876 (Период. Спис. I. XI—XII. 152—157) zní. Krásná dívka Marie nevychází z domu, aby ji ani slunce nespatřilo. Avšak matka Mariina, macecha, vykoupavši své dítě a pověsivši vyprané plenky, poslala ji, aby plenky sebrala, protože začalo poprchávati. Dívka vyšla ven a slunce spatřivši ji, tři dni stálo a hřálo, až všecko na luzích popálilo. Matka slunce se tomu divila a zvěděvši příčinu poradila slunci, aby až na slavný Gergjov-den dívky a ženy v houpačkách budou se houpati, Marii v houpačce uneslo. Když na slavný Gergjov-den Marie s ostatními děvčaty šla se houpat, sám Gospod zvedl houpačky a unesl ji. Matka volala za odcházející dcerou, aby nepromluvila na tchána a tchýni devět let, na svého družbu Ogněna do čtyř let a ještě půl a na všecky ostatní po roce, ještě po půlce. Dívka poslechla a nepromluvila. Slunce nesneslo to ani rok a půl a zasnoubilo se s Denou Denicí. Při oddavkách Marie držela hořící svíci a nepromluvila ani tehdy, když svíčka dohořela a do prstů ji pálila. Ale když nová nevěsta se jí vysmívala, promluvila

vykládajíc, proč dosud nemluvila. Ženich uslyšev Marii mluviti, odmítl Denu Denici a vzal si Marii. Opuštěná Dena prosila Boha, aby ji proměnil ve vlaštovku. Slunce spatřivši krásného ptáka, vystřihlo mu prostřední péra vzadu; od té doby ocas vlaštovčin podobá se nůžkám.

Ve versi u Miladinovců č. 16. 15—16 sluje milenka slunce Jana. Její kmotra ji napomínala:

»Дегиди мори 'уба'а Яно!
Ясъ ти сѣ молямъ, и ти нарѫчвамъ,
Да не излегвишъ деніе безъ убрусъ,
Деніе безъ убрусъ, ноке безъ свѣща,
Дан' те догледатъ сѫнце'а майка,
Дан' те посвѫршитъ за ѣсно сѫнце!«

Dívka jí neposlechla a vyšla ven bez ubrusu; uviděla ji sluncova matka a zasnoubila ji za jasné slunce. Jana nepromluvila tři léta. Matka sluncova vyhledala synovi jinou nevěstu, Dzvezdodenici »бѫргозборници«. Při svatbě Jana měla svítiti; svíce dohořela a pálila ji do prstů. Dzvezdodenice na ni volala:

»Дегиди мори слепа слепачка,
Ако си нѣма, ти не си слѣпа,
Изгоре'а ти тонки-те пѫрсти.«

Jana odvětila:

»Ясъ ни сумъ нѣма, ясъ ни сумъ слѣпа;
Туку не зборвамъ, атаръ си дѫржамъ;
Пѫрва година чесъ сумъ чинила,
Чесъ сумъ чинила на мой-отъ татко;
Втора година на мила майка,
Трекя година на ѣсно сѫнце«.

Když to matka slunce uslyšela, vyhnala Dzvezdodenici.

Zajímavý jest ještě variant, který podává Šiškov [1]). Deset let slunce nespatřilo a vítr neovál krásnou dívku Marijku. Když jednou vyšla ven, slunce se na své dráze zastavilo a opozdilo. Matka slunce ptala se po příčině, a slunce to povědělo. Dívka byla sluncem unesena a matka ji napomínala, by dva tři roky na tchýni nemluvila. Slunce domnívajíc se, že je němá, chtělo se oženit s hvězdou Deničkou. Marijka měla při oddavkách svítit. Svíce dohořela a Marijka ji stále držela. Denička ji z toho károla, vyčítajíc jí, zdali je slepá, že jí tenké prsty uhořely. Lepá Marijka však promluvila dokládajíc, že k vůli matce mlčela tři roky. Slunce chtělo si vzíti Marijku, ale ta prosila Boha, aby ji udělal vlaštovicí. Uletěla do světa [2]).

Písně bulharské o svatbě slunce byly již často předmětem učených úvah. Někteří z vykladačů, jako Rakovskij, Krek, Chalanskij a Vorá-

---

[1]) Родопски Старини. Кн. I. Пловдивъ 1887 str. 21—23 č. 6.

[2]) Jiné verse viz u *Ilieva* č. 170, *Verkoviće* I č. 9. 14—15; srv. *G. Rosen*, Bulg. Volksdichtungen, Leipzig 1879 str. 97—99 N 17 (překlad písně u Mil. N. 16); *A. Dozon*, Chansons pop. bulgares inédites. Paris 1875. 17—20 N. 13. Variant uměle složený vydal *Verković* v známém díle Veda Slovena I. 56—126; zdá se, že je napodobena dle jiné písně ze sbírky Verkovićovy, kterou uveřejnil *L. Geitler*, Poetické tradice Thráků i Bulharů. V Praze 1879. str. 51—55.

ček [1]) pokládají je za vzácný zbytek mythu slunečního; naproti tomu tvrdí Krauss [2]), že jádra mythologického v nich není, nýbrž že obsahují prostě episodu z manželského života nějakého sedláka, jak se mohla skutečně udáti. Oboje mínění zdá se býti přehnáno, a proto pokusím se o výklad jiný.

Látka v písních bulharských obsažená vyskytuje se také v prosaických báchorkách. S písněmi našimi shoduje se nejlépe pohádka slovinská (Krek č. 42. 93—94). V této vypravuje se o krásné dívce Nastě, které na celém světě nebylo rovně. Samo slunce, když ji vidělo, tak se do ní zamilovalo, že na tom místě, kde ona dívka byla, půl druhého dne zůstalo státi. Když slunce domů přišlo, matka se ho ptala, kde tak dlouho bylo. Slunce jí vše povědělo. Matka vyčítala mu, jak se mohlo v pozemskou dívku zamilovati, že to veliký hřích. Slunce však odvětilo, že bez ní nemůže žíti. Když to matka slyšela, řekla slunci: „Znaš ti, drago moje dete, tak buš naj ležeše tu pucu dobil? Ti spusti jemu zlatu nihalku d'oli v njejno selo; kad se ona sedne gori i bu se štela nihati, ti samo povlečeš nihalku gori.“ Slunce to učinilo a vytáhlo dívku vzhůru. Dívka se na slunce rozhněvala a stavěla se němou. Slunce nelibě to nesouc pověděla to matce, a ta poslala ji k tetce Mori pro síto. Tato chtěla ji roztrhati, ale dívka zachránila se pomocí myšky před ní a utekla. Když se k slunci vrátila, spatřila na sluncových dvorech jinou dívku, která pěla písně, a řekla jí: „Oh, ti si, puca, preveč zaran počela popevati!“ Když ji slunce uslyšelo, zaradovalo se a začalo ji objímati, ale dívka utekla a skryla se do kouta. Rozhněvané slunce zaklelo ji ve vlaštovku řkouc: „Od vezda věc nisi Nasta, nego lasta!“

V jiných báchorkách vypravuje se totéž thema beze všeho vztahu k slunci. Sem patří báchorka novořecká (Hahn I. N. 10. 114—118), která v prvé své části obsahuje motiv o dívce-vojínu. Dívka přestrojená v junáka jela za svého otce do boje a vyhnuvši se všem nástrahám vrátila se šťastně domů. Princ, který měl podezření, že vojín je přestrojená dívka, oblekl se jako kramář, odešel do jejího příbytku a když dívka usnula, unesl ji domů. Když pricezna se probudila, viděla, že je v cizině, a tři léta na nikoho nepromluvila. Matka princova pozbyla trpělivosti a pobízela ho, aby si vybral jinou nevěstu. Vystrojili hlučnou svatbu; při oddavkách hosté dostali svíčky a jednu dali také němé dívce. Když bylo po oddavkách, ostatní odložili svíčky, jen němá ji stále držela. Volali na ni, že si popálí ruku. Ona jakoby neslyšela. K pobídnutí ženichovu nová nevěsta řekla: „Němá, spálíš si ruku!“ Tehdy teprve dívka promluvila řkouc: „Němou buď sama a jdi, odkud jsi přišla!“ Když to princ slyšel, odmítl novou nevěstu a vzal si prvou, s níž šťastně žil. Skazka velkoruská (Chudjakov II. č. 60. 81—85) shoduje se s pohádkou řeckou, má však také některé črty s uvedenou

---

[1]) *Krek*, Einleit. 847 a d.; *M Chalanskij*, Замѣтки по слав. нар. поэзіи: Болгарская пѣсня о женидбѣ Солнце и мордовская къ ней параллелъ Р. Ф. В. XIX. (Varšava 1888) str. 38—44; *J. A. Voráček*, Písně o svatbě boha slunce s krásnou dívkou v Slov. Sbor. V. (Praha 1886) str. 341. 393.

[2]) *F. S. Krauss*, Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven. Münster i. W. 1890. str. 8—9.

báchorkou slovinskou společny. Prvá část obsahuje látku o dívce-vojínu jako řecká. Soudruh její, který v ní podezříval dívku, unesl ji v podobě kočky (var. supa) z jejího domova. Když ji nesl přes řeku Oku, sňala prsten a vrhla jej do řeky řkouc: »Когда мой перстень заростетъ травой — муравой, тогда я буду свекра съ свекровью звать, а тебя мужемъ нарекать«. Od té doby na tchána a tchýni nepromluvila. Její tchýně byla zlá Jaga-baba a ukládala jí těžké práce: stříhat ovce — vlky, dojit krávy — medvědy a konečně ji poslala k své sestře Jaga-babě pro brdo (бердечко). Poněvadž jí muž pomáhal, ušla pronásledování Jaga-baby jako v pohádce slovinské a přinesla brdo. Posléze tchýně poslala ji s mužem lovit ryb. Při lovení našla svůj prsten travou obrostlý a vrátivši se domů žila šťastně se svým mužem.

V pohádce bulharské (Šapkarev č. 39. 71—72) není zmínka o unesení nevěsty, nýbrž vypravuje se toto. Byli muž a žena, kteří měli jednoho syna. Když vyrostl, oženili ho s dívkou, která byla sice krásná, rozumná a pracovitá, ale nemluvila. Muž, tchán i tchýně velice ji milovali, želíce jen, že nemluví, a domnívali se, že je němá. Uplynuly dva tři roky, ona nepromluvila. Rodiče se umluvili, aby syn s jinou se oženil. Vyhledali mu nevěstu a oženili ho. Když sedli k večeři, měla jim prvá nevěsta svítiti, jak je zvykem na venkově. Němá nevěsta svítila, až oharek dohořel, a spálila si prsty, avšak nepromluvila čekajíc, až jí dají jiný. Nová nevěsta obořila se na ni: »А мори, нема, немачко! ако си нема, немачка, не си и слепа, слепачка, да видишь оту ти догорела борината и ке ти изгорешь пьрститѐ, та да 'ойшь да земишь друга борина?« Tu němá nevěsta otevřela ústa a promluvila: »Бре, бре! Ясъ не сумъ ни нема, немачка, ни слепа слепачка; туку три години не сумъ прого'орила, зашчо сумъ чинила честь една година свекру си, една свекърве си и една стопану си; а ти, три дни ушче не си сторила, и той-часъ отъ кьоше се одзва и прого'ори!« Rodiče se zaradovali, pověděli to synovi, a ten vzal si prvou nevěstu za ženu a druhou vrátil její matce. Také v písni bosenské (Petranović I. č. 272. 251—253) není zmínka o slunci a únose nevěsty. Matka zaplétajíc dcerku Maru radila jí:

»Не удај се за девет година,
Не би л' теби Бог и срећа дала,
А за друга Мандушића Вука,
И свекрву Мандушића мајку,
Свекра бабу Мандушића Вука;
Не говори за годину дана,
Ако ти га Бог и срећа даде,
Добро двори Мандушића Вука.«

Mara modlila se k Bohu a vdala se za Mandušiće Vuka. Tchánovi a tchýni pěkně posluhuje, ale nemluví. Tchýně jí řekla:

»Мум изгорје, ноктима догорје,«

ale Mara jí slouží a ničeho nemluví. Matka vyčítá synovi, že přivedl si němou nevěstu. Vuk se rozhněvá, sebere svaty a přivede si jinou nevěstu. Všichni vyšli svatebčanům vstříc i Mara. Nová nevěsta pozdravila Maru s koně:

»Бож'ја помоћ, нијемкињо Маро!«

Tehda Mara promluvila:

»Бож'ја била, брзо говорила,
Брже своју походила мајку;
Ја нијесам нијемкиња Мара,
Већ дворила свекра и свекрву,
Господара Мандушића Вука,
Све дворила, а не говорила!«

Když to tchán, tchýně a ženich uslyšeli, vrátili novou nevěstu matce. V písni seňské (Kukuljević pěsme str. 154—155) matka radí dceři Mandaleně, aby nemluvila celý rok na tchána, tchýni a svého muže. Její muž Pavel domnívaje se, že je němá, chtěl si vzíti jinou nevěstu. Matka ho před tím varovala, ježto prý Mandalena je těhotná, ale Pavel sebral svaty a přivedl si novou nevěstu. Když nevěsta Mandu spatřila, zvolala:

„Jadna bila nima Mandalino!
S kim ćes mlada vecer vecerati?
I s kogon ćes noćcu noćevati!"

Mandalina jí však odvětila:

„Jadna bila a bedna hodila,
I bedna se prevariti dala!
Vecerat ću svekrom i svekervom,
Noćuvat ću Pavlom gospodinom,
A ti odi majki na tragove!"[1])

V písni hercegovské (Vuk herc. č. 9. 24—26) kaduna Zulfa podle rady své matky mlčela a nikdy neodmlouvala. Čtvrtý rok matka jejího muže radila synovi, aby se s jinou oženil. Bratr jeho přivedl mu novou nevěstu, která se Zulfy posměšně ptala, s kým bude spávat, koho líbat a s kým večeřet? Zulfa promluvila, že bude spávat, s kým dosud spala, a večeřívat s tchánem a tchýní. Když to muž její slyšel, zaradoval se, dal bratru svému novou nevěstu darem a žil šťastně se Zulfou.

Motiv o trpělivosti zavržené ženy při držení světla obsažen je také v pohádce islandské o Griseldě, jejíž konec zní takto. Král zapudil chudou svou ženu a vyhrožoval, že ubije její děti. Žena odešla a žila u starých lidí, jimž 16 let věrně sloužila. Tu král dal rozhlásiti, že se hodlá po druhé oženiti. Dověděv se, kde prvá jeho žena Grishildura žije, pozval ji, aby jako vrchní kuchařka vystrojila svatební hostinu [2]). Grishildura dlouho se rozpakovala, konečně šla. Vše se dobře dařilo. Večer když král chtěl se s mladou nevěstou odebrati na lože, poručil Grisheldúře, aby vzala malé světlo, rozžala je a mezi prsty je držíc provázela mladomanžely do ložnice. Svítila jim tak dlouho, až světlo dohořelo a do prstů ji pálilo. Král ptal se jí, zdali to bolí. Ona odvětila, že spálené prsty ji bolí, ale ještě více žalné srdce, a plakala.

---

[1]) Podobnou píseň ze Splitu v Dalmacii podává *Karaman*, Marjanska Vila atd. U Spljetu 1885. str. 102—104.

[2]) Podobný úkol má Jana v písni bulharské u Milad. č. 16.

Král toho nesnesl a pravil, že ji jen zkoušel, neboť nová nevěsta byla vlastní jejich dcera. Od té doby žijí spolu šťastně [1]).

R. Köhler upozornil na podobnou pověst u Saxona Grammatika. Krásná Syrith odmítala všechny ženichy, a otec dovolil jí, aby si jen toho vzala, komu se podaří, aby naň pohledla. Nikomu se to nepodařilo, a dívka po dlouhém strádání přišla náhodou do domu Ebba, jehož syn Othar marně se o ni ucházel. Othar zahořel k ní znovu vroucí láskou a ptal se jí, proč tvář svou stále závojem zakrývá. Aby její smýšlení vyzkoumal, zasnoubil se na oko se služkou. Syrithě poručil, aby jim do ložnice pochodní svítila. Když pochodeň dohořívala, Syrith nedbajíc, že ji pálí do ruky, palčivou bolest trpělivě snášela. Othar ji napomenul, aby dbala o svou ruku, ona naň stydlivě pohledla, načež Othar zrušil předstíraný sňatek a oženil se s Syrithou [2]).

Z uvedených dokladů znamenáme, že hlavní části písní o svatbě slunce obsaženy jsou také v pohádkách nejen slovanských, nýbrž i jinonárodních, v nichž vyjímajíc báchorku slovinskou děj nemá žádného vztahu k slunci. Věc tato opravňuje nás tuším k předpokladu, že v písních bulharských obsažena jest původní osnova báchorková, poeticky vyjádřená a lokálně přibarvená. Že by měly nějaký význam mythický a byly zbytkem slovanského mythu slunečního, dokázati za daných poměrů nemožno. Mordovská píseň, kterou Chalanskij na doklad uvádí, jen počátkem svým s první částí písní bulharských se shoduje. V písni mordovské pěje se totiž o krásné dívce Litově, kterou vyšní bůh si zamiloval. Když letní den nastal, družky její vyšly na ulici tancovat a vyzvaly Litovu, aby s nimi šla, že miluje ji vyšní bůh. Když dívka ven vyšla, strašná vichřice a bouře se zvedly a unesly Litovu. Vyšní bůh si ji vzal a oženil se s ní; tchyní byla jí strašná vichřice, tchánem strašný hrom a mužem strašný blesk. Na konec se líčí, jak její mužblesk dovolil jí, aby navštívila své rodiče. Avšak motiv tento vyskytuje se i v jiných pohádkách, v nichž o nějakém mythu slunečním mluviti nelze. Na doklad uvádím báchorku moravskou z okolí Benetického (Menšík 24. 238—244), jejíž obsah je následující. Jeden král měl jedinou velmi krásnou princeznu, která se nesměla slunci ukázati; jak se slunku ukázala, hned zmizela a nebyla dlouho a snadno k nalezení. Král dal jí postaviti pod zemí skvostný byt, tam ji dal přísně stříci, aby nemohla za dne na slunko ven vyjíti. Jednou se jí zachtělo projíti se v zahradě u hradu, a král jí dovolil, že směla před východem slunce v zahradě na rybníce veslovati. Sotva od břehu se vzdálila, přiletěla krásná labuť na rybník, a jak první paprsky slunce se ukázaly, podfoukla princeznu a ta byla ta tam. V dalším se vypravuje, jak sprostý voják ji hledal, po mnohých dobrodružstvích ji našel a osvobodil. Podobných

---

[1]) *R. Köhler*, Die Griseldis-Novelle als Volksmärchen v Archivu für Litteraturgeschichte I (1870) str. 420 a d. V jiných versích povídky o Griseldě musí sice zapuzená žena trpkou zkoušku trpělivosti a poslušnosti podstoupiti, ale motiv o držení svíce schází. Srv. *J. Polívka*, Dvě povídky v české literatuře XV. st. V Praze 1889. str. 1—24, kdež příslušná literatura uvedena.

[2]) Saxonis Grammatici Historia Danica rec. P. E. Müller et J. M. Velschow, Havniae 1839. I. 330—334.

báchorek, jak krásná princezna za vichřice od nadpřirozené bytosti unesena byla, uvésti lze celou řadu.

Nastává otázka, jak vysvětliti v písních bulharských názvy „slunce", „dennice", jež byly asi hlavní příčinou, že písním těmto přikládán byl význam mythický? Po mém mínění písně bulharské patří k písním svatebním, což z obsahu jejich jest zřejmo; ze symboliky svatebních písní vysvětlují se pak názvy „slunce a dennice", neboť ve svatebních písních jihoslovanských ženich obyčejně se jmenuje metaforicky slunce nebo měsíc, nevěsta pak dennice, jak Krauss (op. cit. str. 4—6) případně vysvětluje. Kromě toho obsahují písně bulharské ještě jiné črty vztahující se k životu národnímu. Sem patří zvyk houpati se na sv. Jiří (Гергëвден) na stromech. Dle Karavelova [1]) »послѣ обѣда дѣвушки выходятъ на улицу и одни пляшутъ, а другія качаются на люлку (на качеляхъ)«. Houpačka visí na zeleném stromě, a za houpajícími se dívkami stojí chlapci, kteří snaží se od dívek vyzvěděti, kdo jest jejich souzený. Také zvyk, aby nevěsta nemluvila určitý čas na tchána a tchýni, jest v Bulharsku rozšířen. Rakovski (Показалецъ str. 126) dosvědčuje, že za stara nevěsta nosila po devět měsíců závoj (bulo), až porodila. V té době nemluvila na tchána a na tchýni. Někde prý ani na kmotru a kmotra nemluví. Podobně prý ani na ženicha nepromluví, dokud jí tento neodpustí za první večer a neobdaří ji nějakým darem, který ona opatruje po celý život svůj. Mlčení nevěsty jest vůbec zvyk dosti rozšířený i jinde [2]).

Ze všeho, co dosud bylo řečeno, uzavíráme, že původní osnova písní bulharských o svatbě slunce byla báchorková; báchorka přeměněna byla v píseň a tato pojata byla v cyklus písní svatebních, při čemž připojily se k ní jednotlivé črty z písní obřadních a svatebních.

3. Hlavními báječnými bytostmi eposu jihoslovanského jsou *vily (samovily)* [3]). Úkolem naším v těchto řádcích nemůže ovšem býti rozbor jednotlivých písní o vilách, proto přestaneme na jednom význačném zjevu epiky jihoslovanské o *ženitbě junáků s vilami*, kdežto jiné vztahy vil k epickým junákům uvedeny budou příležitostně při jednotlivých písních. Jednoduchá verse o sňatku vily se smrtelníkem obsažena je v bugaršticí u Bogiš. 39. 104—105, kdež připojena je k Novakovi Debeljakovi, o kterém se Vrančić a Križanić jako o předním hrdinovi zmiňují. Novak slavil troje veselí: vdával svou sestru, slavil narození syna Grujice a dokončení stavby svých dvorů. Všichni byli veseli v jeho bílém dvoře, toliko lepá žena jeho byla smutna. Sestra Novakova se jí ptala, proč se neraduje. Ona jí odvětila:

»Како ћу се веселит' у весељу браца твога?
Кад ме Новак ухитио б'јелу вилу на Дунају,

[1]) Памятники народнаго быта Болгаръ. Москва 1861. str. 213.

[2]) Srv. *Sumcov*, О свадебныхъ обрядахъ преимущественно русскихъ. Харьковъ 1881. str. 203.

[3]) Srv. *Nadko Nodilo*, Religija Srbâ i Hrvatâ na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog v Radu 91. 181—2?1; *A. N Veselovskij*, Разысканія вып. пятый XV. 287—304 (= Ж. М. Н. П. č. 264. 6—14); *F. S. Krauss*, Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven Münster i W. 1890. str. 68—109.

Он је мени уграбио брза крила и оглавља,
Да ми хоће он вратити брза крила и оглавља,
Л'јеп би танац извела прид дворовима његовијем,
И у танцу скупила дванес млад'јех дјевојчица,
Све би биле млађахне једне слике и прилике.«

Sestra Novakova prosila bratra, aby vrátil ženě své křídla i ohlaví. Novak dal se přemluviti a vydal jí křídla i ohlaví. Mladá žena vzala je na sebe, zatančila vesele před dvorem a vznesla se do výšin nebeských. Novak toužebně za ní volal:

»Поврати се, поврати, б'јела вило, љуби моја!
Кому љуби остављаш твоје л'јепе периводе?
А кому ли остављаш Грујицу, сина твојега?«

Ona slíbila, že bude tajně svého syna často navštěvovat, a zmizela. V písni u Bogiš. 85. 231—232 připojena látka tato ke králi Vukašinovi patrně za tou příčinou, aby královič Marko jevil se zrozencem vily, a spojení jeho s vilami se vyložilo. Při tom vynechána pro naši látku charakteristická část o zmizení vily. Král Vukašin okoval sveho koně, napojil ho vínem, nakrmil pšenicí a jel k jezeru, aby chytil bílou vilu a vzal si ji za ženu. Bůh a štěstí mu přálo; chytil bílou vilu, vzal jí křídla a okřídlí, a oženil se s ní.

С њом је л'јепи краљу породио пород,
Л'јепи пород до два сина драга:
Један синак Краљић Андријаша,
Други синак Краљевићу Марко.

Jednoduchou versi obsahuje též píseň u Petran. I. 17. 14—15. Asan-aga lovil s Vlaščićem Pavlem a chytil bílou vilu, kterou dal Vlaščići Pavlovi. Vlaščić ji přinutil, aby byla jeho žinkou. Žili spolu šťastně. Když ženil nejmladšího synka, vila prosila, aby půjčil jí křídel a okřídlí, že mu zatancuje. Dal jí křídla a okřídlí. Otočila se několikrát kolem a uletěla. Děti své ošetřovala. V písni u Nikoliće 33. 67—71 rozšířen je děj přídatky ze symboliky písní svatebních. Ilija Kotarlić přijel na lovu k prameni, kde vila „brodarica" se koupala; vzal její křídla i okřídlí a oženil se s ní. Rodila mu tři syny. Když starší syn dorostl, vila zasnoubila ho s hvězdou dennicí, za kuma vzala boha Sabaota, za svata sv. Dimitrija, za dévera sv. Jiří a za vojvodu sv. Mikuláše. Svatové sešli se ve dvorech viliných a odtud odebrali se do nebe pod oblaky pro hvězdu dennici, kterou přivedli do domu vilina. Při kvasu prosil Bůh, aby obveselila je vilinskou písní a zatančila vilinské kolo. Ilija vydal jí křídla, ona zatančila a uletěla pod oblaky. Ilija tázal se, co se stane s robětem v kolébce; ona odvětila:

»Ако л' буде рода виловскога,
Оно ћ' наћи у горици мајку;
Ако буде рода бабиног(а),
Оно не ће ни познати мајку«.

Konec nepřirozeně je změněn v písni u Petran. III. č. 58. Petr Latinin honosil se před junáky, že ožení se s lesní vilou. Odešel k jezeru, kde vily se koupají; na břehu měly rozložená křídla. Petr potají uchopil křídlo i okřídlí vily a odešel domů. Vila šla za ním a prosila, aby jí křídla vrátil, slibujíc, že naučí ho léčebnému umění a pomáhati mu

bude v těžkých příhodách životních. Ale Petr nedal se přemluviti a oženil se s vilou. Měl s ní 9 synů-sokolíků. Všecky oženil; když ženil nejmladšího syna, žena jeho prosila, aby jí půjčil křídel, že zatančí si v kole dívčím. Jakmile dostala křídla, vznesla se do oblak a na prosby dětí volala, že se už k Petrovi nevrátí. Petr pustil na ni střelu, kterou dostal od vil, a smrtelně ji ranil. Spadla do zelené trávy, a Petr srubnul jí hlavu. Vily vidouce to, zastřelily také Petra. Podobnou změnu na konci znamenáme v písni u Petran. II. 30. 375—386, která však kromě toho rozšířena je volně motivem o zlobě vil odnímati lidem, kteří se jejich jezerem přebrodí nebo koně tam napojí, oči a koním nohy. Ljutica Bogdan umínil si oženiti se s vilou, která žila v jezeře u Kolašina a odnímala jakožto daň za přebrodění (brodarinu) junákům oči a koním jejich nohy. Bogdan koně svého v jezeře napojil, sám se umyl a schladil, načež v úkrytu na vilu číhal. Vila přiletěla a nikoho nespatřivši sňala křídla i okřídlí, a vrhla se do jezera. Bogdan vzal jí křídla i okřídlí a donutil ji k sňatku. Porodila mu syna Straila a dceru Růžici. Když se Strail ženil, matka porodila třetí dítě Nenada. Při svatebním veselí a křtinách zároveň žádala svých křídel, aby si s ostatními dívkami zatančila. Obdrževši křídla odletěla, ale ošetřovala své dítě. Bogdan na ni počíhal a pustil po ní střelu; zabil však své dítě, a vila naříkajíc padla mrtvá podle svého syna. Bogdan oba pochoval a prodav svůj statek odešel do Přímoří.

Původní látka báječně je vyzdobena v písni u Petran. III. č. 38 [1]). Vila Angelija vydala se na cestu k mořskému zálivu, aby nalovila ryb pro stůl svých družek. Uprostřed moře spatřila nad sebou letěti banoviće Sekulu v podobě draka, z jehož křídel zářil živý oheň. Sekula ji pronásledoval v mořskou hlubinu i ve výši oblačnou, až ji chytil na jedlové větvi a odňav jí křídla i okřídlí vedl ji domů do svého hradu Sibině. Vzal si ji za ženu a měl s ní devět synů. Avšak synové dorostše do ženitby vždy beze stopy zmizeli. Sekula ptal se ženy, co se to děje; ona pověděla, že je přesídlila do kamenných jeskyň a oženila je s vilami. Chce-li, aby se děti k nim vrátily, žádá, aby jí dal křídla i okřídlí že zrodí mu ještě 9 synů, mnohem hezčích než dřívější. Sekula dal se zlákati, vydal jí křídla i okřídlí, ona však v noci, když Sekula spal, vzala na sebe křídla i okřídlí a zmizela. V písni u Petran. II. 32. 391—396 naráží se na pověru, že vily netrpí, aby kdo rozbíjel stany na místě, kde tancují. Sibinjanin Janko toho nedbal, a vila „nagorkinja" chtěla zahubiti jej i jeho vojsko. Avšak Sekula pomocí sokolů, chrtů i ohařů a koně vilu chytil, a přinutil ji k sňatku s Jankem. Janko s ní šťastně žil a měl od ní dvě dcery a čtyři syny. [2])

Látka tato jest též předmětem písní bulharských. Na doklad toho uvádíme píseň u Milad. 1. 1—2. Ivan Popov jel na veligden orat a potkal samovilu „samogorskou", která ho posílala domů, aby na veligden neoral. Popov neposlechl, a samovila chtěla mu vypiti černé oči; on však ji chopil za rusé vlasy, uvázal ji koni na ocas a odtáhl ji domů. Tam odňal jí pravé křídlo a oženil se s ní. Za tři léta porodila

---

[1]) Počátek viz u Petran. I. č. 14. 12.
[2]) Srv. Čubro Čojković N. 2. 7—8.

mu synka. Při křtinách chtěla zatančiti a žádala křídla. Obdrževši je odletěla. O dítě své pečovala. Podobného obsahu je tamtéž píseň 2. 2—3.

Zmíněné písně jihoslovanské opěvují thema po celém téměř světě rozšířené o tom, jak rek vezme báječné dívce šaty (závoj, křídla) a přinutí ji tím k manželství. Liebrecht (Zur Volkskunde str. 244) se domnívá, že thema toto jest jen změněný mythus o Urvaçi a Psyše, v němž místo zákazu pohledu nastoupilo odejmutí šatu. V pohádkách látka tato nabyla určitého tvaru a složena bývá z těchto osnovných částí: *a)* rek odejme báječné dívce nějakou část oděvu a získá si ji za ženu; *b)* ona zjedná si po čase svůj šat a zmizí; *c)* rek ji hledá a slavnými činy si ji získává. V písně jihoslovanské pojata byla jen část první a druhá [1]).

4. Vedle vil v epice jihoslovanské často přichází *zmaj* (drak). Drak jest v národním podání slovanském obraz složený z rozmanitých živlů pohanských i křesťanských. V době starodávné měl bez pochyby význam mythický utvořený z národo-poetických názorů přírodních jako indský Vritri, Sušna a p.; názor o něm rozšířen nejdříve z východu vlivem dualistických bájí kosmogonických, potom působením křesťanského učení a středověké demonologie. V slovanské epice má hlavně dvojí význam; jeví se buď jako zlý demon, lidem nepříznivý, který zejména ženám úklady strojí a s nimi násilně obcuje; v tom případě rovná se *draku-ďáblu* středověkých představ a pověstí. Za druhé připisuje se mu role blahodárného genia, ochránce lidí i zemí a otce předních reků epických; má tedy týž význam jako řecký *δαίμων* a římský genius lar [2]).

V epice srbské pěje se o něm jen příležitostně jako o dobrém geniovi národa srbského, který ochraňuje vlast, vysvobozuje zajaté dívky z poroby a s ženami rodí slavné junáky jako Zmaj-Vuka, Relju, Sekulu, Miloše a j. Zmaj jako násilník opěvuje se v písni u Vuka II. 43. 255—262. Car Lazar posadil se s ženou svou Milicí k večeři a vida, že je smutna, nevesela a po tváři bleda, tázal se jí, co jí schází. Pověděla, že tomu téměř rok, co dochází k ní zmaj „od Jastrepca“ a miluje ji. Lazar poradil Milici, aby zeptala se zmaje, až k ní večer přijde, bojí-li se nějakého junáka na světě. Večer Milice odešla do své ložnice, a brzy po té přiletěl ohnivý zmaj, svrhl se sebe zářící roucho a položil se k Milici. Ta se ho ptala, co jí Lazar poradil, ale zmaj nechtěl pověděti řka, že ji k tomu Lazar navedl. Ale Milica se zaklínala, že tomu tak není. Tu dal se zmaj zlákati a pravil:

»Што је земље на четири стране,
Небојим се никога до Бога
Ни на земљи какога јунака,
Да што кажу Сријем земљу равну
И у њему село Купиново,
А у селу Змај-Деспота Вука,
Њега с' бојим на земљи јунака.«

---

[1]) Látkou touto zabýval se *Hahn*, Formel N. 28. str. 55—56; *Liebrecht*, Zur Volkskunde 239—250. Kromě toho viz *Liebrecht* v Germanii XV. 161. 170—171; *R. Köhler* v pozn. ke Gonzenbach N. 6. 207—208a Arch. V. 46—47; *Cosquin* II. 16-23; *Tille* v Listech fil. XIV. 464, XV. 376, XVI. 376—377.

[2]) Srv. *M. Chalanskij*, Южно-славянскія сказанія о Кралевичѣ Маркѣ atd. v P. Ф. B. XXVII. 119 a d.

Ráno pověděla to carice Lazarovi, který hned psal Zmaj-Despotu Vukovi, aby přišel zahubit zmaje od Jastrepca; sliboval mu za to tři náklady peněz a v držení srěmskou banovinu. Vukovi bylo líto zahubiti zmaje a dlouho se rozmýšlel; konečně se rozmyslil a vsednuv na vilovitého vraníka jel k hradu Kruševci. Na poli Kruševském rozbil stan a čekal na zmaje. Když zmaj v noci přiletěl, Vuk vyzval ho na souboj, zmaj však vznesl se pod oblaky a chtěl uletěti; Vuk mrštil po něm těžkým palcátem a rozbil mu křídla, tak že spadl do zelené trávy a zapištěl jako lítá zmije. Vuk odsekl mu hlavu a byl od Lazara odměněn [1]. Afanasьev uvádí tuto píseň jako parallelu ruské pověsti podobného obsahu, kterou dle rukopisné sbírky Zabělina z XVIII. st. pojal ve svou sbírku skazek (IV. str. 446—449). V ruském městě Muromě žil pobožný kníže Pavel. K jeho ženě poslal ďábel, nepřítel pokolení lidského, křídlatého zmije, který přetvořoval se v podobu knížete Pavla a obcoval s jeho ženou Fevronií. Žena pověděla to muži, který jí poradil, aby se otázala lstivě zmije, jaká ho smrt čeká. Žena uposlechla, vyčkala příznivou chvilku a tázala se zmije, jaká smrt mu hrozí. Zmij se prozradí a odpoví kněžně: »Отъ Петрова плеча, отъ Агрикова меча!« Tím Petrem byl mladší bratr knížete; ten byl velice zbožný a opatřil si z kostela Agrikův meč. Když opět jednou zmij v podobě knížete Pavla u Fevronie seděl, Petr se přiblížil a mečem svým ho zabil. Ale krev z draka otrávila tělo Petrovo, tak že těžce onemocněl a nikdo nemohl ho vyléčiti. Teprve moudrá dívka Fevronija mu pomohla, a Petr se s ní oženil [2]. — Látka tato je dále předmětem hojných pověstí ruských. Velkoruskou skazku z Tambovské gub. čteme u Afanasьeva (I. 85. 405—406). Změj obsadil Kiev a žádal z každého dvora po dívce. Přišla řada na carskou dceru. Změj ji uchvátil a odnesl do svého brlohu, kde si ji vzal za ženu. Malý psík nosil jí listy od rodičů. K radě jejich vyzvěděla od změje, kdo je nad něj silnější. Byl to Nikita-Kožemjaka (koželuh) v Kievě. Car dal ho vyhledati a prosil ho, aby carevnu vysvobodil. Nikita se zdráhal; teprve poselstvím 5000 malinkých dětí dal se pohnouti. Vzal 300 pudů konopí, nasmolil smolou a obmotal se jím. Šel k brlohu změjovu a vyzval ho ven. Dlouho spolu zápasili, až Nikita změje povalil. Změj ho prosil, aby ho ušetřil, že s ním rovně o zemi se rozdělí. Nikita zapřáhl změje do pluhu a vyoral od Kieva do moře Kavstrijského brázdu, která měla býti mezí jejich říší. Začali děliti moře; když byli uprostřed moře, Nikita změje zabil a utopil. V báchorkách maloruských (Kuliš II. 27—30, Nowosielski I. 278—284, Trudy II. 45. 129—130) sluje hrdina, který draka ubil a princeznu osvobodil, *Kirilo* (Cyril) *Kožemjaka*, v běloruské (Romanov III. 32. 217—218) *Kurilo*, u Dragomanova (razs. str. 248—249) *Ilьja Švec*. Princezna vyzví, kdo nad draka mocnější, a oznámí to po holubici svému otci. Kirilo dá se uprositi a po tuhém boji draka zabije.

Podání o princezně upadší v moc draka a osvobozené od stateč-

---

[1]) Viz Petran. III. 24.

[2]) Pověst tuto vykládá *Veselovskij*: »Новыя отношенія муромской легенды о Петрѣ и Февроніи и сага о Рагнарѣ Лодброкѣ« Ж. М. Н. П. CLIV. 2. 95—142; srv. *Potanin* v Этн. Обозр. XIII.—XIV. str. 20—22.

ného reka, který draka přemůže, jest všeobecně známo a zvláště v legendách o sv. Jiří typicky vysloveno. Píseň srbská spolu s pověstmi ruskými patří k určitému typu báchorek drakových, jejž representuje staronord. saga o *Ragnaru Lodbrokovi* (srv. Liebrecht, Zur Volkskunde 65—75, Wlislocki v Germanii 1887. 362 a d, Wlislocki armen. č. 23 a Volksd. č. 72; Veselovskij l. c.)[1]).

5. Písně a prosaické pověsti o tom, jak *nebožtík vrací se na tento svět*, aby splnil přípověď za živa danou, hojně jsou rozšířeny v národní tradici. Umělecké úpravy dostalo se látce této Bürgerem, jehož ballada „Lenore" vzbudila nejen živý zájem pro látky prostonárodní vůbec, nýbrž byla i nepřímo podnětem, že rozmanité verse připomínající thema o Lenoře horlivě byly shledávány a vykládány. Není účelem naším látku tuto do podrobností probrati, nýbrž přestaneme toliko na určení hlavních versí zajímavého tohoto themata, které zajisté ještě mnohé vykladače zajímati bude, nežli svého konečného rozřešení dojde[2]).

Všecky jednotlivé verse naší látky lze zařaditi ve dvě hlavní skupiny; v první mluví se o *bratru-umrlci*, v druhé o *ženichu-umrlci*.

A. Skupina první vypravuje, jak *mrtvý bratr nemaje v hrobě pokoje vstane z hrobu a dle slibu svého za živa daného odvede sestru daleko provdanou k opuštěné matce.* Při tom rozeznávati třeba versi *srbskou a)*, *bulharskou b)*, *albanskou c)* a *novořeckou d)*.

a) Verse srbská obsažena je v písni u Vuka II. 9. 38—42. Matka vychovala devět synů a desátou dceru Elici, až byli na ženění a na vdaní. O dceru ucházeli se četní ženichové, mezi nimi ban a jenerál. Matka chtěla ji provdati do sousední dědiny, avšak bratří dali ji banovi ze zámoří slibujíce, že ji budou často navštěvovati: v roce každý měsíc, v měsíci každou neděli. Zatím bůh dopustil krutý mor, který pomořil všecky bratry, jediná matka na živě zůstala. Sestra čekala plné tři roky na návštěvu bratří, a když nešli, *naříkala smutně ráno i večer.* Bůh se smiloval a vyzval dva anděly, aby oživili mrtvého Jovana, nejmladšího to bratra, a poslali ho sestře na návštěvu. Andělé vydali se k hrobu Jovanovu: z hrobu udělali mu koně, vdechli mu svým dechem život, ze země namísili mu koláč, z příkrovů rakví nařezali mu darův a poslali ho k sestře. Sestra z daleka ho poznala, vyšla mu vstříc, objala ho a hořce plakala naříkajíc, že bratří neplní svého slova a po tři léta jí nenavštívili. Potom se ho ptala, proč tak počerněl, jako by byl pod zemí byl. Bratr jí odpověděl, že musil bratry své oženiti a vystavěti 9 domků, od čehož počerněl. Zůstal u ní 3 dni. Potom vydali se hojnými dary pro bratry a švakrové jsouce opatřeni na cestu. Když přijeli domů, spatřili bílý kostel; bratr se vzdálil pod

---

[1]) *M. Chalanskij*, Великорусскія былины Кіевскаго цикла v Р. Ф. В. XIII. str. 397—8 upozorňuje na episodu z Alexandreidy, která nápadně shoduje se s podáním staroruským. V té se líčí zplození Alexandra z Alimpiady (Olympiady), kterou oklamal čaroděj Neftanav obcovav s ní v podobě draka a namluviv jí, že počala od boha Ammona.

[2]) Nejlepší dosud rozbor látky té podává *J. Sozonovič* ve spise: Ленора Бюргера и родственные ей сюжеты въ народной поэзіи, европейской и русской. Варшава 1893, kdež také veškerá předchozí literatura je uvedena.

záminkou, že hledati bude zlatý prsten, který ztratil, když prostřední bratr se ženil, a zmizel v hrobě. Sestra dlouho naň čekala a vidouc u kostela řadu nových hrobů, dovtípila se, že Jovan i bratří umřeli. Odešla domů a slyšela matku žalostně naříkati. Volala na ni, aby jí otevřela, matka však myslíc, že to znovu blíží se mor, klnula mu, ježto odňal jí syny její. Elice dala se jí poznati, objaly se a obě padly mrtvy na zemi. Variant z Bosny (*Davidović*, Српске народне пјесме из Босне. Панчево 1884. str. 10—14 a *Krauss*, Wisła IV. 668—671) vyznačuje se hlavně tím, že žal vdané sestry podrobněji je vylíčen. Nemohouc se návštěvy bratří dočkati, urobila si Mara 9 loutek, pojmenovala je po svých bratřích a hostila je vínem. Když bratr se vracel se sestrou domů, ptáci zpívali, že mrtvý po zemi chodí. Variant ze Srěmu (Nikolić 72. 237—244) shoduje se s předešlým; místo loutek sestra usekne javorový strom, obleče jej a hostí jako rodného bratra. Jen zakončení je jiné; bratr na hřbitově zmizí, a sestra pozná, že bratří i matka zemřeli. Vrací se k svému muži, ale cestou tak naříká, že Bůh promění ji v kukačku.

b) Verse *bulharské* nejlépe vyznačuje píseň u Dozona (Блъгар. нар. пѣсни 7. str. 130—133 [1]). Matka měla 9 synů a jedinou dceru Vekiji. Když dorostla, přišli svatové přes 9 lesů zelených a přes 9 vsí v desátou. Matka nechtěla dceru do ciziny vdáti, ale bratr její Dimitar ji vdal, slibuje matce, že bratří ji budou často navštěvovati. Když ji do ciziny vdali, přišel mor a zahubil všecky bratry; zůstala jen stará matka. Chodila na hroby synů, pálila na nich svíčky a polévala je vínem, jen k hrobu Dimitarovu nechodila, nýbrž mu klnula, že vdal sestru do ciziny. Smiloval se Bůh a poslal Dimitara z hrobu k Vekiji. Jak ho tato spatřila, pocelovala mu ruku a tázala se proč ruka jeho zapáchá po spáleném jalovci a červené zemi? Dimitar se vymlouval, že stavěli nové domy, a proto prý jeho ruka páchne jalovcem a zemí. K vyzvání Dimitarovu vydali se na cestu domů. Když přišli do lesa zeleného, uviděli vysoký strom a na něm pěl ptáček: „Kde kdo viděl, aby živý chodil s mrtvým, jako Dimitar a Vekija?“ Na otázku Vekije, zda bratr slyší, co ptáček zpívá, odpovídá jí on, že ptáček lže. Ve vsi bratr vybízí sestru, aby šla napřed, že chce napojiti svého koně a dohoní ji. Dimitar zmizel v hrobě, sestra pak klepala na dům volajíc, aby matka otevřela. Když máť vyšla a Vekiji spatřila, ptala se, kdo ji sem přivedl. Ona odpověděla, že bratr Dimitar. Živé se objaly a mrtvé klesly na zemi. — Ve variantu u Milad. 100. 145—146 sluje dcera Petkana a bratr Lazar. Když opuštěná matka nekonala za duši Lazarovu obětí jako za ostatní syny, Lazar prosil Boha:

»Стори мя, боже направи,
Кръст-о ми жѫлта бѫклица,
Постилка — та ми добаръ конь!«

Teprva když blížila se domů, ptala se sestra, proč jejich louka není posečena a vinnice okopána. Lazar se vymlouval, že byl nemocí stižen a nemohl to vykonati. Když přijeli ke kostelu, Lazar dal sestře

[1]) Francouzský překlad ib. 319—321; ruský překlad od Destunisa v Ж. M. H. II. CCXLIV. 89

prsten na důkaz, že ji matce zpět přivedl, a zmizel (srv. Сбор. Мин. IV. 517—520). U Kačanovského klne matka takto Lazarovi, jenž sestru daleko vdal: »Сине Лазаре, Лазаре!
Господъ ти душу не прибра!
Низъ глáва трѣва изникне,
Косты ти земня изферли!«

Cestou po výstražném zpěvu ptáčkově následuje teprve otázka, proč tak divně zapáchá. Matka i dcera shledavše se umírají. — Velmi nevhodně ve var. u Milad. 200. 317—319 líčí se mor jakožto následek kletby matčiny. Když totiž bratří sestru Elin Dojku proti vůli matčině daleko vdali, matka jim klnula, aby černý mor (цѫрна чума) pohubil je i jejich děti. Kletba její se splnila. Potom se Bůh smiloval a poslal nejmladšího z bratří, Kostadina, pro sestru. Ve versi v Пер. Спис. II. 1882. 162—163 car Kostadin vdá sestru svou Dojnu proti vůli matky a 9 bratří do ciziny; matce slibuje, že bratří budou sestru často navštěvovati:

По двáш, по триш вов мéсеца,
По сто пъти в годината.

Zatím černý mor zahubil všecky bratry. Matka všecky syny oplakávala, jen Kostadina zanedbávala. Vyšní bůh se smiloval a poslal dva anděly, aby oživili Kostadina. Jel pro sestru, a ta se ho ptala, proč potemněl a zčernal. Tím se píseň končí.

c) Píseň albanská z jižní Italie (Dozon, Блъг. нар. пѣсни str. 327) zní takto: Bratr Konstantin vdal sestru svou Garentinu proti vůli své matky a ostatních osmi bratří do daleké země, slíbil však, že ji často domů přivede. Nastala válka, a všichni bratří padli. Matka rozsvěcovala na jejich hrobech po svíčce a na hrobě Konstantinově dvě naříkajíc, že nesplnil daného slova. V noci vstal Konstantin z hrobu, z náhrobku udělal si koně a z kruhu na náhrobku stříbrnou uzdu, a jel pro sestru. Našel ji při tanci a pojav ji na koně odjížděl s ní domů. Cestou ptala se sestra, proč má plece spráchnivělé, vlasy setlelé, proč jim nejdou bratří vstříc, a proč okna jejich domku jsou zastřená a travou porostlá? Bratr ji hledí upokojiti. Když přijeli ke kostelu, odejde bratr do kostela, aby prý se pomodlil, a sestru posílá k matce. Matka nechce otevříti domnívajíc se, že to smrt. Dcera se jí dala poznati a řekla, že bratr Konstantin ji sem přivedl. Objaly se obě a vypustily ducha. — Báchorka prosaická z Albanie (Dozon, Contes albanais, Paris 1881. 251—253) souhlasí s písní jihoitalskou s tím toliko rozdílem, že Konstantin pro sestru nejede, nýbrž jde, a že cestou ozývají se ptáci divíce se, že živá jde s mrtvým.

d) Verse novořecké jsou velmi četné [1]). Typický tvar jejich, od něhož jen v podrobnostech úchylky se jeví, jest tento. Matka má 9 synů a jednu dceru Aretu. Nejmladší bratr Konstantin přemlouvá matku, aby ji vdala do ciziny, slibuje, že kdykoliv si matka bude přáti

---

[1]) Verse řecké (17) podává *Politis*, *Τὸ δημοτικὸν ᾆσμα περὶ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις* 1885. II str. 193—261; k nim připojiti třeba verse z Kappadokie uvedené v pojednání *Paula de Legarde* „Neugriechisches aus Klein-Asien“ v Abhandlungen d königl. Gesellsch. d. Wissensch. zu Göttingen Bd. 33. 1886. Rozbor podrobností viz u *Sozonoviče* l. c. 209—233.

ať je živ nebo mrtev, sestru jí přivede. Brzy potom všichni bratří zahynou v boji (var. morem). Matka naříká a vyzývá mrtvého syna, by jí přivedl dceru. Konstantin vstane z hrobu a dá se na cestu. Se sestrou vrací se domů. Cestou diví se ptáci, že živí jdou s mrtvými. Když se sestra ptá, co to znamená, bratr jí to vymlouvá. Potom táže se sestra bratra, proč zapáchá zeminou a kadidlem? On odpovídá, že cestou zmokl mu šat, a proto páchne zeminou, a ježto zašel do kostela, páchne prý kadidlem. Když přišli k domu matčinu, Konstantin zmizel. Areta vešla do domu a pověděla matce, kdo ji přivedl. Po té se objaly a obě vypustily duši.

O vzájemném vztahu versí jižních proneseny byly různé domněnky. *Wollner*[1]) dokazoval, že verse bulharské a řecké povstaly na základě písně srbské; s Wollnerem souhlasí také *Psicharis*[2]) a to hlavně z té příčiny, že vzájemný poměr mezi bratrem a sestrou v poesii i v životě Srbů jest oblíbený, jakož i číslo devět. Naopak *Politis* pokládá řecké písně za původní, určuje jejich prototyp v mythu o Protesilaovi a Adonisovi, a uvádí je ve spojení s byzantským eposem o Akritovi; láska mezi bratrem a sestrou (*ἀδελφοποιία*) i číslo 9 lze vyložiti také z poesie řecké (op. c. str. 22—23). Také *Destunis*[3]) odvozuje srbské písně ze řeckých; prvotnost písní řeckých jeví se po jeho mínění hlavně tím, že všechny varianty řecké složeny jsou dle jednoho programmu a spojeny jsou vnitřním svým skladem se vší ostatní národní poesií novořeckou. Cizí sujet po jeho zdání nemohl by vniknouti tak hluboce v domácí poesii (str. 97—100); při tom popírá však původ jejich z báje o Protesilaovi a Adonisovi, jakož i shodu jejich s byzantským epickým kruhem o Akritovi (str. 82—83, 94—97). *Sozonovič* zase dokazuje, že písně o bratru-umrlci vznikly u Srbů, od nichž přejali je Bulhaři, a z Bulhar přešly jednak k Albancům, jednak k Řekům a to bezpochyby v různých dobách a různými cestami (op. c. 191. 201—203. 207—209. 231—233).

Hlavní rozdíl mezi versí řeckou, albanskou a bulharskou — a mezi versí srbskou záleží patrně v tom, že ve versi oné přední úloha přidělena je matce, v této sestře. Je-li hlavní příčinou, proč mrtvý nenalézaje pokoje vstává z hrobu, *pláč a nářek* pozůstalého, jak z národního podání Sozonovič dokazuje (op. c. str. 67—85), pak by skutečně písním řeckým příslušela priorita; slzy matčiny jsou v prvé řadě způsobilé vyvolati mrtvého syna z hrobu. Mínění toto pronesl již Veselovskij[4]), ač zřejmě pro prioritu písní řeckých se neprohlásil. Tomu zdá se nasvědčovati také ta okolnost, že bulharské verse rozhodně stojí blíže písním řeckým než srbským. Kdyby byla srbská verse původní, těžko bychom si při známé odvislosti písní bulharských od srbských vysvětlili tak těsné přimknutí písní bulharských k řeckým.

---

[1]) Der Lenorenstoff in der slav. Volkspoesie v Arch VI. 239—269.

[2]) La ballade de Lénore en Grèce v Revue de l'Histoire des religions IX. str. 27—64. Paris 1884.

[3]) Сказаніе о братѣ-мертвецѣ или женихѣ-мертвецѣ, v Ж. М. Н. П. 1886. č. 244. str. 76—100.

[4]) Къ народнымъ мотивамъ баллады о Ленорѣ, v Ж. М. Н. П. 1885. č. 242 str. 71—79.

K tomu přistupuje, že přenesení hlavní úlohy od matky na sestru přirozeněji možno vysvětliti než naopak od sestry na matku. Podobá se tedy pravdě, že srbská verse povstala dle vzoru řecké a to prostřednictvím písní bulharských.

B) Skupina druhá vypravuje o *ženichu (muži)-umrlci;* při tom rozeznávati jest dvě hlavní verse: germanskou a slovanskou.

a) Germanskou versi představuje Bürgerova Lenora, jejíž osnova s dostatek je známa. V jednotlivých variantech germanských milenka sice umírá, ale žalem po zmizelém milenci, který ji na hřbitově napomíná, aby proň tolik neplakala, neboť kdykoliv pláče, jeho rakev plní se krví, a když se raduje, rakev plna je růží [1]).

K versi germanské řadí se též některé varianty slovanské. V písni české (Erben str. 528—529) začátek rozveden. Matka mlynářka nechce dceru svou vdáti za syna řemenářova; ten se rozhněvá a obdržev od milenky slib, že bude naň čekati rok a den, odejde do světa. Mlynářka za tím pošle mu psaní, že dceru svou již provdala. Když to řemenář uslyšel, rozstonal se a umřel. Milenka nemohouc se ho dočkati zaklíná ho: „Kdybysi ty byl v pekle zavřený,
ty tu musíš být v tom okamžení!"

Matka napomíná ji, aby se raději modlila, ale ona odmítá modlení a chce si věk ukrátit. V noci přijede si pro ni milenec a na rychlém koni odváží ji na hřbitov. Tam otevře se hrob a oba v něm zmizejí. Kromě počátku shoduje se píseň česká mnohem více s typem Lenory než varianty germanské. Dále sem patří písně moravské (Sušil str. 111 a 791) a píseň slovinská (Valjavec predgovor IV.—VI.) Dívka vije kytici a vzpomíná na milého řkouc, aby živý neb mrtvý kytici vzal. V 11 hodin přijede si milenec pro dívku a odveze ji na koni s sebou. Následují typické otázky, zdali se bojí? Když přijedou na hřbitov, hrob se otevře a milenec se tam položí. Dívka klesne na hrob a vypustí ducha. — Také v Lužici známa byla píseň tohoto obsahu, z níž zachovaly se pouze některé verše [2]). V pověsti maloruské (Sozo-

[1]) Tak již v *staronorské* pověsti o Helgovi a valkyře Sigrun (Calaminus, Die Liebe des Königs Helgi und der Walkyrie Sigrun, Archiv f. Studium der neueren Sprachen u Litteraturen 1883. LXIX. str. 37—63), v písni *švédské* (Mohnike, Volkslieder der Schweden. Berlin 1830. I. 39—40) a *danské* (W. Grimm, Altdänische Heldenlieder, Balladen u. Märchen. Heidelberg 1811. 73—74) V jiných variantech milenec na hřbitově mizí a dívka zůstane sama v temnotě noční; žalem brzy umře. Sem patří ballada *anglická* (J. Child, The english and scottish popular ballads. Boston 1885. III 226), píseň z *Westfalska* (Wackernagel, Kleinere Schriften. Leipz 1873. II. 426), variant z *Holštýnska* (K. Müllenhoff, Sagen, Märchen u. Lieder der Herzogthümer Schleswig-Holstein u. Lauenburg. Kiel 1845. 134), z *Mekklenburska* (K. Bartsch, Sagen, Märchen u. Gebräuche aus Mekklenburg 1879. 142), z *Hessenska* (Böckel, Germania XXI. 117—118) a ze *Skotska* (O. Henne-Am Rhyn, Die deutsche Volkssage. Wien 1879. 599—600) a j. Podobně končí se i varianty *keltské* a *romanské*, jež Sozonovič (op. c. 103—109) dopodrobna uvádí. Zvláštní zakončení má pověst *islandská* (Maurer, Isländische Volkssagen der Gegenwart. Leipzig 1860. 70). Dívka dobrovolně s umrlcem umírá ve variantu ze *Slezska* (Peter I. 14. 199-200) a z *Tyrol* (F. Mittler, Deutsche Volkslieder 1865. 426). Svérázné jsou však varianty *hollandské* (Sozonovič op. c. 111—113) a *korsický* (Ortoli, Contes populaires de l'île de Corse. Paris 1862. 373—376).

[2]) *v. Schulenburg*, Wend. Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald. Leipzig 1880. str. 137—138.

novič v P. Ф. В. 1890. č. IV) se vypravuje, že milenec, který padl v bitvě, přijel si pro milenku; když přijeli na hřbitov, vešla s ním do hrobu a zůstala tam.

b) Ve *versi slovanské* vysloveno je zřejmě úsilí umrlcovo strhnouti s sebou do hrobu živou milenku, tato se mu však brání, až kohout zapěje, a mrtvý zmizí. Prostá tato osnova obsažena je ve variantu ruském (Sozonovič v P. Ф. В. 1890 č. II.) Muž zabit byl ve válce; žena a matka pláčí proň. V noci přijede domů na bílém koni a má jednu polovici tváři černou, což prý jest od dýmu a deště, který šel s pravé strany. Jede s ženou na hřbitov, kdež našli odkrytý hrob Vyzývá ji, aby do něho vstoupila; ona tušíc neštěstí žádá, aby vstoupil tam dříve a vzal ji za ruku. Zatím svlékla si oděv a podávala mu rukáv; chtěl ji vtáhnouti k sobě, ale v tom kohout zakokrhal. Ráno našli polovici oděvu v hrobě a polovici na vrchu. Vykopali mrtvého a probili mu srdce kůlem. Matka jeho žalem z toho zemřela. Podobně vypravuje se v pověsti maloruské (Dragomanov razs. str. 392). Milenec přijde si pro milou, která příliš proň naříká. Na hřbitově pozná dívka, že milý její je umrlec, dá se na útěk a hází jednotlivé části oděvu za sebe, které umrlec trhá, čímž se zdrží. Dívka doběhne šťastně domů, on oknem křičí: „Ну, щастя-ж твое що втекла: нала б ти як по мертвому плакать«. Přestala pak po mrtvém plakat. Ve versi bosenské (Krauss ve Wisłe IV. 667) vypravuje se, že milenec zemřel a stal se vukodlakem. V noci přijel si pro dívku a vyzval ji, aby s ním jela. Když přijeli do hor, ptal se jí: „Mjesečina sja, mrtvac konja jaha, djevojko, je-li tebe strah?“ Zatím přijeli na hřbitov. Umrlec posílal dívku napřed, ale ona nechtěla jíti. Mrtvý vstoupil tedy napřed do hrobu, a dívka majíc u sebe klubko nití, podala mu konec. Mrtvý jej táhl, a dívka držela klubko do svítání a zůstala na živu. — Dále sem patří pověst chorvatskoslovinská (Plohl str. 127), hornorakouská (Baumgarten, Aus der volksmässigen Überlieferung der Heimat. Linz. Museum, Jahresbericht 29. 1—159), pomořanská (Jahn, Volkssagen aus Pommern u. Rügen. Berlin 1890 str. 406) a polská z okolí Bochně (Grudziński, Lenore in Polen, Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Gimnazyum w Bochni 1890. 14—17).

Ve většině versí slovanských se vypravuje, že dívka uteče před pronásledujícím ji milencem do umrlčí komory, kdež se zachrání. Látku tuto básnicky zpracoval Erben ve své balladě „Svatební košile [1]). Osnovný motiv je změněn v některých versích uherských, slovinsko-chorvatských a polských, v písni moravské a haličskoruské. V pověsti ze Slovenska (Dobšinský VI. 23—30) nevěsta nemohouc se milence svého dočkati, vařila dle rady staré ženy umrlčí hlavu (var. 3 hrsti

---

[1]) Patří sem varianty *slovinské* (Ljubljanski Zvon II. 402—403, 609—610 = Krek v Arch. X. 356—359; Rutar 111—112), *chorvatsko-slovinské* (Valjavec 239; Plohl str. 129), *chorvatské* (Strohal 20. 114—115, 21. 115—116), *polské* (Ljach-Širma, Pamietnik Naukowy. Warszawa 1819. I. 358—366; Zamarski, Podania i Baśni Ludu w Mazowszu, 1852. 121—132; Lud XIV. 181; Chełchovski, Powieści i Opowiadania ludowe z okolie Przasnysza. Warszawa 1890. II. 40—42. 59) a *ruské* (srv Sozonovič op. c 169—179, 235—251). Vlivem versí slovanských povstaly varianty *hornorakouské* (Baumgarten l. c.), *dolnorakouské* (Vernaleken 76—80), *moravskoněmecký* (ib. 80—81) a *pomořanský* (Jahn op. c. str. 404). O shodných variantech z Uherska bude ještě zmínka.

písku s kaší a míchala žebrem ze hřbitova) od 11 hodin do půlnoci a tím čarováním přinutila svého milence, aby pro ni přijel. Další děj vyvíjí se pravidelně v oboru slovanské verse se scenou v kostnici. Také v obdobných pověstech slovinskochorvatských (Valjavec str. 239—240, Strohal č. 20 a 21) a v polské (Zbiór III. str. 21) přivolá milenka mrtvého ženicha čarováním [1]). Dle písně moravské (Sušil I. 112. str. 111—112) milenka na milence

Šest roků ona čekala,
Na ten sedmý čarovala,
Až sa černá zem pukala.

Přijel pro ni a odváděl ji na hřbitov, kdež se jí dal poznati. Dívka utekla domů, pověděla vše matce a po její radě dala zaň sloužiti mši svatou.

Jak měl kněz mšu dokonávat,
On jí došel poděkovat:
„Děkuju ti moja milá,
Žes mia z pekla vykúpila.“

Zakončení toto přibásněno bylo později z ohledů náboženských. S písní moravskou shoduje se píseň haličskoruská (Golovackij I. 83. č. 40; srv. Ž. Pauli rus. II. 37—38. 34), která v části druhé přibližuje se zase skupině jižní o bratru-umrlci. Motiv čarování přichází ještě v německomoravské pověsti (Vernaleken 80—81 č. 9). — Spůsob přivolati čarami nepřítomného milence vnikl v látku naši patrně z jiných písní, kde tvoří podstatnou část obsahu [2]).

Jinak zase odchyluje se pověst česká z Kouřimská (Krolmus str. 608); dívka nemajíc při zábavě tanečníka, přála si tancovati třeba s umrlcem. Vešel do síně černovlasý muž bledých tváří a vyhaslých očí, a tancoval s ní po celou zábavu. Potom vyprovázel dívku domů a zavedl ji k hřbitovu. Ostatní část shoduje se úplně s varianty slovanskými, které končí se zachráněním dívky v kostnici. Stejný začátek jako pověst česká má také pověst litevská (Schleicher str. 34). Dvě dívky volají své ženichy z hrobu k tanci. Oba se dostaví. Dívky poznavše, že jsou to umrlci, utekou do komory, kde stará žena suší len. Milenci běží za nimi, ale stařena je skryje a vypravuje milencům tak dlouho o pěstování a zpracování lnu, až kohout zakokrhá. V jiném variantu litevském (Lesk. Brug. str. 497) rozpřádá hovor takový sama dívka, když umrlci ze hřbitova utekla do kostnice. Když kohout zapěl, prohlédla dívka a poznala, že sedí na pařezu uprostřed močálu, a před ní trčí dva shnilé stromy, jež pokládala za umrlce. Znamenáme z toho, že

---

[1]) Sem patří variant *uherskoněmecký* (Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn. Zeitschrift für die Volkskunde der Bewohner Ungarns und seiner Nebenländer. Herausgegeben v. Ant. Hermann. Budapest 1889. III. str. 341—342) a *maďarský* (Aigner, Die ungarische Volkspoesie in der Gegenwart. Gegenwart 1875. 12. 188—190).

[2]) Srv. *Trudy* V. str. 414 č. 803, *Golovackij* I. str. 225, *Nosovič*, Бѣлорусскія пѣсни. С. Петерб. 1873. č. 11 str. 118, *Radčenko*, Гомельскія нар. пѣсни č. 171. 203—204, *Deško*, Народныя пѣсни, пословицы и поговорки Угорской Руси. С. Петерб. 1869 str. 687. č. 59, *De-Vollan*, Угро-Русскія нар. пѣсни. С. Петерб. 1885. str. 39—40, *Bulgakovskij*, Пинчуки. С. Петерб. 1890. str. 76. č. 22 a j.

k látce o ženichu-umrlci připojovaly se nové části z jiných látek. Motiv o umrlci neb zlém duchu, který k přání dívky byl jejím tanečníkem, jest dosti hojný [1]). Rozhovoru o pěstování lnu užívá se také často, aby zdržela se zhoubná moc nepříznivé bytosti do určité doby, kdy duchové pozbývají své moci [2]). Zmínky zasluhuje ještě pověst lužická (Schulenburg, Wend. Volkssagen str. 138), dle níž dívka uteče milenci, který ji chtěl s sebou do hrobu vtáhnouti, pod střechu kostela, kde rostl heřmánek (měrik). Umrlec nesměl do heřmánku vstoupiti a jezdil kolem kostela marně volaje: „Měrik, šyrik, daj mi móju lubku zas!" (srv. dolnorakouskou versi Vernaleken 76—77. č. 6). — Svérázná jest ještě pověst cikánská ze Sedmihrad (Wlislocki, Volksd. 43. str. 283). Mariula, dcera pohlavára cikánského, zamilovala si proti vůli otcově cikána Jarko. Bratří její milence zabili a tajně zakopali. Dívka proň nesmírně hořekovala; kdysi v noci se jí zjevil a odvezl svou milenku s sebou do hrobu, kde s ním zůstala přes noc. Ráno ji poslal domů žádaje jí, aby proň tolik neplakala, že slzy její ho pálí jako žhavé uhlí; ale když se raduje, tu prý hrob jeho plní se vůní růžovou. Mariula po devíti měsících porodila kámen, ten vyletěl jako vítr ze stanu a ubil oba bratry vrahy. Ji našli mrtvou na posteli [3]).

Po mínění *Sozonoviče* zakládá se celá skupina pověstí o ženichu-umrlci na klassické báji o *Protesilaovi a Laodamii*, která přepracována byvši literárně vnikla v středověkou západoevropskou literaturu [4]). S míněním tímto nemohu se spřáteliti, neboť jest thema pověstí o ženichu-umrlci tak všelidské a v pověrách lidu hluboce založené, že po mém zdání netřeba na nějaké stěhování se jeho národ od národu mysliti. Tím ovšem není vyloučena možnost vzájemného vlivu a působení jedněch versí na druhé. O poměru skupiny první o bratru-umrlci a druhé o ženichu-umrlci projeveny byly rozmanité domněnky. Někteří pokládali onu, jiní tuto za původní. Zdá se mi, že na nějaký poměr podřaděnosti obou skupin mysliti nelze, a jednu z druhé odvoditi nikomu se asi nepodaří; totéž mínění zastává také Sozonovič. Obě skupiny mají sice základní ideu společnou, ale provedení jest u obou samostatné a svérázné. Základní motiv tvoří pověra, že *nebožtík slzami neb kletbou někoho z živých v hrobě jest znepokojován.* Pověra tato jest všelidská, jak stopy její v písemných památkách starých i v nynějším podání lidovém zřejmě dosvědčují [5]). Na půdě evropské nabývala znenáhla pověra ta

---

[1]) Srv. *Němcová* slov. I. 24 a d., Dobšinský I. 82 a d., *Němcová* čes. I. 292 a d., Lud XIV. 229, *Valjavec* N. 45. 237—239; *Peter* II. str. 45—46 a j.

[2]) Srv. *J. Karłowicz* ve Wisłe III. 1889. str. 275—276

[3]) V první části o zabití milence bratry nalézáme shodu s balladou skotskou (*Henne-Am Rhyn* I. c. 599—600), která však v dalším rozvoji shoduje se s versí germanskou a končí se odchodem plačící dívky ze hřbitova.

[4]) »— всю . . . обширную группу сказаній (о женихѣ-мертвецѣ) представилось возможнымъ возвести къ ея классическому первоисточнику, къ разсказу о Протезилаѣ и Лаодаміи, который путемъ сложной литературной переработки проникъ въ средневѣковую западно-европейскую литературу, спустился изъ нея затѣмъ въ народную среду, гдѣ, опростившись и до извѣстной степени одичавъ, сохранился до нашихъ дней въ устной передачѣ.« op. c. VI.

[5]) Doklady snesl *Sozonovič* op. c. str. 67—85; srv. též *K. Schenkl* v Germanii XI. str. 451, kdež podány doklady z literatury řecké a římské.

určitého tvaru a vyklíčila ve dvě samostatné verse; v první přidělena byla hlavní role *matce (sestře)*, v druhé *milence*. Národové slovanští skupinu *B* rozšířili novým přídatkem, totiž zápasem dívky s nadpřirozenou bytostí. Nevěsta oddávajíc se neutišitelnému a nepřirozenému bolu dopouští se viny, a za to ji stihne trest, neboť umrlec nářkem jejím znepokojovaný snaží se ji s sebou v chladný chrob strhnouti; jen po těžkém zápasu vyvázne z jeho moci. Z uvedeného je také patrno, že nemožno nám souhlasiti s míněním Liebrechta, který (Zur Volkskunde str. 196, Germania XXXI. 347—351) se domnívá, že představa o ženichu-umrlci povstala z obyčeje starodávného pochovávati ženy zároveň se zemřelými muži; nestalo-li se to, myslilo se prý, že mrtvý muž si pro ně přišel. Mínění Liebrechtovo snažil se podepříti Wlislocki [1]), podávaje na doklad toho píseň cikánskou, v níž dcera oznamuje matce, že v noci slýchá před stanem šepotati stenavý hlas svého zemřelého muže, který naříká, že musí sám v hrobě ležet a že ona k němu do hrobu nesestoupila. Konečně ji s sebou na koni unesl, a oba pohltil úzký, tmavý hrob (srv. Volksd. 104—106. 3). Píseň tato, shodná některými črtami s versí srbskou, nemá vzhledem k množství ostatních pověstí, v nichž se na toto thema nenaráží tolik váhy, abychom ji za původní pokládali.

6. *Písně o zazdívání lidí do staveb* [2]).

Perlou mezi písněmi jihoslovanskými o zazdívání lidí do staveb jest srbská píseň o stavbě Skadra na Bojaně (Vuk II. 26. 115—124). Tři rodní bratří Mrnjavčevići, král Vukašin, vojvoda Uglješa a Gojko, stavěli tři léta hrad Skadar nad Bojanou se třemi sty mistry, nemohli však základů postaviti, neboť co mistři ve dne zbudovali, vily v noci pobouraly. Čtvrtý rok vila horská oznámila Vukašinovi, že nepostaví základů, dokud nezazdí do základů pevnosti Stoju a Stojana, sestru a bratra. Král Vukašin vypravil tedy sluhu svého Desimira, aby vyhledal ve světě Stojana a Stoju, a přivedl je k němu. Sluha vypravil se na cestu, ale vrátil se s nepořízenou, nemoha sourozenců těch najíti. Na rozkaz Vukašinův mistři s usilovnou horlivostí budovali stále, ale vily vše sbořily. Vila horská zjevivši se opět Vukašinovi řekla mu:

»Но ето сте три брата рођена,
У свакога има вјерна љуба,
Чија сјутра на Бојану дође
И донесе мајсторима ручак,
Зиђите је кули у темеља,
Тако ће се темељ обдржати,
Тако ћете саградити града.«

Vukašin oznámil to bratřím žádaje, aby toho žádný své ženě nepravil, avšak sám prvý ženu svou varoval, aby zítra nechodila s obědem. Také Uglješa svou ženu vystříhal; jediný Gojko doma ničeho neřekl. Druhého dne v poledne ženy Vukašinova a Uglješova se vymlouvaly

[1]) Zu neugriechischen Volksliedern, Zeitschrift für vergleich. Literatur. I. Neue Folge str. 363—364. Mythický význam přikládá pověstem našim *O. Henne-Am Rhyn* l. c. 584 a. d.

[2]) O písních národních tohoto druhu pojednal *P. A. Syrku* v Ж. М. Н. П. 1890. č. 263. str. 310—346.

bolením hlavy a vyzývaly svou švakrovou, ženu Gojkovu, aby nesla mistrům oběd. Ta se rozpakovala, ježto dosud dítěte svého nevykoupala a nevyprala mu plenek. Než žena Vukašinova slíbila jí, že to za ni vykoná. Žena Gojkova ničeho netušíc šla s obědem k Bojaně, švakři ji chytili a kázali zazdíti. Darmo jich mladá žena prosila za smilování nabízejíc za sebe náhradu; vidouc, že není pomoci, žádala stavitele Radu, by jí nechal aspoň otvor pro prsa, by mohla synka svého kojiti, a otvor pro oči, by viděla, až jej k ní ponesou. Rada byl jí po vůli a nechal jí ve zdi otvory. Tak zazdili v základ mladou ženu a vystavěli Skadar. Matka týden dítě kojila a za týden duši vypustila; ale do roka kanula dítěti z otvoru zdiva živná krmě. — Vuk k této písni poznamenává: »У народу се нашему и сад приповиједа, да се никаква велика грађевина не може начинити, док се у њу какво чељаде не узида; за то се таковијех мјеста клоне сви, којима је могуће, јер, кажу, да се и сјен чељадету може узидати, па оно послије умре« (ib. str. 124). Motiv této písně srbské zakládá se na pověře po celé téměř Evropě i jinde známé, že stavby hradů, mostů a p. jen tehdy jsou pevné, obětuje-li se do základů stavby lidský život. Zároveň znamenáme, jak tvůrčí duch epický naroda srbského dovedl obecně rozšířené thema k určitému místu a historickým osobám připojiti, a všemi epickými přednostmi vyzdobiti [1]).

V Bosně látka naše připjala se k mostu u Vyšehradu (Hörm. I. 3. 68—72). Mehmed paša Sokolović[2]) chtěje vystavěti most na Drině, psal staviteli (neimaru) Mitrovi, aby přivedl 300 mistrů a 1000 zedníků. Mitre sedl na svého vraníka a sebrav mistry i zedníky jel k Vyšehradu; přijev k Drině pustil se do řeky, aby zkusil hloubku Driny. Když vraník přišel do prostřed, nechtěl se dál hnouti; teprve když Mehmed paša hodil Mitrovi svůj talisman (hamajliju = trojúhlý sáček s nějakým kouzelným prostředkem), a Mitre přivázal jej koni na krk, vraník vyskočil na břeh a vynesl lesní vilu, která koně držela za nohy. Mitre chtěl jí srubnouti hlavu, ona ho však nazvala v Bohu bratrem, slibujíc mu pomáhati při stavbě mostu. Mitre ji tedy pustil. Sedm let stavěl most, ale co ve dne vystavěl, v noci bylo pobořeno. K radě pašově žádal vilu za pomoc. Poradila mu, aby dal najíti Stoju a Ostoju, a zazdil je do základů. Mitre to učinil a devátý rok stavbu dokončil. Ale Drina se zakalila, a štíhlá sosna opřela se o most. Tu Mitre obětoval Drině, dal se spustiti na laně s mostu a sekerou přeťal sosnu.

Ze sosny krev vytryskla a ozval se hlas:

„Osta danas na Drini ćuprija,
Osta danas, osta do vijeka.“

Píseň končí se dopěvem, jak Mehmed paša mýto na mostě konečně odstranil [3]). Jiná píseň z okolí Žepče v Bosně vztahuje se

---

[1]) Srv. úsudek Jagićův v Arch. XII. str. 614.

[2]) Byl velkovezirem a umřel r. 1579. Dle nápisů na mostě u Vyšehradu dal velkolepý tento most postaviti v l. 1571—1577 (Hörm. ib. str. 587—589); srv. také Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. Sarajevo 1889. knj. I. 79—83.

[3]) K stavbě Vyšehradu vztahuje se podobná verse bosenská v Bosanské Vile 1888. č. 8. str. 126. V písni u Petran. III. 52 líčí se stavba mostu na Drině, který tři pašové stavěli; také tu sluje bratr Ostoj a sestra Stoja.

k stavbě hradu Tešaně. Stavitelé hradu Tešaně byli: Rado, Petar a Gojko. Co ve dne vystavěli, v noci vily pobořily. K návrhu Radovu umluvili se, že zazdí za oběť do hradu ženu, která jim oběd přinese. Rado a Petar varují své ženy, toliko Gojko zachová tajemství. Druhého dne nevěrné švakrové vyzývají nejmladší družku svou, aby nesla mistrům jídlo. Žena Gojkova nic netušíc šla.

Ugleda je Gojko neimare,
Pa je crne objesio brke.

Na otázku Gojkovice odpovídá:

„Ja sam imo dva prstena zlatna,
Jutros mi se ukidoše s ruke,
Oba mi se u grad uzidaše.

Gojkovice ho těší dokládajíc, že má dva mladé bratry zlatníky, kteří mu jiné prsteny zhotoví. Gojko dále namítá:

Ja sam imo od zlata jabuku,
Jutros mi se u grad uzidala.

Gojkovice ho opět těší, že bratří její zlaté jablko mu ulejí. V tom oba starší mistři ji uchopí a zazdí. Zůstali po ní dva synkové, kteří doma pláčí; když Gojko domů se vrátí, snaží se je utišiti, ale nadarmo.

Do pola jih noći utišio,
A ot pola uteče iz kule.
Kaže: „Tešanj gradu, moj veliki jadu,
Teško mojim prez matere sincim!“ [1])

Zmínky zasluhuje ještě píseň srbská o stavbě hradu Nového (Petran. I. 13. 11—12). Paša Novljanin stavěl hrad; co vystavil, vily sbořily. V noci vily mu oznámily:

»Не град, града, Паша Новљанине!
Не гради га ти не арчи блага!
Никад града начинити не ћеш,
Док не одеш у поље латинско
И уфатиш бијело латинче,
Гледај, Пашо, једино у мајке,
Узидај га граду у бедеме,
Тако ћеш ти града сазидати,
А другчије никад ни до вјека!«

Druhého dne paša vyjel na pole latinské, chytil jediné dítě matčino a zazdil je do stavby. Tak vystavěl hrad.

S písněmi srbskými shodují se *bulharské*. Písni Vukově podobá se verse u Kačanovského 120. 248—251. Král Vukašin stavěl tvrz na Dunaji, ale nemohl ani základů postaviti. Uradil se se svými bratry, že zazdí do základů ženu, která jim přinese oběd. Oba starší bratří ženy varovali, jen nejmladší ne. Ženy starších vymlouvaly se bolením hlavy a poslaly Matrunu, ženu nejmladšího bratra, s obědem. Když přišla k stavbě, muž její zaplakal, vymlouvaje se, že měl zlaté jablko, které mu voda odnesla. Švakři ji chytili a zazdili. Prosila, aby jí ne-

---

[1]) *Krauss*, Das Bauopfer bei den Südslaven v Mittheil. der anthrop. Gesellschaft in Wien 1887. XVII. str. 19—20.

chali prsa odkrytá, by mohla kojiti synka svého Petrunu. Tři roky ho kojila. Druhá nedokončená verse u Kačanovského 121. 251—254 jest pouhý překlad písně Vukovy. V písni u Miladinovců 162. str. 253—254 devět bratří stavitelů nemohli vystavěti tvrz; co ve dne vystavěli, v noci bylo sbořeno. Smluvili se, čí žena přinese jim oběd, že ji v základy zazdí. Všichni mistři ženy své varovali, jen nejmladší Máno Manole ne. Žena jeho Strumna přinesla jim oběd a byla zazděna. K její prosbě nechali jí pravou ruku a levý prs volný, aby mohla kojiti své pachole. V písni u Verkoviće 7. 11—12 jmenují se tři bratří, kteří stavěli církev sv. Marie. Dle úmluvy má žena, která jim přinese oběd, býti zazděna. Oba starší ženy své varují. Žena nejmladšího mistra Manoila, řečená Struma, oběd přinese a je zazděna. U Ilieva 304. 366—367 vypravuje se o stavbě hradu Pergiova. Stavitelé jsou tři bratří, nejmladší Manuil. Žena jeho Struma nejsouc varována jako dvě ostatní, přinese oběd a zahyne v základech hradu. — Jiné verse bulharské vyznačují se tím, že žena nejmladšího mistra spuštěna je do základů stavby pod záminkou, aby našla ztracený prsten svého muže, nač se již v písni u Kačanovského č. 120 naráží. V písni o stavbě Tiruzy, hradu v Pazardžiku (Bončev č. 18. 32), stavitel Manuil (Manol) poručil ženě své Tudorce přihotoviti oběd, kdežto ostatní bratří ženy své varovali. Když ji potom Manuil spatřil, stáhl čapku přes oči a zaplakal. Na otázku její, proč pláče, odpověděl, že prsten spadl mu do základů, a žádal, aby jej vytáhla. Svázali ji, spustili dolů a zasypali (srv. Сбор. Мин. II. 72). U Šapkareva 10. 13—14 se pěje o stavbě mostu na řece Tundži, který stavěl Surudžan paša se 300 staviteli. Co ve dne vystavěno, v noci se sboří. Paša vyhrožuje stavitelům, že je všecky oběsí, když most nedokončí. Mistr Manuil promluví k soudruhům:

»Хайде да обречемъ курбан на мост-о,
Кога-то жена найрано рани,
И за обѣд да доди, хлѣб да донесе,
Неiа ще направим курбан на мост-о.«

Všichni doma ženám řekli, aby k stavbě nešly, jen Manoil ne. Žena jeho Tudorka přinesla oběd. Manoil spatřiv ji vzkřiknul a zaplakal. Na otázku její, proč pláče, odpovídá, že pustil snubní prsten do základů mostu, a žádá, aby tam vlezla a prsten našla. Jak tam vešla, svrhli na ni kamení a usmrtili ji. Ve versi v Сбор. Мин. II. 75—77 líčí se stavba Smilen-grada (var. mostu na Ergen-dere). Tři bratří stavějí Smilen-grad při řece Strumdži. Ve snu se jim zdálo, aby zazdili ženu, která přinese jídlo. Nejmladší Manol doma ničeho neřekl, a žena jeho přišla s obědem. Plakal a k její otázce odpověděl, že ztratil prsten, aby ho hledala. Spustili ji do základů a zazdili. Žádala, aby jí pro levý prs nechali otvor. Učinili jí po vůli.

Там си извираше, аман, бистар кладенец,
Бистар кладенец, аман, и пресно млеко.

V jiném variantu (ib. 78) děj spojen se stavbou „Bělata-grada" (var. Smindelja); nejmladší bratr sluje Stoin. Nevaruje sice ženy své, jako oba starší bratří, ale poručí jí, aby upekla chléb, vyprala prádlo a zavinula dítě. Ona všechno udělala a spěchala s obědem. Stoin pláče a namlouvá jí, že ztratil prsten. Žena ho hledá, a stavitelé naházejí

na ni kamení. K její žádosti nechají jí pravý prs volný, aby mohla kojiti své pachole. Podobná verse vytištěna v Сбор. Мин. III. 81, kdež mluví se pouze o stavbě hradu; žena nejmladšího sluje tu Struna. Zajímavý ještě variant bulharský čteme v Сбор. Мин. II. 69; počátek shoduje se s versemi již uvedenými. Když žena nejmladšího mistra Manoila přinesla oběd, muž její stáhl čapku na oči a plakal. Ženu nezazdili, nýbrž změřili její stín. Když přišla domů, rozstonala se a umřela. Dítě její kojili mlékem, které kapalo ze zdiva mostu. Jinak zase odchyluje se variant u Miladinovců 98. 144. Vdova kázala stavěti vězení. Devět let stavěli, ale co ve dne vystavěli, v noci spadlo. Stavitelé zajali konečně jejího syna Ivanče, vrhli ho do vězení a vězení vystavěli.

Kromě písní známy jsou v Bulharsku též prosaické pověsti tohoto druhu. Jedna z nejkrásnějších připíná se k velkolepému kamennému mostu Kadinu (Kadin, Kadinin most) na řece Strumě mezi městem Kystendilem a Dupnicí. Most tento vystavěn byl v l. 1469—1470 od tureckého vezira Išâk pašy, jak arabský nápis na veliké desce v jižní balustrádě oznamuje. Lid vypravuje si o stavbě jeho toto. Stavěli jej tři bratří, ale nemohli ho dokončiti, neboť prostřední oblouk se vždy sbořil. Z toho poznali, že most žádá žertvy, a smluvili se, že tu z žen, která nazejtří ráno nejdříve přijde k stavbě, nesouc jídlo dělníkům, zazdí do prostředního oblouku. Starší dva bratří ještě večer ženy své vystřehli, aby k mostu ráno nechodily; osud stihl ženu nejmladšího. Vyprosila si, aby jí aspoň nechali oči a prsa volná, aby mohla dítě své viděti a kojiti. Podnes prý za větrných nocí slyšeti bývá stenání její. Pověrečné ženy z okolních vesnic ba i ze samého Kystendila ulamují drobečky z kamene nad hlavním obloukem, vaří je ve vodě a pijí odvar, aby měly více mléka [1]). Totéž podání koluje o hradišti zvaném Trojanov grad (Lydža Hisar) pod Srednou Gorou [2]). S písněmi v úplné shodě je pověst bulharská v Сбор. Мин. II. str. 203 č. 2. Car povolal tři bratry, aby ve třech letech postavili most. Co ve dne vystavěno, v noci bylo sbořeno. Nejstarší bratr prosil Boha o pomoc; tu uslyšel zpěv černého ptáka, který pravil: »Деіди по стар брат маісторе, áрно Бога се молиш, туку дури не іа закопаш жива во темѐлите помáлата нѐвеста от брата ти, не іé чаре да застанит тѐмелот.« Oznámil to bratřím a ti se smluvili, že vyzvou ženu nejmladšího, aby jim přinesla oběd. Když přišla, nutili ji, aby sestoupila dolů, že spadl jim tam zlatý prsten. Dala si říci, a mistři ji zazdili. Prosila jen, aby jí nechali otvor pro pravý prs, aby mohla krmiti malinké dítě Miloše.

Nejen v národní poesii jihoslovanské nýbrž i v *řecké* a *rumunské* nalézáme písně tohoto druhu. Řecké písně rozděliti možno ve dvě verse. Prvá verse zní takto. Čtyřicet pět mistrů a šedesát podmistrů stavěli tři léta most na řece Artě; co ve dne vystavěli, to v noci bylo sbořeno. Stavitelé naříkají. Tu zjevil se jim pod prostředním obloukem duch *(το στοιχειό)*, který jim oznámil, že most dostaví, když obětovati

---

[1]) *Jireček K.*, Cesty po Bulharsku. V Praze 1888. 443–444; *E. Karanov*, Нѣколко думи за »Кадинъ мостъ« и за вѣрвания при съгражданието нови здания v Пер. Спис. кн. VII. 128—134.

[2]) *Jireček*, Cesty 277.

budou krásnou ženu prvního mistra. Mistr se zarmoutil a po vlašťovici vzkázal své ženě, by nechodila spěšně k mostu na Artě. Vlašťovice jí však vyřídila, aby si pospíšila a brzy k mostu přišla. Žena uposlechla a spěšně se dostavila. Mistři jí řekli, že jim prsten spadl dolů, a žádali, by ho hledala. Spustila se dolů. Když byla uprostřed, netušila nic dobrého a žádala, aby ji vytáhli. Než mistři spustili ji až dolů a zasypali ji kamením [1]). V druhé versi řecké vypravuje se o stavbě mostu na černé řece. Ptáček jakýsi zpívá, že mistři mostu nevystaví, nebude-li obětována žena prvního mistra. Když to první mistr uslyšel, poslal sluhu k své ženě se vzkazem, aby k němu přišla. Žena přišla, a muž naříkaje oznámil jí, že spadl mu prsten do základů mostu. Byla ochotna prsten vyhledati. Vystrojivši se co nejlépe spustila se dolů, kdež byla zasypána [2]).

Rumuni v Makedonii (Kucovlachové) připojují látku naši též k stavbě mostu na Artě (Nartě). Car pozval tři bratry mistry, aby vystavěli most na Artě, a vyhrožoval jim, že nedovedou-li toho, ztratí hlavu. Mistři s ženami svými přišli a dali se do práce, ale co ve dne vystavěli, voda v noci odnesla. Šest roků uplynulo, a most nebyl hotov. Jednoho jitra starší mistr uslyšel ptáčka, který usednuv na strom zpíval, aby ženu mladšího bratra zazdili do základů. Mistr se zarmoutil a zaplakal, neboť byl nakloněn své švakrové, která povila právě synka Kostantina. Konečně se rozmyslil a odhodlal se obětovati ženu bratrovu. Vyzval ji, aby připravila oběd a přinesla jej mistrům. Když přišla s obědem k stavbě, její muž plačky jí oznámil, že spadl mu prsten do základů. Nic zlého netušíc dala se tam spustiti; mistři ji zazdili a k její prosbě nechali jí prsa volná, aby mohla kojiti své dítě [3]).

Konečně sem patří také *pověst albanská* o stavbě mostu v Dibře (na hranicích severozápadní Makedonie a Albanie). Byli tři bratří kotláři. Jali se stavěti most na Dibře; tři léta jej stavěli, ale marně. Přišel k nim nějaký stařec a poradil jim, aby zazdili do mostu jednu ze svých žen. První dva bratří ženy své varovali, nejmladší ne. Starší švakrová vyzvala ženu nejmladšího, aby připravila mistrům oběd, slibujíc, že za ni obstará její dítě. Ničeho netušíc nesla mistrům oběd; muž její spatřiv ji zaplakal, a čím více se blížila, tím dále se vzdaloval. Mistři

---

[1]) *Passov*, *Τραγουδία Ρωμαϊκά*, Popularia Carmina Graeciae recentioris. Lipsiae 1860. N. 511. 389; ib. N. 512. 390; *Kind*, Anthologie neugriech. Volkslieder. Leipzig 1861 p. 80. srv. Novořecké nár. písně přel. V. Nebeský. V Praze 1864. 70—73. Syrku v článku výše jmenovaném str. 318—320 uvádí ještě trapezuntský variant: *Joakimov* Нѣсколько словъ о нарѣчіи трапезунд. Грековъ съ образцами ихъ пѣсенъ v Сбор. матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа. VI. Тифлисъ. 1888. отд. II. str. 19—21.

[2]) *Jeannaraki A.*, *Ἄσματα κρητικὰ μετὰ διστίχων καὶ παροιμιῶν.* Kretas Volkslieder nebst Distichen und Sprichwörtern. Leipzig 1876. N. 271. str. 209-210.

[3]) *Petrescu*, Mostre de dialectul macedo-românu II. Bucur. 1882. str. 84—94 cit. Syrku l. c. 332—336, který uvádí ještě podobnou versi rumunskou: *Teodorescu*, Poesii populare române. Bucur. 1885. str. 464 a sedmihradskou srv. *Aigner*, Ungar. Volksdichtungen. Pesth 1873. S. 82. V podrobnostech liší se variant o stavbě kláštera Arga (Rumänische Volkspoesie. Gesammelt und geordnet von B. Alexandri. Deutsch von *W. v. Kotzebue*. Berlin 1857. N. VI. 40—46. 144—148) srv. *Schuller*, Romänische Volkslieder str. 81.

zazdili ji do stavby. Prosila, aby jí nechali aspoň otvor pro prsa, aby mohla krmiti své dítě. Prosba její splněna. Otvorem tím teklo dítěti mléko, které i po její smrti se jevilo; později místo mléka začala téci voda[1]).

Všecky uvedené verse o zazdění ženy nejmladšího mistra jeví takovou shodu, že o společném jejich původě pochybovati nelze. U kterého národa původní jejich osnovy hledati sluší, těžko rozhodnouti. Verse srbské a rumunské jsou ve složení svém plné a rozvité, verse řecké a bulharské jsou chudé a zlomkovité. Z toho Syrku usuzuje, že verse srbské a rumunské jsou původnější než ostatní. Písně bulharské přimykají se větším dílem k versím rumunskořeckým, za to pověst albanská druží se spíše k srbským. Až bude podrobnější ještě material po ruce, bude snad možno o prioritě jejich průvodněji rozhodovati.

Kdežto u národů na Balkánském poloostrově látka o zazdívání lidí do staveb vzdělána je básnicky, nalézáme ji jinde jako prostou pověst nebo pověru. Se všech končin vzdělaného i nevzdělaného světa sneseny byly již hojné doklady, které svědčí o obecném jejím rozšíření. Odkazujíce k podrobnějším o té věci výkladům[2]), zmíníme se jen o některých pověstech slovanských, pokud s versemi jihoslovanskými jsou ve spojení. S písněmi jihoslovanskými v některých částech shoduje se pověst moravská o zazděné paní na Telči[3]). Také pověst česká (Svátek 104—105) o stavbě kamenného mostu v Praze má mnohé črty s písněmi jihoslovanskými společné. Avšak hojnější jsou doklady k písním o zazděném dítěti; kromě pověstí jinonárodních uvedených u Grimma a Liebrechta patří sem ruská (Afanasьev Poet. vozzr. II. 85), maloruská (Dragom. razs. str. 246), česká (Svátek 127—128), moravská[4]) a j.

U národův evropských o zazdívání lidí do staveb zachovaly se pouhé stopy v pověrách a tradicích národních, u národů však méně civilisovaných v Africe, Asii a Australii obřad ten jest dosud předmětem úkonů náboženských[5]). Jako při jiných žertvách lidských nastoupila i v tomto případě záhy substituce; místo lidí obětována byla do základů staveb zvířata neb zazdívány tam podoby lidí a zvířat. Pověra, že dostačí také změřiti jen stín člověka a zazdíti jej, vyslovená v jedné z písní bulharských, známa je nejen v Bulharsku, nýbrž i v Srbsku, Rumunsku a Rusku[6]).

---

[1]) *Dozon*, Contes albanais, recueillis et traduits. Paris 1881. str. 555—557; jinou versi albanskou o stavbě Skutari podává *Kind*, Anthol. neugriech. Volkslieder str. 260, srv. *Syrku* l. c. 342—343.

[2]) *Grimm* Deutsche Mythologie II. 1095—1097; *Jul. Lippert*, Christenthum, Volksglaube und Volksbrauch. Berlin 1882. 457—460; *Liebrecht*, Zur Volkskunde 284—296; *Krauss*, Das Bauopfer bei den Südslaven v Mittheil. der anthropolog. Gesellschaft in Wien 1887 XVII. 16—24; *Erben*, Obětování zemi v Č. Č. Mus. 1848. 31—52; *Voráček*, Pohanské oběti u Bulharů v Slov. Sborníku II. 507—537 a j.; srv. bibliografii uvedenou *Kallašem* v Этн. Обозр. 1889. II. 157, III. 154.

[3]) Pohádky a pověsti našeho lidu vyd. Slavia. V Praze. 1882. str. 113—115.

[4]) *Hormayer*, Taschenbuch für vaterländ. Gechichte 1820. cit. *Erben*, str. 40.

[5]) Doklady viz u *Tylora*, Die Anfänge der Cultur übers. v. Spengel und Poske. Leipzig 1873. I. 106 a d.

[6]) *K. Jireček*, Cesty 445; *Vuk* II. 124; *Kotzebue*, Rum. Volkspoesie str. 144; *Afanasьev*, Поэт. воззрѣнія II. 83 a d.; *Sumcov*, Культурныя переживанія §§ 26. 27. Кіевъ 1890.

B) Písně obsahu báchorkového.

1. Hojné jsou písně o *hadu-ženichovi*. V písni u Vuka II. 12. 51—60 látka tato spojena je s Milutinem, králem srbským (od r. 1275—1321), který zapudiv tři manželky jednu po druhé, pojal z příčin politických za choť Simonidu, dceru cara byzantského Andronika II. Palaiologa, teprve šestiletou. Levobočka svého Štěpána dal oslepiti a odvésti ve vyhnanství do Byzancie. Dle písně Vukovy Milutin oženiv se, neměl devět let žádných dětí. Odpočívaje kdysi na lovu u studánky, uslyšel rozhovor tří vil, z nichž nejstarší pravila: „Kdyby král dal síť ze zlata uplésti, síť do Dunaje hodil, ulovil by šestiploutvou rybu; kdyby rybě pravou ploutev uťal a rybu zase do Dunaje hodil, královna by požitím ploutve obtěžkala.“ Král spěchal domů a chytiv zlatou sítí rybu, dal ploutev královně sníst. Po roce královna porodila hada, který hned na příkrou zeď se vyplazil. Po sedmi letech had žádal, aby mu otec opatřil nevěstu. Když otec naříkal, že nikdo nevdá dceru za hada, poslal ho had k caru Prizrenskému požádat za ruku jeho dcery. Král vydal se hned do Prizrena a byl od cara laskavě přijat a pohoštěn. Třetí den Milutin oznámil carovi, proč k němu přijel. Car Prizrenský chtěl synovi jeho dáti dceru svou za manželku, přivede-li své svaty z Budima do Prizrena, aby slunce na ně nesvítilo, a vlhká rosa je nesvlažila. Milutin vrátiv se domů, oznámil synovi odpověď carovu. Na rozkaz hadův svati sezváni, a had oviv se kolem sedla koně „lašťovice“ vyjel s nimi z Budima. Jak vyšli z hradu, šerý oblak vzklenul se nad nimi a provázel je až do Prizrena, tak že na ně slunce nesvítilo, a rosa nepadala. Car slušně je uvítal, hojnými dary podaroval a dceru svou jim vydal. Had ženich pln radosti proháněl se na svém koni, který všecku dlažbu na hradě a v Prizrenu prudkým během rozdupal. Když svatebčané vytáhli z hradu, šerý oblak provázel je na cestě do Budima. Po odbyté svatbě zavedli nevěstu do nejhořejší komůrky v hradě. O půlnoci královna slyšela, jak manželé na vysoké věži spolu libě rozmlouvají; zvědavostí jsouc puzena vkradla se nahoru a otevřevši zlehounka dvéře spatřila, jak mládenec překrásný objímá nevěstu, a vedle lože jejich leží pestrá hadí kůže. Chytila kůži, utíkala s ní s věže a vrhla ji do ohně. Oznámila vše králi a vyšla s ním na věž. Tam našli mrtvého ženicha a naříkající nevěstu, která klnula matce, že připravila ji o muže. — S písní Vukovou souhlasí v hlavních rysech verse u Jukiće II. 116—126; ve versi bosenské u Petranoviće II. 4. 24—39 látka naše připjata je k synovi Ljutice Bogdana. V obou písních had-ženich po spálení kůže hadí umírá. V zkrácené versi u Vuka II. 13. 61—63 z Černé Hory píseň končí se spálením kůže, ale o smrti rekově není zmínky; u Mažuraniće 112—115 líčí se radost nevěsty, když ve svatební noci had promění se v krásného jinocha, kdežto o spálení kůže se nemluví.

S písněmi našimi shoduje se báchorka u Vuka prip. 9. 63—68, která však končí se šťastně spálením kůže hadí. Had, který se bezdětné vdově následkem její modlitby narodí, žádá ve dvacátém roce, aby matka požádala proň za ruku dcery carovy. Car uvoluje se dáti hadovi svou dceru, když vystaví most z jeho dvora do svého ze samých

perel a drahých kamenů. Matka vracejíc se domů, nesměla se dle rady synovy ohlédnouti, a za ní sklenul se nádherný most. Dům její proměnil se v palác lepší než carův. Po nádherné svatbě žila princezna šťastně s hadem a obtěžkala. Matka i sestra se jí vyptávaly, jak může s hadem žíti, a ona vyzradila jim, že každou noc vylézá ze své hadí košile a mění se v krásného jinocha. Matka počíhala naň, vzala mu košili a hodila ji do rozpálené peci, poručivši zároveň nevěstě, aby muže pilně polévala vodou, by spolu neshořel. Muž zůstal na živu a žil šťastně jako člověk se svou ženou. Tchán vida to odevzdal mu své carství. — Smírný závěr obsažený v této pohádce zdá se býti původnější než tragický. Ukazuje to především verse východní, kterou podává Benfey (Pantschatantra II. 144—148). Brahman Devasarman neměl se svou manželkou dětí. Žena jeho se nad tím velice trápila, a brahman vyprosil si hojnými obětmi potomka. Žena jeho obtěžkala a porodila hada, kterého mlékem, máslem a podobnými věcmi krmila. Když had dorostl, požádal jeho otec dceru svého přítele proň za ženu. V noci vylezl had ze své kůže a proměnil se v krásného jinocha. Brahman zvěděv to, spálil jeho kůži. Syn zůstal na živu a vynikal všemi přednostmi těla i ducha. Spálením kůže hadí vysvobodí nevěsta svého muže ze zakletí v báchorce řecké (Hahn 31. 212—215), k níž přimknula se látka o zlé maceše, v pohádce sicilské (Gonzenbach 43. 293—299) a v danské (Grundtvig I. str. 172); v báchorce tyrolské (Zingerle II. 173—179) nemluví se o spálení kůže hadí, nýbrž nevěsta zbaví hada zakletí tím, že k radě Bohorodičky ho vyzve, aby se dříve svlekl, což sedmkrát opakuje, až had svleknuv kůže v krásného jinocha se promění a nedbaje pomluv své matky s osvoboditelkou šťastně žije.

V některých pohádkách o hadovi-ženichu vynechán počátek o tajemném narození jeho; líčí se jen, jak dívka neštítíc se hada pojmouti za muže, osvobozuje ho tím ze zakletí a žije s ním šťastně. Příkladem budiž pohádka česká (Slavia I. sv. 2. str. 5—8). Dcera nemocného krále jde dle rady staré babičky pro vodu, kterou má král ozdravěti. Když chtěla vodu čerpati, ze studny hlas se ozval, že dostane vodu jen tehdy, slíbí-li neznámému manželství. Dívka to slíbí, a otec se uzdraví. Později přijde si pro ni had s korunkou. Dívka ho vykoupá, položí vedle sebe do postele, a ač nerada, k jeho žádosti ho políbí. Promění se v sličného jinocha, s kterým šťastně žije. Sem patří pohádka slovenská (Škult. Dobš. 7. 58) chorvatská (Mikuličić 1—7), jihoruská (Kuliš II. 14—16 = Erb. poh. 152—154, bách. 49—51), ruská (Erlenvejn č. 2), slezská (Peter II. 174—176), řecká (Schmidt 10. 88—91) a litevská (Zbiór XI. 246), ač má začátek jiný. Svérázná jest pohádka cikánská (Wlislocki 14. 33—35). Cikán měl tři dcery; první dvě nechtěly políbiti hada, třetí to učiní. Had odvede ji do svého domu, kde má všeho hojnost. Žije s ním jako s mužem. Po půl roce uvidí v lese krásného muže, který jí požádá za ženu. Dívka k radě hadově vezme si ho za muže a porodí 9 mladých háďat. Muž její jí poručí, aby háďata snědla, což ona učiní a zarmoucená vrátí se na místo, kde s hadem žila. Tam najde krásný zámek a v něm svého otce i sestry. Přijde k ní také její muž a oznámí jí, že byl královnou hadů zaklet v hada, ale poslušností její osvobozen, když háďata snědla. Po té žijí

spolu šťastně a spokojeně. Z části shoduje se s ní tyrolská verse u Schnellera N. 40 [1]).

Pohádky o hadovi-ženichu dosud uvedené obsahují jeden toliko základní živel. V podání srbském známa jest kromě toho pohádka složená ze dvou nových živlů vyskytujících se jinde jako samostatné celky: předně z látky o ženě, která hledá svého zmizelého muže, za druhé z podání o ženě, která za dary přepustí muže svého ženě první a tím ho ztratí. V báchorce srbské u Vuka prip. 10. 68—75 vypravuje se o cařici, která nemajíc dětí prosí Boha, aby jí popřál potomka, třeba jen hada. Prosba její se splní, cařice porodí hada. Krmí a chrání ho jako jiné dítě. Dvacet dva roky had nevydá hlasu, ale potom promluví, že se chce oženit. Posílá otce svého požádat dívku sirotu za ženu. Ta si ho vezme a žije s ním šťastně. Neopatrně přizná se tchýni, že had v noci shodí pokrývku a mění se v překrásného junáka. Smluvily se, že potají košili hadí spálí. Učinily tak. Muž se probudil a rozloučil se se ženou řka, že ho neuvidí dříve, dokud nerozedře železné opánky a nesetře železnou hůl hledajíc ho. Zároveň jí oznámil, že neporodí dříve dítě, které pod srdcem nosila, dokud ho nenajde, a on ruky své na ni nevztáhne. Po té zmizel. Žena vydala se na cestu a hledala ho. Nejdříve přijde k matce slunce, která jí dá zlatou přeslici se zlatou koudelí a zlatým vřetenem, a pošle ji k matce měsíce. Měsíčkova máť dá jí zlatou kvočnu s kuřátky a pošle ji k větru. Vítr poví jí, že muž její usadil se v daleké zemi, kde se znovu oženil. Teprve když prodřela železné opánky a rozbila železnou hůl, ho našla. Dary od matky slunce a měsíce zjedná si dovolení, aby s ním směla tři noci spáti. Prvou i druhou noc druhá žena muže svého opojí, tak že neslyší prosebného hlasu své první ženy, aby dotkl se jí rukou. Třetí noc muž vyhne se opojení, obejme tělo své první manželky, a ta porodí pachole se zlatýma rukama a zlatými vlasy. Potom opustí cizí zemi i královnu a vrátí se s první ženou i dítětem do svého dřívějšího království. — Podobného obsahu je pohádka chorvatská u Mikuličiće str. 7—10. Se srbskou pohádkou souhlasí albanská (Hahn 100. II. 117—124), rumunská ze Sedmihrad (Ausland 1857 str. 1029), jihoruská (Rudčenko I. 43. 81—85) a cikánská (Wlislocki Volksd. 18. 213—216), která však v druhé části se liší tak jako pohádka danská (Grundtvig II. 191) a italská (Pentamerone II. 5). Také v této skupině báchorek vyskytují se verse, v nichž nemluví se o tajemném narození hada: patří sem na př. báchorky polské (Kolberg Kujawy III. 122, Gliński II. 5. 115—133) a pohádka cikánská (Wislocki Volksd. 62. 347—350); v pohádce polské (Kolberg, Chełmskie II. str. 104—16) jmenuje se místo hada ježek [2]).

[1]) Místo hada jmenuje se v obdobných skazkách *žába* (Grimm I. 1. 1—5, III. 1—7; R. Köhler, Orient u. Occident II. 329—330), *želva* (Jahn 6. 34—36), *medvěd* (Zingerle II. 391—395), *psohlavec* (Wlislocki Volksd. 33. 258—260, *býk* (ib. 82. 403-404), *vepř* (Erdélyi-Stier 8. 56—60), *delfin* (Schmidt 11. 91—93); srv. *Cosquin* 63. 215—230.

[2]) Báchorky právě citované připomínají báje o Amorovi a Psyše, Diovi a Semele, Pururavasovi a Urvaçi srv. *Liebrecht*, Zur Volkskunde str. 239—250, *Cosquin* II. str. 217—230.

Uvedli jsme pohádky, v nichž jako v podání srbském rekem je had. Vyskytují se však také hojné pohádky úplně stejného obsahu, v nichž zvířata jiná se jmenují. Ve versi české (z Radostova str. 347—353), polské (Lud III. str. 142), srbské (Krausz I. 43. 205—208, 66. 281 až 282), chorvatské (Strohal 25. 125—127), litevské (Lesk. Brug. str. 355) a německé (Grimm 108. 104—109) jest to *ježek* [1]; v báchorce ruské (Afanasьev III. 156, 5—7) a cikánské (Wlislocki 51. 119—121) *kozel*, v německé (Grimm 144. 264—267) *oslík*, v indické (Cosquin II. str. 228) *opice* [2]. Báchorky tyto končí se smírně větším dílem spálením kůže zvířecí. Jiné verse jsou složeny podobně jako pohádka srbská č. 10. Uvádíme na příklad báchorku italskou (Straparola II. 1, Widter-Wolf v Jahrb. für rom. u. engl. Liter. VII. 12. 249—254), sicilskou (Gonzenbach 42. 285—293), rumunskou (Kremnitz 5. 48—66), sedmihradskou (Haltrich 44. 179—189), v nichž hrdinou je princ ve *vepře* zakletý; v báchorce velkoruské (Chudjakov III. 103. 100—102) a galské (Campbell č. XII) rek zaklet je v *psa*, v indické (Weber Ind. Studien XV. 1878. 252) a tyrolské (Zingerle II. 193—198) v *osla*, v ukrajinské (Nowosielski I. 293—299), v polské (Gliński II. 3. 71—100) a v řecké (Schmidt 9. 83—88) v *raka*, v české (Mikšíček I. 3—14) v *bílého medvěda*, v německé z Pomořan (Jahn 60. 331—335) v *bílého vlka* (má počátek poněkud jiný), ve valašské (Schott č. 23) v *tykev*, v mongolské (Шидди-Куръ VII. 43—46 = Jülg Kalm. VII. 89—92) ve velkého, bílého *ptáka* a j. [3]. Ve všech těchto versích rek po spálení kůže mizí, a žena ho dlouho hledá, až ho najde a s ním se smíří.

Ze všeho, co dosud stručně vytčeno, jasně vysvítá, že písně srbské o hadu-ženichovi jsou básnické zpracování látky báchorkové, obecně rozšířené a bez vší pochyby z Asie pochodící [4]. Původní smírný konec zaměněn byl v některých písních v tragický; za to podržely písně starodávný motiv o vykonání těžkého úkolu uloženého ženichovi jakožto podmínku sňatku. Motiv tento přichází také v báchorce indické (Weber Ind. Studien XV. 252 a d.), polské (Gliński II. č. 3), německé ze Sedmihrad (Haltrich 44), rumunské (Ausland 1857. 1029), řecké (Schmidt 9) a srbské, vyskytuje se však často v pohádkách jiného obsahu.

2. *Písně připomínající báchorky o kosoručce.* Látka tato vyskytuje se v národní poesii jihoslovanské ve dvou versích; první verse jedná o zlé švakrové, druhá o zlé maceše.

a) První verse přichází v několika písních srbských i bulharských. Píseň u Vuka II. 5. 14—18 začíná se překrásnou antithesou:

---

[1]) Patří sem také báchorka slovinská (Kres IV. č. 22. 407—409), v níž však osvobození zakletého ježka vykoná žena jeho pomocí kněze, což bylo patrně později připojeno; zkrácená verse nalézá se u Kreka 35. 79—80.

[2]) Verse portugalská (Wolf v Sitzungsber. phil.-hist. Cl. d. k. Akademie in Wien XX. 61—62), v níž rek je *vlk*, liší se od jmenovaných svým počátkem.

[3]) V pohádce korutanské (Valjavec v Kresu IV. 10. 147—148) rek je *ještěr* (kuščar); žena jeho prozradí matce, že mění se v noci v krásného muže, načež muž zmizí, a žena brzy žalem umírá. Zmínky zasluhuje ještě báchorka cikánská (Wlislocki Volksd. 57. 329—332), v níž princ zaklet je v černého *koně*; avšak báchorka tato valně se odchyluje od typu výše vytčeného. Kromě toho vypravuje se o podobném zakletí a osvobození dívek.

[4]) Některé varianty uvádí *R. Köhler* v Jahrb. f. rom. u. engl. Literat. VII. 254—257, *Hahn* II. 311—313 a *Schmidt* str. 227—228.

Два су бора напоредо расла,
Међу њима танковрха јела;
То не била два бора зелена,
Ни међ' њима танковрха јела,
Већ то била два брата рођена:
Једно Павле, а друго Радуле,
Међу њима сестрица Јелица.

Bratří sestru velmi milovali a dary jí dávali; naposledy dali jí nože okované stříbrem a pozlacené. Když to viděla žena Pavlova, záviděla své švakrové a ptala se ženy Radulovy, nezná-li byliny, která by znepřátelila bratra i sestru. Žena Radulova odvětila, že nezná, a kdyby znala, že by nepověděla, ježto ji také bratří milovali. Když to Pavlovice slyšela, šla na louku ke koním, zabila vraníka a řekla svému muži, že to sestra učinila. Pavel vyčítal to sestře, ona se však zapřísahala životem svým i jeho, že to neučinila. Bratr jí uvěřil. Pavlovice zaklála potom sivého sokola a sváděla to na Jelici, ale bratr tomu nevěřil. Po té Pavlovice ukradla nože Jeličiny a zaklála jimi vlastní dítě v kolébce naříkajíc, že Jelice to udělala. Pavel běžel do ložnice sestřiny, našel pod hlavou zlacené nože, nemohl je však ze stříbrné pochvy vytáhnouti, neboť nože krví zrezavěly. Chytil sestru za bílou ruku vyčítaje jí, co učinila. Ona se zapřísahala, že to neudělala, a nevěří-li jí, aby vyvedl ji na široké pole, uvázal koňům na ocasy a roztrhnul na čtyři strany. Bratr vyvedl ji a přivázav koňům na ocasy hnal je od sebe. Kam kapka krve padla, protěž a routa vyrostly; kam ona sama padla, kostel vyvstal. Brzy po té Pavlovica mladá se rozstonala, stonala 9 roků, skrz kosti tráva jí prorostla, v trávu lité zmije lehly, oči její pijí, ve trávě se kryjí. Mladá Pavlovice hovořila svému muži, aby ji dovedl ke kostelu švakrové. Odvedl ji tam. Když byli na blízku, ozval se hlas:

»Не ид' амо, млада Павловице:
Црква тебе опростити не ће«.

Když to Pavlovice slyšela, prosila, by jí tam nevodil, ale přivázal koňům za ocasy a roztrhal. Pavel uposlechl. Kde od ní kapka krve padla, trní a kopřivy vyrostly, kde sama padla, jezero povstalo. Po jezeru vraník pluje, za ním zlacená kolébka, na kolébce sokol, v kolébce pachole, pod krkem mu ruka matčina a v ruce tetiny nože. — S písní Vukovou shodná je píseň ze Sarajeva u Petranoviće II. 7. 53—60, v níž oba bratří stotožněni jsou s Jakšići, Pavlem a Štěpánem. Rozdíl jest jen ten, že Pavlovice zabije nejdříve sokola, pak koně, konečně dva blížence syny. Jinak je shoda téměř úplná (srv. Jastrebov 56—57).

Látka tato opěvuje se též v písních bulharských. Patří sem píseň u Miladinovců 55. 68—73. Dva bratří velice se milovali a zároveň se oženili. Měli milou sestru, kterou ctili a dary vzácné jí dávali. Mladé nevěsty se umlouvaly, jak by lásku bratří k sestře přerušily. Měly u sebe jediné dítě — mládence, vzaly potají sestřiny nože a zabivše jím dítě, zkrvácené nože do ložnice sestře donesly, která ještě spala. Když se bratří domů vrátili, ženy sváděly vraždu na sestru. Bratří vešli do její ložnice, probudili ji a vyčítali, co udělala. Na důkaz toho našli zkrvácené nože. Sestra se klnula, že to neučinila. Žádala, aby ji vy-

vedli do lesa zeleného, kde je vyschlá studna a suchý strom. Učinili tak; sestra jim řekla:

»Ако сумъ си на божіа пра'ина,
Сега чешма да би ми протекла,
Су'о дре'о да би израстило,
Детелина манастыръ да бидитъ.«

Sotva to řekla, pramen naplnil se vodou, strom se zazelenal, a před nimi povstal klášter. Sestra pravila, že nemocní se zde budou uzdravovati, jejich ženy však že se rozstůňou na 9 let, a až sem přijdou, že dvéře kostela se zavrou a voda vyschne. Nemocným švakrovým ptáci oči vyklubou a vlci těla roztrhají; malé dítě že s ní bude. Po té žádala, aby ji zahubili, její krev aby jim byla odpuštěním za lásku, kterou ji milovali. Bratří ji zahubili. Kam krev ukápla, kostel se zjevil, kam hlava padla, oltář povstal, kam slzy, voda léčivá vytryskla. V kostele zjeví se dítě zase živé a přisluhuje při oltáři. Bratří vrátili se domů, ale ženy jejich se rozstonaly a zahynuly, jak sestra předpověděla. Bratří stali se mnichy (srv. Bezsonov, Калѣки I. 169. 700—710). V písni u Kačanovského 87. 179—180 jmenuje se nevhodně devatero bratří a sestra Jana; nevěrná švakrová zahubí nejdříve koně a býky, vypustí sudy vína a pálenky, a konečně zabije své pachole, svádějíc to na sestru. Bratr káral sestru, co to učini'a, ona však odvětila:

Де-ка падна мои бѣли рацѣ,
Тамъ да никна двѣ бѣли тополи,
Де-ка падна мои церны очи,
Тамъ да изврать два бистры кладенца;
Де-ка падне това мое тело,
Да се згради церква Мариица.«

Že se tak stalo, vynecháno. Dokládá se jen, že Pavlevici nemocnou přivedli k církvi, a ona tam duši vypustila. Ve variantu ib. 88. 181—184 pěje se opět o dvou bratřích a sestře Marii. Nevěrná švakrová Pavlevice vypustí nejdříve sudy vína a pálenky, ubije koně, sboří úle ve včelníku a konečně zabije své pachole. Jinak je shoda s variantem předešlým. Píseň ib. 89. 184—185, kdež sestra sluje Nejtja, je necelá. Ostatní varianty nepodávají nic nového (srv. Пер. Спис. IV. XVI. 162—164, Verković 287. 311—313, Čolakov 16, Bončev 13).

Písně jihoslovanské nabývají vysvětlení báchorkami, které nás vedou na východ. Uvedeme krátký obsah báchorky velkoruské u Afanasьeva IV. 368—371. Otec car měl syna a dceru. Když car zemřel, bratr k vyzvání sestřinu se oženil, miloval však více sestru než ženu. Žena ubila ze závisti koně a sváděla to na sestru; po druhé zabila sokola, po třetí své dítě. Bratr odvedl sestru do lesa a poručil, aby sestra položila hlavu na dubový kmen, že ji srubne. Sestra prosila, aby jí raději uťal ruce po lokte. Stalo se po její vůli. Sestra bloudila po lese a po dlouhém bloudění skryla se v dutý strom. Kdysi přijel mladý králevič do lesa na hon a našel tam kosoručku. Zdálo se mu, aby si ji vzal za ženu, že mu porodí syna — по локти руки въ золотѣ, по колѣни ноги въ серебрѣ, во лбу красное солнце, на затылкѣ свѣтёлъ мѣсяцъ! Vzal si ji, ač matka ho varovala. Po čase králevič odejel. Žena jeho porodila syna, jak se mu ve snu zdálo.

Králová to synovi oznámila. Posel nevěda zašel k ženě bratrově, ta změnila písmo: родила де твоя жена щенка, а не сына. Syn odpověděl, aby ji vyhnali z království. Přivázali jí dítě k plecím a vyhnali ji. Šla, kam ji oči vedly. Cestou trápila ji žízeň; přišla k studni a jak se k vodě nahnula, vypadlo jí dítě do studny. Plakala. Přišel k ní stařec a ptal se, proč pláče. Pověděla mu. Vyzval ji, aby pro dítě sáhla. Natáhla lokte a měla zas ruce. Vytáhla dítě z vody a děkovala Bohu. Šla a přišla k svému bratru, kde byl právě také její muž. Poprosila ho za nocleh. Vypravovala skazku — své osudy. Královič poznal svou ženu a radoval se. Ženu bratrovu odsoudili a přivázali k zlému hříběti, aby ji po poli rozsmýkalo. Kde padla hlavou, tam povstala mohyla vysoká, kam upadla zadem, tam povstala hluboká dolina. — Se skazkou uvedenou shodují se v podstatě ostatní varianty velkoruské, maloruské a běloruské [1]). V báchorce litevské (Lesk. Brug. 46. 505—508) nastoupila místo nevěrné švakrové zlá macecha, bezpochyby vlivem verse *b*. Osnova valně změněná nalézá se u Schleichera str. 20—22. K báchorkám ruským řadí se bezprostředně finská (Schreck 12. 98—107), ač v jednotlivostech značně je rozvedena. — Další stopy báchorky o kosoručce vedou nás na Kavkaz. Z újezdu Tiflisského zaznamenána jest tato báchorka (Сбор. Кавказ. XIII. 2. str. 318—322 č. 7). Žil bratr a sestra, která slula Gulči-Chanum. Bratr sestru velice miloval. Oženil se. Žena jeho nemilovala sestry a žalovala na ni. Bratr nechtěl se od ní odloučiti. Žena v noci uřízla svému dítěti v kolébce hlavu a krvavý nůž položila spící dívce do kapsy. Ráno hledali nůž a našli jej v kapse sestřině. Plačky dokazovala, že jest nevinna. Zlá žena přemlouvala muže, aby sestru vyhnal z domu. Zapřáhl koně a odvezl ji. Zanechal ji u carského sadu a sám se vrátil domů. Vešla v carský sad, kde rostla divotvorná jablka. Když nebylo nikoho v sadě, trhala jablka a tím se živila. Princ, který měl jablka hlídati, uviděl dívku a vzal si ji, bylať krasavice. Za čas vydal se na cesty, a žena porodila mu syna se zlatými vlasy. Car poslal posla s listem k synovi, ale posel dostal se k ženě bratrově. Ona změnila list, že porodila štěně. Princ odepsal, aby ničeho nedělali, dokud se nevrátí. Žena bratrova změnila list, aby jí přivázali dítě na bedra a vyhnali. Car se divil a vyhnal ji. Žena s dítětem usadila se v pustině a modlila se Bohu. Zatím princ vrátil se domů, a dověděv se vše, rozhodl se hledat ženy. Obul železné boty, oděl se v derviše a šel. Cestou potkal bratra své ženy, který též hledal sestry. Šli spolu. Dlouho bloudili, až přišli k místu, kde žena s dítětem žila. Otevřel jim chlapec se zlatými vlasy. Žena je poznala. Vypravovala jim podrobně své osudy. Nevěstu přivázali koňům divokým na ocas, aby ji roztrhali. Žili šťastně. — S epickou zevrubností rozvedeno je thema naše v národní písni turecké z jižní Sibíře (Radloff II. str. 540—583). Kan Mergän ožení se proti vůli své

---

[1]) *Afanasьev* III. 159. 31—40a. b. (Erben, poh. 163—167, báje 75. 202—206), *Chudjakov* I. 22. 94—97, *Sadovnikov* 102. 304—307, *Trudy* II. 17 71—73, *Romanov* III. 55 283—289 (2 var.); verse značně změněná je u *Afanasьeva* III. 159. c. 40—41.

sestry. Žena jeho sama se zraní a pomlouvá švakrovou, že jí dřevem hlavu rozbila. Když to nic nepomůže, ubije žena vlastní své dítě a svádí to na švakrovou. Bratr vyvede sestru z domu a nemilosrdně ji tluče; stvořitel slyše její nářek, poručí slunci a měsíci, aby ji zachránili. Ubohou dívku vezme si rek Ai Mergän za ženu. Za jeho nepřítomnosti porodí mu dítě se zlatou hlavou a stříbrným tělem. Otec Ai-Mergäna oznámí synovi radostnou tuto událost, avšak zlá žena (patrně švakrová) zamění dvakrát listy. Následkem toho má býti žena i děti usmrceny; zachrání se zázrakem a odejdou do pustého lesa, kde přispěním labutí paní žijí, až je muž vyhledá a domů odvede. Nevěrnou ženu stihne krutý trest; byla svázána řemeny z vlastního těla a pověšena na strom. — Totéž thema o pomluvené sestře nalézá se v báchorce syrské (Prym u. Socin XXII. 75—77). Žena pomluvila sestru mužovu, že vede nepořádný život. Bratr zavřel sestru svou do komůrky, a děrou v okně podávali jí chléb a vodu. Švakrová vložila do džbánu s vodou hada, a dívka pijíc spolkla hada, načež život se jí rozšířil; švakrová namlouvala bratrovi, že sestra je těhotná. Bratr ji odvedl do hor a nechal ji tam. Nějaký kníže jel na lov a dívku našel; vzal ji s sebou, a lékaři vypudili hada z jejího těla. Když kdysi šla pro vodu před hrad, unesl ji obr, a ježto mu nechtěla býti po vůli, uvrhnul ji do podzemního vězení. Zatím bratr litoval svého činu, usmrtil nevěrnou ženu a šel sestry hledat. Od knížete zvěděl její nevinnost a slyše, že ji obr unesl, vyhledal jeho zámek a sestru vysvobodil. V jiné pohádce syrské (ib. II. 8—12) thema naše připojeno je k události, která dle svědectví vypravěčova skutečně se přihodila. Druhá polovice pohádky zní takto: Bratr a sestra po smrti rodičů žili společně. Bratr se oženil, a žena jeho pomlouvala sestru, že ji někdo navštěvuje. Bratr sestru zavolal a ptal se jí, zdali je to pravda, že ji někdo svedl. Sestra se zaklínala, že je tak čistá jako sladké mléko. Bratr toho nedbal a odvedl ji do hor. Tam usadil ji v jeskyni a vchod zatarasil velkými kameny. Jednou jel náčelník kmene Šêr na lov, a psi pronásledující gazelu zastavili se u vchodu do jeskyně a štěkali. Náčelník kázal kameny od vchodu odházeti a spatřiv v jeskyni spanilou dívku odvedl ji do svého zámku, kdež se s ní oženil. Za nějaký čas šel bratr k jeskyni a nenaleznuv sestry jel jí hledat. Liška pověděla mu, že Šêr-Bek ji odvedl. Bratr ho vyhledal a dověděv se od něho, že byla nevinně pomluvena, smířil se s ní. Vrátiv se domů ubil svou ženu a odstěhoval se k sestře.

b) Verse druhá obsažena je, pokud vím, jen v jedné písni z Bosny (Petranović II. 14. 117—132). Car Stjepan pozval „vezira“ Lazara, aby mu přišel na pomoc v boji bulharském, slibuje mu za to svou dceru Maru za ženu a carství po své smrti. Lazar přitáhne s vojskem do Prizrena. Přijde k němu Bugarka cařice (druhá žena cara Stjepana) a nabízí mu místo Marije svou vlastní dcerku Andjeliji. Lazar to odmítl. Vojsko srbské šťastně bojovalo v Bulharsku, pokořilo 7 měst a postoupilo pod Sofiji. Za tím Bugarka cařice přikáže sluhům Markovi a Milinkovi, by její pastorku Maru vyvedli do pole a usekli jí nejdříve ruce, potom hlavu. Sluhové se smilovali, usekli jí ruce a takto zohavenou odvedli v jeskyni na vrchu Durmitoru. Když se to stalo, zdálo se caru pod Sofií ve snu, že Mara umřela. Pověděl to Lazarovi, a ten

vydal se hned do Prizrena, by se přesvědčil. Bugarka cařice řekla, že Mara umřela a nabízela mu opět Andjeliji. Ale on dí:

»Кад је мени Мара преминула,
Ја ти не ћу Анђелије твоје.«

Lazar nevrátil se už k caru pod Sofii, ale odešel domů. Matka jeho se ulekne, neboť se domnívá, že utekl z boje, a vojsko jeho zahynulo; Lazar odpoví, že žalem nemůže bojovati, ježto Mara mu umřela, a dotvrzoval, že neožení se leda s vilou „nagorkinjí.“ Jednou Lazar jel se sluhou Milutinem na lov. Jeho dva sokolové místo aby spustili se do jezera, letí na horu a doletí do jeskyně, kde byla bezruká Mara. Když ji vyvedou, zalíbí se Lazarovi, že odhodlá se vzíti ji za ženu. Za rok porodí mu dva zlatoruké syny blížence, a tehdy Lazar táhne k caru pod Sofiji, které dobudou. Když se car Stjepan vrátí do Prizrena, ptá se popův a mnichů, kde je Mara pohřbena. Ti odpovědí, že nic o její smrti nevědí; od sluhů doví se vše. Lazar pozná konečně v kosoručce oplakávanou Maru. Car Stjepan dá Bugarku cařici i její dceru Andjeliji roztrhat na koňských ocasech. — V písni této s historickými jmény cara Štěpána a knížete Lazara obsažena je látka čistě báchorková. Zdá se vůbec, že píseň naše jest novějšího původu a pochází od skladatele dosti neumělého, jak tomu nesrovnalosti mnohé zřejmě nasvědčují. Skladatel připojiv známou báchorku o kosoručce k historickým osobám, byl nucen osnovu její značně změniti a učinil to dosti neobratně. Zvláště nepochopitelno je, že kníže Lazar v kosoručce nepoznal snoubenky své Mary.

Báchorka o kosoručce známa je také jinak v podání jihoslovanském. Vuk (prip. č. 33. 130) vypravuje tuto pověst. Žil muž se ženou; muž měl dceru z dřívějšího manželství, krásnou jako lesní vila. Když muž byl na vojně, macecha kázala pastorku dovésti do lesa, ubiti a přinésti na důkaz její ruce a srdce. Sluhové chtěli ji ubiti, ona však prosila, aby jí usekli jen ruce. Stalo se. Přinesli ruce a řekli, že srdce ztratili cestou. Dívka bez rukou zůstala v pustině. Tu se zdálo otci ve snu, že žena ubila dceru jeho; zároveň mu rada dána, jak má dceru vyléčiti. Otec jel domů, našel dceru polomrtvou, posypal rány popelem ze tří žíní černého koně a bílé kobyly: ona ožila a dostala ruce z ryzího zlata. Odvedl svou dceru domů a zlou macechu přivázal za ocasy koňům. — Úplnější verse vytištěna je ve Vile Beogradské 1867 str. 796—799 (srv. Maretić v Radu 97. str. 97—99), ač i tu původní osnova značně je změněna, a podvržení listu položeno je na místo nevhodné. Macecha nemilovala nevlastní dcery, která nad ni krásou vynikala. Když car otec byl na vojně, poručila sluhům, aby ji ubili a na důkaz přinesli ruce její. Dali se uprositi, usekli jí ruce a nechali na živu v lese. Tam spatřil ji syn knížete a vzal si ji za ženu. Rodila mu dva syny blížence. Zatím její otec vrátil se domů a dal dceru hledati. Poslové přišli do druhého carství, a muž její (kníže) tušil v ženě své dceru carovu. Odebral se k caru a domluviv se s ním poslal list domů, aby ženu i děti dobře opatrovali, až se sám vrátí. Macecha změnila písmo, aby ženu knížete ubili. Sluhové ji odvedli do lesa a nechali tam. Modlila se vroucně Bohu; v noci uviděla světici (P. Marii), která jí ruce uzdravila. Muž její přišed domů rozhněval se a hledaje jí našel ji uzdravenou. Dovede ji k jejímu otci, který radostí pláče, a ženu

dá roztrhati na koňských ocasech. Shodná verse známa jest v Bulharsku (Сбор. Мин. III. 4. 172—175). Maretić našel k pohádkám srbským versi knižní v hlaholské knížce tištěné r. 1507 v Senji, která dle jeho domnění přeložena byla z italštiny, jak dokazuje nejen obsah, nýbrž i jazyk italismy proniknutý; vytiskl ji v Arch. f. slav. Phil. VI. 428 až 431 a v Radu 97. str. 100—104. Krátký obsah její jest tento. Císař nějaký oženil se po smrti své manželky po druhé; žena jeho byla žárlivá na krásu své pastorky. Za nepřítomnosti císařovy macecha kázala sluhům, aby ji v lese zabili a na důkaz toho přinesli její ruce. Zbožná dívka prosila Bohorodici za pomoc, a přispěním jejím sluhové se nad ní smilovali, usekli jí sice ruce, ale nechali ji na živu. Ubohou dívku našel nějaký vévoda a vzal si ji za ženu. Za nepřítomnosti jeho žena porodila dva lepé syny. Otec jeho mu to oznámil, ale posel dostal se na dvůr její macechy, která odpověď vévodovu změnila v ten smysl, aby ženu i s dětmi zahubili, že prý porodila z cizoložstva. Vyhnaná žena bloudila po poušti vzývajíc Bohorodici za pomoc. Konečně našla u nějakého poustevníka útulek; v noci zjevila se jí P. Maria a uzdravila jí ruce. Když se její muž vrátil z války domů a uslyšel, co se stalo, velice se zarmoutil; ihned vydal se na cestu, hledal jí, až ji našel a domů přivedl. Tu teprve vypravovala své osudy. Vévoda vyhledal jejího otce, který pro ni velice naříkal, a oznámil mu, co macecha učinila. Císař dal ji za to upáliti. — Italský pramen její není mi sice znám, avšak souhlasné podání knižné nalézá se v „Reppresentazione di Stella“ (Giudici, Storia del Teatro in Italia I. 311—358). Stella je nevlastní dcera císařovny francouzské. Macecha poručí sluhům, aby ji zabili a na důkaz toho přinesli jí uťaté ruce. Sluhové dají se uprositi, useknou jí sice ruce, ale nechají ji na živu. Vojvoda burgundský najde kosoručku v lese a ožení se s ní. Záměnu listů provede tak jako v jihoslovanských versích zlá macecha. Ve variantu sicilském (Gonzenbach 24. 148—153) matka nenávidí své dcery pro její krásu, uzavře ji do světnice, aby jí nikdo neviděl. Spatří ji král, který pomocí služky ji unese a ožení se s ní. Záměnu listů vykoná matka, načež dívce ruce useknou a s dítětem ji vyženou. Sv. Josef ujme se opuštěné, a král vrátiv se z války ji vyhledá.

Ze slovanských versí odkazujeme ještě na polské (Kolberg, Chełmskie II. str. 101—4; Lud XIV. 15. 69—72, srv. ib. III. str. 129) a chorvatskou (Strohal 2. 20—27); v této naráží se s počátku na známou báchorku o dvanácti měsíčkách (srv. Němcová slov. I. 22—23, 239—246; Lud. VII. 30, VIII. 164, XIV. 164—166; Krek č. 1), potom teprve vypravuje se o maceše, která dala své pastorkyni utíti obě ruce a později listy podvrhla. V druhé versi chorvatské (Strohal 4. 30—33) zaměnil listy ďábel. Podobné báchorky vypravují se dále v rozmanitých versích v Němcích (Schneller 50 137—143, Pröhle I. 36, Zingerle II. 124—136), v Bretoňsku (Sébillot I. 15. 105—112, II. 39. 213—217), v Normandii (Fleury, Littérature orale de la Basse-Normandie, Paris 1883 str. 151) v Lorrainsku ve Francii (Cosquin 78. 323—324), v Řecku (Legrand, Recueil de contes populaires grecs, Paris 1881 str. 24) a j. Vytčené báchorky jsou příbuzny s legendami ve středověku velmi rozšířenými, jež rozebral *M. de Puymaigre* ve

spise svém Folklore (Paris 1885) [1]). Nejstarší verse knižní této legendy nalézá se v středověké básni „Roman de la Manekine“ od Filipa de Beaumanior, znamenitého juristy XIII. věku, a krátký obsah její jest tento. Král Uherský chtěl si po smrti své manželky vzíti za choť svou dceru, ježto slíbil nebožce, že si vezme jen tu, která jí bude podobná. Když to dcera uslyšela, uťala si levou ruku; král rozlítiv se rozkázal, aby byla upálena. Místo ní upálena loutka, ona se zachránila a na lodi připlula do Skotska, kde si ji král proti vůli své matky vzal za choť. Za jeho nepřítomnosti porodila krásného prince; zrádná tchýně zaměnila list, který králi radostnou tuto událost oznamoval, i odpověď jeho, tak že mladá královna měla býti i s dítětem upálena. Zachránila se opět jako dříve a dostala se až do Říma. Když její manžel domů se vrátil, zvěděv pravdu matku svou uvěznil a ženu hledal, až ji po 7 letech našel. Do Říma přišel také král Uherský a veřejně za svůj hřích pokání činil. Dcera dala se mu poznati; požehnáním papežovým ruka jí opět k rameni přirostla (Cosquin II. str. 324—325). Za ohlas této verse legendové pokládati můžeme českou báchorku (z Radostova 254—263) a slovenskou u Dobšinského VI. 83—93; valně změněny jsou již pohádky chorvatské (Strohal 9. 61—66), německé (Grimm I. 31 a III. str. 57—59), italská (Pentamerone I. č. 22) a turecká z jižní Sibíře (Radloff IV. 408—411). Za to úplnou téměř shodu s legendou nalézáme v pohádce syrské (Prym u. Socin 52. 211—216). Bohatý žid slíbil své ženě, že vezme si po její smrti jen tu, které budou její střevíce. Po smrti ženině nemohl nikde najíti ženu, které by střevíce byly; náhodou obula je jeho dcera, a otec chtěl si ji vzíti za ženu. Dcera se zdráhala a poslala otce svého do města pro krásné šaty. Zatím skryla se v skříni, a otec vrátiv se domů nemohl jí najíti. Skříň vzal na trh a prodal ji knížeti. Syn knížete dívku v skříni našel a oženil se s ní. Když se to žid dověděl, žádal svou dceru zpět; věc přišla před soud, a soudcové odsoudili otce, který si chtěl vlastní dceru vzíti, k smrti. Po nějakém čase dcera židova porodila chlapce a děvčátko se zlatými a stříbrnými vlasy. Když muž její byl na lovu, správce domu žádal od ženy jeho neslušné věci, a když mu nebyla po vůli, zabil její pachole. Jak se kníže z lovu navrátil, správce domu vinil jeho ženu, že zabila své dítě. Kníže kázal sluhům, aby ji i s dětmi dopravili do hor a tam zabili; na důkaz toho, aby mu přinesli její krve. Sluhové se nad ní smilovali, nechali ji na živu a zabili ptáka, jehož krev knížeti přinesli. Ubohá žena s oběma mrtvými dětmi, neboť dceruška cestou zemřela, přišla k dvěma pramenům s pitnou a špatnou vodou. Chtíc děti své pochovati, umyla je v špatné vodě, a hle působením milosti boží obě ožily. K její modlitbě vyvstal na tom místě krásný palác, v kterém s dětmi bydlila. Později přišel tam její muž, který v té krajině lovil, a žena jeho hustým závojem jsouc zastřená vypravovala mu před celým shromážděním

---

[1]) Srv. Úvod *D'Ancona* k Rappresentazione di S. Uliva, Pisa 1863; *Veselovskij*, Novella della figlia del re di Dacia. Testo inedito del buon secolo della lingua. Pisa 1866; *Merzdorf* k Bühelers Königstochter von Frankreich. Oldenburg 1867; *Köhler* ke Gonzenbach II. 220-221; *Cosquin* II. 324—328

své osudy. Muž ji poznal, nevěrného správce potrestal a žil šťastně se svou ženou i dětmi [1]).

3. *Písně o nevěrné matce.* Vuk II. 8. 26—38 podává zajímavou píseň z Černé Hory, která začíná takto:

Цар хоћаше изгубити љубу,
Цар хоћаше, и невоља му је,
Е му љуба много закривила.

Sluhové ho prosili, aby jí neusmrcoval; car vyplnil jejich prosbu, daroval jí život, vypravil ji však se synem patnáctiletým Jovanem ze své říše. Na bujném koni Labudovi projeli zemí i světem, až přišli do pohoří obrů (на дивску планину), kde našli studenou jeskyni a v ní 70 obrů (divů). Obři spatřivše Jovana chtěli mu srubnouti hlavu; Jovan chopil šavli a všechny pobil, toliko jejich náčelník (starješina) se skryl. Druhý den ráno Jovan odjel na lov a vrátiv se s hojnou kořistí domů odpočíval před jeskyní. Matka jeho miliskovala se zatím s obrem. Ten jí poradil, aby synovi žertem ve hře svázala ruce, že ho pak ubije. Když Jovan domů přišel, matka v žertu svázala mu ruce konopím, ale on roztáhl ruce a konopí přetrhl. Druhý den, když byl na lovu, obr poradil matce, aby stavěla se nemocnou a poslala syna svého pro jablko k moři, kde suší se ryby; tam prý žije nenasytný drak (aždaha), který žere koně a junáky, a u vody jsou dva lítí lvové, kteří ho roztrhají, kdyby drak ho nepozřel. Jovan vyplnil žádost matčinu, vydal se na cestu, ubil draka i lvy a přinesl, co si matka přála. Po třetí ptala se ho matka, zdali ho lze něčím spoutati. Syn netuše zrady odvětil:

»Ја бих свашто, мајко, раскинуо,
До проклето дрндарско тетиво.«

Matka našla někde „drndarsko tetivo“ (tetiva, jíž se užívá k cupování vlny) a svázala jím syna tak pevně, že mu krev vytryskla zespod nehtů; obr vyloupal mu pak oči a hodil ho do jámy. Nějací pocestní ho vytáhli a k jeho prosbě odvedli ho k vodě. Tam vila ho vyléčila, tak že opět viděl. Vrátiv se domů obra ubil a matku svázanou odvedl k otci svému, jemuž vše vypravoval. Otec ji dal upáliti. Verse valně zkrácená nalézá se u Vuka III. 85. 552—554. Vdova Jana zamilovala si Vlašiće Radula, který však bál se jejího syna Nikoly dokládaje:

»Њему нема но десет годинах,
А пос'јече дванаес Тураках,
Па ћ' и моју изгубити главу.«

Jana slíbila mu, že stavěti se bude nemocnou a pošle syna svého do lesa pro vodu, kde ho bude moci ubiti. Nikola k radě sestry své Milosavy vzal si s sebou svoi zbraň. Vlašiće Radula ubil a oči jeho vrhl do vody, kterou odevzdal své matce. Matka poznala oči Radulovy, a Nikola uťal jí hlavu. V jiné versi u Vuka III. 84. 549—552 sluje milenec nevěrné matky Baraković-Ibro. Místo jednoho syna jmenují se

[1]) Trosky podobných pohádek ze Zanzibaru a Egypta uvádí Cosquin str. 326—328. Kromě toho sluší poznamenati, že pohádky o kosoručce jsou v těsném spojení s jinou skupinou báchorek, k nimž patří česká „O zlatém kolovratu“ (Němcová čes. II. 32—46), a kterými *G. N. Potanin* podrobně se zabývá »Восточныя параллелы къ нѣкоторымъ русскимъ сказкамъ«. Этн. Обозр. VIII. (1891). str. 137—167.

dva, jinak jest v ní shoda s předešlou s tím toliko rozdílem, že synové nevěrné matky neubijí, nýbrž mladší z nich jí vyčítá její hřích. V písni z Dalmacie (Krasić 20. 103—105) vdova po Lazarovi Despotovići zamiluje si Potuliće Bogdana a k radě jeho posílá syna svého Ivana za lesy pro vodu, varujíc ho, aby nebral s sebou chrtův, ohařů ni zbraně. Syn však napomenut byv sestrou, vezme si zbraň i psy, a přinese matce oči zabitého Bogdana. — S uvedenými právě písněmi srbskými souhlasí úplně bulharské. Ve versi u Miladinovců 90. 133—136 Korun chodil na zálety k mladé vdově Kondofile, ale když synek její Kostadin dorostl, začal se ho strachovat a nepřišel už. Kondofila zvěděvši, koho se bojí, vzkázala Korunovi, že stavěti se bude chorou a pošle syna do zelených lesů, aby jí přinesl léčivé vody a léčivých bylin; přemluví prý ho, aby šel neozbrojen, tak že ho bude moci ubiti. Stalo se; když synek chtěl se neozbrojen vydati do lesů, sestra jeho vdaná, tušíc zradu, vnutila mu zbraň svého muže. V lese potkal Kostadin razbojníka Koruna. Rozlítiv se uťal mu hlavu, zabalil do šatu a přehodil na koně. Když přijel domů, šel se sestrou k matce a hodil jí Korunovu hlavu. Potom vytasil šavli a matce v prsa vetknul. Nepochovali ji na svatém poli, a vhodili do Dunaje. V jiné písni bulharské (Пер. Спис. III. 186—189) sluje matka Mara, syn Dimitrij a záletník Korun. Také tu matka sama vymyslí si plán k záhubě synově; staví se nemocná a žádá ho, aby jí došel pro léčivou vodu do lesa. Varuje ho však, aby s sebou nebral zbraně. Ale syn odvolávaje se na napomenutí umírajícího otce, vezme svou zbraň a jede. U vody najde Koruna a žádá ho, aby mu nabral vody. Jak se Korun k vodě nahne, Dimitrij srubne mu hlavu. Po té vrátí se domů, kde matka toužebně očekává svého milence. Syn ji potrestá a utne jí hlavu.

Písně naše obsahují thema v báchorkách hojně vypravované a téměř u všech národů v různých variantech se vyskytující[1]). Všimneme si toliko skupiny pohádek, v nichž přichází jako v písních *nevěrná matka.* V skazce ruské (Afanasьev II. 119. 222—228) vypravuje se o carovi a jeho ženě, kteří neměli dětí a se slzami v očích modlili se Bohu, aby jim daroval dítě. Bůh vyslyšel jejich modlitbu, a když car odejel na delší dobu z domova, carevna porodila syna, který rostl ne po letech a dnech, ale po hodinách a minutách. Když car domů se vrátil, nechtěl věřiti, že to jeho syn, a sezvav knížata, bojary a učené lidi, radil se s nimi, co by měl počíti s nevěrnou ženou. Moudrý jeden senator mu poradil, aby ženu s dítětem vyhnal ze svého carství. Odešli na nějaký ostrov, kde spolu žili. Syn — Ivan carevič — opustil svou matku a šel do světa. Přišel do země Ohnivého cara, ubil ho a našel v jeho carství mrtvou i živou vodu. Vrátil se k matce a odvedl ji s sebou do země Ohnivého cara. Když matka slyšela, koho syn ubil, litovala ho, ježto prý to byl její svat. Když syn odešel na lov, matka vzala mrtvou i živou vodu, pokropila mrtvé tělo cara, který ožil a s carevnou se milkoval. Ohnivý car boje se jejího syna, poradil jí, by stavěla se nemocnou a poslala syna do daleké země pro jednoměsíční

[1]) Srv. *Hahn* I. str. 52 Form. N. 19 a II. str. 235. *R. Köhler* v Jahrb. für rom. u. engl. Literat. VII. 132—133; *Afanasьev* IV. 259—269; *Wollner* v Lesk. Brugm. str. 548—553.

jablka. Domnívali se, že carevič zahyne. On se vrátil s jablkem a ještě se zasnoubil s tamní carevnou. Ohnivý car matce poradil, aby Ivana otrávila. Ona to učinila; car vyloupal mu obě oči a hodil ho do studny. Odtud vytáhli tělo Ivanovo dva psi, jež mu dala jeho snoubenka. Psi odnesli tělo Ivanovo carevně-snoubence, která ho pokropila živou vodou a zasadila mu nové oči. Potom vrátil se Ivan do ohnivého carstva, ubil netvora cara a matku vyvedl do pole, natáhl svou střelu, položil opodál a řekl matce: »Становись, матушка, рядомъ со мною; кто изъ насъ виноватъ, того кленовая стрѣла убьетъ.« Na to luk sám se spustil, a střela zabodla se matce do srdce. Carevič jel pak k své nevěstě, zabil draka a slavil s princeznou svatbu. Ve variantu (ib. č. 119. b.) nemluví se o zapuzení carevny. Po smrti carově žila matka se synem Ivanem-carevičem, který statečně vládl a nepřátele přemáhal. Matka zamilovala se do zajatého nepřítele a posílala syna svého po jeho radě nejdříve pro 3 srdce trojhlavé obludy, potom pro 6 srdcí šestihlavé obludy a konečně pro 9 srdcí devítihlavé obludy. Syn vše vykonal. Srdce z oblud těch snědl zajatý nepřítel — Plěševič a nabyl veliké síly. Ivana careviče poslali do lázně, aby zemdlel, načež mu Plěševič hlavu srubnul. Závěr jest také jinak upraven. Synové Ivanovi otce svého pomocí nějakého starce oživili; Ivan Plěševiče potrestal. Co se s matkou stalo, nevypravuje se. V skazce maloruské (Dragomanov razs. 14. str. 299 - 304) byla dívka z domova vypuzena, ježto obtěžkala nevědouc jak. V lese narodil se jí chlapec, který zdědil po svém kmotrovi koně, lva, zbraň a sílu. Když vyrostl, ubil dva draky a třetího spoutal. Matka ho však vysvobodila. Syna posílá nejdříve pro prase divoké svině, pak pro zlatá jablka do zahrady Nastasje Překrásné, konečně pro živou a mrtvou vodu k srážejícím se skalám. Pomocnicí rekovou je krásná dívka, kterou při prvém výjezdu v chatě najde a s ní se pobratří. Když vše, co uloženo, vykoná, matka ho zradně sváže a zavolá draka, který ho rozseká na kusy a v pytli přiváže na ohon oslepeného koně. Kůň po dlouhém blouzení přiběhne k posestřence jeho, a ta ho oživí. Rek ubije draka, matku uváže koni za ocas a pustí ho do širého pole. Ve versi v Trudech II. 75. 285--290 vynechán počátek o narození rekově. Milencem matčiným je drak Matka posílá syna nejdříve pro jahody do dračího sadu a potom pro sviňku zlatou štětinku. Rekovi pomáhá posestřenka Sereda. Konečně ho matka spoutá a drak ubije. Sereda ho zase uzdraví. Konec jako předešle. Ve versi maloruské u Kuliše II. 48 – 57 car dal svého syna uvrhnouti do vězení, ježto uťal ruku synovi jeho prvního rádce. Matka ho krmila a konečně vysvobodivši ho z vězení uprchla s ním do světa. V cizí zemi carevič ubil loupežníka Solovje, ale matka ho opět oživila a skryla. Konečně přijeli do jednoho carství, kde právě car zemřel; i učinili tam careviče carem svým. Zatím Solovej přiletěl k cařici a přemlouval ji, aby zahubila svého syna. Stavíc se nemocnou poslala ho pro višně do země Baby-Jagy, potom pro vodu, kterou hlídalo 12 draků; když to vykonal, svázala ho matka a vydala Solovjovi. Ten rozsekal ho na drobné kousky a přivázal v torbě na koně, který ho donesl k Babě-Jaze. Ta ho uzdravila, ale nenašla jeho očí, proto zůstal slepým. Kupci vzali ho s sebou a přivezli ho do města, kde žila carevna,

kterou, když byl matce pro vodu, osvobodil od draka. Ta ho poznala, vzala si ho, a žili spolu šťastně. — V pohádce běloruské (Romanov I. 3. č. 8. 67—73) car dá zazdíti až na malý otvor dceru, ježto se všem líbila. Obtěžkala z větru, který okénkem ji ofoukl. Porodila synka, a ten ji vysvobodil z vězení. Svůdcem matčiným je náčelník loupežníků, které rek ubil. Matka ho posílá nejdříve do čertovy mlýnice pro tabák, a když se vrátí, spoutá ho. Zvířata ho osvobodí. Následuje ubití loupežníka a potrestání matky, která rozpjata na strom, a před ni postaveny číše, by je naplnila slzami. K tomu připojen motiv nový. V jiné skazce ib. 1. 38—40 žena byla vyhnána pro svou nevěrnost. Milenec její jest drak. Práce, jež synovi ukládala, jsou: přinésti mléko liščí, vlčí, medvědí a lví, potom přinésti vodu léčivou. Když se vrátil, ptala se ho, v čem záleží jeho síla. Spoutala ho, a drak ho chtěl ubiti. Vděčná zvířata ho vysvobodila, draka i nevěrnou matku roztrhala. Ve variantu ib. str. 66—67 připojil se k látce naší začátek pověstí o otci, který si chtěl vzít dceru svou za ženu. Dcera utekla a provdala se za careviče. Otec ji našel, zabil její dítě a sváděl vraždu na ni. Vyhnali ji; vzala s sebou mrtvé dítě a divotvornou travkou je uzdravila. Milovníkem jejím stal se čert. Matka posílá synka pro prasátko, pro stříbrná jablka a konečně ho spoutá měděným drátem. Čert ho oslepí a pověsí na strom. Mimojdoucí ho osvobodili, a voda pramenitá navrátila mu zrak. Ubil čerta, matce dal kovové střevíce, aby se kála, a vzal si princeznu, kterou na druhé své výpravě pro stříbrná jablka vysvobodil. V povídce chorvatské (Valjavec N. 3. str. 111—116 = Erben báje 125, poh. 281) porodila dívka poživši bobrového zrnečka. Nepřítel rekův byl spoutaný čert, kterého matka osvobodila. Poslala syna pro vodu k srážejícím se skalám, pro divoké prase a pro jablíčko. Pomocnicí byla mu Velká mladá Neděle. Přemožen byl pomocí lepkavého přikrývadla a rozsekán na drobné kousky. Neděle ho uzdravila; čert i matka ubiti. Ve variantu (Mikuličić str. 102—119) vynechán počátek o tajemném početí rekově. Síly nabyl, našed na cestě čarodějný pás. Nejdříve ubil draka sedmihlavého, potom 12 hajduků a konečně osvobodil princeznu z moci staré čarodějky. Matka jeho zamilovala si vůdce hajduků (arambašu) a zmocnila se čarovného pasu jeho. Arambaša ho přemohl a vyloupal mu oči. Slepý jinoch dostal se až do města, kde žila princezna jím vysvobozená, která mu zrak navrátila. Vzal si ji za ženu. Potom vrátil se k své matce, vzal arambašovi pás a zabil ho i nevěrnou matku. V jiné versi chorvatské (Strohal 6. 37—42) rek (petljar = žebrák) našel nejdříve divotvorný meč, jímž pobil hajduky až na harambašu jejich a osvobodil zajatou jimi dceru hraběte. Matka jeho osvobodila harambašu a k radě jeho poslala syna pro mléko medvědí, aby se uzdravila. Když se syn s mlékem a mladým medvědem vrátil, připravila mu koupel, chtíc se zmocniti jeho divotvorného meče, ale nezdařilo se to. Potom poslala ho pro jablka do zahrady čertů; pomocí medvěda to vykonal. Konečně zmocnila se přece, když spal, jeho meče, vyloupala mu oči a přivázala ho hlavou dolů na strom, pod nějž přinesla mraveniště, aby ho mravenci jedli. Hajný ho osvobodil a dopravil do nemocnice, kterou spravoval onen hrabě, jehož dceru rek vysvobodil. Ta ho po prstenu poznala a uzdravila. Vrátil se

do jeskyně, kde žila jeho matka, zmocnil se svého meče, hajduka ubil a matku svou nabodl na špičku stromu; potom oženil se s dcerou hraběte a žil s ní šťastně. V pohádce slovenské (Němcová II. str. 127—140 = Dobšinský V. 52—65) nabyl rek síly tím, že ho matka třikrát sedm let kojila. Svůdcem matčiným byl šarkan. Matka posílala syna pro „prasa od zemskej svine", po druhé pro živou a mrtvou vodu, pak pro ptáka Pelikána a konečně pro zlatá jablka ze šarkanovy zahrady. Pomocí svaté Nedělky vše vykonal. Matka svázala ho šňůrou, a drak ho na kusy rozsekal. Nedělka ho opět oživila. Rek šarkanu srazil hlavu, matku pak vyvedl na dvůr a vyhodiv meč do povětří, řekl: „Pozri že, matko, tento meč hodím do povetria; ak som ja vinny, trafí mňa, ak si ty vinna, trefí teba. Nech súdi Bóh!" Meč vjel do srdce matčina. V pohádce cikánské (Miklosich XI. str. 312—316) přimknul se k látce naší na začátku motiv o kosoručce. Žena králevičova, zlou tchýní vyhnaná, porodila v lese synka Bůh a sv. Petr ho pokřtili a divotvornými dary obdařili. Svůdcem matky byl drak; rek posílán nejdříve pro mléko medvědí, potom pro mléko lesní svině, a konečně pro živou a hojivou vodu k srážejícím se skalám. Pomáhaly mu posestřenky Lúji (pondělí) a Paraštují (pátek). Naposled ho matka spoutá, a drak na kusy rozseká. Posestřenky ho uzdraví. Rek draka ubije, matce vyloupá oči a postaví před ni nádobu řka, že Bůh jí odpustí, když nádobu slzami naplní a otep sena sní. Po třech letech se to stalo. V podobné pohádce rumunské ze Sedmihrad (Ausland 1856. str. 2120—3 N. 15) obtěžkala princezna spolknuvši zelený list, který jí vítr do okna zavál. Dále se vypravuje jako v pohádkách o kosoručce, že dívka zavedena do lesa, kde měla býti zabita. Sluhové se smilovali a nechali ji na živu. Porodila synka, jemuž Kristus a sv. Petr byli za kmotry a dali mu divotvornou šavli a pušku. Milencem matky byl drak (smeu); posílali ho pro prase zakleté svině, pro víno ze zakleté vinice a pro vodu ze studny života. Pomáhá mu sv. Nedělka. Konečně matka ho přemluvila, aby odložil zbraň a vykoupal se; při tom svázala ho 4 šňůrami. Drak ho zabil, na kusy rozsekal a hodil v pytli na koně, který ho donesl k sv. Nedělce. Ta ho uzdravila, jen oči mu scházely, ty ponechal si drak. Nedělka přestrojila se za hudce a dostala za hru oči jeho. Jinoch se vrátil domů, ubil draka a matku přivázal k sudu; až bude plný slz, bude jí odpuštěno. Za 7 let se vrátil, a sud byl až na dva prsty plný. Rek matce odpustil; ihned rozpadla se v prach.

V pohádce řecké (Hahn I. 32. 215—217) chudá vdova našla v lese lopatku (kost), vložila si ji za pás a obtěžkala. Milencem jejím stal se drak; posílala synka svého pro zaječí sýr a kamzičí mléko, potom pro živou vodu (*ἀθάνατο νερὸ*). Pomáhala mu Lamie, které daroval život. Potom vyzvěděla matka, že síla jeho záleží ve třech zlatých vlasech, které mu matka vytrhla. Draci ho zabili, hlavu si nechali a tělo poslali Lamii. Tato dostala pomocí holubů hlavu a uzdravila ho. Draky ubil a matku hodil do ručního mlýnku a semlel ji na kaši. Ve variantu ib. II. 279—283 jest začátek jiný volně připojen. Milencem matčiným stane se drak; posílají reka pro živou vodu, pak pro oživující jablko Pomáhá mu stařena, jeho sudička (*ἡ τύχη τοῦ παιδίου*). Konečně vytrhne mu matka tři zlaté vlasy, v nichž byla jeho síla.

Drak uťal mu hlavu, sudička ho opět oživila, a když mu tři zlaté vlasy vyrostly, vrátil se v přestrojení domů a zhubil draka i matku. V báchorce valašské (Schott N. 27) obtěžká princezna pijíc vodu z květin, které jí cikánka dala; otec ji zavře do sudu a pustí do moře. Milencem jejím je drak; rek zahyne při úloze přinésti matce živou vodu, kterou hlídá smrt. Vodní dívky ho uzdraví. Zabije draka a nechá matku o samotě v dračím zámku. V pohádce sicilské (Gonzenbach I. 26. 158—167) místo matky jeví se chůva, a původní osnova nastavena ještě látkou o strupáči (srv. R. Köhler, Jahrb. f. rom. u. engl. Lit. VIII. 256). V pohádce německé (Ey str. 154) vynecháno tajemné narození rekovo; síly nabude ovázáním stužky, kterou najde na stromě. Milencem matčiným je velikán; rek poslán pro borůvky. Zavděčí si lva, který ho chrání před loupežníky, vlky a hadem. Velikán ho oslepí, zakletá princezna uzdraví. Velikána zabije a ožení se s princeznou, dcerou zakletého lva. V báchorce jiné (Wolf, H. M. str. 154—155) změněn úplně počátek; matka unese syna zahořevši k němu hříšnou láskou. Syn nabude síly obleknutím čarovné košile a zasnoubí se s princeznou, kterou drží zlý stařec v zajetí. Žárlivá matka k radě starcově pošle syna pro lvíče do lví jámy. Potom odejmou mu divotvornou košili a oslepí ho. Nabude opět zraku a potrestá je. V druhé versi (ib. str. 251—257) matka zamiluje se do obra a posílá syna svého pro čarovnou růži ze zahrady 12 obrův, potom odejme mu knihu, v které byla jeho síla. Obr ho oslepil a vyhnal na poušť. Vodou z potoka nabyl opět zraku, oženil se s princeznou, kterou našel v zámku 12 obrův, a potrestal matku i jejího milence. V německé pohádce z Pomořan (Jahn 36. 194—202) matka vdova odebrala se po smrti svého prostopášného muže se synem do světa. Syn našel na cestě láhvičku a provaz; z láhvičky se napil a provazem se opásal, načež nabyl síly 12 obrů. S matkou usadil se v jeskyni 12 obrův. Nejmladší z nich získal si lásku nevěrné matky, která poslala syna pro vodu života, kterou hlídali dva lvi. Syn vodu přinesl a lvy vzal s sebou. Potom osvobodil princeznu ze zajetí obrův a slíbil, že si ji vezme za manželku. Avšak matka jeho k radě obrově vyzvěděla, v čem záleží jeho síla, načež mu obr pás ve spánku vzal a oslepiv ho vyhnal. Princezna dovedla ho do své domoviny, kde mu vodou ze studánky, kterou jí dravý pták ukázal, oči zahojila. Potom obrovi oči vyloupal, a matka byla odpravena. S princeznou žil šťastně.

Dle prosaických versí můžeme k Vukově písni II. č. 8, v níž se báchorková osnova nejlépe zachovala, připojiti některé doplňky. V písni se praví, že král vyhnal ženu svou, protože se mnoho provinila; vina její záležela patrně v nevěrnosti manželské. Že by syn její byl už 15letý, je pozdější výmysl. Neobratně v písni srbské zkoušení síly rozvedeno ve dvě části, a v to vložen je úkol přinésti zámořské jablko. Původní báchorka, na jejímž základě píseň srbská se vyvinula, měla bezpochyby tyto úkoly: 1. přinésti prase divoké svině, 2. jablka, 3. živou a mrtvou vodu. Teprve potom následovalo zkoumání síly a smrt rekova.

Látka naše vypravuje se také o *nevěrné sestře*, zřídka o *nevěrné ženě* [1]). Původní osnova tu rozšířena motivy novými, zejména o vděčných

[1]) O nevěrné ženě jen u *Afanasьeva* II. č. 118 d a *Weryha* 14. 125—132.

a pomocných zvířatech, o zaslíbení dětí démonické bytosti, o osvobození princezny z moci drakovy a p. Některé verse slovanské vyložil *Wollner* [1]; o mythologický výklad jejich pokusil se *Potebnja* [2]).

4. *Písně o nevěrné ženě.* Thema toto jest v písních jihoslovanských velmi oblíbeno; rozeznávati můžeme několik skupin písní o nevěrné ženě, z nichž některé připjaly se k určitým hrdinám.

a) *Písně o Momčilovi.* Sem patří především píseň u Bogišiće 97. 265—268 jakožto variant nejstarší. V písni té ban z Německa (од Нијемаца бан) vyzývá v listech ženu Momčilovu v Peritvaru, aby otrávila vojvodu Momčila. Ona odpovídá, že nelze ho otráviti, neboť když večeří, sedí s ním 9 bratří a 9 synovců, posluhuje mu vínem sestra Andjelija, a kolem něho stojí 40 sluhů věrných. Slibuje však, že vezme mu potají »моћи од помоћи« (reliquiae sanctorum), opálí koni jeho křídla a vyšle ho v neděli do hory zelené na lov. Až k večeru bude koně napájeti, může ho snadno zabiti. Když Momčil v sobotu večer při večeři zdřímnul, měl divný sen, který svým bratřím vypravoval. Bratří ho těšili, že sen nic neznamená. Ale žena provedla, co slíbila. Ráno Momčil jel na lov, u vody číhali Němci, zabili mu bratry i synovce a 40 sluhů. Momčil poháněl koně, ale ten měl křídla opálená. Momčil prchal do svého dvora; žena však zavřela před ním vrata. Volal na sestru, aby mu spustila plátno, ale žena je přeřezala, tak že spadl dolů. Ban tázal se ho, jakou smrtí chce zahynouti; Momčil odvětil, že mu to jedno, a skonal. Ban ho rozpáral a našel v něm dvě srdce. Vida, jakého hrdinu žena zradila, chytil ji, odsekl jí ruce, vyloupal oči a vzal si Andjeliji. V podrobnostech obšírnější a skladem svým dovednější je píseň Vukova II. 25. 104 až 105, v níž Vukašin ze Skadra na Bojaně svádí Vidosavu, ženu Momčilovu v Pirlitoru proti Durmitoru k zradě. Věrná sestra Momčilova sluje tu Jevrosima. Píseň končí se sňatkem Vukašina s věrnou sestrou, s kterou splodil kraleviče Marka a Andriju. Ve versi u Nikoliće 37. 77—86 varuje sestra Jelice vojvodu Momčila, který měl zlověstný sen, aby nevyjížděl, že hrozí mu záhuba od krále Vukašina. Momčil neposlechl a jel, byl však přepaden od Vukašina a zradou ženy Vidosavy ubit. Vukašin přesvědčiv se z oděvu, jaký Momčil byl junák, zabil nevěrnou Vidosavu a vzal si Jelici za ženu. Porodila mu kraleviče Marka a Andriju. Když Marko dorostl, oblékl si ujcův oděv, a otec vida, že se mu hodí, tušil v něm mstitele Momčilova.

S písní Vukovou souhlasí celkem varianty *bulharské.* V písni (Сбор. Мин. II. 85—86) jmenuje se ban Vukašin; jinak shodna je

---

[1]) Počet variantů Wollnerem uvedených možno doplniti novými na př. *Romanov* I. 3. č. 2. 40—45 č. 3. 45—49, č. 4. 49—55, č. 5. 55—60, č. 6. 60—63, č. 7. 63—67; *Sadovnikov* 11. 67—72 (s ní shodná finská *Schreck* 14. 116—128); *Kolberg.* Chełmskie II. 115—117; *Krek* 28. 65—69; *Vakaj Al.*, Kratkočasne pravljice in povesti. Ljudska knjižnica. Snop 17. V Mariboru. č. X. 687—692; *Weryho* č. 23. 178—187; srv. ještě báchorku z Pomořan (*Jahn* 37. 202—208) a cikánskou (*Fried. Müller* v Sitzungsber. phil hist. Cl. d. k. W. Akademie 61. str. 185—194).

[2]) О миѳич. значеніи нѣкоторыхъ обрядовъ и повѣрій. Москва 1865. str. 259—265.

s písní tamtéž 84—85, kdež místo Vukašina přichází král Petrušin. Ten setká se s ženou Momčilovou v Novém Pazaru a láká ji:

»У Момчила се у свила одиш,
Моіа да си у сжрма би била!«

Momčilova žena ho tedy vyzve, aby ubil jejího muže. V ostatních částech je shoda s písní Vukovou, toliko sestra Momčilova sluje Angelina jako u Bogišiće. Ve var. v Пер. Спис. str. XII. 118—121 líčí se boj Sinam paše s Momčilem. Sinam paša nemoha Momčila přemoci, žádá Momčilice, aby se zeptala, v čem jeho síla. On ji poslal do konírny, kde stál jeho kůň: na čele mu jasné slunce, na hrudi jasný měsíc, po těle jasné hvězdy. Žena měsíc podkouřila, slunce mříží zastřela a hvězdy opálila. Ráno jel Momčil do boje a byl zabit, zvěděv od koně zradu ženinu. — V písni u Jastrebova str. 72—75 vyzývá Momčulice sama krále Vlkašina, aby počíhal pod hradem Piritem na Momčula. Za tou příčinou posílá muže svého na lov, spálivši dříve koni Momčulovu křídla. Jinak jest opět shoda s písní Vukovou, toliko o usmrcení Momčulice není zmínky. Zvláštní jest bulh. variant u Miladinovců 105. 157—160, v němž zrada Momčulice odůvodňuje se nevěrností manžela jejího. Avšak důvod tento jest tak neobratně proveden, že se na první pohled jako pozdější přívěsek od původní osnovy písně odlupuje. — V písni u Kačanovského 182. 443—446 vychází podnět k zradě od ženy Momčilovy a to k vůli Arapovi. Ku konci osnova písně docela změněna. Když totiž žena Momčilova přeťala plátno, které mu sestra Perusie spustila, Momčil spadl dolů a byl zajat. Arap vzal si jeho zbroj, znamenaje však, že jest mu veliká, pustil ho na svobodu a nabídl mu souboj. Momčil v boji Arapa ubil, ženu svou po pás zakopal a lojem i dehtem poliv zapálil. V následující písni (č. 183. 446—450), v níž sluje protivník Momčilův „Relja Krilatica“, Momčil hyne a Relja přesvědčiv se z oděvu, jaký to byl junák, usmrtí nevěrnou ženu [1]).

Není pochybnosti, že původně písně o Momčilovi vznikly v Bulharsku, kdež tragická jeho smrt v boji proti Kantakuzenovi (snad jím míněn „car Kostadin ot Stambola grada“ u Miladinovců č. 105) a jeho spojenci Omar-begovi (černý Arap u Kačanovského č. 182) před bradbami hradu Peritora mocný dojem zůstavila. Dobrodružný vojvoda Momčil, o němž máme historické zprávy od Jana Kantakuzena a Nicefora Gregory, sídlel v horách Rhodopských a v mládí vedl život hajducký; později sloužil ve vojsku u srbského cara Štěpána Dušana a Jana Kantakuzena, který mu dal titul sevastokratora. R. 1345 padl v bitvě proti císaři Kantakuzenovi u hradu Peritheoria (*Περιθεώριον*, nyní Buru-kale) na březích Egejského moře. Sám Kantakuzenos proléval prý slzy nad mrtvolou statečného bojovníka [2]). Národní poesie umístila podání o něm na jiná místa upomínající zvukem přímořský Peritor, zejména na hercegovský hrad Pirlitor pod Durmitorem, do Pirota

---

[1]) Jiné varianty: Dozon 182. 183.; Сбор. Мин. I. 67-68, Šapkarev III—IV. č. 375. č. 350 neobsahují nic nového.

[2]) *K. Jireček*, Исторія Болгаръ 398—400, Cesty po Bulharsku str. 219. 292

a Pirdopa [1]). S písněmi, jež původně asi jen smrt jeho před branami Peritheoria opěvovaly, spojil se později motiv o nevěrné ženě. Chalanskij [2]) ukázal, že v písně jihoslovanské mohla působiti také povídka o královiči Bovovi známá v srbském překladě a zakládající se prostřednictvím italské redakce na starofrancouzském originalu „Chanson de geste o Bueves d'Hanstone" [3]).

b) *Písně o banoviči Strahinjovi.* Župan Strahinjić znám jest z historie jako souvěkovec Vukašinův sídlem v Trebinji; jinak je osobností historicky záhadnou [4]). V národních písních připjal se k jeho jménu motiv o nevěrné ženě, známý hojně v podání prostonárodním. K nejstarším versím patří píseň z rukopisu Dubrovnického (Bogišić 40. 106—109). Strahinja banović sedí při hostině se svými švakry bratřími Ugoviči [5]). Všichni se veselí, jen Strahinjić sedí smuten, nevesel. Ugoviči se ho ptají:

„Али жалиш, Страхиња, дворе твоје поробљене?
Али жалиш, мој шура, љубу твоју заробљену?«

Těší ho, že mu dvory nové postaví a druhou ženu mu opatří. On nechce slyšeti a rozloučiv se s nimi jde sám s chrtem Bezbiljegem do pohoří, kde najde mladé momče turecké. Momče se táže, odkud jde a proč nemá koně. Strahinja dí, že měl pobratima Denaliju Vlahoviće a slyšel, že zahynul. Turče řekl, že Denalija nezhynul, nýbrž porobil dvory Strahinjovy a zarobiv jeho ženu Jelu k tichému Podunají odešel. Strahinja bral se tam, uviděl bílý stan, pod ním lepou Jelu, na jejímž klínu Denalija spal. Vzbudila ho; zápasili spolu. Když Denalija padl na zemi, žádal Jelice, aby pomohla jemu nebo svému muži. Vidouc to, vzala kus šavle a jala se Strahinju bíti po ramenou. Strahinjić poštval chrta svého, ten chytil Denaliju za tenké hrdlo a roztrhal ho. Jelica utíkala na koni, ale Strahinjić na ni volal, aby počkala, že ji dovede bez trestu k bratřím Ugovićům. Ti ji posekali. — Touž látku obsahuje píseň Vukova II. 44. 262—288, která však v jednotlivostech novými črtami jest rozvedena a epickou obšírností vyzdobena; sok Strahinjův sluje tu Vlach Alija. Píseň končí smírněji, neboť Strahinjić nedopustí, aby Jugoviči zradnou sestru zahubili, vyčítaje jim, že nechtěli ho na cestě provázeti, ženu prý by mohl sám potrestati. V písni u Filip. 40. 323—326 přimyká se sujet náš dosti nevhodně ke královiči Markovi.

---

[1]) O srbských a bulharských písních o Momčilovi viz *Drinov* v Период. Спис. IV. 147 a Arch. VII. 110; *Chalanskij*, К вопросу об отраженіяхъ сказанія о Бовѣ в сербском эпосѣ v Р. Ф. Вѣст. XXI. 260—269; Южнославянскія сказанія о Кралевичѣ Маркѣ a d. v Р. Ф. В. XXVII. str. 87—108; srv. též *Drinov*, »Нѣсколько словъ объ языкѣ нар. пѣс. и обычаяхъ Дербскихъ Славянъ«. С. Пбгъ. 1888.

[2]) К вопросу об отраженіяхъ сказанія о Бовѣ в сербскомъ эпосѣ, Р. Ф. В. XXI 260—269; srv. ib. XXVII. 100—103

[3]) *Veselovskij*. Изъ исторіи романа и повѣсти II. 229.

[4]) *Lj. Kovačević*, »Страхинић бан« (Отаџбина XXI 1888—9) snažil se dokázati, že Strahinjić totožný je se zetským vladařem Jiřím Stracimirovićem Balšićem, který vládl od r. 1385 1404; totéž tvrdí *Rački* v Radu 97. str. 48. Proti tomu vyslovuje se *Maretić* a *Asmus Soerensen* (Arch. XV. 214).

[5]) O svatbě jeho s Ikonií, sestrou Jugovićů, pěje píseň u Petran. II. 22. 233—241.

c) Větším dílem připjala se však ku králeviči Markovi jiná ještě verse o nevěrné ženě, jejíž počátek rozveden je motivem zákazu zpívati (srv. Vuk II. 38), pomocný chrt vynechán a potrestání nevěrné ženy obšírně vylíčeno. Uvedeme stručně obsah písně Marjanovićovy 6. 38—41. Královič Marko jel lesem se svou ženou Andjelijí a žádal, aby hlasitě zazpívala. Ona vymlouvala se, že v lese žije hajduk Maleta, kterého si nechtěla vzíti, ačkoliv třikrát za její ruku žádal. Marko ji těšil, že nebojí se Malety ani 16 jeho druhů, a ona zazpívala. Slyšel ji Maleta a s druhy svými přepadl Marka. Ten pobil 16 druhů jeho a s hajdukem dal se do křížku. Maleta žádal konečně Andjelije, aby pomohla jemu nebo Markovi. K vyzvání Maletovu chtěla nevěrná žena šavlí probodnouti Marka v pasu, ale nemohla. Marko užil lsti a zvolal:

„Bre berija, ujače Nikola!
Što si se ti za bukou sakrio?
Evo vidiš, da izgubih glavu!"

Maleta dal se oklamati, ohlédl se, Marko pak vytasil z pasu nůž a probodl ho. Našel v něm tři srdce:

Jedno mu se srce umorilo,
Drugo mu se samo razigralo,
U trećemu šara zmija spava.

Potom chopil Marko nevěrnou ženu a řekl:

„Al' mi voliš svitlit' dok večeram,
Al' mi voliš osvitlati ćordu?"

Volila svítiti mu při večeři. Marko vzal prach a síru, pomazal ženě vlasy a zapálil. Když dohořela do černých očí, prosila, aby oheň zhasil, by neshořely oči, které se naň dost nadívaly. Marko večeřel, nic neříkaje. Když oheň došel k bílým ústům, zvolala:

„Trn' de vatru, kraljeviću Marko!
Da negore bjela usta moja,
Koja su te dosta poljubila."

Marko mlčel a večeřel. Když dohořela do rukou, řekla Markovi:

„Trni vatru, kraljeviću Marko!
Da negore b'jele ruke moje,
Koje su te dosta ogrlile."

Když oheň došel k jejím ňadrům, zvolala:

„Trn' de vatru, kraljeviću Marko!
Da neizgore b'jele dojke moje,
Koje su ti dva sina hranile:
Obadva ti kuga umorila!"

Po té uchopil Marko břitkou šavli a usekl nevěrnici hlavu. V chorvatské písni z okolí Pulje (iz Naše Sloge 25. 69—71) jmenuje se nepřítel Markův hajduk Mijat; jinak jeví se shoda s písní předešlou. V písni ze Slavonie (Kuhač IV. 1499. 288—290) sluje protivník Markův „diete Tatomire". Marko chytí nevěrnou ženu, která chtěla pomoci jeho nepříteli,

Prorezuje dojke iz njedara,
Kroz dojke joj prometnuo ruke,
Po joj vadi obe oći čarne.

V písni vytištěné ve Vile 1865 (Filipović str. 170—174) jmenuje se

místo ženy Markovy jeho milenka; nepřítel je opět Mijat hajduk. Když nevěrná dívka přispěla Mijatovi, Marko volal vilu posestrimu na pomoc a pomocí její zvítězil. Marko vyloupal nevěrné dívce oči a pustil ji do lesa,

Da s' prebija od drva do drva,
Kano pčela od cv'jeta do cv'jeta,
Nek' sa kaje za nevjeru crnu!

V písni u Petranoviće II. 38. 466—470 a v srěmské u B. M. 59. 149—151 přichází nevhodně místo Marka Stojan Popović; žena sluje Andjelija a nepřítel Maleš harambaša (usarin-Maleša). Nevěrné ženě Stojan vyloupal oči a donesl je své tchyni. U Jastrebova str. 69—70 rek sluje Jovan Popović a protivník jeho loupežník Korun. Nevěrná žena zapálena a hořela tři dni a tři noci. U Kukuljeviće 228—229 rek nazývá se Janko, sok jeho prostě „harambaša“ a nevěrná dívka Janice; o potrestání není zmínky.

Totéž vypravuje se v písních *bulharských*. Dle písně u Dozona č. 34 Iskren jde s ženou Milicí na návštěvu k jejím rodičům. V lese Milice k přání svého muže zapěla, Parvan vojvoda, dřívější její nápadník, ji uslyšel a se svými druhy Iskrena přepadl. Iskren druhy jeho pobil, ale nemaje už střely zápasil s Parvanem tři dni a noci. Konečně Milice Parvanovi přispěla, tak že Iskrena spoutal a k stromu přivázal. Potom bavil se s Milicí a spal s ní. Ovčák smiloval se zatím nad Iskrenem a osvobodil ho. Iskren usekl spícímu Parvanovi hlavu, Milici vzbudil a přivedl domů.

Та нж у земник уведе,
Милици главе отсече,
Па ѥ на книга написал,
Што ѥ Милица чинила...

V písni u Milad. 161. 252—253 muž sluje Bogdan, nevěrná žena Todora a protivník mužův Nikola. O trestu, který stihl ženu, není zmínky [1]). —

d) V jiné ještě skupině písní o nevěrné ženě význačná jest ta okolnost, že rekovi pomůže *vlastní dítě*. V písni srbské u Vuka III. 7. 34—45 Novaković Gruja odpočívá se svou ženou Maksimijí v staně před Drinopolem. Před stanem hraje si synek jejich Stevan a spatřiv 3 Turky chce otce svého probuditi. Avšak matka mu brání. Turci přemlouvají Maksimiji, aby jim vydala svého muže, slibujíce jí velké dary a příjemný život v haremu. Ona sváže Grujovi ruce a kolem krku ovine mu řetěz 33 ok těžký. Turci zmocní se spoutaného Gruje a vlekou ho do Drinopole. U města vystaví dva stany, jeden pro Gruju a Stevana, druhý pro Maksimiji. Jeden Turek zůstane na stráži, druzí dva odejdou do města oznámit pašovi, jakého plenu dobyli. Obdrževše odměnu jdou do hospody, kdež je krčmářka opije. Za tím Stevan chce jíst a otec posílá ho k matce, aby jí vzal nůž a otci svázané ruce

[1]) V některých písních bulharských osnova změněna v ten smysl, že žena muži svému pomůže. Patří sem písně u Miladinovců 114. 67—168 (Dymný Marko a žena Angelina); Kačanovského 184. 450—452, 196. 482—484; Пер. Спис. 882. II. 164—165; Сбор. Мин. II. 104—105, IV. 65—66; Šiškova III. str. 41—43 N. 2; Ilieva 86. 123—125 a j.

uvolnil, pak že mu dá jíst. Stevan učiní mu po vůli a přetne provazy, kterými byl otec spoután. Osvobozený Gruja pobije Turky a ženy své se táže: »Максимија, колено неверно!
Или волиш свећом свијетлити?
Ил' ми волиш сабљу целивати?«
Volila svítiti. Natřel ji voskem, dehtem, sírou a prachem, obalil bavlnou, polil pálenkou a zapálil. — Tatáž látka jen poněkud jinak zpracovaná nalézá se u Krasiće 6. 27—31 a Mažuraniće 116—118. V bulharské písni (Kačanovskij 192. 473—476) sluje rek též Gruja a žena jeho Angelina. Dítě Mialače přetne spoutanému otci provazy. Gruja pobije Turky i nevěrnou ženu. Ve variantu ib. 82. 169—170 sluje rek Bogoja a žena jeho Petkana. Dítě přesekne otcova pouta, Bogoja pak pobije turecké četníky a ženu zapálí. V ostatních mně známých variantech bulharských (Сбор. Мин. II. 114—116, VII. 97—98) sluje též rek Grujo (Kesedžija, Dervendžija), žena Jangelina, dítě Mialaki. Nevěrnou ženu stihne trest spálení.

Láťku o nevěrné ženě poznáme ještě v písních ruských o Ivanovi Godinoviči, při jejichž rozboru zmíníme se o původu této látky a o poměru písní jihoslovanských k bylině.

5. Jiná skupina písní jihoslovanských opěvuje *závody o nevěstu*. Známe sice některé starší doklady u Kačiće-Miošiće (Rozgovor atd. v Benátkách 1801. str. 119—120), u Bogišiće č. 9 a č. 12, avšak osnova původní plněji je vyslovena ve zlomku písně ze XVII. st. (Arch. III. 644—648 č. 2) a v shodné s ní písni Vukově II. 29. 132—154, která začíná takto:

Кад се жени Српски цар Стјепане,
На далеко запроси ђевојку,
У Леђану граду Латинскоме,
У Латинског краља Мијаила,
По имену Роксанду ђевојку.

Car pošle k Mijailovi Todora vezíra, aby s králem latinským umluvil čas svatby, počet svatův a nevěstě Roksandě odevzdal prsten. Král latinský posla laskavě přijal, štědře pohostil a přislíbiv mu dceru vzkázal caru, že může pro nevěstu přijíti, kdy chce, a přivésti svatů, kolik chce, jen nemá bráti za svaty Vukašina a Petrašina Voinoviće, syny své sestry, kteří prý jsou velcí pijáci a lítí rváči. Dříve než vezír odešel, přivedli mu v noci Roksandu, aby jí odevzdal snubní prsten; vezír Todor vytáhl zlatý prsten ozdobený perlami a drahokamy, a posvítil si jím na dívku. Zdálo se mu, že je hezčí nežli bílá vila. Potom se vrátil domů a caru vše oznámil; ten vyplnil žádost krále latinského a sebrav 12 tisíc svatů táhl s nimi přes Kosovo. Když byli pod Vučitrnem, spatřili je dva Voinovići a divili se, proč je ujec nepozval na svatbu. Obávajíce se, aby nevěrní Latini nezhubili jejich ujce, který nemá s sebou nikoho z příbuzných, poslali dle rady své staré matky nejmladšího bratra Miloše, který pásl stádo v pohoří Saru, do Ledjana, aby byl ujci ochráncem. Miloš přistrojil se jako Bulhar a vydával se za služebníka bega Radulbega ze země Karavlašské. Na divotvorném koni „myšáku“ dohonil brzy svaty a připojil se nepoznán k nim. Cestou chtěli ho někteří ze svatů připraviti o koně,

ale Miloš jim odolal. Když před městem Ledjanem rozbili stany, vystoupil z města bojovník a vyzval cara na souboj, vyhrožuje mu, že bez zápasu od města neodejde, svatův ani Roksandy odtud neodvede. Car vyzval svou družinu, aby některý junák s bojovníkem královým pustil se v zápas; když se žádný nehlásil, žádal Miloš, aby směl souboj podstoupiti. Car ochotně přivolil. Silný Latiník mrštil po Milošovi kopím, ale Miloš šestipercem svým na tři kusy je přerazil a utíkajícího Latiníka kopím na bránu města přibil. Ještě jiné úlohy ukládal král latinský caru Štěpánovi, nechtěje mu jinak nevěsty vydati. Po druhé měl přeskočiti 3 koně, na jichž sedlech ostré meče ostřím vzhůru byly vztyčeny. Po třetí měl jablko zabodnuté na nejvyšší věži Ledjanské skrze prsten sestřeliti; dále měl poznati nevěstu mezi jejími družkami stejně oblečenými a posléze bylo mu zápasiti s vojvodou Blačkem, který měl tři hlavy: z jedné svšel modrý plamen, z druhé vál mrazivý vítr. Miloš všecky tyto úlohy vykonal a Roksandu pro svého ujce získal. Vesele vraceli se svatové s nevěstou do Prizrena. U hradu Vučitrna Miloš dal se poznati (srv. Nikolić 42. 113—122).

Týž sujet opěvuje se v rozmanitých variantech v písních chorvatských u Mažuraniće str. 43—57, kde líčí se svatba Jankoviće Stojana s dcerou krále Misirského, a zápověď týká se Sekuly, u Marjanoviće 2. 14—25, kde přimknul se ke králeviči Markovi; variant u Kačanovského 119. 237—248 obsahuje téměř do slova totéž jako píseň srbská o svatbě Dušanově, jen počet prací je rozmnožen. Zápas s netvorem schází u Kačiće a v shodném variantu z okolí Terstu (iz Naše Sloge 18. 47—50), dále v písni u Vuka II. 79. 469—479 a u Hörmanna I. 13. 170—173, v písních bulharských u Miladinovců 57. 73—78, u Bezsonova 5. 39—45, v Сбор. Мин. II. 130 až 131. 132. Neúplná je verse z Makedonie (Сбор. Мин. VI. 55—56) o svatbě krále Marka; zápověď nezvati určitých osob za svaty vynechána v písních u Bogišiće 9. 28—31 a 26. 72—74, které obsahují za to některé črty historické a tlumočí nepřátelství mezi vévodou Jankem a Jiřím Brankovićem Variant bosenský u Hörmanna I. 18. 218—225 rozšířen je novým motivem o upečení synovce ženichova, který předložen byl zradnou matkou nevěstinou svatům místo jehněte k jídlu.

V bulharské poesii nalézáme ještě jiný typus písní obsahujících závody o nevěstu; znázorňuje jej píseň u Miladinovců 145. 221—227. Marko dostal od krále latinského list, aby zasnoubil svého syna Sekulu s dcerou jeho Andělinou. Svatové bohatě jsouce vyzdobeni dostali se šťastně do města krále latinského. Ten častoval je celý týden, když však Marko žádal, aby již vypravil s nimi dceru svou, odpověděl, že jí nedá, dokud Sekula nepřemůže černého Araba, kterého sedm let ve vězení chová. Kůň Markův poradil, aby Sekula skryl ostrou dýku v šatě svém a přeťal jí cop Arabův. Druhý den nastal zápas, který trval tři dni a tři noci. Tu Sekula se vzpamatoval, tasil dýku a přeťal Arabovi cůpek, načež zvítězil. Druhý úkol záležel v tom, že Sekula měl vejíti do rozpálené peci. Kůň Markův mu opět pomohl; vypilť tři studny vody, oheň v peci uhasil, tak že tam Sekula mohl vstoupiti. Za třetí měl Sekula přeplouti černé moře a přinésti tři zlatá jablka, která tam

na zlaté jabloni rostla. Dle rady koně Markova, kterého si opět osedlal, zabil na cestě mořskou saň, nedbal svůdného hlasu samovil a vytrhnuv celý strom se zlatými jablky vrátil se ku králi latinskému [1]).

Podání o závodech za nevěstu jest známo téměř u všech národův, a můžeme je vším právem za mezinárodní pokládati; v báchorkové i epické tradici evropské nalézáme hojné toho doklady Jednu skupinu báchorek obsahujících tento motiv pěkně vyložil V. Tille [2]); z rozšířenosti jejich nejlépe poznati mužeme, jak liché jest tvrzení J. E. Chalanského [3]), že Srbové osnovu písně Vukovy II. N. 29 přejali z německé poesie středověké, zejména z Nibelungů, kde Gunther ucházeje se o Brunhildu musil ji v zápasech přemoci, což se mu pomocí Siegfriedovou podařilo. Než kromě této obecné osnovy o zápase za nevěstu nenalézáme mezi písněmi jihoslovanskými a zmíněnou částí Nibelungů žádných bližších shod, jimiž by se tvrzení Chalanského mohlo podepříti. Proto myslím, že Jihoslované ve svých písních samostatně bez vlivu cizího zpracovali obecně rozšířenou látku o zápasech za nevěstu, tak jako Němci svým zase způsobem ji upravili. Chalanskij hlavně proto klade takový důraz na vliv poesie středoněmecké v písně srbské, že chce dokázati totožnost Ledjanu s Islantem, kde Brunhilda sídlela. *Ledjan-grad* jest pro jeho mínění překlad německého epického *Islantu*, ledové země (srv. u Saxona Grammat. *insula glacialis* ledový ostrov). Výklad tento svědčí sice o důvtipu svého původce, ale po znamenitém článku St. Novakoviće [4]), který dokazuje, že slovo *Ledjan grad* povstalo na základě *Ledjanin* (z kořene лѧхъ prostřednictvím maďar. *lengyel)*, což značí *Poláka* (Lecha), a že stalo se později obecným názvem geografickým v poesii jihoslovanské, bude potřebí k obránění nové hypothesy pádnějších důvodů, než jaké Chalanskij uvedl.

6. *O divotvorném narození dítěte, jemuž usouzeno státi se carem.* Látka tato hojně je rozšířena v národní tradici a literatuře evropské i asijské [5]). Hledíce k národním písním jihoslovanským rozeznávati můžeme dvě verse: *a)* srbskou, *b)* bulharskou.

a) Verse srbská je kusá a nabývá jasnosti teprve srovnáním s látkami obdobnými. Obsažena je v písni u Petranoviće II. 16. 146 až 154. Car Štěpán vraceje se z lovu našel lebku a vzal ji s sebou domů,

---

[1]) Srv. jiné verse u Miladinovců č. 141. 201 - 202, č. 301. č. 198 314—315, č. 164. 255—256; Bezsonov 10. 61—62; Kačanovskij 24. 94—95, č 56. č. 137. 296—299, č. 143. 316-318, č. 191. 471-473; Jastrebov str. 59, str. 276-281, str. 341—342; Сбор. Мин. II. 91—92, III. 19. č. 24.

[2]) Literární studie I. Skupina lidových povídek o neznámém rekovi, jenž v závodech získal princeznu za choť. Praha 1892; doplniti možno versi chorvatskou (Tordinac, Hrvatske nar. pjesme i pripoviedke iz Bosne. U Vukovaru 1883. 14. 42 44) slovinskou (Ljublj. Zvon 1890. 217—220, 288-291) a rumunskou (Ausland 1857. 288—9).

[3]) Городъ Ледянъ-Леденецъ въ славянской поэзіи, Славянское Обозрѣніе. С. Петерб. 1892. I. 201--208.

[4]) Леђан град и Пољаци у српској народној појезији v Летоп. Мат. Српске књ. 120. У Новоме Саду 1879. 159-174; srv Arch. III. 124—130. — *Soerensen* obhajuje starší mínění, že Ledjan znamená Litvu (Arch. XV. str. 33).

[5]) Srv. *M. Dragomanov*, Славянскитѣ сказания за рождението на Константина Великий. Сбор. Мин. II. 132—184, III. 206—246.

kdež ji spálil na ohni a popel vložil do zlaté skříňky. Kdysi za nepřítomnosti carovy dcera jeho Grozdana našla skříňku a otevřevši ji přivoněla k popelu. Тако стало пола годинице,

Док Гроздани срце поче расти.

Matka Roksanda pověděla to carovi, a ten vyptávaje se dcery dověděl se, že to přičítá popelu v skříňce. Zároveň Grozdana žádala, aby ji pověsil na suché olivě; je-li nepočestná, že pod olivou povstane jezero, které ji i olivu zatopí. Car vyplnil její vůli a dal ji na suchou olivu pověsiti, ale ta oděla se listím na důkaz její nevinnosti [1]). Od písně uvedené nelze odloučiti jinou o Nahodu Momirovi (Vuk II. 30. 155 až 167). Car Štěpán jeda z lovu našel v lese dítě vinným listím zavinuté. Vzal je domů a vychoval. Když vyrostlo v statečného junáka, závistiví vezírové osočili ho u cara, že miluje dceru jeho Grozdanku. Aby to dokázali, opili jinocha a opilého položili ke Grozdaně na lůžko. Car se rozhněval a kázal ho oběsiti na suché olivě. Darmo Nahod dotvrzoval, že miluje Grozdanku jako svou sestru a ne jako milenku, k domluvě vezírův byl oběšen. Když Grozdanka to zvěděla, uprchla do sadu a pověsila se vedle Nahoda, objímajíc ho pravou rukou. Když se to v carském dvoře rozhlásilo, carevna vinila muže, že zbavil ji obou dětí. Car litoval své přenáhlenosti a kázal zradné vezíry oběsiti na zelené jedli. V tom spatřili vzácný div: zelená jedle uschla, kdežto suchá oliva se zazelenala na důkaz nevinnosti Nahoda a Grozdany. — S písní touto souhlasí variant u Nikoliće 56. 164—177. V písni u Petranoviće č. 16 nepraví se sice zřejmě, že Grozdana porodila pachole, třeba to však doplniti, jak ukazuje srbská pověst, kterou Vuk ve svém slovníku (str. 808) o založení Cařihradu zaznamenal. Dle této pověsti car nějaký našel na lovu lebku, kterou vzal domů a spálil na popel. Za carovy nepřítomnosti dcera jeho lízla tohoto popelu a obtěžkala. Porodila pachole, které záhy slynulo velikou moudrostí. Když dítě odrostlo, car-děd vyhnal je do světa řka, aby nikde nestanulo, dokud nenajde místa, kde dvě zla spolu se spoutala. Jinoch chodil dlouho po světě, až přišel do kraje, kde nyní Cařihrad stojí; tam spatřil, jak zmije ovila se kolem trní, a trní ji bodalo. Jinoch obcházel místo kolem do kola a blíže se trní řekl, že tu se třeba usaditi. Ohlednuv se viděl, že kudy šel, vyvstala zeď. To byl počátek Cařihradu. Jinoch se tu usadil a odňav vládu svému dědu stal se carem.

Podání o početí dítěte z popelu lebky jsou velmi četná. V pověstech ukrajinských připojují se k známému vojvodovi Semenu Palijovi (Dragomanov l. c. II. 145—146), vyskytuje se v skazkách velkoruských (Afanasьev I. 82. 383—388), a podobnou polskou pověst vzdělal Słowacki v básni Król-Duch. Dragomanov uvádí také českou pověst (l. c. II. 149), jejíž original český není mi znám. Zejména často vyskytuje se v pověstech východních [2]); možno tedy souhlasiti s Dragomanovem, že originalu všech těchto pověstí sluší hledati v Indii.

---

[1]) Srv. úryvek u Ilieva 290. 351—352.

[2]) Armenská nalézá se v Сбор. Кавказ. VII. 77, turecká u Radloffa IV. 488—491, mongolská u Jülga str. 78—79. *Dragomanov* l. c. II 167 dokazuje, že pověst armenská zakládá se na perské báchorce v Tuti-Nameh, a ta zase povstala dle vypravování obsaženého v indském sborníku Çuka-Çaptati.

b) *V písních bulharských* jest látka o divotvorném početí dítěte, jemuž usouzeno býti carem mnohem hojněji zustoupena než v poesii srbské, při čemž znamenáme, že spojila se též s látkami jinými a nabyla rozmanitých útvarů. V původní jednoduchosti obsažena je u Miladinovců 67. 93—97. Sirota Jana chodíc po břehu černomořském našla mramorový kámen a nosila jej 9 měsíců pod srdcem. Po té žádala kmotra a popa, aby dítě pokřtili, ti však odvětili, že se nikde nekřtí kámen. Jana prosila tedy úpěnlivě Boha, aby kámen oživil, a Bůh smilovav se nad ní poslal dva anděly, aby donesli duši v kámen a proměnili jej v dítě. Jana radujíc se kolébala dítě a zpívala mu, že veliký mu přiřčen osud: odejme prý králi slavné království, caru velmocné carství, usedne na královský prestol a korunu carskou na hlavu si vstaví. Uslyšela to sousedka zlobná a pověděla carovi. Car poslal dva dráby, aby odňali Janě synka a zavřeli ho do vězení. Jana dlouho hledala svého syna, až dostala se k carovi a prosila ho, aby jí syna vrátil, slibujíc, až ho vychová, že ho čestně navrátí. Car vydal jí syna, který dospěv odňal carovi vládu a stal se z něho car nad cary. — Ve variantu, který ze sbírky Konstantinova vytiskl Dragomanov (l. c. II. 153—155), královna neměla 9 let žádných dětí; k radě kořínkářů (biljarů) vylovila z Dunaje bílý kamen a nosila jej 9 měsíců na srdci. Porodila pachole a kolébajíc je zpívala:

»Банството ти іе бабино,
Кралството ти іе дедово,
Царството ти іе баштино.«

Doneslo se to carovi, ten poslal pro dítě a odňal je matce. Dítě caru promluvilo, aby nahlédl do písma a přesvědčil se, že jeho je carstvo. Stalo se (srv. počátek písně v Сбор. Мин. II. str. 44). V jiné písni (Dragomanov l. c. II. 139) dítě narodí se následkem modliteb bezdětné ženy, a má na čele hvězdu a na hrudi jasný měsíc; ve variantu u Miladinovců 49. 57—59 má dítě pozlacená křídla (srv. Kačanovskij 114. 231—233, Пер. Спис. III. 179—180, Iliev 76. 107—108), ib. č. 50 stkví se mu na těle pozlacený kříž. Zvláště četné jsou v poesii bulharské písně, jak ve vnitřnostech neplodné ženy, kterou muž její kázal zabiti, našli dítě s divnými znaky na těle a s knížkou v ruce, v níž bylo psáno, že bude následovati cara ve vládě (srv. Bezsonov 11. 63—66, 17. 86—89; Kačan. 22. 90—92; Verković 226. 245—246; Čolakov č. 3; Dozon 88; Сбор. Мин. I. 105—107, II. 44—45).

Zdá se, že z Bulhar přešly písně o synovi vdovině, který odňal caru vládu, také do Srbska. V písni u Vuka (herceg. 26. 64—66) matka Jovanova chovajíc synka zpívá mu, aby rostl:

»Да у цара преузмемо царство,
Царевина твоја ђедовина,
Краљевина твоја бабовина.«

Drábové carští to uslyšeli a pověděli sultanovi, který kázal Jovana uvrhnouti do vězení. Po 10 letech přišla matka a žádala sultana, aby směla otevříti vězení a Jovanovy kosti ohřáti na slunci. Když otevřeli vězení, zářilo jasným sluncem. Jovan seděl za tabulí zlatou uprostřed dvou andělů, drže v ruce písmo svaté. Car ze zvědavosti vešel do vězení, leknutím upustil šavli, kterou ho Jovan probodl. Caroval šťastně

mnoho let (srv. Nikolić 18. 42—43, kdež schází konec). U Krasiće 10. 57—61 kázal car Dejana z vězení vyvésti a řekl mu:

»Бога теби, нејаки Дејане!
Или волиш, да те коњма тргам?
Или волиш, да на ватри гориш?
Или волиш, да ти сабљу љубиш?«

Dejan si přál, aby mu car dal šavli a koně, svázal mu nazad ruce a pustil ho v širé pole, by ho 300 reků zahubilo. Když byl v širém poli, pobil pomocí sv. Nedělky, Petky a vi'y vojíny a odňal caru carství (srv. Kuhač IV. 1504. 297—299). Verse ze Srěmu (B. M. 1. 1—10) končí se tím, že sestra Milice osvobodila bratra svého Jovana z vězení, do něhož ho car uvrhl.

Vedle jednoduché verse vyskytují se složené z motivů jiných. Sem patří píseň u Kačan. 113. 226—231, kdež připojen k látce naší úvod z písní o bratru-umrlci [1]). V jiné skupině písní přimknula se látka o divotvorném početí dítěte k písním o loupežníku Korunovi. Dle verse Пер. Спис. XII. (1884) 109—113 matka vychovala 9 synův a oženila je. Přepadl je Koruna Delija, syny zabil a ženy jejich porobil. Stará matka 9 let naříkala, nemyla se a nečesala; desátý rok porodila dítě, které, jak se narodilo, hned promluvilo a žádalo zbraně. Ozbrojivši se jelo do Budína, kde žil Korun. Na řece Sitnici dovědělo se od 9 nevěst, kde Korun bydlí. Zámek jeho měl železná vrata, krví potřísněná, dívčími rukami podepřená a junáckými hlavami vyzděná. Dítě Koruna zahubilo a nevěsty domů přivedlo (srv. ib. VII. k. XXXV. 755—762, Сбор. Мин. II. 151—153, VI. 57—58, Jukić 8. 90—95). Zdá se, že v těchto písních spojilo se thema naše se sujetem, který tvoří jádro písní o osvobození ženy Markovy z moci Miny Kosturského.

Z pověsti srbské o založení Cařihradu jsme poznali, že motiv o divotvorném narození dítěte, jež stane se carem, připojen jest k zakladateli Cařihradu Konstantinovi Velkému. V písni bulharské (Kačanovskij č. 113) jmenuje se sice Kostadinem car, který dítě pronásleduje, avšak není pochybnosti, že název ten patřil vlastně dítěti. S Konstantinem spojena jest látka o divotvorném dítěti v pověstech francouzských a italských [2]). Osnova starofrancouzské pověsti zní: Car byzantský chodě po ulicích, uslyšel v jednom domě nářek ženy pracující k porodu; muž její, jsa hvězdopravec, prosil Boha, aby narození dítěte prodlelo, až nastane dle hvězd doba, kdy usouzeno novėnarozeným

---

[1]) Nedávám Dragomanovi, který pokládá tuto píseň za nejstarší a nejúplnější variant motivu o divotvorném narození dítěte (l. c. II. str. 138).

[2]) Na spojení jejich s podáním slovanským ukázal nejdříve *Veselovskij*, „Dit de l'empereur Constant“ v časop. Romania N. 22; později zabýval se týmž předmětem v Južnorus. bylinách II.: »Царь Константинъ въ русскихъ и южнославянскихъ пѣсняхъ« str. 287—305 a v Ж. М. Н. II. č. 263 (1889 май) str. 41 a d. (Къ сербской легендѣ о Константинѣ Великомъ). Kromě toho viz článek *Köhlerův* v Zeitschr f. rom. Phil. II. 180 (recense stati Veselovského v Romanii), kde vyloženy verse italské a uvedena pověst turecká. Italské verse rozebral *Fd Heydenreich* „Incerti auctoris de Constantino Magno ejusque matre libellus“ (Lipsiae 1879) a „Der Libellus de Constantino Magno ejusque matre Helena und die übrigen Berichte über Constantin des Grossen Geburt und Jugend“ v Archivu f. Litteraturgeschichte X. 1881. 319-363.

štěstí. Bůh vyslyšel jeho prosbu, a pachole zrodilo se v šťastnou dobu; usouzeno mu, oženiti se s dcerou byzantského imperatora a následovati ho ve vládě. Car slyše to, kázal pachole rodičům odníti a smrtelně zraněné vysaditi. Našel je představený kláštera, vyléčil je a vychoval. Později spatřil je car po druhé již jako jinocha v klášteře a chtě se zbaviti nezvaného zeta, poslal ho do Byzancie s listem, v němž rozkazoval, aby byl ubit. List však vyměněn byl jiným, v němž přikázáno, aby byl hned oddán s dcerou carovou. Car poznal, že sudbu obejíti nelze, a po jeho smrti zet jeho Constant ujal se po něm vlády. — Z Francie dostala se látka tato do Němec, kde spojila se s císařem Konradem. S pověstí starofrancouzskou shodují se také četné báchorky evropské i asijské [1]). Na základě literatury východní dokazuje Dragomanov se vší určitostí, že původ naší látky hledati sluší v Indii, kdež spojena jest s celou řadou pověstí o divotvorném narození rozmanitých bytostí božských a zakladatelů nových církví a dynastií. Z Asie přešla do Evropy a na Balkanském poloostrově připojena byla k zakladateli Cařihradu Konstantinovi Velikému. Z Byzancie dostala se k Jihoslovanům, do Italie a do Francie a odtud do Němec. Do Ruska přešla bez pochyby z Asie přes Kavkaz a v Ukrajině spojila se s historickou osobností Semena Palije.

7. Uvedeny buďtež ještě písně připomínající *pověst o unesení ženy Salomonovy*. V bulharské písni u Milad. 184. 290—294 Petre Vajradinče zasnoubil se s Marií Bělehradskou, nevěstou Mitra Pomorjanče, který, uslyšev to, usedavě plakal; matka mu poradila, aby vystavěl novou loď, nakoupil v Prilepě drahých látek, šatův a šperkův, a plul přes Černé moře do Bílého hradu; až přijde Marie zboží kupovat, aby ji uvezl. Mitre uposlechl a připlul s drahocenným zbožím do Bílého hradu. Marie vyšla s 30 dívkami kupovat a vstoupila na koráb. Když byly uvnitř lodi, Mitre pokynul lodníkům, aby od břehu odrazili. Teprve když byli uprostřed moře, Marie poznala, že byla uvezena. Mitra s nevěstou přibyl k své matce a družky její zasnoubil s lodníky. Ve var. u Ilieva 88. 127—129 sluje ženich Ivo Cernogorče, nevěsta též Mara Bělogradská a únosce její Grujo, jinak je shoda s předešlou. — Podobným způsobem na lodi uvezl Marko kupec spanilou Janku Vlachyni (Verković 314. 345—7). Ve variantu u Kačan. 179. 432—6, který shodný jest s písní u Milad. č. 184, Marko přebral nevěstu Maru Bělehradskou Milošovi. Dle rady matčiny Miloš dojel pro ni, svatům ji vyrval a na rychlém koni ji unesl. Podobně ve versi u Milad 116. 169—170 vypuštěn původní obraz, že nevěsta byla odvezena na lodi. Petr kupec nakoupil drahocenné zboží, naložil je do kočáru a jel do Kotlena města, kde žila spanilá Milka Kotlenka. Vlákal ji do kočáru a odvezl k matce, kde se s ní oženil. U Milad. 150. 236—237 unesli vlaští kupci spanilou Janu, ženu kupce Ďura. Když to Ďuro zvěděl, odebral se do vlašské země, vyhledal svou ženu, která na Velikden s družkami v kole tančila, vznesl ji na kůň a bez úrazu ujel s ní domů. Takto uvezl si také mladý Řek sličnou dívku

[1]) Srv. doklady u *Dragomanova* l. c. III. 234—246, jež bychom mohli snadno novými doplniti.

na Dunaji (Сбор. Мин. III. 21. str. 17—18). Verse srbská u Vuka II. 101. 637—643 a Krasiće 16. 88—91 shoduje se větším dílem s písní bulharskou u Milad. č. 184; podobně na lodi uvezl u Bogišiće č. 117 Ivan Krušić svou sestru Jelici uloupenou Mujou Jeleškovićem. V písni srbské, kterou Veselovskij (Юж. рус. былины I. 76) dle Novakoviće uvádí, odvezla si Petruša, dcera Ledjanského cara, ženicha na łodi z Bělehradu.

Chalanskij [1]) ukázal na shodu bulharské písně svrchu uvedené s ruskými bylinami „о царѣ Саламанѣ, царицѣ Саламаніи и прекрасномъ царѣ Васильѣ Окульевичѣ" (Ryb. II. 52. 277—287, 53. 287—303), nalézaje prototyp jejich v pověstech o Salomonovi (srv. Veselovskij, Сказаніе о Соломонѣ и Китоврасѣ 231—233). Doložiti třeba, že látka tato vešla v písně a pověsti národní jako v písně běloruské (Romanov I. 134—135 č. 84. 85), v báchorku slovenskou (Rimauski I. 35), ruskou (Chudjakov I. 24. 100—103), litevské (Lesk. Brug. str. 536, Weryho 21. 163—169) a j.

Uvedenými dosud doklady nejsou ještě vyčerpány všecky látky báchorkové v eposu jihoslovanském; o některých jiných bude řeč později při vhodných příležitostech.

C) Písně obsahu legendového.

Z látek legendových, pokud vešly v obsah herojského eposu jihoslovanského, vytkneme dvě nejdůležitější: legendy o incestu a o obětování vlastního dítěte.

1. *Písně obsahující legendu o incestu* [2]). Hledíce k poesii jihoslovanské, rozeznávati budeme dvě skupiny písní; v prvé vypravuje se o ženitbě obmýšlené neb vykonané mezi bratrem a sestrou, v druhé o manželství mezi matkou a synem.

A) V prvé skupině různiti třeba tři verse *a*) *b*) *c*).

a) Nejdůležitější versi obsahuje píseň u Vuka II. 27. 125—132. Srbský car Štěpán a jeho sestra Roksandra osiřeli. Car Štěpán chce, aby sestra vzala si ho za muže; ona to odmítá, řkouc, že si ho nevezme, dokud nenajde 300 stavitelů, nespojí pomocí jejich v pohoří Šarském 300 pramenů v jeden proud a neodvede ho do země Misirské. Car to vykonal. Tu Roksandra žádala, aby vystavěl kostel z bílého mramoru a s bronzovou střechou, potom aby svolal kaluděry, vládyky,

---

[1]) Р. Ф. В. XIII. 383—388 (Великорус. былины Кіевскаго цикла).

[2]) Srv. *Vl. Lamanskij*, Непорѣшенный вопросъ: Ж. М. Н. П. ч. CXLIII. 351. CXLIV. 85. 114; *N. J. Kostomarov*, Легенда о кровосмѣсителѣ. Историческ. монографій 1871; *V. Diederichs*, Russische Verwandte der Legende von Gregor auf dem Stein und der Sage von Judas Ischariot v Russ. Revue 1880. IX. Jg. 119—146; *St. Novaković*, Die Oedipus-Sage in der südslavischen Volksdichtung v Arch. f. slav. Phil. XI. 321—326; *Seelisch*, Die Gregoriuslegende v Zeitschrift für deutsche Philologie XIX. str. 385 a d.; *L. Courtant*, La légende d'Oedipe étudiée dans l'antiquité, au moyen âge et dans les temps modernes en particulier dans le roman de Thèbes. Paris 1881; *M. Dragomanov*, Славянскитѣ прѣправки на Едиповата история v Сбор. Мин. 1891. V. 267—310, VI. 239—310; *Br. Grabowski*, Podania o związkach między najbliższym rodzeństwem. Część I. Syn i matka ve Wisłe VI. 1892. str. 54—79, str. 279—299.

patriarchy a ďakona Jovana s jeho žáky, kteří by sňatek takový dovolili. Štěpán všecko vykonal, a duchovenstvo podplatil, tak že mu dali ke sňatku se sestrou svolení. Jediný ďakon Jovan a jeho žáci nedali se podplatiti, řkouce Roksandře:

»Ак' узела мила брата свога,
Божја од вас не остало трага,
До ван змије и камена станца!«

Rozhněvaný car kázal vystavěti dřevěnou celu, pomazati prachem a dehtem, a zavřev tam Jovana se žáky dal ji zapáliti. Ráno spatřil, že ďakonovi a žákům se nic nestalo. Zavřel tam tedy ostatní duchovenstvo a zapálil; ráno viděl celu shořelou a v ní shořelé kosti nevěrných sluhů páně. Tím byl zastrašen a upustil od své hříšné žádosti. S touto písní srbskou souvisí těsně bulharské, ač v jednotlivostech jsou podrobnější. Patří sem píseň ve Сбор. Мин. II. str. 97—100. Srbský car Štěpán prochází širou zemi hledaje si nevěsty, ale nenachází jí. Vrátiv se do Kruševce, potká svou milou sestru, spanilou Mariji, a chce si ji vzíti za ženu. Vezir Todor má jí žádost carovu vyříditi; ona však odvětí:

От Бога је велика греота,
От лугье је голема срамота,
Живи ште ме в земи да пропаднем.

Když Štěpán neupouští od své žádosti, sestra namítá, aby vystavěl nádherný klášter [1]). Štěpán byl jí po vůli a vystavěl na řece Dečanici velkolepý klášter. Následuje další žádost sestřina, aby pozval vládyky, popy, kaluděry a žáky, a zeptal se jich, zdali dle písma dovoleno, aby bratr vzal si sestru. Všichni přisvědčí vůli carově, toliko malí žáci povědí pravdu. Car je chce šavlí zahubiti, avšak sestra ho zadrží, aby neposkvrnil krví klášter, radíc mu, aby postavil 4 peci: pro vládyky, popy, kaluděry a žáky. Car poslechl, duchovenstvo tam zavřel a peci podpálil. Ráno našli místo vládyk tři ohořelé stromy, místo popů studené kameny a místo kaluděrů prach a popel; jenom žáci zůstali neporušeni, seděli v řadách jako ve škole a četli sv. evangelium, jsouce pod ochranou sv. Petky a Neděle. Štěpán i sestra činili pokání a tři léta se postili, až jim Bůh odpustil. Potom stali se světci. Druhý variant bulharský v Пер. Спис. IV. XIV. 313—315 souhlasí větším dílem s předešlým. Zajímavý jest pouze konec. Král Štěpán vida, jak duchovní přísně byli potrestáni, že křivě vykládali sv. evangelium, prosil sestry Marije za odpuštění. Ona poslala ho do lesa, aby se postil 12 let, že mu Bůh ten hřích odpustí.

Той си отиде в гора зелена,
Та се пости дванаес годин,
Тогава му се кости расипаха.

Od původní osnovy odchyluje se značně srbská píseň u Vuka II. 28. 129—132. Srbský car Štěpán pije víno v Prizrenu s patriarchy, vládykami a veziry. Car napiv se vína oznámil jim, že si chce vzíti sestru Kandosiji za věrnou ženu. Všichni přítomní vstali, poklonili se caru a ničeho nenamítali. Avšak sestra skryla své líce za provisora Mijajla,

[1]) K tomu připojen známý motiv o stavbě kláštera Ravanice.

který je obsluhoval. Car se rozhněval a přísahal, že zítra zahubí Mijajla a pojme sestru. Druhý den po slavné bohoslužbě car svolal všecko panstvo a pravil:

»Чујете ли, сва Српска господо!
Ја сам синоћ врло пијан био,
Да што лоше бесједио нисам?«

Páni vstali a caru se klonili nic neříkajíce; toliko provisor Mijajlo připomněl, čím car jemu a své sestře vyhrožoval. Car doznal, že to v opojení mluvil, a na důkaz dal Mijajlovi sestru svou za ženu. — Dále zmíniti se třeba o písni srbské u Petran. I. 357. 324—326, v níž bratr sestru nutil k hříchu. Když sestra se zdráhala býti mu po vůli odkazujíc, jaký je to hřích, nemilosrdně ji zabil. Ve verši chorvatské (Mažur. 141—142) sestra s bratrem zhřeší, načež ji matka usmrtí. V písni hercegovské (Vuk herc. 25. 62—64) sestra ubije bratra, který ji chtěl milovati; v písni ze Srěmu (Nikolić 68. 224—229) bratr slaví sňatek se sestrou, ale tato ve svatební noci zavraždí bratra i sebe; ve variantu (ib. 69. 229—231) sestra před sňatkem se usmrtí. V jiné versi ze Srěmu (B. M. 15. str. 39) sestra na žádost bratrovu odvětí:

»Црна земљо, што се не провалиш?
А ти, брате, што се не помамиш?« [1])

b) Verse druhá liší se od první tím, že bratr ožení se se sestrou neznaje jí. Znám jen doklady bulharské. Patří sem píseň u Milad. 100. 164—165. Jankulu vzali v plen a zanesli v horní zemi, sestru jeho Janiku v dolní zemi. Dělilo je černé moře, na jehož břehu v chatce bydlila stará jejich matka. Když Jankul dorostl, hledal si nevěsty; nemoha ve východním kraji žádné najíti, zajel v kraj západní. Tam našel Janiku a vzal si ji za ženu. Porodila mu pachole, které stále plakalo. Janika poslala muže na břeh černomořský pro chůvu; přivedl domů starou robu. Ta kolébajíc dítě zpívala:

„Hajej, hajej, malý vnoučku,
syn můj otcem, dcera matkou!“

Dítě hned usnulo. Když se ptali chůvy, co to zpívala, pověděla, že jsou bratr a sestra, a ona jejich matka. K radě její utnou dítěti sekerou hlavu a trup spálí na hranici: „Byli zase jako bratr a sestra, a měli se tak rádi po bratrsku jako po manželsku.“ V písni Пер. Спис. XII. 116—118) není řeč o zabití dítěte, nýbrž když bratr a sestra se poznali, Живи са се прегърнали,
Мъртви са ги растенали.

Ve var. u Verkoviće (114. 150—151) se pouze vypravuje, že Jankul a Janika dověděli se od staré robyně (matky), která kolébala jejich dítě, že jsou bratr a sestra. U Čolakova 72. 328—329 dozví se manželé, Jiří a Stana, od koupené robyně, která měla kolébati jejich dítě, že jsou její děti. Odešli do kláštera, kde káli se tři roky, až jim Bůh hřích odpustil [2]).

---

[1]) Zmínky zasluhuje píseň rumunská, v níž slunce chce si vzíti svou sestru Ilianu za ženu, avšak Bůh, aby to překazil, promění Ilianu v měsíc (Ko;e'ue Rum. Volkspoesie str 34 - 39).

[2]) Veselovskij. Разыск. VI. 59 a d. (Сбор. XXXII.) pokládá tyto písně za část legendy sv. Jirské, známé v rumunských písních o sv. Jiří.

c) Třetí verse rozšířena je hojně v národní poesii slovanské i germanské. Od verse *a*) rozeznává se tím, že bratr a sestra se neznají jako ve versi *b*), od této pak tím se liší, že bratr a sestra poznají se ještě před sňatkem a nevezmou se jako ve versi *a*). Obšírně provedena je v písni u Jastrebova str. 272—276. Králevič Marko chce prodati koně Šarce, by zaplatil své dluhy. Kůň mu radí, aby prodal raději svou starou matku; matka však namítá, že ho porodila, aby prodal raději svou ženu. Marko poslechne a vede svou ženu do Prilipa na prodej. Koupí ji junák v černém plášti (црна гуњстина) za 500 dukátů a odveze ji do bílé Gračanice, by se s ní tam oddal. Když přijedou spolu do zeleného lesa, zazpívá ptáček:

»Фала Богу, фала јединоме!
Узоа се рођен брат и сестра
Па ће идет те да се венчајет!«

Když ho Markova žena na to upozorňuje, praví, že to není pravda. V Gračanici zavolali kaluděry, aby je oddali. Kaluděři zapalují svíci, ale ta nesvítí, pálí kadidlo, to nevoní. Všichni se tomu diví a táží se nevěsty, má-li koho z rodiny. Markovice odpovídá, že měla bratra a že by ho dle známky ve vlasech poznala. Kaluděři sejmou junákovi kalpak, a Markovice pozná svého bratra. Bratr odvedl ji Markovi a zaplatil zaň dluhy (srv. Mil. 137. 195—196, 139. 198—199; Kač. 181. 439—442; Verković 262 str. 282; Сбор. Мин. II. str. 55—56). Shodná píseň srbská u Jukiće 5. 76—80 zní. Jug Bogdan se zadlužil a dlužníci mu chtěli prodati všechen majetek. Chtěl prodati ostaralou matku; ta mu radila, aby prodal raději věrnou ženu, že ho znovu ožení. Vedl ženu na trh. Koupil ji pokladník carův za 1000 dukátů. Když byli na prvém noclehu a šli do ložnice,

Vedro nebo sa četiri strane
Poklopiše černi oblakovi;
Božje vrieme udarilo biše,
Tuča, brate, od četiri litre
Kakva tuča, bratjo, upadaše,
Od krovovah šimlja odpadaše.

Pokladník se ulekl a tázal se po jejím rodě. Ona odvětila, že je sirotek, měla však bratra, jejž zarobili Turci, stal se prý pokladníkem carovým. Na otázku, zda by bratra poznala, odvětila, že ano. Poznali se a obejmuli. Bratr řekl:

„Prosti Bože! što sam poljubio
U neznanju, rodjenu sestricu;
Ako jesam i ljubio seku
Njoj sramote učinio nisam.“

Vrátil ji Jug Bogdanovi a přidal ještě 1000 dukátů, aby se dluhů sprostil (srv. Vuk I. 725. 548—550, Vuk herceg. 139. 179—180, Nikolić 53. 156—157, 54. 157—161). S písněmi bulharskými souhlasí téměř do slova písně novořecké (srv. Schmidt 58. 194—199 a str. 273; Passow N. 483 str. 362; Jeannaraki N. 268 a j.).

V jiných písních vynechána podrobnost, že muž prodal ženu vypravuje se pouze, že bratr a sestra se poznali, když se chtěli vzíti. Dle písně u Kačan. 90. 186 prozradilo jim ptáče, že jsou bratr

a sestra; v písni u Milad. 120. 172—173 poznala dívka Dena, kterou vojvoda zajal, podle jizvy, že to její bratr. Píseň končí tragicky:

Живи сѫ са прегѫрнале,
Мрѫтви си сѩ разделиле.

Dle Milad. 135. 193—194 Pavel našel si nevěstu za mořem. Když pro ni šel, kráčel po suchém písku; když se vracel, sotva moře přešel, sáhaloť svatům po pasy. V kostele popové oněměli a diakonové oslepli, neboť byli to bratr a sestra. V písních u Milad. 76. 106—107 a 87. 124—126 a v písni chorvatské (Mažuranić 139—141) se prostě vypravuje, že bratr a sestra před sňatkem se poznali. K těmto písním řadí se srbská, kterou vydal J. Stejić r. 1832 (Sabor istine i nauke str. 190). Královič Marko zasnoubil se s dcerou Mirče vévody rumunského. Když ji se svaty odváděl, nastala veliká nepohoda. Marko žádal igumena Sávy, který byl mezi svaty, aby četl modlitby, zda by nepohoda přestala; ale čím Sáva déle četl, tím více deště a sněhu padalo. Tu Marko žádal djevera, aby zeptal se nevěsty, jakého je rodu. Nevěsta pravila, že je dcera Vukašina krále a sestra králeviče Marka a Andrije. Andriju i ji zarobili Turci, Mirče ji koupil, ale Markovi řekl, že ji splodil, aby ji dobře vdal. Když to Marko slyšel, pozdravil se se sestrou a zasnoubil ji se Zmaj-despotem Vukem. Nepohoda přestala a hned se vyjasnilo. Sem patří i píseň z okolí Terstu (iz Naše Sloge 6. 19—22), v níž Marko poznav v nevěstě své sestru praví:

Moli Boga mila sele moja,
Molmo Boga i Mariju divu,
Da ti nisam lišce obljubio,
Da se nije krvca pomišala".

V písni u Popoviće str. 30—45 připíná se látka naše ke Grujovi, synovi hajduka Novaka [1]).

B) K druhé řadě písní jihoslovanských sluší překrásná píseň *„Nahod Simeun"* u Vuka II. 14. 63—70. Starý mnich vyšel si časně ráno k Dunaji, na břehu spatřil olověnou skříň a domnívaje se, že jsou v ní peníze, vzal ji do svého kláštera. Našel v ní pachole sedmidenní a pokřtil je jménem Nahod Simeun. Krmil dítě medem i cukrem; když mu bylo rok, bylo jako jiné tříleté, a když mu bylo 12 let, bylo jako jiné 20leté. V učení tak prospívalo, že nejen všecky žáky předstihlo, ano vyrovnalo se i igumenu. Kdysi v neděli hráli si klášterní žáci, a nad všecky vynikal Simeun v skoku a metání kamení. Rozhněvaní žáci vyčítali mu, že je nalezencem nemajícím ani rodu ani plemene. Smutně odešel Simeun do své cely a ronil hořké slzy. Igumena, který k němu přišel, žádal, aby mu dal svého koně, že pojede do bílého světa hledat svého rodu; nesplní-li jeho žádost, skočí prý do Dunaje. Igumen, který miloval Simeuna jako svého syna, dal mu pěkný oděv, tisíc dukátů, svého koně a vypravil ho do bílého světa. Devět let bloudil Simeun světem hledaje svého rodu, ale nenašel ho; desátý rok si umínil, že vrátí se do svého kláštera. Když jel okolo Budimského hradu, uviděla ho Budimská králice; zalíbil se jí urostlý jinoch, sličný

---

[1]) Verse v Dragačevci 1871. č. 2 nebyla mi po ruce.

jako dívka, i poslala svou otrokyni, aby ho pozvala do hradu. Simeun obrátil koně do hradu, kdež ho králová skvěle pohostila. Zmámen jsa vínem neodolal její lásce. Ráno vystřízlivěv nedal si brániti, sedl na kůň a odejel. Na cestě si vzpomněl, že nechal v hradu sv. evangelium, a vrátil se pro ně. Králice čtouc sv. evangelium ronila slzy a oznámila mu, že jest její syn a že zhřešil s vlastní matkou. Simeun plačky vzal sv. evangelium, políbil matce ruku, vyšvihl se na koně a jel do svého kláštera. Igumen přivítal ho srdečně, a Simeun žaloval mu své neštěstí. Igumen otevřel vězení, kde stála voda po kolena a ve vodě zmije a štíři, zavřel tam Simeuna a vrhnuv klíče do Dunaje řekl:

»Кад изишли кључи из Дунава,
Симеун се грија опростио.«

Prošlo 9 let; když nastal rok desátý, vylovili rybáři rybu a v ní našli klíče. Igumen vida to vzal klíče, otevřel vězení a hle: ve vězení nebylo vody ani zmijí ni štírů, slunce jasně tam zářilo a za stolem zlatým seděl Simeun drže v rukou evangelium. Ve variantu u Vuka II. 15. 70—75 nalézáme některé jiné podrobnosti. Začátek změněn je takto. Car v městě Janji vychovává dívku mladou,

Не рани је, да је другом даје,
Већ је рани, да је за се узме.
Царе оће, а девојка не ће . . .

Car jí mocí přinutí, a ona za tři léta porodí mu pachole, které matka zalije do olověné skříně vloživši tam listy i košile a vhodí na siné moře. Dítě najde patriarch Sáva a odnese je do kostela Vilendara, kde je pokřtí. Když dítě povyrostlo, oznámí mu patriarch Sáva, kde byl nalezen, a vyšle ho hledat svého otce. Simeun přijde na své cestě do hradu Janje, kde právě pochovali cara. O vdovu carici ucházejí se dvořané i vezirové; ona rozhodne tomu z nich podati ruku, kdo chytí pozlacené jablko, jež shodí s bílého valu. Jablko to chytí Naod-Simeun a stane se manželem carové. Po třech nedělích, kdy Simeun odjel na lov, carová najde v posteli listy i košile Simeunovy a pozná s hrůzou, že to její syn; Simeun zvěděv to, odjede plačky do kláštera a prosí patriarcha Sávu za rozhřešení. Ten zvěděv jeho hřích, zavře ho do vězení a vrhne klíče do moře se slovy:

»Када кључи из мора изађу,
Онда ћеш се греха опростити.«

Za 30 let přinesou rybáři rybu se zlatými šupinami darem Sávovi, který najde v jejích vnitřnostech klíč a vzpomněv si na Simeuna otevře vězení.

Ал' се онде Сима преставио,
Преставио, и посветио се.

Pochovají ho jako světce ve Vilendarské církvi.

Není pochyby, že srbská píseň o Nahodu Simeunovi zakládá se na knižném podání, které zachovalo se v bulharské a srbské literatuře. Vl. Lamanskij našel bulharský text v Lublaňské bibliotece pod č. 21 „Liber nova bulgarica dialecto scriptus continet homilias inter memorabiliores referendus“ a otiskl jej do slova v Ж. М. Н. П. CXLIV.

112—114 [1]). Stručný obsah jeho jest tento. Dvě děti cara Anthona Kesarijského zůstaly bez otce a matky, a žily pospolu. Narodil se jim syn, kterého vhodily v skříňce, do níž vložily list, do moře. Bratr zemřel a sestra po něm carovala. Dítě vyplovalo v zemi Irodské a vychováno bylo mnichem Ermolajem. Později vrátil se do své vlasti, zasnoubil se bezděky se svou matkou a stal se carem Kesarijským. Jmenoval se Pavel. Když žádal od svého pěstouna Ermolaje požehnání, dostal od něho list, který ležel v skříňce. Pavel v Kesarii přečetl list a poznal, že snoubil se s vlastní matkou; prolévaje slzy zavřel se ve svém pokoji. Žena tázala se ho po příčině, a on jí vše řekl. Pavel odešel na pokání k Janu Zlatoústému, který ho vyloučil na jeden ostrov, přikoval ho řetězy na mramorový sloup a klíče vrhl do moře. Po 21 letech našli v rybě klíče. Svatý Jan vyhledal Pavla a viděl, že září jako slunce a z líce mu balsam kane. — Legenda tato známa byla i Srbům, neboť St. Novaković našel ji v rukopise srbské učené společnosti v Bělehradě pod č. 147 a otiskl ji v Arch. XI. 324—326; srbská verse oplývá russismy a jen maličko odchyluje se od bulharské [2]). Avšak prosaická legenda zmíněná byla nejen pramenem písně o Nahodovi, nýbrž po mém mínění i původem písní skupiny první, v nichž naráží se na incest mezi bratrem a sestrou. Některé bulharské písně souhlasí s prosaickou legendou; bratr se sestrou zhřeší, hřích jejich jest však tím zmírněn, že se neznají (verse *b*). V jiných písních osnova úplně je změněna a to snad vlivem názorův o posvátném poměru mezi bratrem a sestrou. Změna jest dvojího druhu: bratr přesvědčí se o hříšnosti své žádosti a nepojme sestry své za ženu (verse *a*) nebo bratr pozná ještě před sňatkem svou sestru a upustí od své žádosti (verse *c*). — K písni o caru Štěpánovi (Vuk II. 27) třeba přičiniti několik poznámek. Původní osnova její protkána je živly jinorodými; především působilo na její skladbu rozšířené podání skazkové o otci, který chce si vzíti dceru svou za ženu. Jako car Štěpán dlouho marně v cizích zemích hledá si nevěsty, až konečně zalíbí se mu vlastní sestra, tak v báchorkách zmíněných otec po dlouhém hledání, zachovávaje při tom ovšem poslední vůli své umírající ženy, chce si vzíti svou dceru. Sestra ukládá bratrovi rozmanité těžké úkoly, jichž vykonání má býti podmínkou svolení, čímž ho chce od úmyslu jeho odvrátiti; dcera v mnohých pohádkách zmíněných žádá rovněž od otce věcí těžko splnitelných, aby se ho zbavila, ale otec vše po její vůli vykoná, tak že je nucena utéci [3]). V báchorce řecké tohoto druhu (Hahn I. č. 27. II. str. 224—227)

---

[1]) Znovu otištěn Dragomanovem v Сбор. Мин. VI. 300—304, polsky Grabowským ve Wisle VI. 277—281 a německy Schiefnerem a Köhlerem v Germanii XV. 288 a d.

[2]) Srv. *Grabowski* ve Wisle VI. 281—283.

[3]) Srv. *Grimm* I. 65; *Mikuličić* str. 23—28; *Krausz* II. 138. 339—345; *Valjavec* 12. 44—47 a Kres IV. 25; *Strohal* 80. 247—250; *Romanov* I. 3. str. 492—295, 64. 304—307; *Schleicher* str. 10; *Weryho* 2. 13—16; *Sébillot* II. 40. 218—223; v některých pohádkách místo otce jmenuje se bratr jako na př. u *Chudjakova* II. 55, III. 83 (úkoly však scházejí). Viz bibliografii od *R. Köhlera* v Orient u. Occident II. 294—296, ke Gonzenbach II. str. 229 a v Arch. f. slav. Phil. II. 634—635, *Cosquina* I. 273—280 a *V Tille* v List. fil. XV. 378—379.

dcera žádá jako v písních jihoslovanských sestra, aby ve věci jejich rozhodl biskup, zdali sňatek takový dovolen, a ten napolo přisvědčí. Kromě toho mělo na naši píseň vliv podání o caru Konstantinovi, o němž u Vuka II. 19. 89—93 takto se vypravuje. Car Konstantin sezval vládyky, patriarchy, kaluděry a žáky na hody a tázal se jich, jak má očistiti se z hříchu, neboť vztáhl ruku na svého roditele. Vládykové a patriarši žádali, aby za pokání dal každému z nich drahocennou korunu, kaluděři chtěli, aby založil pro ně klášter a nadal jej hojně, avšak mladý žáček samouček odpověděl, aby car vystavěl si z louče chyši, natřel ji lojem i smolou, zavřel se do ní a dal ji zapáliti. Zůstane-li v ní zdráv a živ, bude hříchu zbaven. Car Konstantin se rozhněval, dal vystavěti takovou chyši, ale zavřel do ní žáčka. Hořela od večera do rána. Ráno car šel se podívat k chyši a viděl, že lehla popelem, a v popelu spatřil živého žáčka, jak drží svatý žaltář a pobožně se modlí. Podivil se car a kázal vystavěti novou chyši, do níž se zavřel. Hořela od večera do rána. Ráno našel žáček v popelu jejím jen carovu ruku očištěnou z všeho hříchu. Jak Veselovskij (Южно-рус. былины II. 299—304) poznamenává, píseň tato obsahuje historické vzpomínky, a Konstantinem míní se tu Konstantin Kopronymos, obrazoborec, po jehož vůli cařihradský obrazoborný sněm r. 754 se usnášel k jeho libosti tak jako vládykové, patriarši a kaluděři v písni srbské, a který dle Theofana za živa byl spálen. Na blízkou souvislost písně o Štěpánovi a zmíněné písně o Konstantinovi zdá se ukazovati variant srb. písně o lásce bratra k sestře *v srbském Letopise 1847. IV. 106*, kdež místo cara Štěpána a sestry jeho Roksandy (Marije, Kandosie) jmenuje se car Konstantin a sestra jeho Jelena.

Také v tom snášejí se přední badatelé, že prosaické legendy jihoslovanské o incestu zakládají se na nějakém dosud neznámém textu byzantsko-řeckém církevního původu. Avšak o povstání pověstí tohoto druhu různí se mínění; kdežto většina učených původ jejich spatřuje v klassických bájích o Oidipovi, Telefosovi a p., popírá Seelisch souvislost jejich s Oidipovou bájí a snaží se dokázati, že povstaly teprve v XI. st., v němž byly dány všecky podmínky, z nichž se mohly vyvinouti; neboť století ono přeplněno je hojnými spory o incestech, o vdavkách v nedovolených stupních, o smíšených poměrech pokrevních, k čemuž přidružily se některé živly z písma svatého (o vysazení Mojžíše) a z legend (o klíči v břiše ryby) a p. Než mínění Seelischovu na odpor je zvláště obdobná legenda koptská, kterou vydal Amélineau [1]), jenž klade původ její od IV. do VII. st. Do podrobna probírá celou otázku naši M. Dragomanov v článku citovaném; odkazujíce v jednotlivostech k pěkné této studii, vytkneme stručně hlavní body ve vývoji legend o incestu, zvláště pokud se literatur slovanských dotýče. Především nelze pochybovati, že původní motiv jejich sluší hledati v bájích klassických, zejména o Oidipovi. Na základě těchto bájí, které již v starověku budily mravní úžas, povstala nějaká legenda byzantská,

[1]) Contes et romans de l'Égypte chrétienne I. 165—189; bulharský překlad podává Dragomanov l. c. str. 249—255, polský obsah Grabowski l. c. 288 - 289.

nyní neznámá, která se stala zdrojem všech podobných látek v literatuře i v ústní tradici evropské. Záhy ohavný hřích incestu spojen byl s hříšníkem po názoru křesťanském největším s Jidášem. Za nejstarší versi legendy o Jidášovi pokládati možno latinskou historii o Jidášovi, která známa je ve dvou redakcích, starší prosaické a mladší veršované [1]). V XIII. st. pojal ji Jakub de Voragine v známý sborník „Legenda aurea“, který překládán byl do různých řečí evropských [2]). Ze slovanských versí patří sem legenda staroslověnská v rukopise z XVIII. st., ruská vydaná Kostomarovem a česká prosaická v Passionalu dle Jakuba de Voragine a veršovaná z poč. XIV. st. ve dvou zlomcích Drkolenském a musejním, jejíž přímý pramen dosud není na jisto postaven [3]). Zachovala se také v ústní tradici české a slovinské [4]).

Legenda o incestu rozšířena byla znenáhla novým motivem *o pokání velikého hříšníka*, obecně v Evropě rozšířeným [5]). Nešťastný syn, který otce svého zabil a matku za ženu pojal, sluje Ondřej (Andrej); poznav velikost svého hříchu podrobuje se pokání téměř nadlidskému, a Bůh smiluje se nad ním. Patří sem legenda ruská z XVII. st. (Памятники стар. рус. литературы изд. Кушелева-Безбородко II. 415—417). Jak Veselovskij (Ж. М. Н. II. 1885. č. 239 str. 231 až 237) dokázal, měl jméno Andrej původně biskup kretský, který hříšníku pokání uložil, a teprve později jméno jeho přešlo na hříšníka samého. Dále sem patří legenda ukrajinská (Dragomanov razskazy N. 29. 130—131), maloruská (Trudy I. 182—183, Dragomanov razskazy 30. 132—133), haličská (Dragomanov v Сбор. Мин. VI. 287) a finská (Ermans Archiv für wissenschaftliche Kunde v. Russland 1858. XVII. 14—20, Schreck úvod str. XXV).

Osnova legend o hříšníku, který zabil svého otce a oženil se s matkou, rozšiřována byla ještě dále; aby se poněkud těžké jeho provinění zmírnilo a vysvětlilo, přibájeno bylo, že byl plodem hříšné lásky mezi bratrem a sestrou, při tom však otcevražda vynechána. Za nejstarší nám dosud známou versi příběhu tohoto pokládati možno legendu koptskou. Původ její sotva asi hledati jest v západoevropských legendách

---

[1]) Vydal ji *F. J. Mone* v Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit 1838 str. 532—535, *Du Méril*, Poésies populaires latines du moyen âge str. 326—330 a *Douhet*, Dictionnaire des légendes du Christianismus 714 a d.

[2]) Srv. *W. Creizenach*, Judas Ischarioth in Legende und Sage des Mittelalters (H. Pauls u W. Braunes Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 1876. II. 177—207); *Helbing Fr.*, Judas Ischarioth in Legende, Sage und Dichtung. Allgemein. Lit. Correspondenz II. 6. 7 (1878); Dragomanov l c. VI. 247—248.

[3]) Srv. Hanka v Č. Č. Mus. III. 56—63, Výbor z literatury české I. 169 - 174, Listy filol. a paed. 1878, příloha str. 19—22, A. Patera v Č. Č. Mus. 1888. 86—100; V. Nebeský v Č. Č. Mus. 1847. I. 11—12; Fejfalik, Studien zur Geschichte der altböhm. Literatur VII. v Sitzungsber. d. k. Akademie in Wien, phil.-hist. Cl. XXXVII. 86 a d.; J. Polívka, Drobné příspěvky lit.-historické. V Praze 1891. str. 100.

[4]) *J. Svátek*, Pražské pověsti a legendy str. 136—137; J. Fonovski v Kresu II. 140; místo Jidáše jmenuje se sv. Matěj v slovinské versi neúplné v Lubljan. Zvonu II. 536.

[5]) Viz bibliografii u Veselovského, Разысканія X (Сбор. акад. XXXII. str. 379. l et passim), J. Polívka, Drobné příspěvky lit.-hist. 72 a d. 103 a d. J. Karłowicz ve Wisłe II. 804, III. 102. 300. 602. 881.

o Řehořovi, nýbrž na východě v literatuře byzantské. Na řecké versi zakládá se, jak výše podotčeno, legenda bulharská a srbská o Pavlu Kesarijském a písně jihoslovanské vlivem jejich vzniklé [1]). Zdá se, že původní řecká legenda přeložena byla do latiny a zkrácené její zpracování vešlo ve sborník „Gesta Romanorum“; z nezkrácené latinské legendy odvozuje se francouzská báseň, dle níž složen byl starofrancouzský roman „Vie du pape Grégoire le Grand“ vydaný V. Luzarchem (Tours 1857). Francouzské spracování bylo původem staroanglické básně, a Hartmann v. Aue složil podle něho svou báseň „Gregorius auf dem Steine“, na níž zakládá se zase legenda švédská dle prosaického vzdělání německého pořízená. Ozvuky těchto knižních předloh jeví se v hojné ústní tradici západoevropské o Řehořovi [2]). Na versi v Gestách Romanorum založeny jsou polské legendy ústní (Zbiór VII. 9—10 N. 70, XIII. 104—106, Lud XVII. 197—198 N. 10) [3]) a ruské podání v novgorodském rukopise z XVII. v. uveřejněné Kostomarovem (srv. Памятники старинной рус. лит. изд. Кушелева-Безбородко II. 418—424) [4]). O písních maloruských obsahujících thema o incestu promluvíme až při epice maloruské.

2. *Píseň o obětování vlastního dítěte.* V písni u Vuka II. 3. 7—10 vypravuje se. Ďakon Štěpán vstal v neděli časně ráno, nešel však do kostela, nýbrž odebral se do pole a sel zlatou pšenku. Dva poutníci staří přišli k němu a divili se, proč v neděli boží není v kostele, a seje pšenici; i ptali se ho, zdali je nějakou nehodou stížen, či se na rozumu pomátl, či se poturčil. Ďakon Štěpán odpověděl, že doma živí devět němých a devět slepých, a proto prý i v neděli pracovati musí doufaje, že Bůh nebeský odpustí mu tento hřích. Poutníci odešli do jeho dvora a zastihli jeho ženu, jak z pšenice mele bílou mouku. Na otázku jejich, proč nejde raději v neděli do kostela, odpověděla totéž jako její manžel. Poutníci žádali, aby dokázala své milosrdí a dovolila, by směli zařezat jediné její pacholátko v kolébce, pokropiti krví jeho dvorec a uzdraviti takto němé i slepé. Žena Štěpánova se zarazila a rozvažovala, co má činiti; konečně se rozhodla a poutníkům dítě své vydala. Poutníci je zařezali, pokropili krví dvorec, uzdravili němé i slepé a odešli. Žena Štěpánova pohledla smutně do kolébky a viděla, že dítě její žije a na ni se usmívá. Dítě promluvilo, že poutníci byli dva boží andělé. V shodné písni hercegovské (Vuk herc. 323 316—317) přijdou dva andělé jako žebráci k ďakonovi Todorovi, který žne v neděli pšenici, a k jeho ženě, která mísí na chléb. Poslavše ženu Todorovu ven, aby se podívala, jak bouře ničí pšenici Todorovu, zabijí dítě její v kolébce a krví jeho uzdraví slepé a němé. Když žena To-

---

[1]) V Сбор. Кавказ. IX. str. 184—189 vytištěno je armenské podání připomínající legendu bulharskou.

[2]) Podrobnou bibliografii viz u *Dragomanova* l. c. VI. 256—279, srv. Liebrecht Germania XXIX. 355.

[3]) Srv. *J. Bystroń*, Polskie podanie ludowe spokrewnione ze średniewieczną legendą o swiątym Grzegorzu ve Wisłe II. 762-766.

[4]) *Tichonravov* oznamuje (Этнограф Обозр. 1890. N. 1. str. 22), že má jiný ruský rukopis XVIII. v. obsahující život sv. Řehoře. — *Dobrovolského* Смоленскій этногр. сборникъ (С. Петерб. 1891), kdež nalézají se 4 pověsti na thema o Oidipovi, nebyl mi po ruce.

dorova se vrátila, našla dítě v kolébce živé se zlatýma rukama a slepé i němé uzdravené. — V písni u Krasiće 15. 84—88 dostává Todor list, aby připravil pro Krista večeři a upekl svého jediného syna. Todor poslechl, ale Kristus umyl pečeného synka vínem a oživil ho. S písní Vukovou č. 3. shoduje se nejvíce podání cikánské, které bylo bezpochyby ze Srbska přejato. Radulj Pišta pracoval o velikém hodu božím, kovaje podkovy a podkováky, kdežto ostatní lidé byli v kostele a modlili se s popem. Tu vyšel z lesa muž, který měl pět hlav, a ptal se, proč těžkou prací znesvěcuje svátek. Radulj odpověděl, že má doma patnáct dětí, sedm slepých, sedm hluchých a z nejmladšího že neví, co ještě bude. Muž s pěti hlavami pochválil ho a žehnal jeho práci. V též době žena Raduljova seděla ve své chatě na konci vesnice a dělala březová košťata, by je mohla v městě prodati. Muž s pěti hlavami přišel k ní a ptal se, proč v tak velký svátek pracuje. Odpověděla mu totéž jako Radulj. Muž s pěti hlavami ji pochválil a řekl, že jim pomůže a děti slepé i hluché uzdraví, obětuje-li své nejmladší dítě, aby je zabil. Ubohá žena plačíc svolila. Muž vzal z pasu nůž, dítě zabil, vyhodil oknem a zmizel. Když žena Raduljova hlasitě začala naříkat a bědovat, hluché děti volaly, že slyší svou malou sestřičku venku na silnici plakat. Děti slepé běžely ven a viděly sestřičku živou a zdravou na silnici ležeti. Vzaly ji a donesly matce, která se velice radovala, že všechny jsou uzdraveny (Wlislocki 31. 80—81).

Dragomanov, který látkou touto podrobněji se zabýval [1]), dokázal, že hojně jest rozšířena na západě i na východě. V Bulharsku vypravuje se toto. Jednou, když pán Bůh stvořil svět, chtěl také vidět, jak lidé v něm jsou živi. Proměniv se v starce s dlouhými bílými vousy, vzal do ruky hůl a šel do Bulharské země. Přišel do vesnice a v prvním stavení žádal za nocleh. Byl přívětivě přijat a pěkně pohoštěn. Ale stařec ničeho nechtěl jísti, a když hospodyně ven vyšla, řekl hospodáři: „Víš-li, jak bys mne mohl pohostit, jestliže chceš? Játť ledačeho nemohu jíst, ale chce mi se pečeného lidského masa. Zabí mi svého maličkého synáčka, pěkně jej omej a polož celého na pekáč a dej ho péci: ale chraň se, aby tebe neviděla tvá žena, sic by plakala." Hospodář vyplnil přání stařečkovo, dítě zabil a vložil do peci. Za chvíli stařec poslal hospodáře, aby se podíval, zdali je už pečeno. Sedlák otevřel pec a divem všecek strnul: celá pec i celé stavení zářilo světlostí tohoto dítěte; pekáč i dítě proměnilo se v zlato a svítilo jako slunce. Dítě sedělo na pekáči již jako veliké pachole, krásné, zdravé i veselé. Stařeček pochválil jeho pohostinství a řekl: „Pro vaše dobré srdce budete mít hojnou úrodu na poli i v dobytku, a požehnání i pokoj dá Hospodin dětem vašim i vnoučatům vašim; a vás vezme k sobě i pohostí vás u věčném příbytku svém." Po té zmizel (Erben báje 14. 31 až 33 poh. 207—209) [2]). V maloruské legendě z gub. Kievské se vypra-

---

[1]) Славянскитѣ сказания за пожертвувание собственно дѣте. Сбор. Мин. I. 65—69.

[2]) Podobné varianty bulharské uvádí Šapkarev, Сборникъ отъ народни старини III. N. 22. 18—22, N. 24. 22—24, N. 69. 123—124; jiný ještě variant nalézá se v Сбор. Мин. I. (3) str. 116—118. Rodiče zabijí dítě své proto, aby uzdravil se nemocný stařec, v kterého Bůh se proměnil. Dítě ožije, Bůh jim žehná.

vuje o třech bratřích, kteří pomocí Boha přestrojeného v starce zbohatli. Po čase Bůh proměniv se v žebráka šel zkoumat jejich dobročinnost. První dva bratří bez almužny ho vyhnali, začež přišli o svůj majetek. Třetí bratr, ač byl nejchudší, žebráka laskavě přivítal a pohostil. Žena jeho přinesla mu čistou košili a vidouc, že je poset ranami, ptala se ho, zdali možno ho uzdravit. On jí odvětil: »Отто, якъ бы тую дытынку, що седыть на полу, положить на сковороду, та поставить въ пічъ, то вона-бъ припеклася и тимъ саломъ змазатця, то тодібъ кузкы у мене не булобъ; а то вона мене неділь черезъ дві на смерть заисть.« Žena poradila se s mužem a s jeho svolením vytopila pec, posadila dítě na pekáč a vložila do peci. Za chvíli podívala se do peci a spatřila dítě živé, jak hraje si s dukáty. Děd jí pravil: »Це вамъ, дітки, Богъ давъ такъ за те, що вы бідныхъ не забуваете; а ваши браты погоріли зо всімъ своімъ добромъ и худобою.« Děd pak zmizel (Trudy II. N. 94. 355—357). Také v staroruském rukopise z XVI. st. vypravuje se o uzdravení nemocného starce krví zabitého dítěte, které potom oživne [1]). S uvedenými tradicemi shodují se ještě legendy bretoňské o sv. Tuinovi a zbohatlém pastýři [2]).

K jiné skupině téhož themata patří legenda ukrajinská, v níž se vypravuje, jak P. Maria s Ježíškem na útěku před Herodem přišla k matce jedné do chyše, kde spalo dítě v kolébce. P. Maria vzala dítě z kolébky, vrhla je do peci a Ježíška položila na jeho místo. Potom žádala matky, aby, až přijdou žoldnéři Herodovi, řekla, že dítě v kolébce jest její. Matka vyplnila její žádost, a Herod odešel s prázdným. Po jeho odchodu P. Maria otevřela pec a vytáhla z peci dítě milosrdné matky, které bylo živo a zdrávo. Nazvali je car Paparim [3]). Podobného obsahu jsou hojné písně velkoruské, které uvádí Bezsonov [4]). Konečně zachovalo se podání o obětování vlastního dítěte ve prospěch věrného přítele neb sluhy v četných pohádkách evropských [5]).

II.

Písně o junácích doby předkosovské.

A) Písně o Nemanjićích a Vukašinovi.

Písní, které opěvují události z doby před bitvou kosovskou, zachovalo se málo, podobá se však pravdě, že jich bylo dříve mnohem více. Katastrofa kosovská a další historické děje, které národ srbský ve hloubi duše rozechvěly a národním životem jeho mocně otřásly, byly asi hlavní příčinou, že národ starší příběhy až na některé zbytky zapomněl. V písních zachovaných vzpomíná se především *Štěpán*

---

[1]) *Kostomarov*, Памятники стар. рус. литер. I. 117—118.

[2]) *Luzel*, Légendes chrétiennes de la Basse-Bretagne. Paris 1881. II. 64—81, 11—17.

[3]) Харьковскій сборникъ 1888 cit. u Dragomanova l. c. str. 68 - 69.

[4]) Калѣки перехожіе 1883. IV. str. 117—142.

[5]) *Dragomanov* l. c.; *V. Tille*, Listy fil. XV. 377; *Strohal* 26. 127—133.

Nemanja, který, jak z historie známo, postavil mnoho klášterův a zejména obnovil slavný klášter Chilendar na Athose, kde také zemřel r. 1200. Tyto jeho zásluhy velebí se v písni u Vuka II. č. 23 a 24. Že by tyto písně byly jen reflexem známé písně o založení Ravanice, a že tedy jména Štěpána a sv. Sávy teprve později v ně byla vložena, jak Novaković tvrdí (Arch. III. 424), nezdá se býti věrohodným; o Štěpánovi jest známo, že mnohé kláštery založil, a lid tento zbožný čin jeho v písních velebil, přikládaje mu ovšem také založení mnohých kostelův a klášterů, které byly původu docela jiného.

Syn Štěpána Nemanje, jmenovaný právě *Sáva* (původně *Radko*), stal se prvním arcibiskupem srbským (r. 1219) a připočten byl k srbským svatým. Ve sbírce Petran. II. 10. 87—93 nalézá se národní píseň rázu legendového, v níž se pěje, jak sv. Sáva stal se mnichem. Car Simeun (správně Štěpán) chtěl zasnoubiti svého syna Sávu Nemanjiće s Ćurdjinou dívkou. Sáva však nechtěl se oženiti, maje v úmyslu vstoupiti jako mnich do kláštera Filindara. Car proklínal svého syna a chtěl ho zahubiti. Avšak nevěsta přemluvila Sávu, aby se s ní oženil, ve svatební noc se s ní pobratřil a odešel do kláštera. Sáva jí uposlechl. Když po devíti letech Ćurdjinka s tchánem Sávu v klášteře navštívila, objali se oba a zemřeli. Také Vuk v předmluvě str. XXXVII. k prvnímu dílu Lipského vydání (1824) vypravuje, že slyšel píseň o sňatku sv. Sávy; otec chtěl ho mocí oženiti a opatřil mu již nevěstu. Ale Sáva utekl do kláštera. Konečně naráží se na to také v písni u Milutinoviće str. 131. 77. Jak v úvodě bylo řečeno, dle svědectví Domentianova (z XII.—XIII. st.) skládány byly hned po odchodu sv. Sávy do kláštera písně, v nichž se útěk jeho opěvoval. Zdá se tedy, že zachované písně jsou velmi staré [1]).

Památka krále *Štěpána Uroše III. Dečanského* (1321—1335) zachovala se v písních u Petranoviće II. 11. 94—96 a u Gilьferdinga (Собр. Соч. III. 108—111), kdež se líčí založení kláštera Dečanského Štěpánem, podobně jako v jiných písních založení Ravanice Lazarem. Novaković případně se domnívá, že písně o založení kláštera Dečanského vyvinuly se teprve na základě písní o postavení Ravanice, a že skladatel jejich, bezpochyby nějaký mnich kláštera Dečanského, znal nejen písně o založení Ravanice, nýbrž byl i literně vzdělán, což z obsahu uvedených písní možno poznati (Arch. III. 420—424. 462). — Kromě toho líčí se smrt krále Dečanského v písni u Petran. II. 13. 107—116. Avšak ani tento motiv nezdá se býti historický, neboť spojuje se také s jinými junáky doby pozdější; dle písně u Petran. II. 18. 172.—177 byl to Vuk Branković, jenž hleděl popuditi cara Lazara, aby dal oběsiti Miloše Obiliće. Lazar, přesvědčiv se však, že Miloš svými šlechetnými skutky zjednal si všudy přátele, daroval mu život. V písni u Vuka II. 68. 410—417 vypravuje se totéž o Markovi kraleviči.

Narození *Štěpána Dušana Silného* (1336—1355) líčí píseň u Petran. III. 8. Žena Štěpána Dečanského měla divný sen a vy-

---

[1]) Srv. *St. Novaković* v Arch. f. slav. Phil. IV. 317 a 323 = Отаџбина IV 1880.

pravovala jej svému muži, aby jej vyložil. On jí odpověděl, že porodí velkého junáka, který slavně bude kralovati nad Srbskem, Bosnou i Hercegovinou. Brzy potom žena jeho porodila syna, kterého pokřtili Dušan Stevan. Synek zdárně prospíval; již v sedmi letech uměl čísti a chtěl věděti, jaká má otec města v Bosně a Hercegovině. Otec ho zhurta odbyl, řka, aby sečkal, až přijde čas jeho junáctva. — Narození Dušanovo vylíčeno tu básnicky; jest to obecně známý epický motiv o narození velikého junáka, který v uvedené písni srbské připojen volně k caru Dušanovi Silnému. Zachovaly se však jiné písně, které obsahují památku na skutečnou historickou událost z této doby. V písních u Vuka II. 31. 168—180 a u Petran. III. č. 9 připomíná se totiž známý boj srbskobulharský u Velbužda (Kjustendila v Bulharsku r. 1330), kterým Bulharsko uvedeno bylo pod srbskou nadvládu. Píseň Vukova vypravuje toto: Silný car srbský Stjevan píše z Prizrena banu Milutinovi na Požegu, aby vybral hrdiny a táhl mu na pomoc, ježto chce bojovati s Mijajlem, králem bulharským. Ban, rozloučiv se se svou ženou Ikonijí a poručiv jí malé syny, sestru Jelici a celé hospodářství, táhl do Prizrena; v pohoří Goleši dostihl cara. Na Labi, vodě chladné, setkala se vojska, zápasila spolu tři dni; čtvrtý den konečně car Stjepan srubl králi bulharskému hlavu a porobil silné jeho vojsko.

А он сједе у земљу Бугарску,
И умири земљу Бугарију.

Trávil tam tři léta a s ním ban Milutin. Banova žena již po prvém roce vzkázala Dukovi Hercegovci, aby se s ní oženil, ježto prý ban zahynul v Bulharsku. Duk Hercegovec přišel, a banice, sebravši všecko bohactví a vzavši syny i sestru banovu Jelici v porobu, odešla s Dukem do Hercegoviny. Ban Milutin, dověděv se toho, žádal cara za propuštění. Car dal mu Bosnu v držení a vypravil ho na cestu. Doma ban našel všecko spustošeno a prázdno, toliko chorý sluha Milovan potvrdil mu nevěru ženinu. Ban vydal se do Hercegoviny a vida, jak Duk s Ikonijí syny jeho a sestru trýzní, srazil Duka buzdovanem s koně a usekl mu hlavu. Ikoniji obalil plátnem, polil olejem a dehtem, a nedbaje proseb jejích spálil. S velikou kořistí vrátil se do města Maglaje v nové banovině od cara darované, kde šťastně žil. — Mnohem obšírněji líčí se onen boj u Petranoviće. Král Štěpán (Dečanský) pozve si všecky junáky srbské a táže se jich, co asi znamená nedávné zatmění slunce. Tu donese mu listonoš psaní od dcery jeho Jelisavky, provdané za bulharského krále Michala, která mu oznamuje, že muž její uvěznil ji i s dítětem a vzal si jinou ženu, vdovu krále Andronika. To stane se příčinou boje mezi oběma králi. Štěpán po radě svého syna Dušana, který byl teprve dvanáctiletý, sebere vojsko a táhne proti Michalovi. V boji přemůže nejdříve vůdce srbský, vojvoda černohorský Kolušan, náčelníka vojska bulharského Šišmana-Jovana; potom král Michal zabije Kolušana. Vida to mladý Dušan, prosí otce za dovolení, aby směl bojovati, pustí se statečně do boje a porazí bulharského krále. Po té osvobodí sestru svou Jelisavku z vězení a usmrtí vdovu krále Andronika, která krále bulharského svedla. Dušan zmocní se všech zemí Michalových:

Каравлашку и Карабогданску,
Сријем земљу и Молдованију,
Равну Босну и Херцеговину,
Сву Урумску и земљу Бугарску,
Од Бугарске пак до Дубровника.

Srovnáme-li obě písně, znamenáme, že v písni Petranovićově obráží se věrně boj mezi Srby a Bulhary u Kjustendila, kdežto v písni Vukově tato událost jest pouze rámcem, do něhož vloženo líčení o nevěře ženy banovy a trest její, látka to v písních jihoslovanských oblíbená. Ale ježto si těžko mysliti, že by mohl děj historický ze XIV. st. v podrobnostech tak věrně v písni prostonárodní se zachovati, proto odůvodněno jest mínění, že píseň Petranovićova složena byla teprve v XVII. neb XVIII. st. podle psaných zpráv historických, které událost onu stejně jako píseň líčí[1]).

Dušan Silný zemřel na výpravě proti Cařihradu r. 1346, a tělo jeho dopraveno bylo do Srbska, kdež pochováno v chrámě sv. Michala, který Dušan vystavěl na řece Bystřici nedaleko města Prizrena. O jeho smrti pěje píseň u Petran. III. č. 12, v níž se líčí, jak Dušan vypravil se na Cařihrad, ale na cestě umřel na „Davor-poli“. O jeho poslední vůli vypravuje píseň Vukova II. 33. 186—189. Když car Štěpán na smrt se roznemohl ve své městě Prizrenu, žena jeho Roksanda[2]) povolala přední šlechtice srbské, aby vyslechli poslední jeho vůli. Vida car všechny hrdiny srbské shromážděné kolem sebe, řekl králi Vukašinovi:

»Царуј, куме, за седам година,
Осме подај мојему Урошу.«

Vukašin se vymlouval nechtěje to přijmouti, avšak car nedbal jeho námitek a přikázal, že to jeho pevná vůle. Po té vypustil ducha. — Ve sbírce Milut. č. 156 jmenuje se místo cara Dušana car Milutin, který svěřuje vládu Vukašinovi, dokud syn jeho Uroš nedoroste. Vukašin vládl, až bylo Urošovi 16 let. Dorostlý Uroš žádá, aby mu Vukašin předal carství. Vukašin odevzdá mu sice vládu, ale ukládá o jeho bezživotí. Jednou na lovu, když Uroš žízní trápen jsa nahne se k vodě, aby se napil, udeří ho Vukašin tak prudce do hlavy, že mu mozek vyletí. Mrtvého Uroše pokryje listím a vrátí se do Prizrena. Sestra Vukašinova (= máť Urošova) najde mrtvolu Urošovu, a po jejím příkaze odnesena je do kláštera. Ve variantě u Petran. II. 17. 155—171 se vypravuje, že u nemocného cara Štěpána nebylo srbských vojvodů, toliko dva dobří junáci, s pravé strany protopop Nedjelko a s levé králevič Marko. Car chce odevzdati korunu a carství Markovi; ten však se vymlouvá, že by tím popudil na sebe otce Vukašina, strýce Gojka a Uglješu, trojici to junáků statečných. Car Štěpán neuznává jeho obav a přikazuje mu, aby 7 let říši spravoval, osmý pak rok aby šel s Jurošem na Kosovo a tam před celým národem vrhl korunu pod oblaky; koruna prý padne na hlavu Jurošovu na důkaz, že Juroš jest pravý car. Po smrti Štěpánově Marko spravoval carství; čtvrtý rok

---

[1]) Srv. Србскiй Лѣтописацъ изъ почетка XVI. столѣтiя. У Београду 1853 str. 47—48. Totéž mínění pronesl *Chalanskij* v Р. Ф. В. XXIX. str. 122.

[2]) Žena Dušanova slula Jelena, avšak jméno Roksanda jest oblíbeno v srb. poesii; srv. Maretić v Radu 97. 115. pozn. 2.

jeho správy zdvihli se tři Mrljavčevići a každý z nich chtěl býti carem. Marko však nedal se zastrašiti ani podplatiti, nýbrž pověděl pravdu, jak car Štěpán ustanovil. Vukašin rozhněvav se vytasil šavli a chtěl Markovi utíti hlavu. Ten však na Šarci svém ujel. Vukašin potom volal, aby přiveden byl Juroš na Kosovo, a rozhodlo se, komu patří carství. Osmý rok Marko přivedl Jurcše na Kosovo, Vukašin hodil třikráte korunu do výše, a po každé padla Jurošovi na hlavu. Vukašin klnul za to Markovi, ale Marko vrátil se spokojeně do Prizrena, kde mu matka Jurošova za spravedlivé hájení práv svého syna díky vzdávala. Marko s dovolením jejím a za přispění Nedjelka vedl správu země ještě 7 let a odevzdav ji potom pořádně Jurošovi, vrátil se do Prilipa. Vukašin vida, že Juroš je bez rádce, pozval ho na lov do Šare-planiny. Lovu účastnili se také Gojko a Uglješa. Ač Juroše postavili na nejnebezpečnější místo, nic zlého se mu nepřihodilo. Konečně zavedl ho Vukašin k jezeru, kde ho buzdovanem ubil a tělo vrhl do jezera. Dle písně Vukovy II. 34. 189—198 Marko rozhodne z „knih starostavných“ (= carostavných), že carství jest Urošovo, čímž popudí na sebe hněv Vukašina a ostatních Mrnjavčevićů. Avšak Uroš mu za to žehná. Ve variantu u Milut. č. 69 Marko podá korunu Urošovi, ostatní nápadníci trůnu Vukašin, vévoda Bogdan, Gojko Mrnjavčević se zvednou, aby zabili Marka i Uroše. Marko uchopí Uroše a uteče s ním do kostela, jehož vrata sama se zavrou. Vukašin udeří kopím do vrat, a z vrat vyprýští krev; Vukašin myslí, že probodl Marka, ale když pohledne oknem do kostela, spatří uvnitř Marka i Uroše živé. I klne Markovi:

»Чујеш ли ме, мио сине Марко.
Да би Бог дô и Богородица,
Возда био туђа придворица!«

V písni bulharské (Сбор. Мин. II. 120—121), v níž původní osnova zapomenuta, Volkašin rozhněval se na Marka, ježto se honosil, že je větší junák než otec. Volkašin chtěl Marka šavlí ubiti, ale ten skryl se v kostele sv. Archanděla, který právě byl od nich vystavěn a posvěcen. Volkašin udeřil mečem do vrat, a z vrat vytryskla krev. V tom zjevil se anděl a vyčítal Volkašinovi, že neporanil Marka, nýbrž sv. Archanděla, z jehož noby vytryskla krev; i předpovídal Volkašinovi brzkou záhubu.

V uvedených písních zachovala se památka na regentství krále Vukašina, kterému za nedospělosti Urošovy svěřena od umírajícího Dušana Silného vláda [1]); jinak jest v nich málo historické pravdy. Především jest patrno, že jméno královiče Marka teprve později v písně bylo vloženo; oblíbený hrdina srbský, který dle mínění lidu ujímal se všech utiskovaných a obhajoval vždy práva a spravedlnosti, opěvován také jako ochránce slabého panovníka Uroše proti nenáviděnému Vukašinovi. Metání koruny pod oblaky jest motiv čistě epický a vypravuje se také v písni u Bogišiće č. 30 o Matyášovi Korvinu, odkudž

[1]) Srv. Србскiй лѣтописацъ из почетка XVI. столѣтiя str. 54. Pokud na písně tyto mohlo působiti podání knižné, vykládá *Chalanskij* v Р. Ф. В. XXIX. 108 a d.

snad byl sem přejat; totéž platí o věštbě z knih carostavných. Ale největší křivda činí se králi Vukašinovi, který se líčí jako vrah syna Dušanova Uroše. Mínění, že Vukašin zabil Uroše, hlásalo se téměř obecně od 17. st. až do nejnovější doby, ačkoliv ve starších pramenech historických o násilné smrti Urošově není zmínky. Novějšími studiemi Il. Ruvarce, Lj. Kovačeviće a zvláště K. Jirečka dokázáno na základě diplomatických listin přesvědčivě, že král Vukašin padl v bitvě s Turky na řece Marici 26. září 1371, kdežto car Uroš zemřel teprve v prosinci téhož roku. Z nepřátelství, které panovalo mezi slabým carem Urošem a samozvaným králem Vukašinem, vybájila národní fantasie, že Vukašin ubil Uroše na lovu. Jest to velmi poučný doklad, že v národní poesii nesmí se spatřovati spolehlivý pramen dějinných událostí [1]. Co se líčení samého týká, znamenáme neobyčejnou shodu s Nibelungy, kde se líčí zabití Siegfrieda.

Zajímavé jsou dále některé písně, v nichž se opěvuje smrt krále Vukašina. Dle písně u Petraň. II. č. 17 Vukašin zahynul rukou svého sluhy Nikoly; podobnou zprávu zaznamenal Mavro Orbini „Il regno degli Slavi“ 1601 str. 277 a letopisec tronošský (Србскій лѣтописацъ изъ поч. XVI. стол. str. 60—61). U Bogišiće č. 35 vypravuje se totéž o králi uherském (Vladislavu I.), jejž sluha Nikola Tomanović na útěku s Kosova pole zabil. Zdá se, že s krále uherského ta pověst přenesena byla na Vukašina [2]. Jinak líčí se smrt Vukašinova v písních Vukových II. č. 57. 58. Dle písně č. 57 turecká dívka bílila na Marici plátno. Odpoledne se voda zakalila, přinášejíc koně, kalpaky a raněné junáky. Jeden z nich jí žádal, aby ho z řeky vytáhla. Když to učinila, prosil jí dále, aby poslala pro svého bratra Mustaf-agu, který by ho přijal do svého domu, až by se rány jeho zahojily. Zradný Mustaf vzal okovanou šavli junákovu a srubl mu hlavu. Později Marko poznal šavli otce svého Vukašina a uťal jí Mustafovi hlavu. Car turecký chtěl Marka potrestati, ale Marko se tak zlostně naň obořil, že car se ulekl a místo trestu Marka obdaroval. V písni č. 58 boj na Marici chybně zaměněn bitvou na Kosově. Po bitvě kosovské Turčín nějaký prodával drahocennou šavli. Marko se ho ptal, odkud ji má? Turčín vypravoval. Když zhynulo srbské carstvo a dva carové (Murat i Lazar) padli, šel prý napojit koně do řeky Sitnice a našel tam těžce raněného junáka, který ho prosil, aby ho neubíjel, že brzy duši vypustí. Turčín však bez slitování uťal mu hlavu a hodil ji do řeky. Drahocennou šavli junákovu si přivlastnil. Marko poznal, že to byl jeho otec a srubl Turčínu hlavu [3].

---

[1]) Nejdůležitější práce o tomto předmětu jsou: Хронолошка питања о времену битке на Марици, смрти краља Вукашина и смрти цара Уроша од И. Руварца v Годишници Николе Чупића III. 1879. 2 4 a d. У Београду 1879; Љ. Ковачевић, Краљ Вукашин није убио цара Уроша. У Београду 1886; *K. Jireček*, Srbský cář Uroš, král Vlkašin a Dubrovčané v Čas. Č. Mus. 1886. 1—26. 241—276; *Rački*, Boj na Kosovu v Radu 97. str. 20. Stanovisko starší obhajuje přes to *Panta Srećković*: Краљ Вукашин убио цара Уроша. Биоград 1881 a *Vl. Kačanovskij* v Radu 58. 199—213.

[2]) *As. Soerensen* se domnívá, že motiv tento přešel v poesii jihoslovanskou z Nibelungů o smrti Siegfrieda.

[3]) Jiný ještě variant nalézá se v Матици V. 391. V písni bulharské (Сбор. Мин. III. 98—99) přikládá se šavle ona bratru Markovu Andreašovi.

B) Bulharské písně o Janu Asěnovi a Janu Šišmanovi. Historické vzpomínky na domácí krále jsou v poesii bulharské velmi řídké, týkajíce se hlavně jen carů Jana Asěna a Jana Šišmana. V Sofijsku utkvěl v paměti lidu car Asěn (Jasen), a pověsti o něm lokalisovány v soutěskách Iskru pod jižním úpatím Vitoše, kde se nalézá několik hradišť a klášterů. Tam nad vsí Kokoljane ukazuje se pusté hradiště Urvič, kde se bránil proti Turkům [1]). V písni u Kačanovského 107. 214—215 se vypravuje, že car Jasen odešel do vsi pod Kukuljane a pil s vesničany víno. Prokletá jedna babice zavolala Turky, aby udeřili na jeho tvrz a rozbili ji, ježto car není doma. Turci přišli, zarobili cařici se sestrou Janinkou a synem carovým. Viděla je dívka ze vsi Pančareva a oznámila to carovi. Car sedl na kůň, dohonil Turky, pohubil je a osvobodil ženu, sestru i syna. Podobného obsahu jsou písně ve Сбор. Мин. II. 81, IV. 64, Наука 1881. VI. 495—502. V okolí Samokova zachovaly se hojné pověsti o posledním caru bulharském Šišmanovi. Na jihozápad od Samokova ukazuje se na vrchu, který vchod do Iskerských roklin ohrazuje se západní strany, hradiště *Šišmanovo kale* a místnost *Šišmanov grob*. Tam prý zahynul v boji s Turky poslední car bulharský Jan Šišman [2]). Ve fragmentu písně u Mil. 58. str. 78 zachovala se památka na boj Šišmanův s Turky na Sofijském poli u Samokova. K též události vztahuje se píseň u Kačan. 109. 218—219. Gedijan se právě ženil, když obdržel od cara Šišmana list, by spěchal mu na pomoc. Gedijan nechal sňatku a hned pospíchal na pole Sofijské k caru. Když tam došel, byla bitva s nepřítelem skončena, a Šišman vítězem. Car pochválil jeho horlivost a s hojnými dary poslal ho domů, aby dokončil svatbu. Totéž vypravuje se v písni u Kačan. 110. 219—220. Ve Сбор. Мин. I. 51—52 vydána byla píseň, v níž se líčí smrt cara Šišmana, a která upomíná na některé motivy srbských písní, z nichž jest bezpochyby také složena. S počátku vypravuje se sen Sofijské královice Enice, který muž její Jan Šišmanin tlumočí, že car Jan Šišman, syn jeho Michal Vasilič a oni oba zahynou. Po té přechází se na motiv známý ze srbské písně o Musićovi. Pak následuje vypravování připomínající písně o smrti Miloše Kobiliće. V písni vytištěné ve sborníku „Общъ Трудъ" III. 6. 73 líčí se smrt Jana Šišmana III. podobně jako smrt krále Vukašina u Petranoviće II. 17, krále uherského u Bogišiće 35, a cara Kostadina u Kačan. 19 (srv. Iliev 66. 89—90).

C) Bulharské písně o caru Konstantinovi. V poesii bulharské zachovaly se dále hojné vzpomínky na cara Kostadina. Pokud lze při tom na Konstantina bega bulharského a pokud na posledního cara byzantského Konstantina XII. mysliti, není snadno určiti; z obsahu písní samých lze uzavírati, že písně tyto vztahují se hlavně na pád říše byzantské a záhubu posledního cara byzantského Konstantina.

V písni u Bezsonova 57. 255—261, o níž vydavatel poznamenává, že obsahuje jak v jazyku tak v epickém skladě sledy vzdálené dřev-

---

[1]) Srv. *K. Jireček*, Cesty po Bulharsku str. 48—49; *Drinov* v Arch. VII. str. 110.
[2]) *Jireček*, Cesty po Bulharsku 484; Сбор. Мин. V. 177 a d.

nosti, vypravuje se toto: Car Konstantin, vládce nad křesťanstvem, vzhrdl, až bylo Bohu žalno [1]). Rozhoupalo se Černé moře i Bílé moře, a bilo v klášter sv. Nikoly. Přiletěl bílý holub, zatřásl pravým křídlem a vytřásl bílé písmo. Igumen četl je dva, tři dni, ale nemohl přečísti; i zavolal na pomoc popa Nikolu. Ten četl a proléval slzy, neboť v listě stálo:

»Турчянъ Стамболъ ште да привзѣме,
Турчянъ цара ште да привзѣме.«

Igumen vyhledal s Nikolou cara Konstantina v Balaklii v Cařihradě, kde se senatory jedl a pil. Když mu oznámili obsah listu, car nevěřil a řekl:

»Ако стане тъja риба отъ скарж-тж
Да си влѣзе у водж-тж
Тъj ште Стамболъ да привзѣме.«

Sotva to řekl, vrhla se svižná ryba z pánve do vody. Ulekl se car, vsedl na koně, připásal si šavli a odjel v boj s Turky. Tam ho ubili, a Turčín vešel do Stambola. Totéž thema obsahují písně: Сбор. Мин. II. 82—84, VII. 12, Milad. 63. 85—86, Iliev 105. 152—154, 110. 159—160, Kačanovskij 18. 82—83, 19. 84—87, variant z Rhodopa u Veselovského Juž. rus. byliny II. 269, Verković 284. 306, Пер. Спис. XII. 115—116. Dále třeba poznamenati, že motiv starých písní o pádu carství byzantského přenesen na události pozdější, zejména na vzetí Varny od Rusů; toho smyslu jest píseň u Bezsonova 58. 262—4 o caru Nikolovi, makedonská ze sbírky Pulevského vytištěná u Veselovského (Juž. rus. byliny II. 272—273) a variant u Ilieva 22. 40—41. V jiné řadě písní zjevuje *zlověstný sen* caru Konstantinovi pád jeho říše. Nejplněji se to jeví v písni vydané ve Сбор. Мин. II. č. 2. 129—130. Car Kostadin vypravoval matce svůj sen, který měl se soboty na neděli:

»Че паднало, маiчо, еснуну слонци,
Еснуну слонци, маiчо, в Чорну-море,
Месечинка, маiчо, на Власка земьа,
Дребнжни, маiчо, звезди на чорна земьа.
Ти сеташ ли са, разбираш ли са,
Каква е нáiа сóна, сона соньана?«

Matka mu vyložila sen v ten smysl, že slunce — on sám, měsíc — cařice, hvězdy — jeho vojsko. Sen pak znamená, že zahyne carstvo jeho a všichni dostanou se v porobu Turků. Car odvětil:

»Оi мале мале, оi стара мале,
Каiно са пико, маiчо, две пресни риби,
Две пресни риби, маiчо, на силен огань,
Кога си ми фрипнат, маiчо, в Чорну-море,
Тогав штат, маiчо, мене призьо
Турци царско везирско.«

---

[1]) Srv. Iliev 74. 102—103, kdež totéž vypravuje se o příčině pádu carství bulharského. Pýcha byla dle písní prostonárodních původem záhuby bohatýrů ruských, jak doloženo bude.

Sotva to dořekl, ryby se vymrskly a do moře se vrhly. Car odvětil matce:

»Истина i маiко, както викаш ти.«

Také tato verse četně jest zastoupena; ve variantu ve Сбор. Мин. II. 131—132 má sen zlověstný matka Kostadinova, u Kačan. 117. 235—236 cařice Helena, u Ilieva 139. 192—194 cařice Risana, u Milad. 62. 85 jmenuje se prostě cařice, u Kačan. 112. 222—226 královna Moglenská, ib. 175. 408—409 královna Milice, u Jastreb. 49—50 královna Budinská, v srbské písni u Bogišiće 28. 77—78 dívka Budinská a u Krasiće 32. 125 dívka Cetinská. Zmíniti se třeba ještě o bulharském podání o konci carství u Kačanovského č. 116. Když Turci začali útočiti na bulharské carství, car Kostadin a cařice Helena poslali dva junáky Marka králeviče a Relju z Pazaru proti Turkům. Junáci vyšli na Sofijské pole a sekali Turky; ale ze dvou polovicí povstali dva Turci. Vidouce, že jim Bůh nepomáhá, odešli k caru Kostadinovi a řekli mu to. Car odvětil: „Ка' излезна тиӥа рыбы из тава-та, тогаӥ че ми зема Турци царство!“ Ryby skutečně vylezly, a car poznal, že Turci odejmou mu vládu. Sedl na kůň a jel do boje, kdež ho Arapin ubil.

Jak výše poznamenáno, vztahují se uvedené písně většinou na pád říše byzantské a hrdinskou smrt posledního byzantského panovníka Konstantina XII, o čemž zachovaly se u Řeků mnohé písně; písně bulharské povstaly bezpochyby vlivem řeckých a mohou se za odraz jejich považovati. Uvedeme na doklad řeckou píseň u Passova 197. str. 147 o dobytí Cařihradu. Jeptiška jedna vaříc ryby uslyšela shůry hlas, aby od práce ustala, ježto Turci chtí města dobýti; ona však odvětí, že se to stane teprve tehdy, když ryby z pánve živé vyskočí. To se stane, a sultan vjede jako vítěz do města. Motiv o oživených rybách na důkaz nějakého proroctví a o ptáku přinášejícím zlověstnou zprávu jest sice obecně rozšířen [1]), avšak v tom spojení jako v písních bulharských přichází hlavně v poesii řecké [2]).

III.

Písně o boji na Kosově.

Málokterý národ zachoval v poesii národní obraz dávných osudů svých tak jasně a věrně jako národ srbský ve svých písních o osudném boji na Kosově poli na Vidov den r. 1389 [3]). Písně kruhu kosovského opěvují jednotlivé části a přední hrdiny boje kosovského, a vhodným

---

[1]) Srv. *Liebrecht*, Zur Volkskunde str. 179—180; *Veselovskij*, Разысканія III—IV. str. 32 pozn. 2; Южнорус. былины II. str. 261 pozn. 1; *Polívka*, Drobné příspěvky lit.-hist str. 110 a d.

[2]) *Veselovskij*, Южнорус. былины II. str. 261 a d.

[3]) O boji na Kosově pojednal nejlépe dosud akademik srbský *Fr. Rački*, „Boj na Kosovu. Uzroci i posljedice“ v Radu 97. 1—68.

chronologickým seřaděním jejich možno složiti celou epopeji kosovskou [1]).

Písně cyklu kosovského byly často již předmětem podrobných studií. Kromě dole citovaného spisu Pavićova jmenovati sluší články St. Novakoviće, M. Chalanského, T. Maretiće a Asma Soerensena [2]). Pavić snažil se dokázati, že o kosovském boji povstala v národě hned po samé události delší píseň, která fakt ten jako celek opěvovala. Za episody nebo fragmenty této původní „Lazarice" třeba po jeho zdání pokládati písně u Vuka II. čč. 45—47. 49. Na základě toho Pavić rekonstruoval původní epopeji kosovskou, která prý měla 1853 veršů. St. Novaković tomu na odpor dokazuje, že Srbové měli o kosovském boji až do nové doby toliko ojedinělé, samostatné písně o jednotlivých událostech, jaké se nám dodnes zachovaly, a že veliká kosovská píseň či Lazarice složena byla teprve v nové době z několika samostatných písní. S vývody Novakovićovými projevuje souhlas Chalanskij, tvrdě, že kosovské písně vznikly samostatně, nezávisle jedna od druhé, a že každá z nich tvoří úplný celek a rozvinuje samostatný motiv. Konečně i T. Maretić odporuje mínění Pavićovu o existenci původní jednotné písně kosovské, dokazuje však, že v XV. st. byly již tři samostatné písně kosovské a to jedna, ve které se vypravovalo o listě cara Murata, o Lazarových přípravách k boji a o pochodu srbského vojska na Kosovo, ve druhé se pělo o známé večeři Lazarově a junáckém boji Miloše Obiliće, třetí líčila pak Milici, jak dovídá se o záhubě vojska srbského a jde na bojiště. Ježto prý Milošova ἀριστεία jest

---

[1]) První pokus sebrati písně srbské ze sbírky Vukovy o boji kosovském v jeden cyklus učinil *J. Nović*, Lazarica ili boj na Kosovu izmedju Srba i Turaka. Novi Sad 1847; potom pokusil se o to německy *S. Kapper*, Lazar der Serbenzar. Nach serbischen Sagen und Heldengesängen. Wien 1851. (II. vyd. v Lipsku 1853), rusky *P. Bezsonov* Лазарица: Рус. Бесѣда 1857. II. 38—80 a *J. Sonevickij*, Косово поле. Сербская былина. Варшава 1881, česky *J. Kolář*, Lazarice. Nár. písně srbské. V Praze, polsky *J. B. Zaleski*, Poezje. Warszawa 1877. III. 69—100 a *R. Zamarski*, Lazarica, ustęp z narodowych pieśni serbskich. Warszawa 1860, vlasky *Medo Pučić* při vlaském překladě Mickiewiczova článku: Mickiewicz dei canti populari illirici Zara 1860 154—175, francouzsky *Adolf d'Avril*, La bataille de Kossovo. Rhapsodie serbe tirée des chants populaires et traduite en français. Paris 1868. Srbsky ze samých textů zosnována také epopeje kosovská od *St Novakoviće*, Косово. Српске народне пјесме о боју на Косову уређене као цјелина. Београд 1871 (nyní již 6. vyd.) a *Arm. Paviće*, Narodne pjesme o boju na Kosovu godine 1389. U Zagrebu 1877. Dle Paviće pořízen překlad anglický paní *E. Lawton-Mijatović*, Kossovo an attempt to bring servian national songs about the fall of the Serbian empire at the battle of Kossovo in to one poem. Londyn 1881, německý *K. Gröber*, Die Schlacht am Amselfelde. Epische Dichtung mit Benützung von Bruchstücken serbischer Volkspoesie. Wien 1885. Nejlepší dosud dle plánu Paviće pořízený celek je *G. Martiće*, Нар. пјесме о боју на Косову године 1389. У Загребу 1886; polsky *Iz. Kopernicki*, Pieśni serbskie o Kosowskim boju w nowym przekładzie. Kraków 1889. srv. *Ciszewski*, Wisła VI. 34—37.

[2]) *St. Novaković*, Српске народне пјесме о боју на Косову v Годишњици Ник. Чупића 1878. II. 97—177 a v Arch f. slav. Phil. III 413 -462; *M. Chalanskij*, О сербскихъ народ. пѣсняхъ Косовскаго цикла: Рус. Ф. Вѣст. 1882. VII. 244—266, VIII. 9—29. 291—310; *T. Maretić*, Kosovski junaci i dogadjaji u nar. epici v Rádu 97. 126—181; *Asmus Soerensen* v Arch. f slav. Phil. XV. 225 - 244.

nejstkvělejší událostí, nejvěrněji pamatovanou a nejlépe vyzdobenou, lze předpokládati, že tento příběh byl prvý opěvován v samostatné písni a po ní povstaly teprve ostatní. Nejstřízlivější zdá se býti mínění Soerensena, který nesouhlasí sice s předpokladem Pavićovým o existenci původní rozsáhlé epopeje kosovské, jak ji Pavić na základě nynějších písní zosnoval, tím méně však dává Novakovićovi, že celistvá píseň o boji kosovském povstala teprve v nové době. Po jeho zdání povstala kolem r. 1600 celistvá píseň o boji kosovském a nejstarší verse její zachovala se v bugarštici u Bogišiće č. 1, mladší pak, z doby válek za svobodu, obsažena jest v písni u Petran. II. č. 26 a v písních bulharských. Ostatně dosvědčuje také Karadžić (Rječ. s. v. Lazarica), že srbští pěvci znali celistvou píseň kosovskou, dok'ádaje: „(Лазарица) — тако зову слијепци ону велику пјесму од кнеза Лазара и од косовског боја“ atd. Pro náš účel postačí vytknouti hlavní ráz písní kosovských, a za tou příčinou začneme s nejstarší zaznamenanou versí u Bogišiće 1. str. 3—10. Bušić Stjepan[1]) budí svou ženu Jelu a vyzývá ji, aby pohlédla na nebe, zdali už hvězda dennice na východě svítí a zdali bubny řinčí před dvorem knížete Lazara a kupí-li se tam vojsko. Jela mu oznamuje, že dennice už svítí, bubny znějí a vojsko se shromážďuje. Bušić vstal a poslal ženu svou zbudit sluhu jeho Olivera, by osedlal koně a připravil zbraň k boji. Za tím Jela vypravuje Bušići svůj sen:

Ово ми се ноћаске трудан санак изаснио,
Дје ми соко излеће из овега б'јела двора,
И у двор се увратно без своје без русе главе.«

I prosila svého muže, by nechodil do boje. Avšak Bušić jí odpověděl:

Ја ти нећу остати од војске кнеза Лазара,
Од угарске господе и од браће Уговића.«

Oliver přichystal koně a zbraň, a Bušić odjel s ním na dvůr Lazarův, kde již uherští páni byli shromážděni. Cařice Milice vidouc oknem statečné vojsko, laskavě je pozdravila; potom zaplakala a vypravovala Miloši Obilovići svůj sen. Miloš Obilović jej tlumočil takto:

»Могу ти се, Милице, санку твому домислити:
Што су зв'језде падале с небеса на црну земљу,
То ће главе падати ове угарске господе;
А што бјеше на небу јасан мјесец потамнио,
То ће лишце потамњет' славнога Лазара кнеза;
А што се је ведро небо на четверо распукнуло,
То ти ће се распукнут' твоје срце Миличино,
За угарском господом и за браћом Уговићим.«

Milice, slyšíc tento výklad, velice se zarmoutila a prosila svého muže, knížete Lazara, by aspoň jednoho z Ugovićů u ní nechal, ale Lazar jí to odepřel. Potom se vojsko hnulo a vesele přitáhlo na Kosovo, kdež rozbilo stany. Při večeři Vuk Branković obviňoval Miloše ze zrady. Avšak Miloš zvednuv číši zlatou, připíjel caru, řka:

---

[1]) V písni Vukově II. 47. 298—304 sluje Musić Stefan a vypravuje se o něm, že se opozdil a v čas na Kosovo nepřišel; v písních u Petranoviće II. 26 a III. 32 zahyne však s ostatními junáky na Kosově.

»Нећу теби уздаје на Косову учинити;
Него теби обећавам прид свом овом прид господом,
Прије нег' сутра сунце буде на источној овој страни,
Хоћу ти се ја наћи под царевим под шатором,
И хоћу га ханџаром ударити у срце живо,
И још ћу га одвеће десном ногом притиснути!«

Miloš zavolá své sluhy Ivana Milana a Nikolu Kosovčiće, a vydá se s nimi k ležení tureckému. Nežlí slunko vzešlo, stanul před stanem carovým. Turci ohlásili to caru, a ten kázal Miloše předvésti. Miloš předstíral, že opustil vojsko Lazarovo a přišel mu na pomoc. Car žádal, aby po zvyku tureckém se mu poklonil a políbil mu pravé koleno. Miloš se nahnul, vytasil handžar, udeřil jím cara a nohou ho k zemi přitiskl. Po té vyskočil ze stanu a vsednuv se svými druhy na koně, uháněl pryč. Turci vzkřikli, že zabil cara, a hnali se za ním; Miloš sice mnoho Turků pobil, sluhové jeho však zahynuli. Tu ozval se hlas z oblak, aby Turci před jeho koně vmetali své štíty a břitké šavle. Turci to učinili, kůň se skácel a Turci přiskočivše, usekli Milošovi pravou nohu. Miloš kopím statečně se bránil a volal Lazara na pomoc; Lazar slyšel volání jeho a proti radě Vuka Brankoviće kázal vojsku vsedati na koně. Nastal tuhý boj, v němž Turci zvítězili; Vuk Branković utekl na široký vrch. Lazar byl zajat a s Milošem k caru Otmanovići přiveden. Car turecký ještě žil a rozkázal svým pašům a vezirům, aby usekli Lazarovi a Milošovi hlavu, Lazarovu vložili mu pod nohy a Milošovu na jeho pravou ruku. Miloš však žádal, by Lazara pochovali po pravé straně carově a jej pod nohy carovy. Umírající car k tomu svolil. Slyše to Lazar, velebil Miloše a klnul zrádci Vukovi. Píseň končí se slovy:

Кад ми бјеше Милица тужне гласе разумјела,
Бјеше јој се од жалости живо срце распукнуло.

Lazarice Petranovićova II. 26. 271—321 jest mnohem delší, čítajíc 1607 veršů. St. Novaković, Jagić, Chalanskij, Maretić a j. dovozují, že pěvec její Ilija Davjanović, od něhož ji Petranović slyšel, jsa písmák nadání nevšedního z několika samostatných písní ji utvořil a v jednotný celek složil. Také na půdě bulharské povstala Lazarice a zaznamenána byla dvakráte, předně ve sbírce bulharských písní u Kačanovského 177. 413—431 z okolí Samokovského o 601 verši [1]) a po druhé ve Сбор. Мин. III. 85—94 poněkud obšírněji o 850 verších. Podáme stručný přehled bulharské Lazarice. Píseň začíná se vypověděním války caru Lazarovi od sultana Murata; následuje večeře, při níž car vyčítá Milušovi (Kobiliku) z Prizrena zradu. Miluš chce jeti sám na Kosovo a cara Murata zabiti. Místo něho jede však Kusače Ivan a přinese zprávy o počtu Turků, mezi nimiž jest také Vuk Branković. Po té Miloš s Ivanem Kusačem, Milanem Toplicí a banem Golubanem vypraví se na Kosovo, kdež mnoho Turků porubali a vrátili se teprve, když Murat slíbil, že kníže jejich má zůstati pánem Srbska, sultan

[1]) *M. Drinov* (Arch. VII. 113 tvrdí, že tato píseň je kompilací z několika písní srbských pořízenou pěvcem Mlečanovem který mnoho na světě se potloukal a mnoho znal.

pak Rumelie a Turecka. Na zpáteční cestě Miluš si vzpomněl, že přísahal Muratovi vmetnouti slaninu do úst. Vrátil se, a když mu car podával nohu k políbení, popadl ho za nohy a roztrhl na dvě části. Baba bulharská poradila janičarům, jak by utíkajícího Miluše chytili. Nastavili na mostě u Sitnice šavle a přikryli slamou. Kůň Milušův se o ně poranil a Miluše na most shodil. Turci odvedli ho na Kosovo a chtěli ho šavlemi ubiti, ale nemohli, neboť měl nepronikautelný pancíř. Miluš sám prozradil jim, jak mu pancíř svléknou; potom teprve srubli mu hlavu a pochovali ho po pravici cara Murata. Když Lazar dověděl se o smrti Milošově, velice naříkal; k radě carevny poslal listy k vévodům srbským, vyzývaje je do boje. List takový došel také do města Uslika Stefanovi, který hlídal hranice na straně s Němci. Stefan vyzval hned sluhu svého Parvuzora (Pervozora), aby sedlal koně, že pojedou na Kosovo. Žena jeho ho zdržovala, aby počkal aspoň do rána, ale on vydal se hned na cestu. Ráno dostal se až do vsi Repljanova. Na řece Kalni-Češmě (Běgličce) spatřil 30 dívek, které praly krvavá plátna a myly královské kalpaky. Poznal, že přední rekové na Kosově padli. Nedbaje toho, jel přece na Kosovo, pobil mnoho Turků; když sluha jeho padl rukou Brankovićovou, opustil Kosovo, jel do Kruševa (Bělehradu) a vyzval ženu Lazarovu, aby sebrala skvosty a s dětmi svými odjela do Němec. Ve versi ve Сбор. Мин. III. 85 nalézáme nevhodný přídavek, že děti Lazarovy prosily císaře Josefa, aby jim vydobyl otcovské vlády. Císař Josef se smiloval a poskytl jim pomoci. Píseň končí osvobozením Srbů za Kara-Gъorge.

Lazarice, o které Karadžić se zmiňuje, začínala verši:

Цар Мурате у Косово паде,
Како паде, ситну књигу пише,
Те је шаље ка Крушевцу граду. —

Ve sbírce národních písní podává Vuk (II. 50. 309—314) pět úryvků kosovských písní, které si pamatoval od svého otce. První začíná verši výše citovanými. Obsahuje pak vyzvání do boje, čímž po krátkém úvodě historickém počíná i Petranovićova Lazarice; končí pak úryvek ten verši:

Кад Лазару ситна књига дође,
Књигу гледа, грозне сузе рони.

Ve druhém úryvku proklíná Lazar toho, kdo nepřijde k boji na Kosovo; kletby té pohřešujeme v písni Petranovićově. Ve třetím úryvku líčí se Lazarova večeře, při níž Lazar obviňuje Miloše ze zrady. Ve čtvrtém zlomku opěvuje se rozhovor Milošův s Ivanem Kosančićem, který se právě vrátil z výzvědů. V pátém úryvku velebí se hlavní kosovští junáci: Banović Strahinja, Srdja Zlopogledja a Boško Jugović. Podobá se pravdě, že otec Vukův slyšel celou píseň o kosovské bitvě, která shodovala se podstatně s Lazaricí Petranovićovou.

Poznali jsme dosud písně opěvující celkovitě boj kosovský, přistupme nyní k písním líčícím jednotlivé jeho části. Především zmíniti se třeba o písních, v nichž vykládá se pohroma kosovská jakožto Bohem určený osud Srbův [1]). Myšlenka tato vyslovena jest v písni Petran.

[1]) Též staří letopisci srbští připisují porážku Srbů Boží vůli a vykládají ji jako trest za hříchy národa: »Богоу тако допоустивьшоу, грѣхъ ради нашихъ«. Fr. Rački v Radu 97. 54—55.

III. č. 7, v níž král Milutin (Dušan) dovídá se prostřednictvím mnichů z knih staroslavných, že Turci odejmou Řekům a Srbům carstvo a rozboří křesťanské kostely i oltáře. Tatáž věštba vyjádřena jest v písni Petran. III. 11, kde se již jmenuje místo Milutina car Štěpán (Dušan). Určitěji věštba tato spojena s bitvou kosovskou v písních Vukových II. 35. 36. Cařice Milice povzbuzuje muže svého Lazara, aby postavil nějaký kostel „zadužbinu“ po příkladě Nemanjićův. Lazar chce tedy postaviti kostel Ravanici na Resavě nad Ravanem vodou; základy chce položiti z olova, stěny stavět ze stříbra, pokrýti ji chce ryzím zlatem, ozdobiti perlami a vyložiti drahokámy. Všichni páni souhlasili, toliko Miloš Obilić mlčky sedí. Vyzván byv od Lazara, praví, by car pohlédl do knih starostavných, kdež psáno, že poslední nastaly časy, že přijdou Turci, vezmou srbské carstvo, poboří kostely a kláštery, vykopají základ olověný, ulijí z něho koule do děl, ze stříbrných zdí urobí ozdoby koňské, ze zlaté střechy ukovou řetízky svým ženám, drahokámy a perly zasadí do nich. Proto radí, aby Lazar vystavěl kostel kamenný, kterého Turci nebudou moci sbořiti. Lazar uposlechl rady jeho. Týž motiv vypravuje se o postavení kláštera Dečanského carem Štěpánem Dečanským (Petran. II. 11. 94—96, Mil. č. 47 a Gilьf. Собр. Соч. III. 108—111) a byl teprve později k založení kláštera Dečanského připojen, bezpochyby mnichy kláštera Dečanského. Skladatel těchto písní znal nejen písně o založení Ravanice, nýbrž byl i literně vzdělán, což z obsahu jejich jest patrno [1]).

Kdežto v písních jmenovaných příští tragický osud Srbska zaznamenán byl v knihách „staroslavných“, tlumočen jest jinde snem cařice Milice tak jako v písních bulharských (str. 100). Krátce označen jest v bugarštici u Bogišiće č. 1, s obšírností epickou líčen jest u Petranoviće II. 25. 260—270. Idea, že kosovská pohroma byla vůlí vyšší usouzena, zračí se zřejmě v písni u Vuka II. 46. 295—298, která se skládá ze dvou částí mechanicky spojených; první jest legenda o Lazarovi, druhá o boji kosovském, odporující částečně historii, neboť se v ní připomínají Mrljavčevići a herceg Štěpán. Chalanskij se domnívá, že na složení těchto písní měly hlavně vliv historické události 15. st., kdy Turci stali se neobmezenými vládci celého Srbska; v této době mohla povstati teprve myšlenka o „posledním čase“, která přenesena byla potom v doby před bitvou kosovskou.

Z ostatních písní kosovských jmenovati sluší dojemnou píseň o caru Lazarovi a cařici Milici (Vuk II. 45. 288—295), která v prvé části jest rozvedením toho, co nalézá se u Bogišiće 1. vv. 85—108, druhá část tvoří píseň samostatnou. Kosovský boj sám není nikde zevrubně vylíčen; hlavními rysy označen jest pouze u Vuka II. č. 46 a Petranoviće II. č. 26. — V Lazarici u Petranoviće II. 26 oznamuje banović Strahinja cařici Milici záhubu vojska srbského; dle písně Vukovy II. 45 přilétají dva černí havrani s Kosova a zvěstují to Milici, načež teprve sluha Milutin obšírnou zprávu o boji podává. V jiné

[1]) *St. Novaković* v Arch. III 420—424 a 462; srv. Verković 282. 303—305 v níž se líčí podobně stavba kostela sv. Dimitrije.

písni Vukově II. 49 oznamuje vévoda Vladeta [1]), který dříve s Kosova ujel, Milici, procházející se s dcerami pod Kruševcem, porážku Srbův. V písni u Bogišiće č. 2 vychází Milice sama na Kosovo a nalézá raněného zetě Miloše, který tu slove Dragilović. Proti historickým svědectvím a ostatním písním líčí se tu smrt Milošova na Kosovu.

Národ srbský obdal nejen junáky kosovské gloriolou slávy, nýbrž vylíčil i ženy jejich, které po smrti mužův a junákův očekával osud krutý, jako bytosti bohatýrské. Vznešený jest obraz cařice *Milice*, která, pohlížejíc na odcházející junáky do boje, klesá, bolem jsouc přemožena, u brány do mdlob (Vuk II. 45). Později, když doví se o osudu svého muže a srbských junáků, pukne jí žalem srdce (Bogišić 1). Plnou silou vznešené tragiky dojímá nás píseň o smrti matky Jugoviéů (Vuk II. 48); ne méně dojemně vylíčena jest hrdinnost staré Jugovičky v písni u Jukiće 6. 81—85. Osud mnohých dívek, jichž milenci padli na bojišti, zobrazen jest živě typickou postavou dívky kosovské (Vuk II. 51. 315—319).

Zvláštní zmínky zasluhují ještě jednotlivé písně o *Lazarovi*, *Milošovi* a *Vukovi Brankovići*.

Car Lazar byl, jak známo, syn Pribce Hrebeljanoviće, a žena jeho Milice pocházela z rodu Nemanjićů, jsouc dcera knížete Vratka; národní písně vytvořily z ní dceru Juga Bogdana. Lazar vychován byl při dvoře Dušanově a byl rádcem cara Uroše. Po smrti Urošově stal se vládcem jedné části jeho državy, staré to srbské země na poříčí řek Driny, Lima, Ibra a Moravy [2]). Národní písně líčí ho jako přímého dědice cara Štěpána (Dušana). O jeho ženitbě vypravuje píseň Vukova II. 32. 180—186: Lazar posluhuje caru Štěpánovi v Prizrenu, a Štěpán mu slibuje, že zasnoubí ho s Milicí, dcerou Jug-Bogdana. Když z knih staroslavných poznali, že Milice jest Lazarovi souzená, a že dostane se mu carství, dal mu Jug-Bogdan svou dceru (srv. Petranović II. 15. 133—145). Legendového obsahu jest píseň o nalezení hlavy cara Lazara (Vuk II. 53. 324—326, Nikolić 58. 181—182) [3]). Novaković (Годишница II. 113) poznamenává, že národ věrně zachoval tu zprávu historickou o stavbě Ravanice.

Ze všech junáků kosovských nejoblíbenější jest *Miloš Obilić* [4]). On, jak z historie známo, ubil cara Murata, kterýžto čin poesie srbská vyzdobila nejstkvělejšími barvami. Odkud byl, jakého rodu a jaké místo zaujímal u knížete Lazara, není z historie známo; sluje jen „věrný sluha“ cara Lazara. Také nelze dokázati, že byl zetem Lazarovým, jak ho písně líčí. Národní poesie připisuje mu jako všem svým miláčkům původ tajemný. Svědčí o tom nejen prosaické pověsti (Vuk Rječ. s. v.

---

[1]) Vladeta vévoda jest bezpochyby Vlatko Chranić, jejž král bosenský Tvrtko poslal Lazarovi na pomoc.

[2]) *Il. Ruvarac*, О кнезу Лазару. У Новоме Саду 1888.

[3]) Z historie známo, že pohřbení těla Lazarova stalo se 2 léta a 8 měsíců po bitvě kosovské.

[4]) Správnější tvar je *Kobilić*, srv. *Maretić*, Rad 97. 178—179. O historickém Milošovi vykládá *Ruvarac* »О кнезу Лазару« str. 306 a d.

obil), nýbrž i národní písně (Petran. III. č. 25. 26)[1]. O jeho sňatku s Jelisavkou, dcerou Lazarovou — ve skutečnosti provdána byla za Djurdje Sracimiroviće Balšiće — vypravuje píseň u Petranoviće II. 20. 195—204. Jakkoliv Miloš z pravidla sluje zetem Lazarovým, zachovala se přece píseň, která opěvuje jeho sňatek s Rosandou, dcerou krále Ledjanského (Petran. II. 21. 205—232). Mnoho se v národní poesii vypravuje o nepřátelství Miloše Obiliće a Vuka Brankoviće. Původ jejich nepřátelství líčí se v bugarštici (Miklosich, Volksepik č. 5) a svádí se na jejich ženy[2]. V písni u Petran. II. 19. 178—194 hledí Vuk popuditi na Miloše také Bogdana Juga. Nejstarší zprávu historickou o nepřátelství Miloše a Vuka nalézáme u Maura Orbini (okolo r. 1600); z toho uzavíráme, že tradice ona vyvinula se teprve v XVI. st.[3].

Poznali jsme z některých písní (Petranović II. 26, Bogišić 1. Vuk II. 46 a j.), že vina porážky Srbů svaluje se na zradného *Vuka Brankoviće*, který prý v době kritické s bojiště prchl. U Petranoviće III. 23 nalézá se píseň, v níž se vypravuje, že Vuk Branković byl již před bojem dorozuměn s Turky a slíbil synovi Muratovu Bojadinovi (t. j. Bajazitovi), že Lazara zradí. Následkem toho vypoví Murat Lazarovi válku. Jako zrádce jeví se Vuk i v písních opěvujících události po bitvě Kosovské za Vysokého Štěpána (Petranović II. 27. 28. 29, Milutinović 160). Národní tradice křivdí v tom ohledu Vukovi jako Vukašinovi, neboť novější historikové srbští dokázali, že Vuk nedopustil se žádné zrady, nýbrž že tak poctivě bojoval jako ostatní junáci srbští[4]. Kovačević (l. c. str. 297) dokládá, že Vuk Branković nestal se zrádcem, nýbrž dle tureckých zpráv historických spíše část srbské zbraně zachránil, neboť pravé křídlo srbské, kterému Vuk velel, přemohlo Turky, a před bitvou sbořil Pirot, aby se v něm Turci nemohli opevniti. Dle Kovačeviće tradice o zradě Vukově povstala asi proto, že národní hrdost nedopustila mysliti, že Turci zvítězili svou statečností. Že na Vuka právě svalena byla tato pohana, toho příčina záleží asi v nepřátelství, jež panovalo mezi Vukem a jeho syny po smrti Lazarově a mezi potomky Lazarovými, z čehož lid vybájil zradu Vukovu. Kromě toho jest známo, že Bosňáci, jimž velel Vlatko Vuković, nejdříve dali se na útěk, a s tímto Vukovićem lid mohl stotožniti Vuka Brankoviće, za jehož potomky — ač neprávem — vydávají se dosud begové Brankovići v Bosně ve vsi Brankovići. Konečně jest pravdě podobno, že na vrub Vuka Brankoviće připočtena byla i nevěra Vuka Lazarevíće, který ve spojení s Turky nemalé zlo způsobil své otčině a zemřel v Plovdivě, kde i Vuk Branković. Z historie známo, že Vuk Branković byl vladařem krajiny na poříčí Sitnice a horního Ibra, a že

[1]) Význam stejných pověstí vysvětluje *Liebrecht*, Zur Volksk. 17—25. „Kobilićem“ v pohádkách srbskýeh sluje též Grujo (Arch. V. 42) a Marko (Bosiljak 1865. č. 1. 2—6) srv. *Miklosich* poh. cik. N. 2. 281—285, *Romanov* III. č. 17, *Radloff* II. str. 167 a j.

[2]) *Asmus Soerensen* pochybuje o prostonárodním původě této písně (Arch. XV. 231).

[3]) Srv. *Chalanskij* P. Ф. B. VIII. 15 a d., *Soerensen* Arch. XV. 229 a d.

[4]) Srv. *Gilferding*, Боснія str. 264; *Il. Ruvarac*, O кнезу Лазару str. 360. 400; *Lj. Kovačević* »Вук Бранковић« v Чупићевој Годишњици X. str. 33. 288.

byl hlavním podpůrcem knížete Lazara, jejž za svého vrchního pána uznával. Byl zeť Lazarův, a žena jeho slula Mara. O jeho sňatku s Marou pěje píseň u Petranoviće III. 22, kdež se vypravuje, že rodiče neradi mu dceru svou dali, a že přední junáci proti tomu byli, kteréžto mínění povstalo ovšem později. R. 1394 sultan Bajazit vzal mu jeho državu a dal ji synům Lazarovým Štěpánovi a Vukovi. Vuk Branković zemřel r. 1398 bezpochyby v Plovdivě [1]).

IV.

Písně o králeviči Markovi.

Králevič Marko jest hlavní hrdina eposu jihoslovanského, a na tisíc písní o něm koluje. Případně poznamenává K. Jireček, že od Istrie do Konstantinopole, od Janiny do Varny sotva jediný člověk se najde, jemuž by jméno Markovo nebylo známo (Исторія Болгаръ str. 434). Znají ho Srbové, Chorvati, Bulhaři, Slovinci, Albánci i Turci. Za to historie o něm jen málo bezpečných zpráv podává. Byl syn krále Vukašina a vychování nabyl bezpochyby na dvoře cara Dušana. R. 1361 jmenuje se jako posel cara Uroše v Dubrovníce. Po smrti Urošově r. 1371 ujal se s bratrem Ondřejem vlády v západní části Makedonie mezi řekou Vardarem a horami arbanaskými, a sídlem jeho byl Prilěp, kdež měl hrad na vysoké skále postavený. Když Turci šířili v Makedonii své panství, Marko neodolal také jejich nátlaku. V l. 1380—1385, ne-li dříve, uznal svrchovanost tureckou a dovolával se i jejich pomoci na př. při oblehání Kostura. Marko padl r. 1394 jako vasal turecký v bitvě na Rovinách, svedené mezi carem Bajazidem a rumunským vévodou Mirčem.

Z písemných svědectví o epice srbské víme, že králevič Marko již v XVI. st. slaven byl v písních jako znamenitý rek a hrdina. Jakými činy si toho zasloužil, aby jako hlavní rek národa jihoslovanského byl veleben, nedovedeme si vysvětliti, toliko se dohadujeme, že nebyly to skutečné zásluhy, jež si o národ srbský a bulharský získal, nýbrž nevyzpytatelná mnohdy fantasie národní, která ho středem bohatýrského eposu jihoslovanského a ideálem junáka národního učinila. Jagić (Arch. V. 444) se domnívá, že jednak fysická jeho síla, jednak bližší spojení s Turky a s tím souvisící možnost intervence ve prospěch utiskovaných Srbův a Bulharů zjednaly mu popularitu za živa a nesmrtelnost po smrti. Chalanskij (P. Ф. B. XXIX. 142) vykládá to zase z té příčiny, že Marko byl poslední samostatný vládce v té oblasti starého Bulharska, kde první písně o něm složeny byly [2]).

---

[1]) *Fr. Rački* v Radu 97 str. 62.

[2]) Písně o Markovi vydány byly poprvé dle Vuka v Pešti r. 1856 „Pesme kralevića Marka sovokuplěne iz različiti junački pesnarica“; do r. 1857 vyšlo 8ro vydání R 1871 vydána byla v Bělehradě knížka „Kraljević Marko u narodnim pesmama“; téhož roku vyšel v Zadru spis „Kraljević Marko. Starinske pjesme“. R. 1878 vydal *Al. Sandić* v Novém Sadě „Kraljević Marko u slikama“ (2. vyd. r. 1886), v Pančevě vydán r. 1879 a r. 1881 po druhé „Kraljević

Nehodláme vykládati písně o Markovi dopodrobna, nýbrž chceme určiti jen hlavní látky epické, které k osobě jeho se připojily [1]). Především znamenáme, že soustředily se kolem něho hojné látky *báječné a báchorkové*. Zachovala se sice v písních památka, že byl syn krále Vukašina (na př. Vuk II. 25, Сбор. Мин. III. 260—262), avšak narození a mládí jeho jest báječnými motivy vyzdobeno. Dle písně u Filipoviće 2. 13—18 narózení jeho zvěstováno bylo jako u jiných slavných junáků tajemným snem. Matka jeho měla sen, že porodila lítého draka, který sekal turecké hlavy. Muž její vykládal to takto:

„Vjerna ljubo, od Prizrena sunce,
Što si zmaja u sanku vidila,
To ćeš rodit silena junaka;
Što je Turkom os'jecao glave,
To će mladjan Turčinu prijeći,
Turci će mu gradove deliti:
Tri na moru, jedan na Dunavu.“

Brzy narodil se jim syn, jehož pojmenovali králevič Marko. Kmotrem mu byl Štěpán Uroš „silni care od zemlje Slovinske i od Podplaninske.“ Když Marko povyrostl, poslal ho car Uroš pást stádo. Bloudě kdysi hladov a žízniv po horách, spatřil lesní vilu odpočívati na břehu chladného pramene a udělal jí stín, aby jí slunce neopálilo. Když vila se probudila, děkovala mu a vyplnila jeho přání, řkouc:

„Dat' ću tebi sreću na mejdanu,
K tomu blago i jakost na sablji,
Zatim ljubu i Šarca konjica,
Pak ti hajde za cara na vojsku!
Kad mi budeš u nuždi, junače,
Samo mene vikni iz planine,
Saćuvat ću rusu glavu tvoju.“

Mnohem hojnější jsou však prosaické pověsti o mládí Markově, na nichž bezpochyby píseň právě dotčená se zakládá. Všeobecně se v nich podotýká, že Marko z mládí pásal stádo a byl velmi sláb, tak že mu bylo mnohá příkoří od ostatních pasáků snášeti. Kdysi učinil dítěti vily stín, začež ho vila svým prsem nakojila, až stal se z něho statečný junák [2]). Dle srbské pověsti obdržel Marko pomocí vily také svého koně Šarce (Вила 1868 str. 111); v srbské písni (Danica 1861.

Marko u narodnim pesmama“. R. 1880 vydal *J. Filipović* v Záhřebě pěknou sbírku „Kraljević Marko u narodnim pjesmama“ (2. vyd. r. 1891). V německé literatuře známy jsou spisy: *J N. Vogl*, Marko Kraljevits. Serbische Heldensage. Wien 851 a *K. Gräber*, Der Königssohn Marko im serbischen Volksgesang. Wien 1883. Polsky vydal *R. Zmorski*, Królewicz Marko. Narodowe pieśni serbskie. Warszawa 1859.

[1]) Srv. *V. Jagić*, Kraljević Marko kurz skizzirt nach der serbischen Volksdichtung v Arch. V 438—455; *M. Chalanskij*, Южнославянскія сказанія о Кралѣвичѣ Маркѣ въ связи съ произведеніями русскаго былеваго эпоса. Сравнительныя наблюденія въ области героическаго эпоса южныхъ Славянъ и русскаго народа. Р. Ф. В. XXVII. 1892. str. 82—143, 307—313, XXVIII. 1-21, 291—343, XXIX. 108—144 a d.

[2]) Вила 1868. str. 111—112; Бос. Вила 1885. N. 4. 62; Valjavec 23. 63, 24. 64—74; Сбор. Мин. VI. str. 112. 133.

58—59) podotýká se však, že stařec Novak, přemožen byv od Marka, dal mu divotvorného koně. Pozoruhodna jest píseň bulharská (Сбор. Мин. II. str. 116—120): Marko dověděv se od matky, že otec jeho jezdil na bohatýrské kobyle, která po jeho smrti odběhla ke slanému jezeru, vydal se tam, chtěl kobylu chytit, ona však utekla do jezera. Marko zmocnil se tedy jejího hříběte, nepustil ho, ač se sem tam zmítalo, chtíc ho svrhnouti, až hříbě, zvěděvši jeho jméno, zavolalo z jezera starou kobylu, která ho i s hříbětem následovala domů[1]). Dle korutanské pověsti dal si Marko ukovati šavli a palici; v písni bulharské u Mil. 124. 179—180 Djurdja Samovila opatřila Markovi divotvornou šavli, skládající se ze 12 dílů, která sekala stromy i tvrdé kamení. V písních bulharských (Iliev I. 316. 378—379, Šiškov I. str. 17) vzpomíná si Marko na doby svého mládí, kdy pásal telata s carem Radoslavem (var. se sestrou Kara-Milkou); ve versi ve Сбор. Мин. II. str. 96—97 místo Marka a Radoslava jmenuje se car Milutin a car Konstantin, což svědčí, že podání to jen volně k Markovi připjato. Jako báječný rek Marko zůstává ve spojení s vilami, které mu v bojích pomáhají. Dle písně u Filipoviće 28. 187—206 Marko osvobodil tři vily ze zajetí trojhlavého Araba, začež byl od nich hojně odměněn.

Dadoše mu od zlata kutiju,
U kutiji trave svakojake,
Kad se bije, da mejdan dobije,
Kad liježe, da rano ustaje,
Kad s'obrani, da ranu izvida.

Oblíbeny jsou také písně o jeho zápasech s vilami, a to buď proto, že chtěly na něm jako na jiných junácích daň za napití a napojení koně z jejich pramene (Filipović 11. 60—62, 12. 63—64, Mažuranić str. 28—30, iz Naše Sloge 9. 28—29, Krasić 36. 130, Kuhač IV. 1498. 287—288; Kačanovskij 172. 404—406) nebo že vila postřelila Miloše, druha Markova, který lépe zpíval než ona (Vuk II. 38. 215—219, Jastrebov str. 218—220, Сбор. Мин. I. str. 58; ve versi ib. 55—58 jmenuje se místo Miloše Ivo). V písni u Staniće č. 15 vila poranila však Marka tak, že musil v Chilendaru hledati uzdravení. Marko jako drakobijce velebí se v písních u Filip. č. 41, Kačan. 163. 375—376, Пер. Спис. VIII. 37—38 str. 243 a j.

Ráz legendový má píseň o umenšení síly Markovy (Сбор. Мин. II. 116—120). Při hostině shromáždilo se 70 králů, vychloubajíce se svými činy. Mezi nimi seděl Marko, který pravil:

»Ама іас сум от вас бре по іунак:
Ако рачка земньата имаше,
Јас ке можев, Богме, да іа свжртам.«

Králové se smáli a připomínali mu otce Volkašina, který byl bohatší všech a nikdy se nechvástal svým bohactvím. Uražený Marko jel domů; na cestě seděl Dedo Gospod a čekal na Marka z Varoše, aby mu odňal polovici síly, by země nepřevrátil. I vrhl torbu země na

[1]) Srv. podobný motiv v skazce avarské v Кавказ. Сбор. XIV. II. 73—102. N. 1 a v ruských u *Sadovnikova* N. 13. 60.

cestu a žádal Marka, aby mu ji podal. Marko chtěl torbu s koně kopím pozvednouti, ale nemohl jí hnouti; kopí rozštěpilo se ve třísky. Marko naklonil se tedy s koně a pravou rukou chopil se torby, než kůň padl na kolena, a Marko nemohl torby pozvednouti. Tehdy ztratil polovici síly své. Za to však obdržel od Boha požehnání, aby byl nad jiné moudrý. Totéž vypravuje se prosaicky [1]). Z části obsažen jest motiv tento také v písních u Marjanoviće 3. 26—31, Kačanovského 170. 399—402, Сбор. Мин. II. 107—108 (srv. ib. 100—101 a Šapkarev I. 6. 8—11), v nichž Marko a jeho soudruzi nemohou zvednouti péro pštrosí. — Legendový obsah mají písně bulharské o tom, jak Marko osvobodil Sv. Horu (Сбор. Мин. V. 88—89, 89—93; Пер. Спис. V. XXI—XXII. str. 544—553; Kačanovskij 162. 373—375); v legendě ze západ. Bulharska (Bezsonov, Калѣки I. 131. 581—585) vykonal to sv. Nikola, místo něhož Marko nastoupil. Legendovou látku obsahují i písně o lovu kraleviče Marka na sv. Jiří (Mažur. 1—6; Filip. 34. 268—272; B. M. 49. 95—96).

Četné jsou jmenovitě *látky skazkové*, které k Markovi se připojily; ukázati sluší na motiv *o znepřátelených bratřích*, o němž později při písních o Jakšićích bude promluveno, v písni u Bogišiće č. 6, *o boji otce se synem* v písni v Kresu V. 104—105 neb *o boji strýce se synovcem* (Kukuljević 133—136, Milutinović č. 110 a Stojadinović II. č. 3, Milad. č. 121) [2]). Zvláštní zmínky zasluhuje skupina písní *o nevěrné sestře*. Dle písně u Jukiće 2. 52—61 Marko při večeři od své matky se dovídá, že sestru jeho Elici před dávnými lety ban od Vipera násilně unesl. Marko umíní si, sestru vyhledati. Sestra ho uvítala, přihotovila večeři a přimíchala mu uspavací bylinky do nápoje. Když Marko usnul, sestra ho spoutala a vydala svému muži. Ten kázal Marka vyvésti na rozcestí a rozsekati na čtyři kusy. Když byly na místě, Marko prosil bana, aby mu popustil ruce, že se svleče, aby krví nepotřísnil drahocenný oděv, který chce odevzdati synovci Cvijanovi. Ban dal se lakotou omámiti, uvolnil Markovi jednu ruku; Marko osvobodil si i druhou, ubil bana i hajduky jeho, potrestal nevěrnou sestru a popleniv dvory banovy, vrátil se domů. V jiných písních zmíněný motiv připíná se ke Ljutici-Bogdanovi, jak verse u Bogišiće 105. 289—293, Vuk I. 723. 537—540, 724. 541—547, Пер. Спис. V. 21—22 str. 540—544 a Сбор. Мин. VI. str. 62—63 ukazují; u Kačan. 39. 106—109 není rek zvláště pojmenován. Chalanskij [3]) ukázal, jak písně tyto v podrobnostech shodují se s pověstí o Solomonově ženě, známou v pohádkách srbských (Vuk prip. č. 42). Markovi rovná se car Solomon, nevěrné sestře Markově žena Solomonova a banu od Vipera Kitovras. Sestra nastoupila tu místo ženy, bezpochyby vlivem

---

[1]) *Miladinovci* str. 528; *Drinov*, Сказаніе о Святогорѣ и тагѣ земной въ южнославянской народной поэзіи (Занятія восьмаго археологическаго съѣзда. Москва 1890) str. 56—58. Obšírnější o tom bude zmínka při bylinách a Svjatogorovi.

[2]) O jihoslov. versích toho themata pojednal *Krek* v Kresu V. 104—112, kdež předchozí literatura uvedena; srv. též *Maretić* v Radu 97. 89—91.

[3]) Къ вопросу о заимствованіяхъ въ южнославянскомъ народномъ эпосѣ Р. Ф. В. XI. 107—115; srv. *Afanasьev* IV. 459-462, kde varianty ruské uvedeny.

jiných písní, které mají za předmět únos sestry a snahu bratří unesenou osvoboditi. Místnímu názvu Viper-hrad odpovídá v pověsti o únose ženy Solomonovy carství Kudrianské (dle Veselovského = Kyperské); jest možno, že název Viper povstalo z původního Kyper.

Motiv *o zkoušení věrné ženy* připojen jest k Markovi v písni u Milutinoviće č. 81, kdež se vypravuje o králeviči Markovi a Ibrahimovi Nakići, kteří, pijíce v Cařihradě víno, honosili se a to Turčín svou šavlí a Marko věrnou ženou Andjelijí. Turčín se s ním vsadí o svou hlavu, že ji svede; Marko zase dává za její věrnost v sázku svou ženu, dvory v Prilipě, svou hlavu a zbroj. Nakić přistrojí se do šatů Markových a jede do Prilipa; ale Andjelija z daleka pozná, že to není Marko, a poručí robyni Rosandě, aby se vydávala za ženu Markovu. Turčín se s ní vyspí a ráno uřízne jí vrkoč; domnívaje se, že pomiloval Andjeliji, vrátí se vesele do Cařihradu, vyhledá Marka a ukázav mu vrkoč, sváže mu ruce a chce mu srubnout hlavu. Žena Markova však jako mužský přestrojená jede za Turkem, dá se poznati a ukáže, že má oba vrkoče. Marko usekne Nakićovi hlavu a porubav ostatní Turky, vrátí se se svou ženou do Prilepa. Ve variantu u Filipoviće 33. 257—267, který jest nevhodným úvodem opatřen, jmenuje se Turek Nazdraija, který se s Markem vsadil. Jinak jest úplná shoda s písní předešlou. S písněmi srbskými shodují se řecké (Passow 474. 355—357; Jeannaraki č. 294; Legrand č. 136 a j. srv. Liebrecht, Zur Volkskunde 218—219) s tím toliko rozdílem, že v těchto jmenuje se počestná sestra, ne žena. Plnější jsou verse ruské o věrné ženě obsažené v pobyvalštině (Rybnikov II. 267—276) a ve skazkách (Afanasьev III. 178. 140—146, 179. 146—152, IV. 452—458, Sadovnikov č. 18. 93—100); v bylinách ruských připojil se tento motiv k Alešovi Popoviči [1]). Znám jest také v pohádce rumunské (Ausland 1856. 1053—4 č. 10), v italské písni Cantare di madonna Elena, v novelle Boccacciově o Bernabò Lomellin da Genova a v Shakespearově Cymbelinu; vyskytuje se dále v četných báchorkách východních jako v tatarské (Сбор. Кавказ. IX. 1890, II. 91—94), v armenské (ib. VII. odd. II. 196—206), v syrské (Prym u. Socin č. 37), v turecké (Radloff IV. 141—145), v Tuti-Nameh (Rambaud, La Russie épique 125) a v Somadevě (Brockhaus 57—60) [2]).

Rázu báchorkového jsou i písně o tom, jak Marko pomstil smrt bratra svého Ondřeje. Dle písně u Milutinoviće č. 6 pijí bratří králeviči Marko a Andrija v Prilipě víno; najednou Andrija povstane a řekne, že by bylo na čase soubojem rozhodnouti, kdo z nich jest větší junák. Marko odvětí, že by bylo hříchem, aby bratří spolu takto zápasili; navrhuje, aby oba odešli do hor, kde není vody, a kdo z nich déle žízni odolá, ten dokáže, že jest větší junák. Andrija souhlasí. V horách Andrija nejdříve zžízní a chce již zabiti svého vraníka, aby se napil jeho krve. Bratr Marko poví mu o krčmě, kde prodává víno krčmářka

---

[1]) Srv. *Veselovskij*, Алеша »бабій пересмѣшникъ« и сюжеть Цимбелина. Юж.-рус. былины II. str. 381—401. *Vs. Miller* (Экскурсы, прилож. 25—28) dokazuje, že motiv ten vnikl na Rus z Východu.

[2]) Kromě Veselovského a Vs. Millera srv. ještě *Köhler*, Orient u. Occident II. 313—316, *Liebrecht*, Zur Volkskunde str. 189.

Mara, ale varuje ho, aby s koně nesestupoval. Andrija přijede ke krčmě, a krčmářka vláká ho lstivě do krčmy, kde popíjí 30 tureckých hajduků; ti Andriju opijí a ubijí. Marko čeká na bratra tři dni, a když se nevrací, jede sám do krčmy. Také jej chce krčmářka do vnitř vlákati, ale Marko se nedá, pobije hajduky a krčmářce utne hlavu. Hlavu Andrijovu vezme s sebou a odjede do hor (srv. Marjanović 4. 32—34; Jukić č. 1; Čojković 5. 24—28; B. M. 47. 83—89, 48. 90—94; Filipović 3. 18—31; Bogišić 89. 244—246; Krasić 8. 44—48; pros. pověst v časopise Вила 1867. str. 719 = Maretić v Radu 97. 81—83). Se srbskými písněmi shodují se celkem také bulharské u Kačan. 139. 305—307, 140. 307—310, 142. 313—316 a Ilieva 262. 320—322; ve versi u Jastrebova str. 281—284 místo Ondřeje jmenuje se královič Marinko, jinak jest shoda s předešlými. Odchylně od těchto písní vypravuje se u Kačanovského 128. 299—304, že krčmářka Mara přinese živou vodu a oživí Andreje, s kterým Marko vrátí se k matce; v jiné versi u Kačanovského 132. 280—288 spojeno několik osnov, předně vypravování o arabské dívce, která vysvobodila Marka z vězení, potom jak Marko hledá bratra svého Andreje zarobeného od vojvody Čeledina z Vlach, konečně jak mstí smrt bratra svého ubitého od hajduků v krčmě Mary krčmářky; zakončení jest jako v písni č. 128. V písni u Slavejkova 1. 1—5 líčí se pouze osvobození Aleksandra, bratra Markova.

Osnova pohádková obsažena jest dále ve skupině písní o osvobození Marka z vězení arabského. V písni u Vuka II. 64. 376—379 matka táže se svého syna Marka, proč tak mnoho zbožných nadání (zadužbin) koná. Marko vysvětluje jí to takto: Kdysi přepaden byl Araby, spoután a odveden k arabskému králi, který ho uvrhl do vězení. Osmý rok smilovala se nad ním dcera arabského krále, docházela k němu do vězení a bavila se s ním. Slíbila mu, vezme-li ji za ženu, že ho vysvobodí z vězení. Marko to slíbil, a dívka, sebravši mnoho pokladů, s ním uprchla. Ale Marko zlým se jí odměnil. Když na cestě odpočívali, objala ho dívka černýma rukama, a on, spatřiv její černou tvář, ulekl se, vytasil šavli a ubil ji. Za tento hřích prý koná hojné zadužbiny (srv. ib. 65. 379—384, Bogišić 5. 16—17). S písní Vukovou souhlasí verse bulharské u Miladinovců 54. 63—65, Kačanovského 171. 403—404 a ve Сбор. Мин. III. 95—96. Poněkud podrobněji líčí se smrt arabské dívky v písni ve Сбор. Мин. II. 94—95. Když Marko bral se se svou osvoboditelkou domů, vysmívala se mu družina, že má černou nevěstu. Marko poslal dívku, aby se v řece umyla, ale nebylo to nic platno. Tu Marko přivázal ji za vlasy k dubu a dal se na útěk. Arabka vyrvala si vlasy a běžela za Markem, žádajíc, aby ji s sebou vzal; on však ji mečem probodl. Chalanskij upozornil, že tyto písně shodují se v některých částech s pověstí o Bovovi, který byl zavřen do žaláře saracinského sultana. Jako v pověsti této velebí se dobrota dcery sultanovy Malgarie, která Bovovi mnohá dobrodiní prokazovala, tak líčí se v jihoslovanských písních obětovnost arabské dívky, osvoboditelky Markovy [1]). — Látku pohádkovou obsahuje též

[1]) Chalanskij v Р. Ф. В. XXI. 269 a d.

píseň o osvobození Marka z vězení arabského bana v Karaokonu (Popović str. 3—29 = Filipović č. 57), odkudž dostal se pomocí zmije, jejíž koruna ozářila celý žalář.

Pohádkový sujet *o vděčných zvířatech* (srv. Benfey Pantschatantra I. 191 a d.) obsahují písně, v nichž se dolíčuje, jak vděčný sokol nebo orel Marka v nemoci jeho ošetřuje; patří sem srbské písně u Vuka 54. 327—328, 55. 328—330, iz Naše Sloge 12. 35—36 a bulharská Сбор. Мин. I. 53—55. Místo Marka jmenuje se u Bezsonová 24. 124—125 a Miladin. 82. 115—116, 140. 199—201 Stojan, u Ilieva 83 Jankul.

Také píseň o smrti kraleviče Marka u Vuka II. 74. 439—444 složena je z báchorkových živlů. Marko jeda Urvin-planinou [1]) znamenal, že Šarac jeho se potácí a slzy roní, což pokládal za zlé znamení. V tom vila zjevivši se oznámila mu, že nastává mu smrt. Aby se o tom přesvědčil, vila ho poslala na planinu, kde uprostřed dvou jedlí zrcadlí se studna. Když Marko podíval se do vody, poznal z ubledlých lící, že musí se se světem rozloučiti. Nejdříve usekl šavlí Šarci hlavu, aby nestal se plenem Turků, pak zlámal svou šavli i kopí a vrhl palcát do siného moře. Na list napsal, že jeden opasek zlata odkazuje tomu, kdo ho pochová, druhý že věnuje na ozdobu chrámův a třetí slepcům-pěvcům, aby opěvovali jeho slávu. Mrtvého Marka našel igumen Sáva ze Sv. Hory, který ho pochoval v kostele Vilindaru. — V písni naší Marko pozná dívaje se do vody, že nastává mu smrt; episoda tato připomíná báchorku italskou, v níž jinoch koupí si zrcadlo a dívá se do něho, aby poznal blížení se smrti[2]). — V prosaických pověstech jihoslovanských se vypravuje, že Marko neumřel, nýbrž jen spí a v dobách nebezpečných přijde svým krajanům na pomoc (Vuk. živ. 240, Danica 1869. 63—64, Milad. str. 528, Valjavec č 24 srv. Kačan. 555). Pověsti tyto patří, jak známo, k skupině národních tradic o spících rytířích, v celé Evropě rozšířených [3]).

Z písní, které aspoň nějaké jádro *historické* obsahují, jmenovati sluší skupinu písní o osvobození ženy Markovy z moci Miny Kosturského. Nejstarší versi máme u Bogišiće 7. 20—24. Královič Marko dostal trojí pozvání; od krále uherského na svatbu, od Janka vévody na křtiny a od ctného cara k boji s Araby. Dle rady své matky Marko byl účasten nejdříve svatby krále uherského, potom křtin Janka vévody a konečně odebral se do Cařihradu k ctnému caru bojovat s arabskou zemí. Uplynula tři léta, když Marko se dověděl, že Minja Kosturanin přepadl jeho dvory, zarobil jeho matku a ženu. Marko přestrojil se jako mnich a jel osvobodit svou ženu [4]). Nepoznali ho, nýbrž pozvali do dvora a pohostili. Žena jeho poznala však Markův

[1]) Chalanskij se domnívá, že Urvin-planina povstalo prostonárodní přeměnou jména Roviny, kde Marko skutečně padl. P. Ф. B. VIII. 25.

[2]) *R. Köhler*, Italienische Volksmärchen v Jahrb. f. rom. u. eng. Lit. VIII. 260 pozn. Píseň u Bezsonova 15. 83—85 opěvující smrt Markovu ve vlašské zemi nezdá se býti prostonárodní.

[3]) Srv. *W. Weryho*, Śpiący rycerze ve Wisłe III. 855 a d.

[4]) Motiv, jak Marko za mnicha přestrojen hledá své ženy, mohl býti převzat z pověstí o Salomonu, který v oděvu žebráckém jde hledat své ženy srv. Vs. Miller, Кавк. Сбор. XII. 70.

kožich a Markova koně; a ptala se, odkud to má. Přestrojený Marko odvětil:

»Болан ми Марко дође у нашему манастиру,
И он ми је преминуо у нашему манастиру,
Краљевићу Марко,
И он ми је оставио тај Марков бијели кожух,
Тај Марков бијели кожух и Маркова брза коња,
Краљевићу Марко.«

Žena slyšíc to zaplakala, ale Minja udeřil ji zlostně v líce; Markovi vzbouřila se krev, vytasil zespod šatu břitkou šavli a usekl Minjovi hlavu. Spáliv jeho dvory s hojnou kořistí a se ženou vrátil se domů (srv. Bogišić 86. 233—238, 87. 239—242; Jukić 3. 62—68 = Filipović 47. 367—374; Vuk II. 62. 362—373; Neven V. 1856 = Filipović 46. 354—366; Milutinović 37). Únoscem ženy Markovy v písních bulharských jmenuje se Filip Madžarin (Kačan. 147. 327—329; Iliev 256. 306—309; Сбор. Мин. IV. str. 72), Janko od Kosova (Kačan. 158. 359—365), Alvatar vojvoda (ib. 131. 278—280), Belë junák (ib. 159. 366—368) neb Dili-Belë Kostorelë (Slavejkov 3. 11 až 15), Gruica Novogov (Milad. 122). Zvláštní je toliko bulharská píseň z okolí Prilěpa (Живая Старина II. 1. 84—87), v níž Gino Debarlija sveden byv Markovicí spustošil dvory Marka z Varoše a odvedl s sebou jeho ženu i s dítětem. Marko v přestrojení mnišském ubil Gina a nevěrnou ženu ohněm spálil. Zdá se, že se tu spojil s naší látkou motiv o nevěrné ženě (str. 70); také v písni u Marjanoviće 5. 35—37 naráží se na nevěrnou ženu, neboť Marko ubiv Ninu gospodina a spustošiv jeho dvory vyloupe ženě oči.

Soudíce dle jména nepřítele Markova „Minja od Kustura“, domníváme se, že v původní osnově písní o únose ženy Markovy zachovaly se stopy historické. Jeť známo, že Marko oženil se s Jelenou, dcerou knížete Radoslava Chlapena Verrejského, kterou však pro její nevěru musil zapuditi. Jelena odešla do Kostura a vydala jej r. 1380 Balšovi II. Marko nadarmo usiloval i s pomocí Turků města toho dobýti. K. Jireček (Ист. Болгаръ str. 434) ukázal na píseň bulharskou (Milad. 163. 254—255) z okolí Prilěpa, v níž vypravuje se o smrti nevěrné ženy Markovy. Dvě dívky bílily plátno na Daboji a zpívaly:

»Язакъ, язакъ, бре Елено,
Що отсьуби димни Марка,
Та заљуби левен Дука,
Твоего мила побратима.«

Marko to uslyšel, pozval hosti i Duku a v jejich přítomnosti postavil hranici, polil dehtem a sežehl Elenu. Z toho si vysvětlujeme, proč k Markovi připojil se motiv o nevěrné ženě, o němž jsme výše (str. 70) pojednali. Podobá se pravdě, že původně kolovaly národní písně, v nichž se nevěra ženy Markovy opěvovala; později připojily se k této původní osnově látky jiné, z části i knižné, které původní obsah písní značně změnily a rozvedly. Chalanskij [1]) ukázal zejména na některé shody

[1]) Къ вопросу о заимствованіяхъ въ южнославянскомъ народномъ эпосѣ Р. Ф. В. XI. 99—115 а К вопросу об отраженіях сказанія о Бовѣ в сербском эпосѣ Р. Ф. В. XXI. 260—282.

uvedených písní o Markovi a Minjovi s pověstmi o únose ženy Salomonovy a o králeviči Bovovi a to tak. že ty črty, v kterých rozlišují se písně o Markovi a Minjovi od pověstí o Salomonově ženě, shodují se s pověstmi o Bovovi. Dokázati dopodrobna, pokud jednotlivé tyto sujety knižné působily na národní písně jihoslovanské, dosud se nepodařilo; bude to snad možno, až budou známy rozmanité varianty jihoslovanské pověstí o Salomonovi a Bovovi.

Ke skutečné události vztahují se písně *o boji Marka s tureckým hajdukem Musou*. V bulharské písni u Slavejkova 5. 19—24 vypravuje se toto. Musa Kisidžija usadil se v zemi Anadolské, olupoval kupce i carské povozy a chtěl caru Stambolskému odníti vládu. Vojsko, které car proti němu vypravil, rozprášil a pobil. Car sliboval tomu junáku velkou odměnu, kdo Musu ubije. Sivý sokol donesl řeči carovy do Prilěpa, kde Marko právě se narodil. Matka uslyševši sokola synu svému zpívala:

»Расти, Марко, расти сынко, расти та порасти,
Бащино юнащтво на тебе ся стои,
Царь ма ти покани, ярджм да му идишъ«.

Zatím Musa přibližoval se k Stambolu a porážel junáka za junákem. Car svolá radu, a někdo mu poradí, aby propustil ďaurské reky z vězení, snad že některý z nich přemůže Musu. Ale propuštění junáci byli dlouhým vězením tak zmořeni, že ničeho nesvedli. Tu Kara-Bogdan poradí caru, aby poslal do Prilěpa, zdali tam nežije někdo z královského rodu, jenž by Musu přemohl. Matka Markova skryla však syna svého v temnou jeskyni, aby ho nikdo nenašel. Družily se k němu toliko vily-samovily, které ho ve zbraní vyučovaly. Když bylo Markovi 9 let, prorazil kamennou stěnu jeskyně svým palcátem a vyšel na svobodu. Vybrav si ze stáje koně, ozbrojil se a jel do Stambola. U Stambola spatří ho Musa a nechce ho propustiti. Vzplane mezi nimi tuhý boj, nejdříve palcátem, potom šavlí. Konečně chytili se do křížku a tři dni a tři noci spolu zápasili. Marko volá vilu na pomoc, a ta mu poradí, by vytasil z boty nůž a Musu bodl. Marko řekne Musovi:

»Ой тя тебе, Мусо побратимо,
Очи вдигни, на небе поглядай,
Вижь надъ тебе каква звѣзда грѣе,
Вижь и мой-тѫ какъ ми ся тьмнѣе.«

Když Musa vzhůru očí pozdvihl, Marko vytasil nůž a probodl Musu. Nalezl v něm tři srdce:

Пьрво сьрдце съ пѣнѫ запѣнено,
Второ сьрдце борбя заченало,
Третё сьрдце хаберъ не имало.

Za svůj čin byl Marko od cara odměněn. Ve versi Пер. Спис. VII. 37—38. str. 243—248 nevděčný car Murat zle Markovi se za to odplatil. Dal ho spoutati a uvrhnouti v Edreně do vězení, kde žil ohromný drak, aby ho snědl. Marko však draka zabil a vězení očistil. V písni srbské u Vuka II. 67. 401—410 nalézal se Marko ve vězení, když Musa Arbanas na cara Stambolského dorážel a vůdce jeho Ćupriliće porazil. Tu vzpomněl si Ćuprilić na uvězněného Marka a poradil caru, aby ho z vězení pustil a proti Musovi poslal. Marko tři měsíce

jedl a pil, až opět úplně sesílil a silou svou ze suchého dřínu několik kapek vody vymačkal. Boj s Musou líčí se pak podobně jako v písni bulharské (srv. Zora Dalmatinska 1846. č. 4, Матица V. 223, Mažur. 30—35). Se srbskými písněmi shodují se též verse u Kačanovského 168. 392—394, 169. 394—399 (v této místo Musy jmenuje se černý Arab) a u Jastrebova 60—62 (kde sluje protivník Markův Korun razbojník).

Musa Kesedžija je osoba historická; byl syn Bajazida I. a svými činy hajduckými působil postrach Turkům, Bulharům, Srbům i Řekům. Osadil bohaté město Novo-Brdo a mstil se Srbům, kteří pomáhali bratru jeho Sulejmanovi. R. 1413 vypravil se proti němu bratr jeho Muhamed, v jehož vojsku byli Srbové: Jiří Branković, Radić Čelnik, Šain a Mihaila; Musa byl na útěku chycen a udušen (K. Jireček Ист. Болг. 464—467). Králevič Marko byl v té době už mrtev, ale národní fantasie učinila ho vítězem nad Musou místo jiných Srbů.

Zdá se, že zmíněná událost byla také podnětem písní o boji káleviče Marka *s černým Arabem*. Dle verse u Vuka II. 66. 385 až 401 černý Arapin vystavěl si silnou tvrz u siného moře a žádal cara Stambolského za ruku dcery jeho. Car vyslal proti němu mnoho junáků, ale Arapin všecky pohubil. To dodalo mu takové smělosti, že vypravil se k Stambolu a před branami jeho rozbil stan žádaje:

Све на ноћцу по јалову овцу,
И фуруну љеба бијелога,
Један чабар жежене ракије,
По два чабра црвенога вина,
И по једну лијепу дјевојку.

Car byl přinucen dceru mu zasnoubiti, ač se zdráhala. Zatím co Arapin odešel do Přímoří pozvat svaty, cařice měla sen, aby požádán byl za pomoc králevič Marko z Prilipa. Dvakrát car vyzval Marka na pomoc slibuje mu velikou odměnu, ale Marko to odmítl. Teprve když ho sama carova dcera prosila, vydal se na cestu. Arapin se zatím vrátil se svaty a k radě Markově vydali mu nevěstu. Na tržišti Marko udeřil na jeho svaty, zabil kuma i děvera a vrhl se na Arapa. Ten nemoha Marka přemoci, dal se na útěk. Marko uchopil palcát, mrštil jím po Arapovi, srazil ho s koně a uťal mu hlavu. Car odměnil ho za to bohatě (srv. Mažuranić str. 86—96). Písni uvedené odpovídají verse bulharské u Kačanovského 124. 260—264, v níž líčí se zachránění dcery cara Konstantina a Heleny od černého Arapina, a v Сбор. Мин. III. 100 až 102, kde jmenuje se sultan Selim otcem Aikuny, kterou Marko před Arapem chrání. — V písních těchto spojily se patrně črty historické připomínající boje s Musou s báchorkovými o vysvobození princezny obětované draku [1]). Bez této osnovy báchorkové jest obdobná

---

[1]) Marko podobá se tu známému reku *vévodovi Dojčinu*, který na smrt jsa nemocen černého Araba přemohl a Soluň osvobodil; písně o Dojčinovi povstaly v Bulharsku (srov. Bezsonov 1, Milad. čč. 154—156, 261, Kačan. čč. 185—188, Сбор. Мин. III. 96, Jastrebov 62—66), odkudž přešly jednak k Srbům (Vuk II. 78, Krasić č. 28) jednak k Rumunům a Cikánům (Miklosich cik. č. 17). Zdá se, že i ty písně měly vliv na složení písní o Markovi a Arapinovi.

píseň u Hörmanna I. 14. 173—187, v níž však protivník Markův a násilník Sulejmanův slove Luka z Přímoří.

Hlavními protivníky Markovými, s nimiž bojoval, byli ovšem Arabové. V písni u Vuka II. 63. 373—376 Marko ubil 12 Arabův a vysvobodil z jejich moci dívku, která se k němu o pomoc utekla, jako v písni u Filipoviće č. 28. V jiné písni u Vuka 69. 417—425 přemohl Araba, který se usadil na poli Kosově a vybíral poplatek (ženidbinu) od jinochů a dívek, které se chtěly vdávati (srv. Mažuranić 4. 16—21, Jukić 64—65, B. M. 50. 97—99, Krasić 29. 121—123, Сбор. Мин. VII. 95—97); ve versi bulharské u Milad. 126. 182—183 místo dívky kosovské přichází německá královna, která si vyžádá pomoci Markovy. Ve variantu Пер. Спис. 1882 III. 176—179 Markovo místo zastupuje ban Bugarin. Zejména hojné písně pějí o tom, jak Marko pobil Araby, kteří vedli porobené junáky, dívky a mladé vdovy, a vysvobodil zajaté.

Často Marko měřil své síly s *Turky*, ačkoliv jinak věrně dle skutečnosti s nimi ve shodě žil a přátelsky obcoval. Jednou ho vyzval Alil-aga na souboj v střelbě; Marko po třikrát zvítězil a chtěl Alil-agu oběsiti, avšak na prosby jeho se s ním smířil (Vuk II 61. 357—362). Jindy v souboji zabil mladého Turka i s jeho družinou a k žádosti matky a ženy Turkovy vrátil jim mrtvolu Turkovu (Filipović 48. 375—383). O jeho vítězném boji s 30 Turky vypravuje jiná píseň u Filipoviće (60. 479—484). Marko nebál se samého cara Sulejmana a proti jeho rozkazu pil v postě (na ramazan) víno, nosil zelenou dolamu a okovanou šavli, a vesele tancoval. Když ho chtěl car za to pokárati, Marko rozlítil se tak prudce, že Sulejman ho ze strachu ještě podaroval a poslal ho pít víno (Vuk II. 71. 429—433; Bogišić 90. 246—247, 92. 250—252, Miladinovci 125. 180—182, Сбор. Мин. III. 106—107, Kačanovskij 135—294). Jindy lovil s Turky, a sokol jeho chytil kachnu zlatokřídlou; vezir Murat se rozhněval a zlomil sokolovi pravé křídlo. Marko mu křídlo zavázal, pustil se za Turky a zabil vezira i jeho druhy. Car boje se Marka čin jeho pochválil a daroval mu ještě 1000 dukátů, aby šel pít víno (Vuk II. 70. 426 až 429). Když jednou Turci obžalovali Marka, že uloupil caru Otmanovići poklady, chtěl ho jakýsi Misirlija Džano spoutati a caru přivésti. Ale Marko udeřil ho prázdnou číší do hlavy a rozrazil mu čelo na čtyři kusy. Vsednuv na Šarce jel do Stambola, kde cara tak přestrašil, že mu vydal ferman, aby mohl, kde chce, na účet carův píti víno (Filipović 61. 485—492; Bogišić 91. 248—250). Podobně potrestal kapetana Pavla, který se ho chtěl zmocniti (Filipović 64. 500—506). V jiné písni (ib. 37. 288—296) vypravuje se, že ubil nejen bana Svilaina, který ho hanlivě na souboj vyzval, nýbrž i tureckého cara Murata.

K osobním jeho nepřátelům patří dále *Filip Maďar*, který se vychloubal, že svou tvrz ozdobí Markovou hlavou, byl však v souboji s Markem přemožen a zabit (Vuk II. 59. 348—355, Filipović 36. 280—288, Mažuranić 21—28, Kuhač IV. 295—296. č. 1502, Jastrebov 52—54, Bezsonov 15. 73—82, Сбор. Мин. II. 108—110, IV. 66—69. 73, VII. 101—102, Iliev 256. 306—309). Místo Filipa Maďara jmenuje

se u Kačanovského 144. 318—321, 145. 321—324, 146. 324—326 maďarský král a ib. 161. 371—372 Radoja Duka latinský, u Filipoviće 42. 337—341 Filip Dragoman v Budíně, u Slavejkova 2. 5—10 Filip Sokolina a u Bogišiće 88. 242—244 Janko Sibinjanin. Tuším, že se v těchto písních zachovala památka nepřátelství mezi Maďary a Turky, jimž Marko jako turecký vasal v bojích pomáhal.

Nešťastný byl jeho zápas s *Gjemem Brdjaninem* (Vuk II. 68. 410—417), jejž teprve pomocí krčmářky Janje ubil. Místo něho jmenuje se v bulharské versi u Milad. 102. 151—155 Gino Arnauče, u Kačanovského 134. 291—293 Dinče Arnauče (srov. ib. 167. 392, 136. 294—296, 149. 336—338). V srbské versi u Mažuraniće 11—15 sluje protivník Markův velikán stařec *džidovin* (srv. Nikolić č. 5)[1]. Jindy přestrašila zase Marka *džidovka* (Marjanović 3. 26—31), místo níž v bulharské versi u Kačanovského 170. 399—402 přichází dívka Arvatka (srv. Milad. 132. 133) a ve Сбор. Мин. II. 107—108 Rusalka či Rusanta (srv. ib. 100—101, Šapkarev I. 6. 8—11). V bulharských písních jmenuje se místo džidovina *dítě Dukadinče*, jež nad Marka statečností vynikalo; Markovi podařilo se toliko lstí je ubiti (Slavejkov 8. 30—31, 9. 31—35, Milad. 121. 173—176, Kačan. čč. 151. 156, Сбор. Мин. VII. 102—103, píseň ve Сбор. Мин. I. 55—58 obsahuje nejdříve známý boj Marka s vilou, potom teprve zradné zabití dítěte Dukadinče). Vedle Dukadinče také *dítě Golemeše* (Velikáš) bylo statečnější než Marko (Milad. 173. 266—277, Kačan. 160. 368—370, Сбор. Мин. I. 59—62). K nejstatečnějším junákům, s nimiž Marko zápasil, počítá se konečně *Ljutica Bogdan*[2]; Marko se s ním smířil, doznávaje, že se mu vyrovná statečností (Mažur. 6—10).

Z eposu hajduckého přešly na Marka mnohé črty, jimiž zobrazují se jeho hrdinské skutky, které při svatbách jednotlivých junáků vykonal (srv. Filip. 14. 87—93, 26. 174—181, 27. 181—186, Vuk II. 79, Petran. II. 42, Stojadinović I. 50 a j. srv. Arch. V. 449). Mnoho se pěje o Markových námluvách a svatbě, avšak písně tyto neliší se valně od četných písní jiných, v nichž se ženitby junáků vůbec opěvují. Zvláštní jest pouze píseň u Marjanoviće 1. 1—13 (varianty u Vuka II. 56. 330—339, Stojadinoviće I. 2, Kačanovského 130. 271—278), v níž líčí se potrestání nevěrného kuma a děvera, kteří chtěli nevěstu Markovu svésti[3].

---

[1]) Výklad toho slova viz u *Veselovského* v Ж. М. Н. П. 1888. č. 263. str. 38—40; Разыск. вып. VI. 163—165; srov. *Chalanskij* Р. Ф. В. XXIII. 1—23.

[2]) Srv. o něm písně u Vuka II. 76. 77, Kačanov. 189.

[3]) O námluvách a svatbě Markově viz písně: Vuk II. 40 223—242, ib. 41. 242 - 245; Вила III. str. 328; Slavejkov 4. 15—18, 6. 25 - 26, Milad. 147. 231—234.

V.

Písně o Brankovićích a současnících jejich.

A) Poslední Brankovići.*

Známy jsou s dostatek smutné následky boje na Kosově. Turci šířili stále hranice svého panství, dobývajíce krajiny po krajině, až konečně pádem Bělehradu r. 1521 podrobení zemí srbských úplně bylo dokonáno. Nestalo se to bez tuhých bojův, a hrdinové, kteří se v bojích s Turky vyznamenali, neupadli v zapomenutí, nýbrž vděčný národ velebí je v písních ne méně nadšeně než junáky kosovské. Písně sem patřící rozebral důkladně *St. Novaković*[1]), proto vytkneme zde jen nejdůležitější fakta.

1. Po bitvě kosovské sultan Bajezid (1389—1402) ponechal carství synovi Lazarovu Štěpánovi, který s matkou svou Milicí a mladším bratrem Vukem vládl, uznávaje nad sebou vrchní panství turecké[2]). Aby si Štěpána naklonil, Bajezid pojal sestru Štěpánovu Oliveru za manželku. K této době vztahuje se píseň u Petran. II. 27. 322—337. Car Bajazit žádá Milici, aby byla jeho ženou; Milice odpovídá vyhýbavě, aby počkal aspoň rok, až doba smutku uplyne. Za tím povolá syna svého Stevana z Ruska, a ten pomocí vojska uherské královny porazí Bajazita třikrát na Kosově a zažene Turky do Šamy a Mediny. Hrd jsa svým vítězstvím, hodí palcát do moře se slovy, vyjde-li palcát z moře, že Turci Srbska dobudou. Vrátiv se do Kruševce, najde tam svůj palcát a pozná, že Bůh pro hříchy předkův ustanovil Srby zahubiti. Potom vysvobodí bratra svého Juroše (= Vuka) ze zajetí Vuka Brankoviće a tohoto zajme, pustí ho však na svobodu, když mu slíbí, že pomůže mu poraziti Bojadina a dobýti opět carství. Zajatého Bojadina však Vuk propustí na svobodu, načež Štěpán ubije Vuka Brankoviće a s matkou Milicí, sestrou Jelisavkou a bratrem Jurošem odejde do Ruska. — Píseň uvedená ukazuje nevkusným skladem svým na pěvce neumělého, jenž jednotlivé děje jako trojí boj Štěpánův na Kosově s Turky nechutně opakuje a rozmanité příběhy, o nichž kolovaly zajisté samostatné písně, v neladný celek spojuje. Pokusíme se jednotlivé části písně té vysvětliti a jinými písněmi doložiti. Především lze právem se domnívati, že vítězstvím Štěpánovým nad Turky míní se porážka, kterou Branković a s ním spojení Turci r. 1402 u Gračanice utrpěli[3]). O zajetí bratra Štěpánova Juroše zmiňují se také Petranovićovy písně II. č. 28 a 29; u Milut. č. 160 sluje správně Vuk. Ve všech těchto písních zračí se nepřátelství Vuka Brankoviće k rodu Lazarovu,

---

[1]) Последњи Бранковићи у историји и у народном певању 1456—1502. Летопис Матице Српске књ. 146. 1—47, 147. 1—32, 148 1—70.

[2]) Srv. *Lj. Kovačević*, Деспот Стефан за време турских међусобица. Отаџбина 1880.

[3]) Srv. *Maretić* v Radu 97. str. 166 pozn.; *Novaković* v Arch. III. 418 vztahuje toto podání na válku r. 1443—4, v níž Srbsko naposledy spojenou mocí Jiřího despota a uhersko-polského krále Vladislava na čas od Turků osvobozeno bylo.

což také dějiny potvrzují. Že by byl však Vuk Branković obzvláště přízně Turků vyhledával, jak se to v písních jeví, není s pravdou, naopak jest známo, že proti Turkům a Štěpánovi, jenž s nimi se spojoval, ucházel se o přátelství a pomoc uherského krále Sigmunda. Sultan Bajezid nepožádal vdovy Lazarovy Milice za ženu, nýbrž vzal si její dceru, jak výše podotčeno; v písni naší jest to změněno. Metání palcátu do moře a opětné jeho objevení se na důkaz, že Bůh sám ustanovil zahubiti říši srbskou, patří v onen kruh zlověstných znamení, o nichž při písních bulharských o caru Kostadinovi str. 99—101 zmínka byla (srv. Vuk Rječ.' s. v. Visoki Stefan).

2. Po smrti Štěpánově r. 1427 ujal se vlády syn Vuka Brankoviće, rázný despot *Jiří Branković* (1427—1456), který, kloně se brzy k Uhrům brzy k Turkům, dovedl na čas ještě uhájiti aspoň stínu samostatnosti srbské. Sídlem jeho bylo Smederevo, které dal Jiří r. 1433 postaviti; odtud zván také Jiří Smederevac [1]). V písních opěvují se hlavně jeho potýčky s Uhry, jimž národ srbský nebyl valně nakloněn, ač Jiří jako jeho předchůdce Lazar přátelství jejich vyhledával. Sem patří bugarštice u Bogiš. 10. 31—34. Vévoda Janko utíkal poraněn s Kosova pole a dostal se až ku Smederevu. Damjan Čainović, který byl na stráži u města, převezl ho do Smedereva, avšak Jiří despot kázal ho uvězniti. Janko žádal papíru a péra, a psal ženě své Margaritě, že jest uvězněn, aby se syny jeho přišla do Smedereva. Margarita uposlechla a přišedši do Smedereva, byla přivedena k Jiřímu, kterého žádala, aby propustil Janka a vzal za něj jeho dva syny. Jiří dal se přemluviti, propustil Janka a uvěznil jeho syny. K nim do vězení docházel syn despotův Lazar a hrál si s nimi. Ve hře se pohádali, a syn Jankův Matyáš ubil Lazara. Za tím vyhrožoval propuštěný Janko Jiřímu, nevydá-li mu synů, že sebere vojsko a potáhne na Smederevo. Jiří se zalekl a syny Jankovy propustil. Když byli venku z města, volali na ženu Jiřího Jerinu, že nechali ve vězení zlaté jablko, aby jim je do Sibíně poslala. Jerina našla ve vězení svého mrtvého syna. Jiří dal je pronásledovati, ale nedohonil jich. — Píseň tato obsahuje mnohé črty historické, zejména pokud se týká útěku Janka s Kosova, uvěznění jeho ve Smederevě a propuštění, když Hunyadi za rukojmí dal svého syna Vladislava. Druhá polovice písně o tom, jak Matyáš ubil syna Brankovićova Lazara, jest rázu báchorkového a byla později vytvořena. O nepřátelství mezi Jiřím Brankovićem a vévodou Jankem zmiňují se dále písně u Bogišiće č. 9. 26, jejichž hlavní osnovou, jak výše (str. 76) podotčeno, jsou závody o nevěstu. V písni Vukově II. 81. 481—489 sluje Jiří králem Macedonským; Macedonií rozumí se tu Srbsko. Předmětem jejím jest opět nepřátelství Srbův a Maďarů. Ve variantu u Milutinoviće 74 str. 127 jest hlavní osobou Oblačin Rade, kterému v písni Vukově jen podřízená úloha přidělena. Sibinjanin Janko ho zradně zastřelí, jako u Vuka Kaicu, a Marko králevič se Maďarům za to krutě mstí. Sibinjanin Janko dá se na útěk, Marko ho pronásleduje a teprve prosbami Jankovými dá se uprositi a pustí ho na svobodu.

---

[1]) Viz o něm »Деспот Ђурађ Бранковић« od *Čed. Mijatoviće* у Отаџбини I. II. III. У Београду 1880.

Jmenovaný junák *Oblačić Rade* jest historická osobnost totožná s *Velikým Čelnikem Radičem Postupovićem*, o němž zmiňují se často prameny historické. Žil za vlády Štěpána Lazareviće a Jiřího Brankoviće; nejstarší historická vzpomínka o něm jest ź r. 1413 a poslední z r. 1435 [1]). Zajímavou zprávu o něm podává píseň Vukova II. 83. 499—502, která vrhá zvláštní světlo na poměry srbské za vlády Jiřího Brankoviće. Z dějin známo, že despot Štěpán i Jiří vyhledávali u Uhrů pomoci proti Turkům; avšak národ srbský ve svém jádru více přál Turkům než Uhrům, byliť Turci, jak z mnohých historických svědectví souditi možno, z počátku své moci v ohledu náboženském dosti tolerantní. Za tou příčinou vznikla v lidu mocná opposice proti politice vladařů srbských, a odpor tento zosobněn jest dle mínění Novakoviće v Oblačići Radovi, zastupujícím v nár. tradici srbské názory národa. Z toho si vysvětlujeme bezohledné jednání Oblačiće Rada proti Jerině, které lid hlavně připisoval politiku sobě nemilou. Vojvody Bijeliće a Zlatokosiće, které Oblačić násilím z moci Jeriny vysvobodil, Novaković pokládá za osoby historické, totiž za Novaka Belocrkviće a Nikolu Zajiće, kteří dle svědectví Konstantina filosofa s jinými ještě vévodami potrestáni byli, že prozradili sultanu Bajazitu snahy Štěpánovy spojiti se s Uhry, a výslovně si přáli sloužiti Bajazitovi. O hrdinství Oblačiće Rada pěje se také v písni u Milutinoviće 158 str. 287, u Vuka III. 34. 245 a Petranoviće II. 43. 539—545; jméno jeho známo bylo i Bulharům, jak z písně u Milad. 171. 263 souditi možno, kde sluje Radič junák.

Do této doby spadá děj písně Vukovy II. 82. 489—499, v níž se líčí, jak udatný Todor ze Stalaće (Stalać hrad na srbské Moravě nad Kruševcem) proti vůli Jeriny, ženy Jiřího, unesl si nevěstu. S Todorem ze Stalaće stotožňuje se vévoda Prijezd, jehož hrdinskou smrt při obraně hradu Stalaće opěvuje píseň u Vuka II. 84. 502—505. V podobné písni bulharské (Пер. Спис. 1884. XII. 104—109) zachovalo se jméno Todora Stalakjiňa; zajímavý jest závěr její připomínající epický motiv o zdvojování síly nepřátelské a Bohem určenou záhubu carství neb bohatýrů. Todor obořil se na Turky, kteří podkopem vnikli do sklepa hradu, a posekal jich sto tisíc. Když se však ohledl zpět, spatřil velký div:

Що да види-чудо и големо:
Од еднога двоица станули!

Todor vrhl se znovu na ně a ubil je všecky; krev jejich sahala koni po uzdu. Avšak na místě dvou Turků stáli tu tři. I toto silné vojsko Todor ubil, tak že krev jejich proudila koni přes sedlo. Ohledl se Todor a spatřil na místo tří čtyři. Tehdy poznal, že před tureckým vojskem sám sv. Ilija kráčí, nesa zelenou korouhev. Proto sestoupil s koně a pokloniv se před sv. Ilijou, řekl:

»Прости мене, нас свети Илию!

Sv. Ilija vykládal mu, proč mají nyní Turci vládnout:

---

[1]) Велики Челник Радич или Облачић Раде 1413—1435. Слика из традиционалне народне историје Стојана Новаковића (otisk z Гласника српског ученог друштва књ. L). У Београду 1881.

Кога бесте на бой Косово,
Със коньите църква улезосте,
Погазисте триста старе бабе,
Погазисте триста мали дéца,
Ни кърстено, ни миросано,
Със маждраци навáру узосте!«

Pro tyto hříchy dopustil Bůh, aby Turci vládli. Todor odpověděl:

»И я могу, брате, и кон може,
Къга Господ намо не помага,
Със юнацтво царство се не държи.«

Sňal se sebe zbroj a roztrhal ji na kusy; koně rozsekl šavlí a šavli rozlámal. Po té vzal svou ženu a dítě, a vyvedl je na samý vrch pevnosti. Rozloučivše se s městem, vrhli se všichni v řeku Moravu; rozstoupila se Sáva i Morava, a oni padli na suchý písek.

Къко падли и се посветили,
Направили до три манастира,
Тъгай се е земня потурчила.[1])

O ženě Jiřího Brankoviće Jerině, sestře Tomy Kantakuzena, písně málo pochvalného vypravují; líčí buď její lstivou a mstivou mysl (Vuk II. 83, Petran. II. 40) nebo náklonnost umlouvati sňatky (Vuk II. 82, Bogišić 11).

3. Následníkem Jiřího Brankoviće († r. 1456) byl nejmladší syn jeho *Lazar*, který již po 10 let s otcem svým společně vládl; oba starší synové Jiřího Řehoř (Grgur) a Štěpán oslepeni byli r. 1441 od sultana Murata II. Žena Lazarova byla Jelena, dcera Tomáše Paleologa. Samostatně Lazar nevládl dlouho, neboť ho r. 1458 stihla smrt. Po něm ujal se vlády *despot Vuk*, syn Grgura, zemřelého r. 1459; on spřátelil se s uherským králem Matyášem a jmenován byl od něho „despotou“ srbským, ovšem bez politické samostatnosti. Despot Vuk sluje v písních *Zmaj-Ognjani Vuk;* čím méně o něm historie zaznamenala, tím více o něm pěje lid, který jej učinil středem své poesie této doby. Právem podotýká o tomto imposantním středisku srbské poesie St. Novaković: „Оно загрева српску народну поезију топлим зрацима средњевековне витешке поезије последњи пут“ (l. c. 148 str. 13). Události právě vytčené obrážejí se jasně v písni u Petran. II. 40. 483—506. Jerina Jiřího vdala dceru svou Komneniji za syna cara Sulejmana[2]). Vdanou sestru navštívili malí bratří Štěpán a Grgur. Návodem sestřiným byli oba oslepeni a posláni do Smedereva. Po čtyřech letech Jerina je z domova vypudila; v městě Senji slepý Grgur oženil se s Andjelinou[3]), svakovou Iva Crnojeviće, a vrátil se s ní do Smedereva. Po dvou letech narodilo se jim pachole s divnými znaky na těle; dali mu jméno Zmaj Ognjeni Vuk a poslali je, chtíce je před úklady Jeriny a cara Stambolského zachrániti, do Ruska, kdež

[1]) Motiv o zdvojování síly nepřátelské obšírněji bude vyložen v bylinách o zahynutí ruských bohatýrů.

[2]) Srv. Vuk II. 80. 479—480 a Marjanović 23. 136—140. Z historie známo, že Jerina provdala dceru svou Maru r. 1435. za sultana Murada.

[3]) Andjelina slula vlastně žena Štěpánova, ne Grgurova; jmenovaní později bratří Zmaj-Vukovi byli synové Andjeliny a Štěpána Brankoviće.

péčí královny ruské vyrostlo ve statečného junáka. K vyzvání matčinu Zmaj Vuk vrátil se domů, vysvobodil mladší bratry své, Jova a Maksima, ze zajetí tureckého a potrestav tetu svou i Jerinu, vrátil se s bratry na Rus, kdež přemohl Tatary, přepadnuvší říši ruskou. Ve variantu u Petran. II. 41. 507—521 Grgur dověděv se, že matka jeho Jerina chce nemluvně vydati carovi ze Stambola, pošle je králi Milutinovi do Skadra, kde Vuk vyroste a potom zahubí cara ve Stambolu i jeho ženu. Dle variantu u. Milut. č. 152 str. 280 posílá Grgur syna svého Vuka králi Vukašinovi do města Ledjena, kde byl vychován. Když mu bylo 2 roky, byl jako jiné dítě pětileté; v 5 letech byl jako jiné desítileté.

Кад напуни до десет година,
Поче носит' свијетло оружје,
Па иђаше на мејдане често,
А своје се стигнуо памети.

Statečně pomáhá Vukašinovi v boji a při dobývání města Spleta přemůže silného Splećanina, který hubil vojsko Vukašinovo [1]. Dle variantu u Bogišiće 15. 46—49 nalézá se Vuk ve službách Budinského krále a přemůže s Mitarem Jakšićem před branami Vídně, které Budinský král dobýval, popa Nikolu.

V písních dosud vytčených zachovala se zřejmá památka pravého rodu Vukova; v písni u Milut. 122. 221 sluje otec jeho Ognjanin Vuk a matkou jeho jmenuje se vila. Dle písně Vukovy II. 43 Vuk trávil mládí své v horách mezi draky, byl tedy dračího (zmajského) původu. Četné písně opěvují dále *ženitbu Vukovu*. Z historie víme, že Zmaj Vuk oženil se dvakrát; po prvé se sestrou Jana Pruisa, Velkovaradinského unitarského vladyky, po druhé s Barborou, dcerou Zigmunda Frankopana. O sňatku jeho s Barborou, která tu sluje sestrou krále bosenského, zachovala se památka v písni u Bogiš. 12. 37—40. Ban bosenský píše králi Matyášovi list, v němž mu připomíná, že, když se naň panstvo rozhněvalo a vrhlo ho do studeného vězení, kde hladem a žízní umíral, chodila k němu do vězení Barbara, sestra banova, která ho ošetřovala Za to jí slíbil, že si ji vezme za věrnou ženu; ale nyní, zapomenuv na daný slib, chce prý se zasnoubiti s dívkou jinou. Král uherský odpověděl, že si Barbaru vzíti nemůže, ježto jest jeho „kuma“, zapřísahal se však, že ji chce za lepšího junáka provdati. I pozval bana se 7 bratry Loščančići a sestrou Barbarou na „krsno ime“. Při hodech dal dívce na vybranou, koho chce z přítomných junáků. Zvolila si Vuka; ten však ji s toho zrazoval, naříkaje:

»Остави се, дивојко, од убога сиромаха,
Барбаро дивојко,
Који јунак не има куће своје ни баштине:
Ер је њему краљ уз'о куће своје и баштине,
тај будимски краљу.«

[1] Novaković právem domnívá se, že jméno „Vukašin král od Ledjena“ jest utvořeno od Vladislava Ledjanina (Poláka), uherského krále, který tu zastupuje nástupce svého Matyáše, jemuž Vuk dojista sloužil. V uvedených var. u Petranoviće č. 40. 41. mohl král uherský vlivem politickým i literárním zaměněn býti ruskou královnou a Milutinem králem skaderským. Ve var. ve Vile 1867. str. 454, který s písní u Milut. č. 152 se shoduje, sluje ochránce Vukův král ruský. Srv. Novaković v Лет. Мат. Срп. 148. 19—21.

Teprve když Budinský král slíbil, že mu vrátí statky a jiné ještě přidá, byl ochoten, vzíti si Barbaru, což se také stalo [1]. V písni této spatřujeme jasný obraz dějinných událostí; epickými podrobnostmi vyzdobena jest píseň u Bogiš. 13. 40—42, která též sňatek Vukův s Barborou opěvuje.

Кад но ми се жењаше Огњени деспоте Вуче,
Он се Вуче жењаше сестром бана Пољичкога.

Když se svatové s nevěstou vraceli domů, ban Poličský dával Vukovi 300 Poljičanů, aby svaty provázeli. Vuk jich nepřijal, namítaje, že má na Podunají pobratima Alibega. Když přijeli s nevěstou na Dunaj k Alibegovi, žádal tento, aby mu Vuk ukázal nevěstu. Vuk pozdvihl Barbaře závoj, a Alibeg, spatřiv její tvář, zamiloval si ji. Proto žádal, aby se s ní mohl projeti na koni, k čemuž Vuk svolil. Turčín Alibeg chvilku sem tam jezdil, až posléze skočil s ní do Dunaje, chtěje jej přeplavati. Vuk pustil se za ním, ale nemohl ho dostihnouti; konečně dohonil ho Gredelja Radosav a nevěstu mu vyrval. Despot Vuk vyhrožoval Turkovi, že za půl roku poboří jeho dvory a odvede mu ženu. Po té vrátili se svatebčané do Kupjenova, kde slavena svatba. Po půl roce vyplnil Vuk svou vyhrůžku. — V této písni zdá se kromě jména nevěsty Vukovy býti historickým jen osobnost Turčína Alibega, který na Podunají žil, a s nímž se Zmaj Vuk přátelsky stýkal. V písni u Vuka II. 92. 577—586 jmenuje se protivník Vukův Ćerzelez-Alija. Souboj Zmajův s Alijem Djerzelezem opěvuje se obšírněji v písni u Milut. č. 104. str. 183, v níž připojen k Vukovi motiv o nevěrné ženě, známý v písních o Momčilovi. Nevěrná žena Vukova odňala muži svému „моћи од помоћи", koni jeho spálila křídla, malé pušky zalila vínem a šavli kyselým mlékem. Když Vuk vyšel na souboj s Djerzelezem, měl na prsou zmiji zapletenou, pod ramenem měl křídla pozlacená, z očí piršely mu blesky a ze zubů mu oheň vyskakoval, tak že se Djerzelez ulekl a začal utíkati. Konečně poznal Djerzelez, že Vuk nemá síly, ježto ho žena zradila; Vuk byl by málem podlehl, kdyby se nebyl chopil palcátu a nezabil jím Djerzeleza. Vuk sedmi ranami zraněný vypustil také ducha. — Novaković (l. c. 148. 32—35) snaží se dokázati, že Alibeg a Ćerzelez jest jedna a táž osoba, a že byl to prvý gubernator či sandžak-beg ve Smederevu, s nímž bylo Zmaj-Vukovi často bojovati. Avšak kromě těchto historických jmen zachovaly se v písních o ženitbě Vukově jen obecné črty o zápasech svatů, jež musili podstoupiti, když bylo se jim bráti krajinami cizími, jmenovitě Turky osazenými. Dosvědčuje to zvláště píseň Petran. II. 42. 522—538, v níž jmenují se jako svatové junáci, kteří byli za doby Zmaje Vuka už dávno mrtvi; zároveň naráží se v ní na známé thema o zápovědi, nezvati na svatbu určitých osobností. Nevěsta

[1] Novaković l. c. 149. 24—26 poznamenává, že v písni této zachovaly se i jiné historické črty, ovšem změněné. Mluví-li se totiž o zajetí krále Matyáše u bana bosenského, naráží se prý tím na uvěznění Matyáše v Praze a na sňatek jeho s dcerou českého krále Jiřího z Poděbrad Kateřinou. V tom, že Matyáš obdaroval hojně Vuka, spatřuje se památka obnoveného přátelství Matyáše s Vukem Brankovićem. *Soerensen* (Arch. XV. str. 8) přičítá písni naší značné stáří a klade původ její do XV. st.

Vukova byla Jefimije, dcera Dužda (dože) Latinského v Benátkách a protivník Vukův Gojko Maďar, kterého králevič Marko v krutém souboji přemohl. V písni Vukově II. 87. 514—520 zastupuje místo Vuka Popović Stojan a u Petran. II. 33. 397—419 Sibinjanin Janko.

Hrdinství Zmaj-Vuka a jeho boje s Turky líčí píseň u Bogiš. 14. 42—46; král Budinský vypraví vojsko na Kosovo pod velením bana Pavla Strijemljanina, jemuž do zálohy přidá Ognjena despota Vuka. Štěstí jim přálo, neboť Turky porazili, Hasan pašu Predojeviće živého chytili a s ním mnoho Turků zarobili. Vuk odešel potom do svého hradu Kupjenovce, a Pavel Strijemljanin vrátil se do Budina. Tam se vychloubal, že sám Turky porazil, kdežto Vuk v době rozhodné utekl; teprve když byli Turci poraženi, prý se vrátil a mrtvým Turkům hlavy sekal. Král Budinský naříkal na Vuka:

»Ја сам тебе отхранио уз моје госпоско кољено,
Како сина мојега, којега сам породио,
А ти ми си издају на Косово учинио.«

I umínil si, že Vuka za to dá usmrtiti. Přítel Vukův, Mitar Jakšić, oznámil vše Vukovi, ten odebral se do Budina, usedl dole u stolu a položil před sebe zlacený palcát. Potom žádal krále, aby dal přivésti z vězení Hasan pašu, a ten aby pověděl, kdo Turky porazil. Hasan paša dosvědčil, že Vuk;

Он је Турка разбио и мене је ухитио,
И твоје је тамнице врл'је Турок напунио.

Při tom velebil jeho statečnost a dotvrzoval, že ban Pavel se skryl, když se začalo bojovati. Když Turek řeč ukončil, Vuk skočil na nohy a začal práti buzdovanem nevěrného bana Pavla. Budinská královna prosila Vuka, aby ho ušetřil; Vuk se smiloval a odešel. Sebrav pak mladé Kupjenoviće, táhl na pokrajinu a zajal mnoho Turků. Když se vracel do Budina, král myslil, že se spojil s Turky a táhne na Budin. On však odevzdal králi zajaté Turky. V písni vytištěné v Летописе 1848. I. 102 zachovala se bezpochyby vzpomínka Vukových bojů na severu v Polsku. Vypravuje se, jak ledjanský (polský) ban žádal na Vukovi koně a zbraň, dědictví to po otci; nedá-li, vyhrožuje mu, že ho zahubí. Vuk proti němu vytáhl a ubil ho.

Despot Vuk Ognjeni zemřel r. 1485. Jeho smrt opěvuje se v několika písních; hojné stopy historické znatelny jsou ve staré písni ze XVII. st. (Arch. III. 641—644, č. 1). Vuk despot loučí se v Kupjenově s hříšnou duší; ve hlavách sedí jeho žena Barbara a ptá se, komu zůstaví své země a města, poklady a ubohou ženu. Vuk ji těší, řka, že ji zůstaví Bohu stvořiteli, země a města tomu, kdo mu je daroval, králi Matyášovi. V tom vejde pobratim jeho Mitar Jakšić a nevěda o nemoci Vukově, vyzývá ho k hodům. Ale Vuk odpovídá, že musí zemříti, a žádá Jakšiće, aby rozdělil bohactví jeho ve tři díly; první díl dal mnichům na Sv. Hoře, aby se modlili za jeho duši, druhý díl dívkám sirotám, by naň vzpomínaly, třetí díl ženě jeho Barboře. Koně pak, vyzdobeného a zbrojí opatřeného, aby vedl před krále Matyáše, pána jeho, a vyřídil mu poslední pozdrav s dokladem,

že mu povždy věrně sloužil[1]). Ostatní koně má odvésti do skalnaté hory, kde není ani trávy ani vody, by poznali, že nemají pána. Ženu jeho Barbaru má odvésti do Chorvatska, aby byla před Turky bezpečna[2]). Mladšího původu zdá se býti variant u Bogišiće č. 16. 49—51, kde se vypravuje, že Vuk raněn byv v boji, vrátil se z pokrajiny, vešel do svých dvorův a zavřel se do komory. Žena jeho Barbara se domnívala, že snad přivedl si z boje milenku a zavřel se s ní. Dívala se skrze dvéře;

У камару угледала од планине б'јелу вилу,
Дје му ране умиваше, а змај му их отираше.

Barbara pověděla matce Vukově Vandjelině, co viděla. Ale také Vuk poznal, že ho žena vyčíhala, povolal ji k sobě a vyčítal jí zradu. Potom ji poslal pro Mitra Jakšiće a pro kněze. Plačíc šla Barbara k Jakšićovi a vyřídila mu pozdrav Vukův. Jakšić k němu spěchal a přivedl s sebou kněze. Vuk ustanovil, aby bohactví jeho rozděleno bylo ve tři díly; první aby byl rozdán popům a mnichům, kteří by se modlili za jeho duši. Druhý aby byl dán matce, třetí ženě, které Jakšićovi odporučil. Koně aby vyvedl do kamenité skály, kde neroste tráva a neteče voda, by poznali, že nemají pána. Tělo jeho má dopraviti na Svatou Horu, by ho mniši Svatohorci pochovali. Konečně žádal, aby vyřídili zeměpánu jeho poslední pozdrav:

»Вјерно сам те дворио од дјетета малахнога,
Од дјетета малахнога, до јунака великога,
И н'јесам ти издаје никадара учинио,
Ма ћу теби садара ја издају учинити,
Ер ћу поћи дворити побољега господара,
Побољега, св'јетли краљу, и од мене и од тебе.«

Chtěl ještě mluviti, ale duše rozloučila se s tělem. Mitar Jakšić vykonal vše, co mu bylo nařízeno. Na písni této zakládá se mladší verse u Milutinoviće č. 104, v niž pojat kromě toho motiv o nevěrné ženě; vypravuje se, že Zmaj-Vuk, raněn byv v souboji s Djerzelez-Alijem, přišel domů a dal se zavříti do své komory. Když usnul, žena jeho otevřela devatery dvéře jeho komory a viděla, jak zmaj (drak) nosí mu léčivé bylinky, a vila mu je na rány přikládala. Vuk kázal ženu za zvědavost její potrestati, ale sám podlehl krutým ranám[3]).

Proč despot Vuk stal se junákem dračího původu, těžko vysvětliti. Bezpochyby záleží to na představě obecně rozšířené, že se slavným a oblíbeným junákům přikládá nadpřirozený původ. Tak

[1]) *Soerensen* vhodně poznamenává (Arch. XV. str. 9), že líčení toto připomíná starosrbské nařízení v Dušanově zákonníku, že nejlepší kůň zemřelého vasala připadnouti má králi.

[2]) *Soerensen* (Arch. XV. 10—12) dokazuje, že píseň tato (neb jí podobná) složena byla před r. 1502, neboť podle ní povstala píseň o smrti Jova Despotiće (Vuk II. 91), který r. 1502 zemřel.

[3]) V báchorce běloruské (Romanov I. 3. N. 32), která se jinak shoduje po obsahu s písní Vukovou II. N. 43, se vypravuje, jak Kurila Kožemjaka po krutém boji s drakem, jejž konečně přemohl, uložil se spát a přikázal svému sluhovi, aby žádná ženská naň nepřišla se podívat. Matka jeho přestrojila se do mužských šatů, oklamala tak sluhu a podívala se naň. »И якъ тольки глянула на яго, такъ енъ и умёръ«.

povstal asi název jeho Zmaj-Ognjeni-Vuk a s jeho osobou spojeny byly motivy mythické, zvláště báje o drakobijci, vyjádřená nejlépe v písni Vukově II. 43.

4. Po smrti Zmaj-Vukově ujali se vlády synové strýce jeho Štěpána, jmenovaní již *Jiří a Jan*, kteří si musili titul despotů srěmských a statek Berkasovo (Berekszö) vykoupiti od Matyáše uherského za 12.000 dukátů. Starší Jiří vstoupil později do kláštera a stal se arcibiskupem jménem Maksim; mladší zůstal despotem do své smrti r. 1502, nemaje však žádné moci. O smrti despota Jovana pěje píseň ze Srěma (B. M. 58. 142—148). Jovan roznemohl se v Berkasově a poslal svého sluhu Vaistinu, by zavolal z Kupinova jeho matku Andjeliji; neměl jí však pověděti, že Jovan umírá, nýbrž že si přeje jejího požehnání, chtěje táhnouti do války; z Kupinova aby zašel do Krušedola a odevzdal vládykovi Maksimu list. Sluha vyplnil jeho rozkaz a vracel se s Andjelijí a Maksimem do Berkasova. Matka, spatřivši umírajícího syna, rvala si vlasy a bila se v prsy. Potom ptala se Jovana:

»Чедо моје, деспоте Јоване,
Кад се, Јово, на тај пут опрањаш,
На ким, сине, земља и градови,
На ким, сине, до три куле блага,
На ким, сине, јединица мајка?«

Jovan odvětil, aby rozdělili jeho jmění na tři části, jednu dali věrným sluhům, druhou Krušedolu a třetí chudým. Ženě jeho by ničeho nedali,

»Јесте љуба, ал' је рода туђа,
Од проклета рода Маџарскога.«

V písni u Vuka II. 91. 572—576 Jovo Despotović roznemohl se v Kupinově a poslal pro matku svou do Berkasova a pro Maksima do Krušedola. Umíraje, řekl matce, když se ho ptala, komu dostane se Srěm, jmění, žena a matka jeho:

»Сријем земља стећ' ће господара,
Ил' бољега или ће горега . . .«

Soerensen (Arch. XV. 10—12) myslí, že tato píseň jest přepracování neb pouze napodobení starší písně o smrti Vuka Brankoviće (Arch. III. 64, č. 1). — O smrti Maksima vypravuje píseň Petranovićova II. 44. 546—555. Maksim vládyka z hory Ruské rozstonal se ve Vídni, a žádal sluhu Milutina, by s dovolením císaře vídeňského dovezl ho do jeho hrobu na Ruské hoře. Císař nechtěl s počátku k tomu přivoliti, ale když hromy a blesky zničily polovici jeho hradu, dal k tomu svolení. Zemí latinskou, arabskou a tatarskou vezl sluha Milutin tělo Maksimovo, které libou vůni vydávalo, na Ruskou horu a tam zbožně je pochoval.

B) **Bratří Jakšići** [1]).

K cyklu písní o Zmaj-Vukovi řadí se jiný ne méně zajímavý kruh písní o bratřích Jakšićích. Případně dokládá Novaković: „Као цветна леја око каквог мраморног споменика развија се око статује Змај-деспота Вука и његовог супарника Ђерзелез-Алије поезија о браћи Јакшићима“ (l. c. 148. str. 40). Z historie o nich jen málo co známo. Otec jejich Jakša Brešić bojoval pod Jiřím Brankovićem, a synové jeho Dmitar a Štěpán přestěhovali se bezpochyby po r. 1459 ze Srbska do Uher, kde měli ve Sřemu statky. Jakšův syn Dmitar měl za ženu Milici (snad dceru Jiřího Brankoviće), s kterou měl dva syny Štěpána a Marka, a padl v boji u Smedereva r. 1486. Štěpán Jakšić, který zemřel r. 1489 ve Vídni, měl syna Dmitra a dceru Jelenu provdanou za despota Jana Brankoviće. Dle písně u Milut. 101. str. 176 otec Jakšićů, Jakša kapetan, oženil se s Hajkunou, sestrou Ćuprilić-vezira v Travniku, která ho chtěla ve svatební noci zastřeliti; záměr její se nezdařil, tak že se dala konečně, když Jakša vystavěl pro ni kostel Růži, pokřtíti a přijala jméno Růžice.

Písně o Jakšićích zachovávají jen povrchní ráz a povahu dějinných fakt; větším dílem jsou historické události jen rámcem, do něhož látky jiného druhu jsou vkládány. Nejčastěji bratří Jakšići jeví se jako velitelé Bělehradu, v jehož okolí sváděny byly v této době hojné půtky mezi Srby a Turky. St. Novaković případně dovozuje, že všichni různí velitelé Bělehradu od r. 1427 do r. 1521 stotožněni byli v národní poesii s Jakšići, na něž jejich osudy přeneseny. Zejména to platí o *Michalovi Svilojeviči (Siladjijovi)*, který byl delší dobu velitelem Bělehradu. Na boje Srbův a Turků, kteří r. 1442 vystavěli proti Bělehradu tvrz Avalu (srb. Žrnov), aby odtud podnikali výpravy válečné, naráží píseň u Vuka II. 93. 587—591, v níž líčí se smrt Porče z Avaly ubitého Zmaj-Vukem a Jakšići. O obležení Bělehradu pěje píseň u Vuka II. 95. 605—617, k níž připojila se látka o zajatém junáku. Místo Štěpána Jakšiće v této písni jmenovaného přichází u Vuka III. 21. 117—129 a Krasiće 9. 49—57 Stojan Janković, ve versi iz Naše Sloge 20. 53—57 banović Mijate. Novaković se sice domnívá, že v zajatém junáku spatřovati sluší odraz osudu Michala Svilojeviće, který, jak historie učí, upadl do zajetí tureckého, z něhož se nevybavil, nýbrž v Cařihradě byl sťat, avšak spíše se hodí na Stojana Jankoviće (v 17. st.), který 14 měsíců vězněn byl v Cařihradě, konečně uprchl a vrátil se do Kotora. Spíše možno vztahovati na Svilojeviće jinou píseň z cyklu písní o Jakšićích. U Vuka II. 96. 617—620 líčí se ženitba Jakšiće Mitra, který sloužil u vévody Janka, aby si vysloužil jeho sestru. Devět let Jankovi sloužil, ale sestry jeho nespatřil. Desátý rok, všecek usoužen, pověděl otrokyni svou touhu. Ta opatřila mu přístup k dívce, oba se smluvili a s hojnými poklady ujeli. Vévoda Janko je pronásledoval a dohoniv je, po krátké rozmluvě s nimi se smířil. Variant u Petranoviće II. 54. 647—651 rozveden jest novou

---

[1]) Písně o Jakšićích probírá *Novaković* v článku výše jmenovaném v Лет. Мат. Српске 148 str. 1 a d. a *Sörensen* v Arch. XV. 204—212.

látkou. Když Jakšići Dimitrovi, který sloužil u bana Maďařina, podařilo se pomocí otrokyně vniknouti do komnat dcery banovy, vyzval ho ban, aby shromáždil svaty a přišel si pro nevěstu. Mezi svaty byli také dva bratří Jakšići, které ban v noci zajal, upekl a předložil svatům za pokrm. Marko králevič poznal, jaké to maso; svatové se rozprchli, jen Marko zůstal, svázal bana, zabil jeho syny blížence a násilím vecpav mu pečené maso jejich do úst, usekl mu hlavu [1]). Ve versi u Milut. str. 163 přichází místo Dimitra bratr jeho Jakšić Štěpán; s počátku líčí se služba jeho u vévody Janka jako u Vuka II. 96. Když sestru Jankovu Andjeliji po celý čas své služby nespatřil, užil klamu a unesl ji. Po roce porodila mu pachole a vzkázala bratru Jankovi, aby ji navštívil. Janko nešel ani, když mu psala, že se jí narodilo dítě druhé. Teprve když třetí rok Štěpán zemřel, Janko vypravil se k sestře, porobil Jakšiće a chtěl sestru svou zabiti, ale ta mu unikla. V písni ze Srěmu (B. M. 52. 103—105) opěvuje se ženitba Mitra Jakšiće, ale o službě jeho se nemluví; Mitre unesl pomocí svého bratra Štěpána „kapetan-devojku", sestru devíti jenerálů z Prilepa, a s bratřími jejími se smířil (srv. Popović str. 52—105). U Vuka III. 22. 129—142 přenesena opět látka tato na Stojana Jankoviće. Ježto z dějin jest známo, že Svilojević byl svatem Janka Sibinjana, možno se domnívati, že fakt ten přenesen byl na Jakšiće Mitra. V písni u Milut. str. 163 připojeny kromě toho snad i črty týkající se Janka Sibinjana a Brankovićů, o jejichž nepřátelství písně často se zmiňují. Jakšić Štěpán nastoupil tu vlastně na místo Štěpána, syna Jiřího Brankoviće, který oženil se s Andjelijí a v Italii zemřel. Dvě děti Andjelije jsou bezpochyby Jiří a Jan, synové Štěpánovi, kteří se později se synem Janka Sibinjana (Jana Hunyadi) smířili.

Podobnou přenůšku historických črt na Jakšiće Novaković určuje v písni o ženitbě Todora Jakšiće (Vuk II. 94. 592—604). Králice Budinská nabídla Todorovi Jakšići dceru svou Ikoniji za ženu. Todor dal králici tisíc dukátův a slíbil, že do roka se svaty přijde si pro nevěstu. Ale uplynula tři léta, a Todor o nevěstu se nehlásil. Králice zasnoubila ji tedy Ivanovi Zvijezdići. Budinský král oznámil to Todorovi; ten, sebrav svaty, s nejmladším bratrem Štěpánem přitrhl před Budin a nevěstu si odváděl. Avšak na řece Trutině číhal naň Ivan Zvijezdić. Todor, nemoha ho po dobrém usmířiti, přivázal pevně nevěstu na svého koně a poručil mu, aby táborem Ivanovým bleskurychle proletěl a počkal na ostatní průvod u hory Goleše. Nevěstu ujistil, že kůň dopraví ji na bezpečné místo, kde ji vyhledá sám nebo, kdyby v boji padl, některý z jeho bratří, kteří jsou ještě lepší než on. Kůň šťastně stanul s nevěstou u hory Goleše. Todor znovu nabízel Ivanovi přátelství, ale když tento je odmítl, nastal krutý boj, v němž Todor Ivana zabil a družinu jeho rozprášil. Potom vyhledal svou nevěstu a v Bělehradě se s ní oddal. Historické jádro v písni té obsažené jest bezpochyby toto: Jakšić zastupuje tu Jiřího Brankoviće, syna Štěpánova, jejž žena Matyáše Korvina, Beatrix, chtěla oženiti se svou sestrou Isabellou.

[1]) Srv. týž motiv v písni u Hörmanna I. č. 18, o níž byla zmínka na str. 76.

Se svatby však sešlo, ježto nevěsta nechtěla se odříci víry katolické; Isabella vdala se pak po 3 letech za Jana Geleju Sforce. K tomu připojila se látka o bojích svatebčanů s protivníky, jimiž písně srbské oplývají.

V písních uvedených bylo možno aspoň nějaké jádro historické znamenati; v jiných písních poesie národní přenesla na bratry Jakšiće *motiv lásky bratrské.* Z historických zpráv je patrno, že nejstarší syn jednoho bratra je pojmenován podle bratra druhého, což by bylo historickým dokladem o vzájemné jejich lásce (Novaković l. c. 148. str. 42). Zdali z této příčiny či z jiné motiv onen k nim byl připojen, těžko rozhodnouti. Již výše (str. 57) jsme znamenali, že jméno bratří Jakšićů připjalo se k báchorkové osnově o pomluvené sestře, kterou bratří vřele milovali; nyní uvedeny buďtež písně o vzájemné lásce bratří samých a o pokusech milující bratry rozvaditi. Podnět k sváru bratrskému vychází buď od nadpřirozené bytosti (víly) nebo od ženy jednoho z nich nebo konečně z neshody při dělení majetku.

Příčinou sváru obou bratří byla víla v bugarštici u Bogiš. 43. 113—115, která začíná takto:

Л'јепу језду јездијаху два Јакшића мила брата,
Два мила брајена,
Они језду јездијаху горицоме зеленоме.

Smluvili se, že najdou-li nějakou dívku, jeden z nich se ožení. Slyšely je lesní víly a chtěly je znepřáteliti; která to dovede, měla se státi královnou nade všemi. Jedna z nich proměnila se v hezkou dívku a zjevila se před nimi. Mitar Jakšić vida krásnou dívku žádal, aby si jednoho z nich zvolila za muže. Ona vybrala si Štěpána. Mitar vytasil zlostně handžar a udeřil bratra do srdce. Vida, že jest mrtev, vzpamatoval se a začal neznámou dívku proklínati. Konečně se sám handžarem ubil. — Variant u Filipoviće 7. 42—46 jest obšírnější a s jinou ještě osnovou spojený. Když totiž Mitar sveden byv vílou srazil Štěpána kopím na zem a vracel se s dívkou, kterou za sebe na koně posadil, domů, uviděl na jezeře zlatokřídlou kachnu a pustil na ni sokola. Sokol se vrátil se zlomeným pravým křídlem a na otázku, jak je mu bez pravého křídla, odpověděl: „Jako bratru, který bratra nemá." Když jel dále, vraník zlomil si na dřevěném mostě nohu a na otázku, jak je mu bez nohy, odvětil: „Jako bratru, který bratra nemá." V tom okamžiku Mitar spatřil, že za ním víly není. Vrátil se na planinu, našel Marka kraleviče, který vílu chytil a přinutil, aby Štěpána vyléčila. Vzkříšený Štěpán praví:

»Ао браћо, давно ли сам засп'о,
Што ме прије пробудили нисте!«

Zakončení toto způsobeno bylo asi vlivem známé písně o kraleviči Markovi a Milošovi Obilići. Jiný variant přichází u Petran. II. 6. 47 – 52; Jakšić Mitre usmrtí bratra, když však zpozoruje, že víla mu uletěla, vrátí se k bratrovi a chce ho vyléčiti, ale Štěpán odpouštěje mu umírá, Mitre ho pochová a vrátí se domů. Když žena se ptá po bratrovi, probodne ji a pak sama sebe. U Vuka II. 11. 48—51 nalézá se píseň, v níž Jakšići se nejmenují, nýbrž jen bratří Mujo a Alija. Napřed

vznikne mezi nimi spor pro zastřelenou kachnu, ale ten nemá ještě zlých následků, teprve zrádné víle podaří se oba bratry na smrt znepřáteliti. Píseň tato ukazuje, že osnova naše o znepřátelených bratřích původně existovala v poesii jihoslovanské samostatně a že později teprve spojena byla s historickými osobami bratří Jakšićů. Jednoduchá osnova zachovala se také v chorvatských písních (Kurelac č. 452 a č. 482), v nichž jmenují se dva bratří, kteří jeli z vojny a vedli si mladou dívku jako otrokyni; cestou se o ni nepohodli, a starší zabil mladšího. Mladší umíraje radil ještě staršímu, jak má starou matku těšiti.

Osnova o znepřátelených bratřích známa jest i u jiných národů. V Somadevě (vyd. Brockhaus 1839 str. 71—72) se vypravuje o dvou bratřích jménem Sunda a Upasunda. Brahma, který je chtěl zahubiti, poručil Visvakarmovi, aby stvořil božskou ženu Tilottamu. Na rozkaz Brahmův šla k oběma bratřím, kteří se v zahradě Kailâsově zdržovali, aby je svými vnadami svedla. Když ji spatřili, byli krásou její mocně dojati, oba chtěli si ji vzíti. Z toho vzešel mezi nimi boj, v němž oba zahynuli. Táž příhoda vypravuje se v Mahâbhâratě, nač již Krek upozornil (Kres III. 274). Píseň cikánská ze Sedmihrad o Anrušovi a Rukujovi (Wlislocki Volksd. 25. 131—133) povstala asi na základě verší jihoslovanských, s nimiž se v hlavních rysech shoduje [1]).

V jiné skupině písní snaha bratry znepřáteliti připisuje se ženě jednoho z nich. Sem patří verse u Bogišiće 41. 100—112, v níž Jakšić Štěpán vyčítá Mitrovi, že hříšně miluje jeho ženu. Mitar přisahá, že to není pravda a na důkaz, že mluví pravdu, z kamene vyprýští živá voda, ze suchého javoru žlutý květ vykvete, koník se Štěpánu splaší, že nemůže ho udržeti. Mitar mu pomohl, a oba vrátili se usmířeni domů zkoušet svých žen. Přijeli na dvory Mitrovy a našli ženu jeho. Mitar vypravoval jí, že Štěpán byl ustanoven poslancem carovým a že žádá od něho šaty i koně. Na otázku, zdali mu to má dáti, žena Mitrova odvětila, že ano. Odjeli k Štěpánově ženě, které Štěpán totéž o Mitrovi vypravoval. Ona nebyla však srozuměna. Štěpán se zarmoutil a vytasiv šavli usekl jí hlavu. — První polovice této písně přichází také jako samostatný celek u Bogiš. 42. 112—113, druhá polovice o zkoušení žen u Vuka II. 100. 633—637 a Nikolića 34. 71—73. V Матици 1870. 417 vytištěn je zajímavý variant k písni Vukově. Bratří Dmitar a Stevan Jakšići, kteří v lásce vyrostli, rozvadili se, když se oženili, a 9 let se neviděli. Jednoho jitra vyjel Dmitar časně ráno na lov na planinu a při lovu přeťal sokolu křídlo. Na otázku, jak je mu bez křídla, sokol odpovídá:

»Менека је без десногa крила
Као брату без брата рођена.«

To slyše odjede Dmitar smířit se s bratrem. Ostatně je shoda s písní Vukovou. Kromě toho vyskytují se písně podobné, v nichž bratří Jakšići se ještě nejmenují; patří sem píseň u Mažuranića str. 156—157, ve které bratr na lovu žaluje druhému, že žena jeho ho utiskuje. Že-

[1]) Známa je též jihouherským cikánům srv. Ethnolog. Mittheilungen aus Ungarn I. p. 74.

natý bratr se rozhněvá, usmrtí bratra a žalem konečně i sebe. U Vuka II. 10. 42—48 slují oba bratří beg Milan a beg Dragutin. Milan se ožení proti vůli bratrově, a nevěsta přemlouvá ho, aby bratra zahubil. Milan dá se přemluviti a vyžene při lovu na místo, kde Dragutin stál, lva, který Dragutina rozsápe. Milan želí svého činu a nevěrnou ženu svrhne s pavlanu na kamenný dvůr. Totéž thema o zradné ženě, která přemlouvá muže, aby bratra svého, s nímž žil dosud v lásce, usmrtil, obsahují písně iz Naše Sloge 19. 50—53 a u Marjanoviće 21. 130—132.

V jiné konečně skupině písní příčina sváru obou bratří záleží v neshodě při dělení statků. Nejstarší variant srbský, v němž bratří Jakšići se jmenují, nalézá se u Bogiš. 44. 115—116. Bratří Jakšići dělíce se o statky nemohli se shodnouti o koně a sokoly. Mitar odjel na lov poručiv ženě své, aby pozvala Štěpána na oběd a otrávila ho. Jela Mitrova pozvala sice švakra k obědu, řekla mu však, co Mitar poručil, dokládajíc:

»Прије коњиц зелењко предње ноге уломио,
Сиви соко типпњићар у планину полетио,
Него ли ћу Стјепана ја дјеверка отровати.«

Sotva řeč svou skončila, Mitar vracel se z lovu se zprávou, že kůň zlomil přední nohy, a sokol na planiny uletěl; i volal na ženu, aby bratra netrávila. Jela mu odpověděla, že ho neotrávila, aby se jen domů vrátil. On ji za to velebil a s bratrem svým se smířil. Variant u Vuka II. 98. 626—629 není věcně rozdílný. Sem patří písně bulharské Milad. č. 182, Kačan č. 92 a 93 V písni u Vuka II. 99. 629—633 spojila se látka o zradné nevěstě v předešlé skupině vytčená s dělením o statky. V písni u Bogišiće 6. 18—20 přenesena je látka naše na bratry Marka a. Andrijaše, kteří znepřátelili se při dělení kořisti; Marko bratra svého zabil a ten umíraje napomíná Marka, co má říci staré matce.

Avšak častěji vztahují se písně podobného obsahu k rumunským vévodům Radulovi (1373—1383) a Mirčovi (1386—1418). Mirčův bratr slul vlastně Dan a jest o něm známo, že bojoval s bulharským carem Šišmanem, a že bratr jeho Mirče usiloval s trůnu ho svrhnouti. V písni místo Dana položen otec jeho Radul. Vukova píseň II. 75. 445—450 líčí svár Radul-bega s Mirčem. Svářili se o vládu nad zemí Karavlašskou a Karabogdanskou. Radul zajal Mirče vévodu, uvěznil ho a klíče od vězení hodil do Dunaje. Žena Radulova dala klíče vyloviti a poskytovala uvězněnému jídlo a pití. Čtvrtý rok dožádal bulharský král Šišman z Trnova Radula za kmotra pro svého syna. Radul se obával, že ho král chce oklamati, zabiti a zemi mu odníti. Radil se se ženou Andjelijí, a ta mu odvětila, že by mu nejlépe poradil bratr Mirče. Radul se zaradoval a žádal ženy, aby vyvedla bratra z vězení. Oba bratří se smířili, a Mirče varoval bratra, aby nebral s sebou do Bulhar Uhrů, nýbrž jen sluhy domácí: Grčici Manojla, Pijanici Ćura a Srba Radosava. Zároveň mu vyložil, jak pomocí jejich vyhne se nástrahám Šišmanovým. Radul uposlechl, a byl od krále bulharského pěkně uvítán a pohoštěn. Šišman kázal přinésti sud vína (12 ok) chtěje je opiti, ale Pijanica Ćuro všecko sám vypil. Když král Šišman začal mluviti po řecku, že zahubí Radula a jeho sluhy, Manojlo

Řek mu rozuměl a pověděl to Radulovi. Radul pokynul Srbu Radosavovi, a ten zahubil krále Šišmanina, jak Mirče byl radil. Šťastně s hojnou kořistí vrátili se domů k „Bukrešu gradu". Píseň se končí slovy:

»Тешко брату једном без другога!»

Jiný variant nalézá se u Milut. č. 39. 60. Thema toto rozšířeno je hojněji v poesii bulharské. S písní Vukovou (II. 75.) souhlasí bulharská v Сбор. Мин. V. 77—83 z okolí Razložka. V městě Bukureši dva bratří, starší Mirčo vévoda, mladší Radul beg, dělili se o majetek. Radul nabízel Mirčovi pole, louky, vinice a stáda, chtěje sám podržeti koně křídlatého, pozlacenou šavli, dva sokoly, chrty a ohaře. Mirčo nebyl srozuměn dokládaje, že Radul jsa ženat má si vzíti pole, louky, vinice a stáda. Radul se však rozhněval a bratra uvěznil. Mirčo měl tři věrné sluhy: Řeka Manola, který šavlí máchal za 300 junáků, Radula Slovoslova, který znal všecky jazyky, třetího Gьura pijáka, který pil za 300 junáků. Ti po uvěznění Mirčově odešli do daleké země ke králi Beloletskému v městě Beloletě na kraji Černého moře. Žena Radulova, begovice Tomana, ošetřovala uvězněného Mirča a krmila ho. Uplynulo devět let. Desátý rok král Šišman z Trnova psal Radulovi, aby byl synovi jeho kmotrem. Radul radil se s ženou, má-li jíti, neboť obával se, že mu Šišman strojí úklady. Žena odvětila, že by mu nejlépe bratr jeho Mirčo mohl poraditi. Vyvedou Mirču z vězení, ostříhají mu vlasy i nehty a čistě ho oblekou. Mirčo pošle po sokolu list svým sluhům a ti vyhnuvše se nástrahám Šišmanovým, krále Šišmana ubili a vojsko jeho porazili. Když se vrátili domů, Mirčo odporučil je svému bratrovi a odkázav mu všecko jmění zemřel. Ve variantu u Milad. 181. 282—286 sluje Radul starší a Mirčo mladší; bydlili v Miserliji. Znesvářili se, a Radul-beg uvrhl bratra Mirča do vězení. Radulice ho živila a ošetřovala Desátý rok král latinský poslal Radulovi psaní, by přišel k němu věnčit nevěstu a držet při křtu jeho synka. Radulice radila, aby dal vyvésti bratra z vězení a žádal ho za radu. Radul poslal pro své druhy: Pavla Pletivlasa, Gruju Detence, Sekulu Detence a Đuru pijáka. Ti krále latinského oklamali a usmrtili. Ve versi u Milad. 159. 248—251 místo Radula jmenuje se Jankul, což prostá záměna. V jiné písni u Mil. č. 180. 280—282 slují bratří, kteří se při dělení o dědictví otcovské pohádali, Mitre a Petre. Mitre vrhl bratra Petra do vězení, ale žena Mitrovice ho opatrovala. Za tím Mitre onemocněl, a žena mu řekla, že ho Bůh tresce pro hřích, který spáchal uvězněním bratra. Mitre dal ho z vězení vyvésti, oba bratří se usmířili, Mitre se uzdravil a oženil Petra. V písni u Milad. 182. 286—283 slují bratří Jankula a Nikola; jinak je shoda s písní u Milad. 159. Podobné jsou také písně u Kač. 92. 189—193 a 93. 194—195, jen že bratří jmenují se Petr a Pavel (srv. ještě Bezsonov 31 a 43, Čolakov I. 317—318, Bončev 9). Uvedené písně obsahují snad historické jádro a zachovávají upomínku na nepřátelství rumunských vévodů Mirče a Dana. Látka sama rozvedená motivem o uvěznění reka a ošetřování jeho ženou neb dívkou přešla bezpochyby z Rumunska do Makedonie a odtud do Srbska, kdež později připjala se k bratřím Jakšićům.

Jakša měl kromě synů také dceru Margitu, o níž často písně se

zmiňují; zejména opěvuje se osvobození její z poroby. Dle písně u Bogiš. 45. 117—120 Štěpán Jakšić ptá se matky, měla-li dceru? Matka odvětila, že měla dceru Margaritu, kterou Turci porobili. Jak se později dověděla, je prý robyní bana Morinského. Štěpán slyše to vybral se za ní. Od dívek Morinských, které bílily plátno, se dověděl, kde ban bydlí. Přijev do jeho dvora spatřil sestru a žádal, aby mu koně napojila. Poznali se a ježto ban nebyl doma, sebrali všecky poklady a odjeli domů. Stará matka s radostí je uvítala. Obšírněji líčí se to u Vuka VI. 97. 620—625. Za nepřítomnosti Jakšićů Dmitra a Bogdana Arabové udeřili na Bělehrad, vyplenili jej a odvedli sestru jejich Jelici do zajetí. Oba bratří zvěděvše to od staré matky, vydali se za Dunaj hledat sestry. Tři roky marně jí hledali. Čtvrtý rok Bogdan vrátil se domů a Dimitrij vyhledával ji sám. Na vodě Stupnici spatřil čtyři otrokyně a chtěl píti, dívky ho poslaly do dvora Araba agy, ježto prý voda ze Stupnice není zdravá. Dmitr jel ke dvorům a hlasitě si zazpíval. Jelice ho uslyšela a když se přiblížil, poznala ho. Smluvili se, že sestra v noci pustí bratra do komnat, aby Araba usmrtil. Jakšić Araba hodujícího ubil, dítě sestřino hodil do Stupnice a se sestrou vrátil se domů.[1]) Ve versi bulharské z Makedonie u Milad. 192. 306—308 bratr Mitre slyšev, že Derviš-beg Vojvoda porobil sestru Angelinu, vyhledal ji a dal se jí poznati. Umluvili se, že až Dervišbeg vrátí se domů z lovu, sestra namíchá mu do vína uspavací bylinky, aby usnul. Když spal, sestra s bratrem ujela domů. Píseň se končí:

Какъ 'и виде нивна стара мајка,
Какъ 'и виде, на часъ душа даде.

Látka o osvobození porobené sestry rozšířena je nejen v poesii srbské a bulharské, nýbrž i v maloruské a řecké. Chalanskij, který se látkou touto podrobněji zabýval[2]), tvrdí, že k původním písním domácím o zarobené sestře připojilo se v poesii jihoslovanské řecké podání o Devgeniovi, a tím způsobem že vznikla píseň o Jakšićích a jejich sestře. Po mém zdání látka o osvobození porobené sestry jest tak všenárodní a zejména z poměrů jihoslovanských vysvětlitelná, že zbytečno je z vlivů cizích ji vykládati.

Sestra Jakšićů Margita vzpomíná se ještě v jiných v písních, ale nejzajímavější z nich je u Vuka III. 10. 52 - 57. Margita proklíná tu vojvodu Rajka, který měl na starosti hájení Srěma před Turky, že nečinně k tomu hledí, jak Turci stále své panství rozšiřují. Rajko se hájí, že nemožno přesile turecké odporovati a v zoufalství se probodne. Margita naříkajíc nad těžkým osudem vlasti, následuje příkladu Rajkova a padne mrtva vedle něho.

Síly posledních hajitelů svobody srbské byly vyčerpány, a srbský národ vydán je na pospas moci turecké jako veletok stále se šířící.

---

[1]) Srv. ještě Milutinović 7. str. 9; Branko Mušicki, Srbske narodne pesme. Pančevo 1875 str. 106; Čojković 6. 29—42, kde sestra sluje Andjelija a únosce její Hasan-aga; B. M. 53. 106 - 113.

[2]) Сказаніе о Девгеніи и серб. пѣсни о разореніи хутора Якшичей v P. Ф. B. XI. 233 - 243.

C) Janko Sibinjanin a banovič Sekula.

V poesii jihoslovanské zachovaly se také hojné vzpomínky na slavné činy králů a reků uherských, kteří se společným nepřítelem jejich Turkem udatně zápasili. Zejména často opěvuje se statečný král uherský *Jan Hunyadi* a synovec jeho *ban Sekula.*

Jan Hunyadi v písních Ugrin Janko vojevoda, Janko Sibinjanin, Janko od Sibině, ban erdelský a p. zvaný jest rekem mnohých písních jihoslovanských. Národní poesie chtíc přátelství mezi Srby a Jankem Ugrinem zdůvodniti, vypravuje, že otec jeho byl Štěpán Lazarović. V písni u Bogišiće 8. 25—28 se vypravuje, že Štěpán Lazarović přijel do Sibině, a sibiňští páni dali mu darem krásnou dívku. Když se s ní druhý den loučil odjížděje na Kosovo, dívka plakala, on však ji těšil, že dá-li Bůh a štěstí, navrátí se zase. Narodí-li se mu syn, zanechal proň šestiperý palcát, narodí-li se dcera, zanechal jí zlaté nože. Narodil se mu syn „Ugrin Janko vojevoda“ a dcera Ruse. V písni u Milutinoviće N. 160 Štěpán vraceje se z Ruska zastavil se u řeckého krále. Tam zamiloval si štíhlou Řekyni, s kterou měl syna Janka a dceru Janu; tato stala se matkou banoviće Sekuly, který s Jankem porážel Turky. Dle Petranoviće II. N. 28 byla to dcera Petrovačského krále, která Štěpánovi porodila Janka a Janu. Pověsti o tomto původě Janka vojevody znal také Vuk (Rječ. s. v. Сибињанин Јанко).

V písni u Bogišiće 23. 67—69 líčí se ženitba Janka vévody s Margaritou sestrou Michala Svilojeviće (Szilágyje), s kterou měl syny Lauše a Matyáše. Jiné písně jako Bogišić nn. 24. 29 a Arch. III. 648. N. 3. dotýkají se účastenství Jankova v bitvě u Varny r. 1444, kde zahynul král uherský Vladislav III., písně u Bogišiće 25. 71—72 a Vuka III. 30. 216—222 porážky jeho na Kosově r. 1448. V písni u Bogišiće 27. 75—76 zachovala se bez pochyby upomínka na nepřátelství krále Ladislava se syny Jana Hunyadi. Zajímavé jsou zvláště písně ib. nn. 30 a 31, v nichž se líčí volba Matyáše za krále uherského. Dle č. 30 králice budinská psala Jankovi, aby se svými syny přijel do Budina. Když tam přibyl, radili se uherští páni, koho mají voliti za krále, zdali banoviće Mikleuša či Matyáše, syna Jankova. Konečně se usnesli, že vyhodí zlatou korunu do výše nebeské, a komu padne na hlavu, ten že bude králem. Koruna padla Matyášovi na hlavu, což nebylo Mikleušovi a pánům uherským po chuti. Metání koruny opakováno do třetice, a pokaždé padla na hlavu Matyášovu. Po té Matyáš uznán byl za krále. Rozvláčně a nevkusně opěvuje se týž děj v č. 31. V obou písních udržely se historické vzpomínky na obtíže, s jakými volba Matyáše za krále uherského vykonána byla; protivník jeho banović Mikleuš jest asi mocný Mikuláš Ujlaky, který, jak z historie známo, o trůn uherský se ucházel

Ještě oblíbenější hrdina písní jihoslovanských jest synovec Jankův *Sekula.* Dle písní u Bogišiće č. 8, Milutinoviće č. 160 a Petranoviće II. č. 28 byl dědem jeho Štěpán Lazarović a matka jeho, sestra Jankova, slula Jana (u Bogišiće Ruse, Rude). Sekula sestričić je hlavním hrdinou bitvy na Kosově r. 1448, v níž Jan Hunyadi poražen byl od sultana Murada II. Smrt jeho na Kosově opěvují písně u Bogišiće čč. 20. 21. 32.

V písni ib, č. 22. 65—67 se líčí, jak matka Sekulova Rude zemřela na hrobu synově na Kosově. Sekula patří také k dračím junákům. Jeví se to v písni u Bogišiće 19. 56—59, která však je obsahem svým nesrozumitelná. Mnohem jasnější jest píseň Vukova II. 85. 506—509. Vévoda Janko strojil se se Sekulou na Kosovo. Sestry Sekulovy prosily Janka, by ho neodváděl, ježto je ještě malé „dete". Sekula si však přál jíti s Jankem. Když byli u Kučeva a Braničeva, bílily tam dívky plátno. Janko žádal na nich 3 lokte plátna; dívky chtěly za plátno Sekulu, Janko ho nedal, a dívky předpovídaly, že mu na Kosově havrani oči vypijí. Janko přišel na Kosovo a rozpjal stan; kázal svým junákům bdíti na stráži, že si sám pospí. Sekula řekl, dokud Janko bude spáti, že udělá se drakem šestikřídlým a přinese cara v zubech jako sokola; až vstane Janko ze sna, aby nestřílel draka, ale sivého sokola. Sekula, jak řekl, učinil a padl se sokolem na Jankův stan; Janko se probudil a nedbaje výstrahy Sekulovy střelil draka, a sokol odletěl. Janko poznal, že střelil Sekulu a naříkal. Sekula po té skonal. Ve variantu ib. 86. 509—513 přemluvil ban-despot Jiří (Branković) Janka, aby zastřelil draka a ne sokola. Variant u Petranoviće II. 37. 453—465 jest rozveden novými črtami, a na konec připojen známý motiv o metání palcátu do moře a opětném jeho objevení na znamení, že Bůh určil vládu Turkům. V písni u Bogišiće 101. 282—285 opěvuje se chrabrost sestričiće Sekuly, který nejvíce posekal Turků na Kosově, byl však zajat a měl býti na rozkaz cara Sulejmana (místo Murada) odpraven. On však se vysvobodil a Turky porazil. Místo Sekuly zastupuje v jiné písni u Bogišiće 46. 120—122 Svilojević a v písni Vukově II. 52. 319—323 Jurišić Janko, při čemž děj spojen je s bitvou na Kosově r. 1389.

V písních bulharských jest obraz vévody Janka a banoviće Sekuly značně zatemněn, a jen tu a tam probleskují historické vzpomínky. Janko sluje obyčejně „Jankula, vlašský vojvoda" a vlastí jeho je země Arbanešská. O jeho bojích s Turky pěje píseň u Milad. 96. 140—143 a jeho smrt na Kosově líčí se v písni ib. 97. 143—144; místo Jankuly jmenuje se v tomto případě u Kač. 180. 436—439 Miloš. Sekula Detence v písni ve Сбор. Мин. VI. 50—52 pomáhá strýci svému Jankulovi vysvoboditi zajatou Jankulici, při čemž Murata Beka uvěznili. Ve spojení s Jankulou činí úklady Dukadinči (ib. 53—54) a zjednává si dívku Altan-Dzvezdu za ženu (Milad. 60. 82—84). Místo Jankuly jmenuje se králevič Marko jeho ujcem; v písni u Milad. 143. 207—218 (varianty u Kač. nn. 164. 165—166) osvobozuje Sekula Detence svého ujce araleviče Marka ze zajetí černého Araba, kterého ani přední junáci jako hajduk Debel Novak, synové jeho Grujica Vojvoda a Deli Tatomirče, Jankula Vojvoda a Miloš Ordjanin přemoci nemohli. Arab je všecky, když se pokoušeli Marka vysvoboditi, zajal a spoutal. Sekula usekl Arabovi hlavu a spoutané junáky na svobodu propustil. Dle písně u Milad. 142. 203—207 (varianty Сбор. Мин. IV. 64—65 a Kač. 148. 329—335) Sekula Detence vydal se s ujcem svým královičem Markem a sedmi králi na cesty do cizích krajů. Na cestě zžíznili, a nezkušený Sekula se nabídl, že spustí se do studny a přinese jim vody. Když po osmé se spustil do studny, aby si nabral vody, probudila se troj-

hlavá saň a po pás ponořila ho ve své tlamě. Sekula volal o pomoc, ale mečem, který mu Marko podal, místo saně přeťal provaz, na kterém visel, a spadl do studny. Králové odtáhli dál a nechali Sekulu v studně. Jeho smutné naříkání uslyšela Djurdja Samovila, posestrima Sekulova, která s pomocí Eriny Samovily Sekulu osvobodila a trojhlavou saň zabila. Že na jméno Sekulovo připjala se tu volně látka skazková, ukazují verse u Kač. 150. 338—341, kde místo Sekuly jmenuje se Polugun Spečen, a 197. 484—488, kde rek sluje Todor. Látka sama oblíbena je též v písních novořeckých (A. Sakellarios N. 31, Passow N. 523, Jeannaraki N. 118), kdež přichází devět bratří, z nichž nejmladší spustiv se do studny tam utone.

VI.

Písně hajducké a o událostech ze 16. st. až po naši dobu.

Zbývá ještě stručně charakterisovati látky eposu jihoslovanského z doby poroby až do naší doby. Epika jihoslovanská vykvetší bujně za panství tureckého nepřestávala jen na látkách starších, libovala si nejen v předmětech ze slavné minulosti, nýbrž oslavovala i současné události týmž epickým ladem a skladem jako děje minulé. Do podrobna rozbírati písně opěvující děje z této periody není tuto možno, proto přestaneme na určení význačného rázu jejich.

1. Za vlády turecké shladily se znenáhla v srbském a ještě více v bulharském obyvatelstvu všecky rozdíly stavů; zbyla jen „raje“, poddaní a robové Turků. Proti Turkům nebylo všeobecného zbrojení ni vojska, nebylo silných a mocných vládců, dřívější mocné rody knížecí a města pozbyly své moci; z porobeného národa vycházeli jen jednotliví nepřátelé Turků pod jménem hajduků (srv. Bezsonov Болгар. пѣсни úv. 84—85). Potýčky a boje jejich s Turky a později s poturčenci tvoří především hlavní předměty epiky jihoslovanské z konce XV. věku až do nové doby.

Nejvíce oslavovanými hajduky z poč. XVI. st. jsou Novak, zvaný „Starina“, syn jeho Gruica „dítě“ a soudruzi Novakovi Deli-Radivoj a Deli-Tatomir. Pokud se k nim látky čistě báchorkové připojily, bylo ukázáno při rozboru písní rázu báchorkového. Hajduk Novak (u Milad. č. 143 Debel Novak) zdá se býti totožný s Novakem Debeljakem, despotou bulharským, o němž zmiňují se Vrančić, Gerlach a Križanić ve svých cestopisech (srv. str. 2); patrně byly zpívány o jeho rekovných činech jiné písně, než jaké se nám nyní zachovaly, teprve později poesie národní učinila z něho typ hajduka, tak jako na králeviče Marka mnohé črty z hajduckých písní byly přeneseny. V písni u Vuka III. 1. 1—4 vypravuje Novak Radivojovi, proč se stal hajdukem. Když Jerina při stavbě Smedereva nutila ho k hrubé práci a uložila obyvatelům velikou daň na zlatě, nemohl toho vydržeti, utekl do Bosny a usadil se v pohoří Romanii, kde hajdukoval. Hrdinské jeho zápasy s Turky, v nichž přes své stáří nad soudruhy chrabrostí vynikal, opěvují se v písních u Vuka III. 3. 10—14, 6. 23—34, Popoviće 45—51.

Heslem jeho byl výrok za naší doby pověstný „Nebojím se nikoho kromě Boha." K jeho dceři Janě připjala se látka o dívce-bojovníku (Nikolić 55. 161—164). Syn jeho Gruica (Grujo) „diete malo" proslavil se sice hrdinstvím v bojích s Araby, kteří přepadali svaty berouce jim nevěsty i svatební dary (Jukić 10. 99—115, Kačan. č. 193 a j.), zápasil také statečně s Grčićem Manojlem ze Sofie (Vuk III. 6. 23—34) a pobil 500 Turků, s nimiž utekla žena jeho Angelina (Kačan č. 192), avšak vítězil nad Araby a Turky jmenovitě chytrostí a lstí. Kdysi prodal ho otec Novak a Deli-Radivoj bohaté Turkyni v Serajevě, která si ho zamilovala, bohatě ho oděla a skvělým průvodem opatřila. On však průvodce své oklamal, pobil a s hojnou kořistí vrátil se k otci (Vuk III. 2. 4—10). Zvláště často se o něm pěje, jak za nevěstu přestrojen zahubil Araba, který svatům odnímal nevěsty (Vuk III. 4. 14—16; Пер. Спис. VII. 37—38 str. 248—251; v písni u Vuka III. 5. 16—23 místo Araba přichází paša Zagorský). Dle písně u Milad. č. 122 unesl Markovi ženu, ten ho však dohonil a lstivě ze zadu zabil. Když ho rozpáral, našel v něm 12 srdcí. Gruica stotožňuje se tu s dítětem Dukadinčem (Golemešem), které statečností nad Marka vynikalo (srv. str. 120). Kromě toho přimknuly se k němu látky skazkové na př. o obmýšleném sňatku bratra se sestrou (Popović str. 30—44) a o nevěrné ženě.

Z hajduků pozdější doby vytkneme jen nejznámější. *Stojan Janković* rodem z Kotora hajdukoval hlavně v Dalmacii a Hercegovině; konal znamenité služby Benátčanům proti Turkům, začež byl r. 1669 jmenován „serdarem" nad Morlaky. Byl zajat od Turkův a 14 měsíců v Cařihradě vězněn, konečně utekl do Kotora a zahynul v boji s Turky. Upomínka na jeho žalařování v Cařihradě zachovala se v písních u Vuka III. 21. 117—129 a 25. 168—172, Krasiće 9. 49—57, jiné písně opěvují jeho ženitbu (Vuk III. nn. 21. 22. 23, Marjan. 13. 89—92) nebo hrdinství jeho při ženitbě druhých junáků (Vuk III. nn. 24 a 78) a osvobození unesené sestry (ib. nn. 35 a 36). V písni u Vuka III. 25. 168—172 připojil se k němu motiv o obmýšleném sňatku ženy, jejíž muž dlouho jest vzdálen (Dobrynja-motiv). Soudruhem jeho byl sestřenec *Smiljanić Ilija* (Vuk III. č. 32, Popović str. 155, Mažur. 35—42, Krasić č. 3, Kuhač IV. č. 1520). Současník jeho *Ivo Senjanin* není z historie blíže znám; z písní poznáváme, že bydlil v Senji a statečně porážel Turky. Dle písně u Bogiš. 108. 296—300 osvobodil Mihaila Desančiće z vězení Asan-agy v Prologu, prokopav se se soudruhy do jeho tvrze; ib. 109. 301—303 osvobodil Latoviće Ivana, jejž paša bosenský chtěl oběsiti. Jindy zajal dva Turky a věznil je tak dlouho, až pobratim jejich Asan-aga městem Jajcem si je vykoupil ib. 110. 303—305. Zajal také ženy Asan-agy, přepadl Bělehrad a s hojnou kořistí (zlatými vraty) vrátil se domů ib. III. 305—307. Potýčky jeho s Pandžou Gračaninem z Udbiny, při čemž pomáhal mu synovec Marijan, známý i z jiných písní (Krasić č. 24, Nikolić č. 60), líčí se u Vuka III. 29. 211—216 a Marjanoviće 7. 42—46. Ženitbu jeho oslavují písně u Vuka III. nn. 26 a 28, Marjanoviće nn. 8 a 9. Smrt jeho oznámena byla matce zlověstným snem (Vuk III. č. 31).

Na konci 17. a s poč. 18. st. žil znamenitý hajduk *Bajo Pivljanin;* v létě hajdukoval v Hercegovině a v zimě žil na přímoří u Pe-

rasta, kde dosud ukazují se rozvaliny jeho domu a domu Limy harambaše, jeho soudruha. Písně u Vuka III. nn. 67 a 70 oslavují jeho boje s Turky. Z ostatních hajduků v písních častěji ještě se opěvují *Mijat* (*Mihat*) harambaša (Vuk III nn. 63. 64. 65. 66, Mažur. 59 63), *Luka* jeho synovec (Marjan. nn. 14 a 15), *Mali Radoica* vynikající svou trpělivostí (Vuk III č. 51, Marjan č. 17, Kuhač IV. str. 290–291), *Višnjić Jovan* (Vuk III. nn 43 a 44), *Kostren* harambaša (ib č. 46), *Stari Vujadin*, který raději zemřel, než by ostatní hajduky prozradil (ib. č. 51) a j. [1]) Obyčeje hajduků, jmenovitě rozchod na podzim (na Dmitrovdan) a schůzka na jaře (na Ćurdjev dan), věrně se obrážejí v písních u Vuka III. nn. 52 a 53, kdež se opěvují hajduci: od Sokola Rade, Sava od Posavlja a Davle od Srijema.

K nejznamenitějším hajdukům bulharským od XVI—XVIII st. patří *Stojan z Trnova* (Bezsonov nn. 17—25, 50. 54); písně o jeho orání (Bezs. č. 22) a o sokolu, který ho ošetřoval (ib. 24), shodují se srbskými o králeviči Markovi. Hajduk *Vəlko* (*Velko*) ubil Arapče (ib. 42), a ženitba jeho (ib. 5) obsahuje látku báchorkovou „závody o nevěstu". Na Perin planině hajdukoval *Strašil* (*Strahil*) *vévoda* (Bezson. č. 34 a 35, Kačan. 190, Kuhač IV. č. 1515 z Thrakie), v Razgradě *Nanio* a *Gerče* (Bezson. č 37), v Rylu *Čavdar* (ib. 38), na Trojanské planině *Nenčo* (ib. 25); dále opěvují se v písních bulharských *Ivanče a jeho strýc* (Bezson 39), *Vəlčan* (ib. 40), *Radoj* (ib. 41), *Barbur* (ib. 43), *Indže* (ib. 49), *Nedelьko* (Сбор. Мин. III. 111), *Milen* (Kačan. 206), *Stojko* vévoda (Milad. č. 153) [2]).

Ku konci XVIII. a na poč. XIX. věku hajduci splynuli znenáhla s veškerým ozbrojeným obyvatelstvem domorodým a bojovali s ním v prvních řadách za svobodu proti Turkům. Srbské písně opěvující boje za svobodu v nové době sebrány jsou hlavně u Vuka kn IV (У Бечу 1862), Krasiće čč 80—85 str. 165—210 a po různu v jiných sbírkách.

2. Vedle obecného eposu jihoslovanského vyvinuly se v této periodě v jednotlivých zemích osobité kruhy písní epických, z nichž nejdůležitější jest cyklus černohorský, muhamedanský a dalmatský.

Kruh písní černohorských začíná se Ivanem Ćrnojevićem a prodlužuje se až do nové doby. Nejznamenitější píseň tohoto cyklu pěje o sňatku Maksima Crnojeviće s dcerou dože Benátského u Vuka II. 89. 524—567; u Jukiće 7. 86—87 místo Maksima Crnojeviće přichází Lazar Vuković a u Milad. 84. 116—123 syn latinského krále. Kromě toho zasluhuje zmínky píseň o vysvobození Jiřího Čarnojeviće ze zajetí krále Benátského u Vuka II. 90. 568—572. Písně junácké novější doby o bojích Černohorců sebrány jsou nejúplněji u Vuka kn. V. (У Беч у 1861). Opěvuje se v nich hlavně vpád Omer-pašův na Černou Horu (č. 2. 3. 4), výprava na Kuče (č. 7. 8), boj na Grachovci (č. 10. 11), vyplenění Kolašina (č. 12. 13), ženitba a smrt knížete Danila (č. 9. 16. 18) a j. [3]).

---

[1]) Srv. *Bezson v* op. c. 86—98.
[2]) ib. str. 105—110.
[3]) Písně opěvující boje Černohorců vydány tiskárnou bratří M. Popoviću v Nov. Sadě: Бојеви Црногораца, Јунаштво црногорско, Црногорски јунаци, Црногорци у нар. песмама, Слава црногорска.

Písně muhamedanské z Bosny a Hercegoviny sebral Kosta Hörmann, dříve vydal některé Jukić, nyní sbírá je F. S. Krausz. Předními reky kruhu tohoto jsou větším dílem vznešení velmožové bosenští v XVII. st., vyznamenávající se fanatismem náboženským a sobectvím (srv. Jagić v Arch. XI. 424—451). Mnohé motivy písní starších se tu vedle látek současných v zajímavých variantech opakují. Z reků zasluhují zmínky: *Gazi Husrev* (žil na konci 15. a poč. 16 st. a byl zabit v boji s Černohorci r. 1531). *Gjerzelez Alija*, na nějž Muhamedovci přenesli mnohé črty s králeviče Marka, vezir *Ćuprilić* (17. st.), *Ibrahim beg Ljubović*, adoptovaný syn Ćuprilićův, *Mustaj beg Lički* (17. st.), *bratři Hrnjičići* (Muja, Halila a Omer), *Čengić Alibeg* ze Zagorje, *Meho Bosnić Novljanin*, *Ahmed Bašagić* a j. Předmětem písní jsou zápasy svatů při svatbách, krevní pomsta nad nepřáteli, osvobození zajatých a porobených junáků, souboje a konečně některé historické události jako boj u Oseka (r. 1521), vzetí Budína (r. 1541), porážka spojených panovníkův evropských pod Temešvárem (r. 1552), boj na Sigetu (r. 1566) osvobození Zvornika, boj mezi Turky a Rusy.

V rukopisných sbornících jihodalmatských nalézají se některé písně rázu místního, které tvoří s podobnými ještě písněmi osobitý kruh písní *dalmatských*. Patří sem písně u Bogišiće č. 59—75 z rukopisu Perastského týkající se událostí z XVI. a XVII. st., č. 76 a 78—80 z rukopisu Dubrovnického a č. 77 a 81 z rukopisů Záhřebských. Kromě toho jsou tam i některé písně opěvující události obecně zajímavé jako smrt bana Mikloše Zrinského u Sigeta (č. 36 a 37), vítězství křesťanů nad Turky u Lepanta r. 1571 (č. 57), zahynutí krále Rakocího na Mukači (č. 115), osvobození Vídně od Turků r. 1683 (č. 58 a č. 114, thema oblíbené srv. Vuk III. č. 8 a 9, Krasić č. 12 a 13), vzetí Kandie od Turků r. 1715 (č. 113), dobytí Bělehradu spojeným vojskem křesťanským (č. 116) a j.

* * *

Z dosavadního stručného přehledu látek zajisté s dostatek je patrno, jak četné a rozmanité sujety došly v epice jihoslovanské uměleckého vzdělání a provedení; touto pestrou rozmanitostí látek básnicky upravených epika jihoslovanská vyniká nad všecky podobné výtvory epické jiných národů. Látky historické sice převládají, avšak v mocný veletok eposu jihoslovanského pojaty byly i látky rázu povšechného, báječného, báchorkového a legendového. Při tom právem diviti se jest tvůrčímu duchu epiky jihoslovanské, která i látky mezinárodní k oblíbeným rekům domácím vhodně připojila, k určitým místům domácím dovedně přizpůsobila a případně idealisovala. Dále znamenáme, že písně bulharské neliší se ohledně látek mnoho od písní srbskochorvatských, a že tudíž pojmenování epiky bulharské jako „eposu hajduckého“ jest nesprávné. Konečně sluší podotknouti, že v epice jihoslovanské jeví se jen nepatrné stopy přímého vlivu cizího; vedle látek historických a domácích jsou to větším dílem sujety mezinárodní, které v obor poesie jihoslovanské pojaty byly, jen v jednotlivých řídkých případech bylo lze připustiti zvláštní vliv látek z poesie řecké a rumunské v jihoslovanskou. Že by byl epos německý v epiku jihoslovanskou zvláště působil, jak Chalanskij a Soerensen se domnívají, nemohli jsme se přesvědčiti.

Hlava druhá.

Byliny ruské.

Přistupujíce k přehledu látek a motivů v ruském bohatýrském epose, dotkneme se několika jen slovy sporné dosud otázky o místě, kde byliny původně byly složeny. Většina bylin, jak v úvodě podotčeno, sebrána byla v guberniích severoruských, avšak obsahem svým vztahují se na místo docela jiné, na Rus jižní a střední. Bohatýři v bylinách opěvovaní řadí se kolem Kievského knížete Vladimíra, dějištěm činů jejich jsou hlavně města: Kiev, Černigov, Volyň, a jejich nepřátelé jsou Tataři, Litvané a Poláci, což vše ukazuje na jižní Rus. Dále obráží se v bylinách dosud věrně místní ráz přírody přiděněprovské, jmenuje se často *dub* v Zaoněží neznámý, *kovylь-tráva* (stipa pennata), hlavní tráva ruských stepí, *hnědý tur*, dávno vyhynulý, *rozlehlé čisté pole* a p. Bez ohledu na tento obsah písní *Kostomarov* přece tvrdil, že byliny jsou výtvorem čistě ruského severu, plodem výlučně velkoruského plemene, které je složilo za vlivu jinoplemenných osadníků působících na velkoruské plémě; ku Kievské době odnáší se po jeho mínění toliko jedno — vlastní jména Kieva, knížete Vladimíra a některých jeho bohatýrů, jinak v bylinách vlastně Kievského neobyčejně málo (Рус. Старина 1877 январь str. 174—5). Také Chalanskij spatřuje v bylinách Kievského cyklu vymírající dřevní celistvý severoruský epos družinný, složený v Moskevské periodě (XIV – XVI. st.) na základě místního eposu Moskevského, ku kterému se přidružily místní eposy: Suzdalský, Starokievský a Černigovsko-severský. Jednotlivé eposy místní opěvujíce domácí hrdiny Černigovské, Kievské a Suzdalské existovaly dříve samostatně, když pak Moskva stala se středem severovýchodní Rusi — možná i dříve, zašly do Moskevska spolu s družinami knížecími a spojily se s eposem Moskevským nově vzniklým v jeden celistvý cyklus, jehož epickým středem stal se Vladimír Kievský, populární kníže ruského národa. Cyklisaci jednotlivých epických zpěvů provedli v době Moskevské družinní pěvci, a z carství Moskevského rozšířily se byliny na všecky strany; hlavní část jejich spolu s osídlením přešla na sever, kde dosud žijí (Вел. рус. был. Р. Ф. В. XII. 136 a d., XIV. 136 a d.; srv. ib. 1892. N. 4 str. 132 a d.). Téměř všichni ostatní novější vykladači bylin shodují se v tom, že nynější velkoruský epos byl původně epos jihoruský,

který časem přešel na sever a tam se zachoval. Avšak i tu různí se mínění o původní místnosti, v které byliny v cyklus Kievský složeny a centralisovány byly. Nechtě se pouštěti v podrobný rozbor sporné otázky, uvedu jen nejnovější mínění Vs. Millera, které po mém zdání nejvíce se zamlouvá. Vs. Miller (Экскуp. str. 214 a d.). správně usuzuje, že hlavním a osnovným jádrem ruských bylin jest boj ruských bohatýrů s různými nepřáteli ruské země, jmenovitě s Tatary, kteří v epose zatlačili jiné starší historické nepřátele Ruska; byl tedy epos ruský v jádře svém s počátku historický, tak jako epos iranský nebo řecký, a pozdější sujety fantastické a romantické v něj vznesené nemohou zatušovati původní jeho ráz. Nejtužší boje bylo Rusům podnikati s různými východními kočovníky (Pečeněgy, Polovci, později s Tatary), a historické písně o těchto bojích přirozeně mohly vzniknouti nejdříve u těch plemen ruských na východě a jihu, kterým v době pomongolské odrážeti bylo v přední řadě útoky asijských kočovníků. Podle toho vlastí historických písní tvořících původní osnovu epického cyklu mohlo býti jen rozsáhlé území Poljanů a Sěverjanů — oblast středního Dněpru a jeho východních přítoků. V letopise Nikonovském nalézají se některé stopy svědčící o existenci zvláštního eposu Perejaslavského, a z nynějších bylin možno uzavírati, že existoval také zvláštní epos Černigovský; v obou opěvovali se místní rekové vynikající v bojích s nepřáteli. Také v Kievštině začal se už v XII. neb na zač. XIII. st. vytvářeti zvláštní epický cyklus s centralní osobou knížete Vladimíra[1]; k tomuto cyklu Kievskému přimknuly se jednak epické písně o místních recích (chrabrech) Černigovských a Perejaslavských, jinak přilnuly k epickým jménům starší periody sujety fantastické a skazkové, které původní jejich ráz úplně zastínily a změnily. Tak vytvořily se v epoše Kievské hlavní typy nejnovějších bylin, které pak na Rusi Suzdalské a Moskevské nových, ač jak se zdá, nepronikavých změn doznaly.

Byliny ruské liší se *co do látek* v mnohém ohledu od junáckých písní jihoslovanských. Kdežto písně jihoslovanské jsou větším dílem tak uspořádány, že každá obsahuje jen jediný určitý sujet epický, jsou byliny ruské až na skrovné výjimky produkt složený z rozmanitých látek v umělecký celek. Nesprávné jest tedy mínění tu a tam ještě nyní pronášené (Arch. XIII. 633), jakoby byliny ruské představovaly primitivní stupeň vývoje epického, junácké písně jihoslovanské pak stupeň vyšší a rationalnější; z látkového rozboru bylin se přesvědčíme, že tomu jest naopak. Byliny v nynějším svém složení jsou plodem mnohem další a rationalnější činnosti básnické a představují vyšší a vyvinutější stupeň rozvoje epického. Jednotlivé byliny nejsou tak průhledné a jasné jako zpěvy jihoslovanské, v bylinách možno teprve pracnými studiemi živly, z nichž povstaly, určovati a analysovati. Ač věhlasní učenci domácí i cizí látkovým rozborem bylin se zabývali, přece zůstávají podstatné jejich části záhadné a nevyjasněné, a bude potřebí nových usilovných studií specialních, má-li se k určitějším výsledkům dospěti.

---

[1]) *Chalanskij* určuje nejstarší historické svědectví o bohatýrech kruhu Kievského v Nikonovském letopise k r. 1136 (P. Ф. B. XII. 237-8).

Složitost bylin jest také hlavní příčinou, proč je není možno tak dle látek rozděliti jako písně jihoslovanské; obsahujeť mnohá bylina látky různorodé: historické, báječné, pohádkové i legendové. Obyčejně rozdělují se byliny v tyto cykly: prvý cyklus obsahuje *dobu před Vladimírem* a bohatýři v bylinách těch opěvovaní slují *bohatýři starší*; k druhému cyklu patří písně opěvující *bohatýry Kievské* za doby Vladimírovy; třetí cyklus opěvuje *bohatýry Novgorodské*; čtvrtý obsahuje historické písně z doby *Moskevské* a pátý historické písně z XVIII. a XIX. st. Tímto způsobem rozděleny jsou také sbírky Kirěevského a Rybnikova (srv. Wollner, Untersuchungen str. 1). Chalanskij (Вел.-рус. был. Р. Ф. В. XII. 148—9) zavrhuje právem rozdělení na byliny o starších bohatýrech a mladších, a rozděluje veškerý Kievský cyklus bohatýrský dle času ve tři kruhy: a) byliny o bohatýrech periody dotatarské (Dobrynja, Aleša Popovič), b) byliny o bohatýrech periody tatarské (Ilьja) a c) byliny o bohatýrech periody potatarské či moskevské (Solovej Budimirovič, Svjatogor, Djuk a j.) Pro náš účel postačí však rozdělení následující: I) byliny o bohatýrech kruhu Vladimírova; II) byliny o bohatýrech mimo kruh Vladimírův a to: a) o bohatýrech zvaných „staršími“, b) o bohatýrech Novgorodských; III) historické písně z doby Moskevské a pozdější.

I.

Byliny o bohatýrech kruhu Vladimírova.

Dříve než k vlastnímu rozboru látek v bylinách o jednotlivých bohatýrech kruhu Vladimírova přistoupíme, všimneme si náčelníka jejich knížete Vladimíra, který jako král Artuš tvoří střed bohatýrské družiny ruské. Historický Vladimír (od r. 980—1015) vynikal nejen osobní statečností, vítězně poráženje Lechy, Bulhary, Řeky a Tatary, nýbrž i politickým důmyslem a diplomatickou obratností. „Zaokrouhliv říši svou na západ i na východ, panoval Vladimír všem zemím od zálivu Finského až po nebetyčný Kavkaz od hor karpatských až po střední Volhu a Kamu, tedy téměř až k Uralu, i byl z nejmocnějších panovníků v Evropě; když pak dal říši své základy nové vzdělanosti křesťanské a trůnu svému získal lesk příbuzenství s carským prestolem Cařihradským, tu zajisté vynikl nejen nade všecky předchůdce své, ale stkvěl se i mezi panovníky národů barbarských jakožto nejpřednější, tak že právem národní píseň hrdinská nazývá jej zlatým sluníčkem, splétajíc kolem hlavy jeho věnec bohatýrství národního [1].“ Osobnost taková, k jejímuž jménu pojily se tak pronikavé a hluboké změny ve vývoji národního života ruského, musila utkvěti na dlouhý čas v paměti národa a mohla se státi snadno centrem epiky národní. Ale odpovídá-li Vladimír v bylinách historickému nebo ideálnému jeho obrazu, jaký o něm vedle zásluh jeho povstati mohl a v letopisech částečně se zachoval? Nikoliv. Vladimír v bylinách podržuje jen z části historické své vlastnosti; jmenuje se ovšem také „красное солнце, солнышко

[1]) *J. L. Píč*, Dějiny národa ruského I. 50.

Кіевское, свѣтъ, надежа, батюшка, ласковый, славный“ a p., strojí kvasy, jest štědrý a přívětivý, miluje svou družinu, avšak o jeho statečnosti, moudrosti a důmyslu není v bylinách ani zmínky. Hlavní jeho úlohou jest pořádati hostiny, přijímati hosti, vysílati bohatýry na dobrodružství, odměňovati jejich statečnost a opatřovati jim ženy. Sám žádných bohatýrských činů nekoná a v době nebezpečné zbaběle si počíná. Často jej byliny líčí ve světle velmi nepříznivém; na př. když Solovej loupežník před ním zapískal, schoulil se pod svůj kožich a po čtyřech ve světnici pobíhal. Když Tataři napadli Kiev, prosil Ilьje, kterého dal dříve zazditi, na kolenou za odpuštění a pomoc; jindy zase snášel nečinně potupné jho tatarské, dokud ho bohatýři neosvobodili. Vypravuje se též o jeho záletnictví, ukrutnosti, nevděku k bohatýrům, lstivosti a touze po kořisti, pro kteréžto vlastnosti nepožíval valně úcty u svých bohatýrů, kteří ho druhdy dosti hrubě odbývají, nazývajíce ho „собакой, сводникомъ, дурнемъ“ a p. Sami skazitelé bylin jsou si vědomi tohoto rozdílu mezi historickým a epickým Vladimírem, k čemuž ukazuje poznámka Gilьferdingova: „Не разъ сказитель, пропѣвъ про князя Владиміра какой-нибудь стихъ, весьма къ нему непочтительный, просилъ за это не взыскать, потому-де мы сами знаемъ, что нехорошо такъ говорить про святого, да что дѣлать? Такъ пѣвали отцы, и мы такъ отъ нихъ научились“ (Онеж. был. предисл. str. XXIV).

Orest Miller snažil se tyto nesympatické vlastnosti epického Vladimíra objasniti pozdějšími historickými a národními naplaveninami, které se k němu přimknuly a původní obraz jeho zatemnily. Panovníci ruští: Igor, Vladimír Monomach a Ivan Hrozný, předali po jeho zdání epickému Vladimírovi význačné své vlastnosti (Илья str. 329—330, Истор. русск. словесности Галахова I. str. 21. 61). Předpoklad tento dosti jest pravdě podobný, ačkoliv neobjasňuje všecky podstatné a význačné znaky epického Vladimíra. Mnohem dále jde Vsev. Miller, který po příkladě V. Stasova hledí dokázati, že na epického Vladimíra přeneseny byly některé črty „epického“ či „skazkového“ cara, jehož iranským exemplarem jeví se car Kejkaus, vrstevník národního bohatýra iranského Rustema. Vztahy mezi oběma jsou hlavně tyto: 1. Car Kejkaus podobně jako Vladimír nevyniká vojenskou statečností a spoléhá na Rustema jako Vladimír na Ilьju; 2. Kejkaus představuje v perském epose nezřídka podobnou komickou figuru jako Vladimír v bylinách; 3. poměr Kejkausa k Rustemovi odpovídá úplně poměru Vladimíra k Ilьjovi; 4. konečně i ženitby Kejkausova a Vladimírova obsahují mnohé shodné črty, a nevěrná žena Kejkausova Sudabe podobá se mnohými črtami kněžně Eupraksiji (Экскурсы str. 12—31). Než i touto hypothesou neodsune se úplně tajemná rouška, která obraz epického Vladimíra zahaluje. Po mém zdání nelze působení cizímu připisovati takový vliv na změnu povahy historického Vladimíra, který, jak letopisné zprávy z XI. a XII. st. svědčí, byl národním ideálem knížete, který v čínské relací o poselstvě Nikolaje Spathari do Číny (r. 1675—6) sluje „bogatyr i chrabrec“ v říši Cherusii (Graecii) [1]),

[1]) *Veselovskij*, Мелкія замѣтки къ былинамъ Ж. М. Н. П. 1889 май ч. 263. str. 32-33.

a jejž lid dosud jako svatého ctí. Zůstává tedy obraz epického Vladimíra ještě záhadným.

A) Bohatýři domácí.

1. *Ilьja Muromec.*

Nejznamenitější bohatýr kruhu Vladimírova a miláček ruského národa jest *Ilьja Muromec.* O něm sebráno bylo kromě prosaických skazek již přes sto bylin, které slavné jeho činy v rozmanitých variantech opěvují. O jeho mládí vypravuje se toto:

Въ славномъ городѣ во Муромлѣ,
Во селѣ было Карачаровѣ,
Сиднемъ сидѣлъ Илья Муромецъ,
Крестьянскій сынъ,
Сиднемъ сидѣлъ цѣло тридцать лѣтъ. (Ryb. I. 33—34.)

Třicet let seděl doma, nemoha vládnouti ani rukama ani nohama. Jednou, když rodiče jeho odešli na pole pracovat, poutníci toulaví (калики перехожія) přišli pod okno, žádajíce, aby je pustil do domu. Ilьja jim odvětil, že nemůže se hnouti. Poutníci ho vyzvali, aby se jen postavil na nohy a šel jim otevřít. Ilьja uposlechl, a poutníci, všedše v dům, podali mu číši nápoje medového, jenž ho tak rozehřál, že cítil v sobě sílu převelikou a troufal si celou svatou Rusí otočiti, proto dali mu ještě jednou napít a zmenšili mu sílu na polovici. Potom mu pravili:

„Будешь ты, Илья, великій богатырь,
И смерть тобѣ на бою не писана.“ (Ryb. I. str. 34.)

Varovali ho však, aby nebil se s bohatýrem Svjatogorem, jehož země sotva nese, ni s bohatýrem Samsonem, u něhož na hlavě 7 vlasův andělských, ni s rodem Mikulovým, jejž matuška, syrá země, miluje, ni s Volhou Seslavьičem, který chytrostí-moudrostí vyniká. Ilьja odebral se pak v čisté pole a vytrhoval na důkaz své síly doubí-kládí i s kořeny. Vyhledal si také vedle rady poutníků neúhledné hříbě, krmil je tři měsíce pšenkou a vyválel je po tři noci v rose; tak udělal z něho koně bohatýrského, který řečí lidskou mluvil, řeky a lesy přeskakoval a pod oblaky se vznášel. Ukovav si ještě bohatýrskou zbraň a vyžádav si od rodičů požehnání, vydal se na dobrodružství se slibem, že bez vyzvání nikomu neublíží a křesťanské krve neproleje (srv. Ryb. I. 8, II. 2; Kir. I. č. 1. 2).

Dříve než Ilьja do Kieva dojel, bylo mu přestáti mnohé dobrodružství. Nejdříve rozprášil četu loupežníků, potom napadl na veliké vojsko tatarské Černigov obléhající, které porazil, začež ho Černigovci chtěli míti svým vévodou (srv. Kir. I. str. 25. 35; Ryb. I. 9. 10, II. 63, III. 5. 6; Gilьf. č. 210). Ilьja toho nepřijal, nýbrž ptal se jich po cestě ke Kievu. Pověděli mu, že na přímé cestě do Kieva usadil se Solovej loupežník, syn Odichmantův:

Свищетъ Соловей онъ по соловьему,
Воскричитъ-то онъ, злодѣй, по звѣриному:

Темны лѣсушки къ землѣ преклоняются,
Что есть людюшекъ, всѣ мертвы лежатъ.
Ryb. I. str. 55.

Ilьja proklestil si k němu cestu ohromnými bažinami a huštinami, veda jednou rukou koně a druhou vytrhuje duby a pokrývaje jimi močály. Když se k Solovjovi přiblížil, rozlehl se skřek jeho tak pronikavě, že kůň Ilьjův sklesl na kolena; avšak Ilьja vymrštil kalenou střelu a ranil Solovje do pravého oka. Jako kupa sena Solovej spadl se sedmi stromů, na kterých měl své hnízdo, a Ilьja přikoval si ho živého k sedlu. Přijev ke dvorům Solovjovým, přemohl nejstarší dceru jeho a zmocniv se všech jeho dětí, kázal jim přijíti se všemi poklady do Kieva. Na dvoře knížecím vypravoval, jak Solovje zajal. Když mu to kníže a bojaři nechtěli věřiti, přivedl loupežníka a kázal mu hvízdnouti: domy se otřásaly a bořily, bohatýři padali na zem, jenom knížete a kněžnu Ilьja chránil. Potom zabil Solovje a dětem jeho vrátil všecko bohactví, které jim kníže Vladimír chtěl odejmouti (srv. Kirša 46. 352—359; Kir. I. str. 28. 30. 33. 36. 41. 77; IV. str. 1—6; Ryb. I. č. 9. 10, II. 2. 63, III. 4. 5. 6, IV. 2. 3. 4; Gilьf. č. 3. 56. 74. 104. 112. 120. 171. 197. 212. 274; Šejn č. 3).

Ačkoliv Ilьja v službách Vladimírových nad ostatní bohatýry silou a statečností vynikal, přece si ho Vladimír, jak náleží, nevšímal. O jeho sporech s Vladimírem vypravuje se toto. Kdysi Vladimír vystrojil nádherný kvas a pozval všecky knížata, bojary a bohatýry, zapomněl však pozvat nejlepšího bohatýra Ilьju Muromce. Když o tom Ilьja zvěděl, rozhněval se velice; v hněvu uchopil svůj tuhý luk a kalenými střelami jal se stříleti na Boží kostely, na kříže a makovice pozlacené. Potom svolal všecky bratry z mokré čtvrti a začal s nimi po hospodách popíjet [1]). Vida to Vladimír ulekl se velice a vystrojil veliký kvas pro Ilьju; ježto se sám bál pro Ilьju jíti, poslal proň Dobrynju Nikitiče, křestného jeho bratra. Dobrynja přivedl Ilьju, a Vladimír posadil ho mezi sebe a kněžnu, a sám kníže podal mu číši s zeleným vínem (Ryb. I. 18, II. 63; Gilьf. 47. 76.) Jindy zase Vladimír poděloval bohatýry své bohatými dary, zlatem, stříbrem a perlami, avšak na Ilьju zapomněl. Kněžna mu to připomenula, a Vladimír dal mu za odměnu sobolový kožich. Ilьja mrštil kožichem jako nedůstojným darem o zem, a rozhněvaný kníže kázal ho za živa zazdíti; avšak kněžna (dcerka neb žena Vladimírova) donášela mu tajně pokrmy a živila ho tři léta. Po třech letech přitrhla ke Kievu veliká síla Tatarů pod carem Kalinem a oblehla Kiev. Vladimír nevěděl si rady, až kněžna poradila mu, aby kázal propustiti uvězněného Ilьju; kníže zaradovav se poručil ho odezdíti a našed ho na živě, upěnlivě prosil ho za pomoc. Usmířený Ilьja v hrdinném boji přemohl Kalina a zbavil Kiev krutých Tatarů (Kirša 24 242—251; Kir. I. str. 66. 70; Gilьf. 59. 69. 75. 92. 105. 121. 138. 170. 296. 304). Vedle Kalina jmenují se Batyj, Mamaj, Ulanišče, Kumbal, Kurban, Kalin-car, Tugarin a j., s nimiž bylo Ilьjovi zápasiti. Několikráte zbavil Kiev tatarských nájezdů; v jednom boji s Tatary, které Batyj (var. Kalin)

[1]) Srv. Gilьf. 239. 249. 257. 281.

vedl, kůň Ilьjův upadl do jámy od Tatarů schválně nalécené, a Ilьja do zajetí. Batyj poručil ho vyvésti v širé pole a zahubiti, ale Ilьja sebral všecku svou sílu, přetrhal řetězy, kterými byl spoután, chopil nejbližšího Tatara za nohy a máchaje jím porazil celý voj tatarský (Kir. IV. str. 38—46).

Když jednou Ilьja vzdáliv se z Kieva žil v Cařihradě, a nebylo v Kievě silných bohatýrů, přitrhlo na Kiev (var. na Cařihrad) *Idolišče pohanské* (Odolišče poganoe, Batyga Batygovič, Tatarin, Izdolina, Mamaj). Vzrůst jeho byl ohromný, a hlad měl neukrotitelný:

Въ долину Одолище пяти сажень,
Промежду плечми у Одолища коса сажень,
Головища его какъ пивной котелъ,
Глаза у него какъ чаши питейныя,
Носище какъ палка дровско́льная. Kir. IV. str. 23.
Онъ по кулю да хлѣба къ выти ѣстъ,
По ведру вина да онъ на разъ-то пьетъ. Gilьf. č. 4.

Osadiv Kiev činil útisky knížeti i kněžně:

Сидитъ у князя въ новомъ теремѣ,
У княгини держитъ руки въ пазухѣ. Kir. IV. str. 18.

Ilьja zvěděv to od poutníka, silného Ivanišče, vyměnil si s ním šaty a jako žebrák šel do Kieva na carský dvůr pro almužnu, vešel do večeřadla, kde Idolišče právě hodoval. Idolišče se ho ptal, jak Ilьja Muromec je silen, a jak mnoho jí a pije? Přestrojený Ilьja odvětil:

»Не огромный нашъ казакъ да Илья Муромецъ,
Ужъ онъ такъ великъ какъ я же естъ«. Gilf. č. 4.
»Я по́ хлѣбу кладу за́ щеку,
А по дру́гому кладу я за другою,
Лебедь бѣлую на закусочку,
Ведро мѣрное да на запивочку.« Gilьf. č. 178.

Idolišče rozhněván jsa těmito odpověďmi Ilьjovými hodil po něm nožem, ale Ilьja se v tom obrátil a ubil Idolišče dle jedné verse čapkou, do které nasypal řecké země, dle jiné mrštil jím o zem (srv. Kir. IV. str. 18—21, 22—38; Ryb. I. č. 15. 16. 17, III. 7. 8. 9; Gilьf. č. 4. 22. 48. 106. 120. 144. 178. 186. 196. 232. 245; srv. Veselovskij, Юж.-рус. былины II. str. 350 pozn.).

K zajímavým episodám ze života Ilьjova a spolu k nejrozšířenějším motivům epickým patří *boj jeho se synem.* Kdysi Ilьja přemohl ženu bohatýrskou (Latygorku, Latymirku, Vladimírku, Goryninku, Zlatygorku, dívku Siverьjaničnu a j.) a žil s ní v manželství; narodil se jim syn (var. dcera), kterého Ilьja nepoznal, neboť odejel zatím na dobrodružství. Konaje později službu pohraniční s jinými bohatýry jako Dobrynjem a Alešem, setkal se s 12tiletým bohatýrem Sokolníkem (Borisem Kozlovem, Zbutem, Apolloniščem a p.) Bohatýr tento jeda kolem bohatýrů posměch vedl na knížete Vladimíra. Ilьja poslal za ním Dobrynju Nikitiče, který dohonil ho u siného moře, jak střílí husy, labutě a křídlaté kachny. Dobrynja naň vším hlasem volal:

»Что жо ты, Сокольничекъ-охотничекъ,
На нашу заставу не приворачиваешь?« Ryb. I. str. 76.

Sokolník zhurta odvětil tak mocným hlasem, že křikem jeho boha-

týrským tichý chobot se rozhoupal, s pískem voda se pomútila, kůň Dobrynjův na kolena padl a Dobrynja s koně do trávy se svalil. Když k sobě přišel, oznámil to Ilьjovi. Ilьja vydal se sám k sinému moři a nedada se křikem Sokolníkovým zmásti, pustil se s ním do boje. Polámali kopí, rozbili palice, zohýbali meče; seskočili s koní a pěšky spolu zápasili. Ilьja sklouzl a upadl na zemi. Sokolník sedl mu na bílou hruď a vytasiv nůž začal se mu posmívati. Tu vzkypěla v Ilьjovi krev, udeřil Sokolníka do prsou a vyhodil ho pod oblaky. Sokolník upadl na syrou zemi a vskočiv opět na svého koně ujel k své mateři, která poznala, že syn zápasil se svým vlastním otcem. Jak to Sokolník zvěděl, sedl na kůň a přijel k stanu, v němž Ilьja po boji odpočíval a tvrdě spal. Sokolník sedl mu opět na prsa a vytasiv nůž, udeřil ho v bílá prsa. Kříž, který Ilьja na prsou nosil, zadržel smrtelnou ránu, a Ilьja probudiv se ze sna uchopil Sokolníka, vrhl jím do vzduchu, a když k zemi dopadl, chytil ho za nohu a na druhou šlápl, a roztrhnuv jej na dvě polovice, jednu vrhl do řeky Sachatary a druhou si nechal řka:

»Вотъ тебѣ половинка, мнѣ другая:
Раздѣлилъ я Сокольничка-охотничка!« Ryb. I. str. 80 [1]).

Většina bylin o boji Ilьje se synem končí se tragicky smrtí syna Ilьjova, jen v některých oba protivníci se smíří (na př. Kir. I. 11—15; Gilьf. č. 246. 250) Místo syna jeví se v několika písních (Ryb. I. č. 12; Gilьf. č. 77) dcera Ilьjova.

V pozdější jeho věk kladou byliny jeho památné *tři jízdy*. Jeda cestou „latinskou", spatřil zářící kámen a na něm nápis:

»Что въ одну дорожку ѣхать-убиту быть,
Въ другую ѣхать-женату быть,
А въ третью ѣхать-богату быть.« Ryb. II, str. 319.

Ilьja pustil se cestou první a přijev k vysokým horám vrazil na loupežníky, kteří ho chtěli ubiti; Ilьja však vyňal kalenou střelu a střelil ji v syrý dub takovou silou, že rozletěl se na samé třísky, a loupežníci leknutím s koní spadali a pět hodin bez vědomí leželi [2]). Po té vrátil se opět ke kameni a dal se druhou cestou. Projev 300 verst, spatřil uprostřed zelených luhů překrásný palác, v němž spanilá královna (паленица удалая) bydlila. Ta ho pohostila a po kvasu ho vyzvala, aby si lehl na čarovnou postel. Kdo lehl si do zadu, s tím postel se převrátila, tak že spadl do hlubokého sklepa. Ilьja poznav její lesť žádal, aby si lehla napřed, a svrhl ji samu do sklepa. Potom vysvobodil bohatýry, které královna již podvedla a v sklepě věznila, rozdal jim všecko bohactví, jež v paláci našel, a zámek zapálil. Vrátil se znova ke kameni a pustil se po cestě třetí, kde našel veliké poklady zlata, stříbra a perel. Z pokladu toho dal postaviti kláštery a kostely, ničeho si nenechav. Tak vyhnul se určenému osudu (srv. Kir. str. 17. 19. 20. 25. 31. 86; Ryb. I. č. 1ь, II. 62, III. 11. 12. 13; Gilьf. č. 221. 240. 266. 271. 287. 291. 305. 58).

---

[1]) Srv. Kirša 47. 360—366; Kir. I. str. 4. 6. 7. 11. 52, IV. 6—18; Ryb. I. č. 13. 14, II. 64, III. 14; Gilьf. č. 46 219. 226. 233. 246.
[2]) Srv. Kir. I. str. 15. 16. 23; Gilьf. č. 190. 197. 216; Šejn. č. 1. 2. 3.

O smrti jeho vypravují některé byliny, že Ilьja za stavby klášterův a kostelů, které založil z peněz na třetí cestě získaných, od neviditelné moci andělské zdvižen byl s koně do výše a donesen do kláštera peščerského v Kievě, kde uložil se k věčnému odpočinku (Gilьf. č. 58. 266, Ryb. III. č. 13). Jiné byliny spojují smrt jeho s koncem ostatních bohatýrů ruských (srv. byliny o Alešovi Popoviči).

Byliny o Ilьjovi byly již často předními učenci podrobně zkoumány a vykládány, nicméně zbývá ještě mnoho otázek, které zůstávají nerozřešeny. Úkolem naším bude ustanoviti hlavní látky epické obsažené v písních o Ilьjovi; vytknouti je možno dosti stručně, poněvadž se můžeme opírati o podrobné studie ruských badatelů a při jednotlivostech na ně pouze odkázati.

Mládí a uzdravení Ilьjovo. Podání o reku, který v mládí svém jsa slabý a neduživý, napitím neb jiným způsobem nabývá neobyčejné síly, rozšířeno je obecně v písních a pohádkách na západě i na východě [1]). Ze všech známých versí nejvíce ruskému podání o Ilьjovi podobají se jihoslovanské o králeviči Markovi dotčené na str. 110; místo poutníků (žebráků, starce, Krista s apoštoly) zastupuje v podání jihoslov. vila, která Markovi před tím slabému nakojením takové síly dodá, že stromoví v lese rukou vyvrací a dechem svým stromy ohýbá. O umenšení síly Markovi (srv. str. 111—2) vypravuje se sice v jiném spojení, nelze však pochybovati, že je také sem vztahovati dluzno. Ilьja i Marko dobývají si také stejným způsobem divotvorného koně. Mnohem menší shoda jeví se v našem případě mezi Ilьjou a iranským rekem Rustemem, který dle mínění Vs. Millera byl prototypem ruského Ilьje. O Rustemovi se pouze vypravuje, že mu dána od boha neobyčejná síla, která k jeho prosbě umenšena, ale v době nebezpečné mu opět navrácena byla (Экскурсы str. 56—58). Chalanskij (P. Ф. В. XIII. 107—108) podává dva doklady z legendových příběhů domácích o zázračném vyléčení turovského mnicha Martina a rostovského biskupa Leontije, uváděje je ve spojení s vyléčením Ilьjovým, avšak případy tyto nemají přec žádného příčinného vztahu k bylinám, svědčí leda o rozšířenosti tohoto sujetu. Tolik zdá se mi býti jisto, že episoda o vyléčení Ilьjově a nabytí neobyčejné síly jest čistě skazková; připjavši se na Rusi k přednímu epickému reku tak jako u Jihoslovanův, byla tu i onde dle názorů domácích vhodně upravena. Jsou-li skazky látku tuto obsahující původem svým východní či povstaly u národů samostatně, o tom nechci zde rozhodovati.

Ilьja a Solovej-rozbojník. K nejzáhadnějším bytostem ruských bylin patří Solovej-razbojník, který se jeví brzy jako báječný pták, brzy jako loupežník nebo mocný bohatýr. Or. Miller vykládal obraz jeho z bájesloví, a jádro jeho výkladu možno tlumočiti těmito slovy: „Solovej (bouřlivé mračno) zatarasil dráhu k Vladimírovi (jasnému slunéčku); Ilьja (hromovník) ho ubil a dráhu očistil“ (Илья 256—280) [2]). Mnohem pozoruhodnější jest hypothesa V. Jagiće, který v Solovjovi

---

[1]) Doklady podává *O. Miller* Илья 169—180, *Afanasьev* IV. 391 a d. 436 a d., *Cosquin* II. 107—114, *Tille*, Listy fil. XVI. 381.

[2]) Jiné výklady viz u *Afanasьeva* Поэт. Воззр. I. 502 - 515, *Stasova* Вѣст. Европы 1868 str 659—663.

spatřuje určitý typ báječného Solomona, vykládaje obraz jeho z toho cyklu solomonských pověstí, v nichž Solomon jeví se jako čaroděj, který létal pod nebesy jasným sokolem, chodil po zemi lítou zvěří, ploval v moři štikou a p. (Die christlich-mythologische Schicht in der russ. Volksepik v Arch. I. 117—124). Než i tato hypothesa vzbuzuje mnohé pochybnosti, jak Potebnja (Жив. Стар. III. 1891. 124—126) a Vs. Miller (Экскур. 98—100) ukázali, neboť kromě několika nepatrných shod, které mohou býti i jinak pojaty, není nic obecného mezi carem Solomonem a Solovjem-razbojníkem. Vs. Miller pokládaje jako Jagić a jiní Solovje právem za figuru mosaikovou, složenou z rozmanitých částí, hledá zase původ jeho na půdě iranské a myslí, že iranským prototypem Solovje jako bohatýra je Kergsar a Aulad, kteří ve výpravách Rustema a Isfendiara hrají touž úlohu jako Solovej vůči Ilьjovi; prototypem ptačího obrazu jest prý Simurg, báječný pták ubitý Isfendiarem; konečně v čarodějných a kouzelných vlastnostech Solovje vidí ohlas *diva*, s kterým Rustem zápasil (srv. Экскур. 88—107). Vs. Miller sám přiznává, že i tyto prototypy odpovídají jen všeobecnými črtami ruskému Solovjovi a týkají se toliko některých jeho vlastností, tak že jimi neobjasňuje se úplně záhadný obraz Solovjův. Jiným zase způsobem Chalanskij vykládá byliny o setkání Ilьje se Solovjem; spatřujeť v nich úplnou shodu s tou částí Tidreksagy, v níž se líčí první výprava reka Tetlejfa (Dietleiba) a setkání jeho se strašným velikánem Sigurdem. Vzájemnou shodu jejich určuje v celkovém pláně, v podrobnostech obsahu i v samém charakteru hlavních reků. Z toho odvozuje bezprostřední závislost ruských bylin od severogermanského podání o Tetlejfovi Danském (Р. Ф. В. 1892. N. 4. 298 ad.).

Mám o věci názor poněkud jiný, aniž bych se domníval, že je jediné správný. V jedné skupině bylin, — a k těm patří také rukopisné pověsti o Ilьjovi a Solovjovi z XVIII. st. (srv. Этн. Обозр. VIII. 29—33, Сбор. акад. LIII. N. 5. 25—45), z nichž některé jsou přepisy z lepších originalů z XVII. st., — nazývá se Solovej prostě razbojník, připomíná se hnízdo jeho na dubech (6, 7, 9, 12 i 40), hvizdot jeho lupičský a p., ale o zevní jeho podobě ptačí není zmínky. To byl také po mém mínění prvotný obraz Solovje; byl to nějaký mocný loupežník, který osadil lesy brynské na řece Smorodině, a kterého Ilьja ubil. Obydlí jeho na dubech jest sice hyperbolicky přibarveno, avšak o podobných „ložích" na dubech máme určité zprávy. Známo na př., že stráže tatarské v XVI. a XVII. st. dělaly si podobná lůžka na dubech. O knížeti Omaru Čerkesském se vypravuje, že vydav se na výpravy lupičské uprostřed lesa na křižovatce „k noclehu uvil si hnízdo na vysokém stromě". Slavný cestovatel středověký Guillebert de Lannoy (na poč. XV. st.) zmiňuje se o dubu na ostrůvku Visly nedaleko Toruně, na kterém první němečtí křižovníci sedávali a bydlili. Totéž potvrzuje se zápisem, který rytíři podali sněmu Kostnickému r. 1416: „Fratres vero ordinis in quadam insula fluminis Wisla edificaverunt sibi quoddam aliud castrum *super una magna quercu*, quod fossis, sepibus et basatis adeo firmaverunt, quod Pruteni ade os accessum habere non potuerunt." Konečně zmiňuje se také Nachtigall v cestopise svém po Africe o podobných osadách na stromech v Sudaně a v. Ki-

mře [1]). Hvizdot jeho, který sluje v rukopisné pověsti F. J. Buslaeva „lupičským“, může býti také jen zveličením tradicionalného hvízdání loupežnického (Potebnja l. c. 126). Při tom připomínáme, že také v básni minusinských Tatarů bohatýr Uklad „křičel po zvěřímu a hvízdal po ptačímu“ (Этн. Сбор. IV. p. 108).

Jakým vlivem Solovej-razbojník zaměněn byl ve fantastického ptáka, těžko na jisto postaviti. Jagić se domnívá, že se to stalo působením jména Solovej (slavík). Vs. Miller však namítá, že nelze si mysliti, že by byla fantasie národní mohla člověka s názvem „Solovej“ vlivem tohoto jména opatřiti křídly, hnízdem, zvířecím řevem a obrátiti ho v ptáka Rachmanoviče. Nicméně je pravděpodobno, že název Solovej (slavík), v prosaické skazce u Romanova I. 3. č. 44 Sokol, dále jeho hvizdot a obydlí na dubech byly hlavní příčinou, že naň přeneseny črty nějakého báječného ptáka po způsobě perského Simurga, kavkazského Pakondzi nebo ptáka Noha.

Jméno „Solovej“ bylo taktéž rozmanitě tlumočeno. Veselovskij (Разыск. в. IV. str. 350) pokládá je za ruskou přehlásku vlastního jméno *Slav*. Jagić (Arch. I. 117) myslí, že povstalo národopoetickým tlumočením názvu „Solomon“. Kallaš [2]) projevuje zase mínění, že slovo Solovej není přeměnou jediného jen názvu, nýbrž výsledkem několika nahodile spojených, vymýšlených i přejatých jmen z různých skazek. Z toho smíšení rozmanitých skazek vykládá také složitost bylin a skazek o Solovjovi razbojníku. Mně nejvíce zamlouvá se mínění Sobolevského, že jméno Solovej jest ohlas názvů prvotných dávaných lidem jmény zvířat [3]).

Uvěznění Ilьje Muromce. Motiv v této episodě ze života Ilьjova obsažený jest také hojně rozšířen. Nejtěsněji k bylinám přiléhají opět písně jihoslovanské na str. 134—5 dotčené, v nichž se motiv náš přimknul k znepřáteleným bratřím; blízkou shodu jeví též francouzská báseň o Ogierovi (srv. O. Miller, Илья 676, Rambaud, La Russie épique 59). V ostatních versích o uvězněném rekovi schází podrobnost o ošetřování reka milosrdnou ženou (srv. doklady u O. Millera op. c. 673—676 a Vs. Miller Экскур. str. 113). Iranská skazka o carevně Meniže ošetřující svého uvězněného milence Bižena, až ho Rustem z vězení vysvobodil (srv. Vs. Miller op. c. 114 a přilož. 54 a d.), patří k jinému cyklu pověstí a nemohl míti vliv v podání o Ilьjovi. V bylině u Gilьf. 304—305 se vypravuje, že Ilьju našli ve vězení, jak čte

---

[1]) *O. Miller* Илья 273—274; *Potebnja*, Соловей разбойникъ на дубахъ, Жив. Стар. Ш. 1891. 124—126; *V. Lamanskij*, Прускіе Нѣмцы и Суздaнскіе Габери въ Кимрѣ — иа дубахъ ib. 243—244.

[2]) Къ вопросу объ имени Соловья Разбойника и Соловья Будимировича, Этн. Обозр. 1890 2. 253—254.

[3]) Замѣтки о собственныхъ именахъ въ великорус. былинахъ, Жив. Стар 1890. II. 98—99. — *Kallaš* (Къ былинамъ о Соловьѣ-Разбойникѣ, Этн. Обозр. 1889. III 205) vidí v boji Ilьje se Solovjem poetické ohlasy bojů Poljanův a Sěverjanů, křesťanův a pohanů; zároveň upozorňuje na místní názvy »Девять Дубовъ« a »Соловьевъ Перевозъ« v gub. Orlovské v új. Karačevském, což by o původních místních pověstech o Solovjovi svědčilo. — *Müllenhof* (Deutsche Alterthumskunde V. 1. str. 314) srovnává Solovьje s Wisinem Saxona Grammatika srv. Veselovskij v Ж. М. Н. П. č. 242 str. 196—198.

sv. evangelium, a u něho hoří vosková svíce; také tuto podrobnost nalézáme v písních jihoslovanských (srv. str. 79). Chalanskij (Великорус. был. Р. Ф. В. XIII. 108—109) vysvětluje ji vlivem shodných pověstí legendového rázu.

Podkopy a máchání Tatařínem. Tataři naléceli na Ilьju tři podkopy; v třetím Ilьja uváznul a byl zajat. O podkopech vypravuje se také v bylině o Danilovi Ignatьeviči (Gilьf. č. 192, Kir. III. str. 48) a v pobyvalštině z XVIII. st. o Michailovi Daniloviči (Veselovskij, Юж.-рус. был. I. str. 24.) Podkopy tyto připomínají podobné léčky Turků, kteří se jimi zmocnili Miloše Obiliće (str. 104—5). Stasov a Vs. Miller (Экскур. 114—116) vhodně ukázali na podobnou scenu v Rustemiadě, kdež lstivému caru Kalinovi (Batyjovi) odpovídá car Kabul (Kalun). Rekovný Rustem v nastraženém podkopě nalézá svou smrt, kdežto Ilьja sice spoután, ale přece zas zdráv vyvázne. Zajímavý je způsob, jak Ilьja proklestí si cestu řadami Tatarův. Přervav pouta, kterými byl svázán, uchopí nejbližšího Tatara za nohy a máchaje jím probije se Tatary. Učinil to nejen v potýčce s Kalinem a Batyjem, nýbrž i s Idoliščem a loupežníky. Podobně činí i bohatýři Dobrynja, Ivan (Ivanuška) Danilovič, Vasilij Ivanovič a bohatýr Surovec (srv. Vs. Miller Экскур. 75). Vs. Miller (op. c. 76—77) tvrdí, že třeba v motivu tom spatřovati ohlas Rustemiady, kdež týmž způsobem počíná si Rustem v boji s Kalunem.

Ilьja a Idolišče. O. Miller vztahoval zápas Ilьje s Idoliščem na boj světlé nebeské bytosti s temnou silou mythickou (Илья 760 až 763); později své mínění změnil a přizpůsobil historickému stanovisku, vida v písních o Idolišči ohlas událostí z doby tatarské (Истор. рус. словес. Галахова I. 93). Bezsonov (Зам. къ IV. в. Кир. str. X) spatřoval v Idolišči symbolické znázornění pohanstva, s nímž křesťanství v osobě Ilьje Muromce zápasí. Veselovskij (Юж. был. I. 53 a d. II. 341—380, Разыск. XVIII—XXIV str. 147 a d.) stanoviv shodu mezi písněmi o Idolišči a Tugarinovi (rozdíl pouze v jménech činných osob: Aleša — Ilьja, Tugarin Změevič — Idolišče), spatřuje v Idolišči jako v Tugarinovi nějakou realnou, historickou osobu z doby bojů ruských s Polovci. Více se zamlouvá mínění Chalanského (Р. Ф. В. XIII. 101—106), který na základě zpráv letopisných dokazuje, že v Idolišči zachovala se upomínka na první nájezdy Tatarů těžce na Rus doléhajících, zejména na nátisky tatarských poslů a vyslanců, o nichž hojné zprávy zaznamenány v letopisech.

Boj otce se synem. Epický motiv tento, na západě i východě hojně rozprostraněný, byl už často předmětem specialných studií [1]), tak že postačí vytknouti stěžejní body celé otázky. Z badatelů ruských první Or. Miller podrobně se jím zabýval, věnuje mu značnou část svého spisu „Ilьja Muromec", kdež vytkl rozmanité varianty ruské, rozebral důkladně písně germanské, jmenovitě o Hildebrandovi a Hadubrandovi, a ukázal na rozšířenost téhož sujetu v národní poesii keltské, francouzské, irské, anglické, italské, srbské, novořecké a iranské.

[1]) Bibliografii starší uvádí *Veselovskij* Юж.-рус. был. II. str. 27. 1 poz., str. 307. 1. pozn.

Objasniv charakteristický ráz každého z nich vykládá po svém způsobu vzájemnou shodu tohoto podání u rozličných národů původem jeho z jednoho kdysi všem národům indoevropským společného pokladu skazkového a spatřuje v něm zbytek mythu o bohu hromovníku, který vyváděje mraky opět je rozhání. A. N. Veselovskij (Юж.-рус. был. II. str. 307—339, Ж. М. Н. П. ч. 242. 191—195) všímal si hlavně vnitřního skladu bylin o boji Ilьjově se synem a seřadil je ve tři skupiny, z nichž druhou čítá za nejtypičtější a určuje v podrobnostech shodu její s písní německou o Hildebrandovi a Hadubrandovi, zvláště s episodou Tidreksagy. Zdali verse germanská působila na ruskou či naopak, o tom Veselovskij se nezmiňuje. Nejnovější studie o našem předmětu pochází od Vs. Millera (Экскур. str. 117—151). Vyloživ stručně obsah sujetu o boji otce se synem v básni Firdusiho Rustemiadě, stanoví parallelné jeho črty v bylinách a vyvrací mínění Veselovského o typickém tvaru bylin druhé skupiny a zvláštní jejich shodě s německými písněmi; po té určuje osnovné schema sujetu o boji Ilьjė se synem takto: Báseň počíná se bohatýrským táborem, v němž nalézá se Ilьja s druhými bohatýry; dále jeví se sokolník-jinoch, s nímž Dobrynja podnikne boj bez úspěchu, potom bojuje s ním Ilьja, který s počátku podlehne, ale nabyv síly modlitbou jinocha přemůže. Na důkaz dřevnosti tohoto typu uvádí parallelné pověsti kavkazské z Rustemiady; srovnav dále ještě versi keltskou a stanoviv odvislost variantu estonského a kirgizského [1]) od iranského, přichází k závěru, že verse ruská rozhodně shoduje se více s versemi východními než s západními, kteroužto shodu i v podrobnostech rázovitou nemožno vyložiti samostatným vzděláním obecně rozšířeného epického sujetu, nezávislým od vlivu cizího a jen nahodile v celé řadě détailů souhlasícím, nýbrž působením versí východních, jichž prototyp byl iranský, na vzdělání verse ruské obsažené v bylinách. Verse iranská mohla vniknouti v ruský epos jihoruskými stepmi, prošedši bezpochyby prostředím tureckým.

Na základě duchaplné studie Vs. Millera nabýváme přesvědčení, že podání o boji otce se synem vniklo do Evropy z Orientu, a že na Rusi věrněji původní osnova jeho se zachovala než v západní Evropě. Avšak zdali právě v Rustemiadě sluší spatřovati prototyp bylin, není na jisto postaveno, což také Vs. Miller přiznává; spíše se zdá, že v bylinách tak jako v Rustemiadě zpracován je týž báchorkový sujet o boji otce se synem, který, jak výše řečeno, v Orientu byl rozšířen a odtud do Evropy pronikl [2]).

Rozcestí s třemi nápisy a lstivá královna. Také v bylinách o třech pojížďkách Ilьjových znamenáme některé skazkové sujety. Motiv o rozcestích s třemi nápisy vyskytuje se dosti často v báchorkách; doklady podává R. Köhler (u Schiefnera Awar. Texte předml. str. V—VI.) K nim přidati možno ruské u Afanasьeva II. str. 80,

[1]) Podrobnější rozbor pověsti estonské a kirgizské od Vs. Millera viz v Этн. Обозр. кн. V. 116—129.

[2]) K jednotlivostem o bylinách podávají výklad: *Kallaš*, Этн. Обозр. V. str. 257 (výklad, pro koho vrhá Ilьja polovici Sokolníčka v Sachatar-řeku) a *Vs. Miller* ib. XIII—XIV. 119—120 (výklad k verši Kir. IV. str. 13 »У стремени прикована змѣя горынская«).

Chudjakova II. str. 20, a Romanova I. 3. č. 43. Episoda o lstivé krasavici, která lákala k sobě muže a lstivě je hubila, patří též k rozšířeným motivům skazkovým. V pohádce o Ivanu-careviči (Afanasьev II. str. 49) rek přijel k Irině-měkké peřině (var. ib. str. 55 k vědmě) a měl si lehnouti s ní na postel. Žádala, aby položil se ke zdi, on však odvětil, že nespává u zdi, nýbrž na kraji. Byla nucena ulehnouti sama ke zdi, carevič ji chytil a dnem srazil ji do sklepení. Tak osvobodil sebe i svého bratra. V sbírce německých písní (Mittler, Deutsche Volkslieder N. 210. 211) nalézají se dvě písně o královně, která jako v pověsti české Libuše a kavkazské Tamara lákala k sobě jinochy, miliskovala se s nimi a nasytivši se jejich lásky stavila je na prkno, které pod nimi se probořilo. Tak zahubila devět jinochů, teprve desátý svým černým uměním ji zkrotil. Podobný čin jako Ilьjovi připisuje se v podání iranském Rustemovi a Isfendiarovi, kteří lstivou krasavici, jež se k nim laskala, přemohli a ubili (srv. Or. Miller, Илья 777—779, Rambaud La Russie épique str. 62, Vs. Miller, Экскур. 107—110). Vs. Miller (ib. 111—112) spatřuje v lstivé královně dceru Solovje-razbojníka.

Smrt Ilьjova líčí se dvojako; starší zdá se býti motiv o jeho zkamenění s ostatními bohatýry ruskými, o čemž při bylinách o Alešovi Popoviči bude zmínka. Motiv druhý o zanesení Ilьje anděly do kláštera peščerského v Kievě povstal asi později na základě legendovém, nalézaje se ve spojení s ostatky sv. Ilьje v Kievě a připomíná zázračné putování ostatků sv. Nikolaje Divotvorce. Vs. Miller (Экскур. прилож. 18—20) ukázal na analogické podání v pověsti osetinské na Kavkaze o smrti velikána Batraza, jehož tělo k rozkazu božímu odneseno bylo anděly do hrobky Sofijské.

Poznali jsme hlavní látky v bylinách o Ilьjovi; většina jich je rázu čistě báchorkového, toliko v některých jako o boji jeho s Solovjem, Kalinem a Idoliščem možno stopy dějinných událostí spatřovati. Starší letopisy také Ilьje neznají; nejstarší zprávy o něm pocházejí teprve z XVI. st. Ilьja spolu se Solovjem Budimirovičem vzpomíná se v listě Kmity Černobylského z r. 1574, kdež naráží se na bohatýrskou „zastavu“ a na uvěznění Ilьje od Vladimíra (Veselovskij Юж.-рус. был. I. 61—64). Erich Lassota r. 1594 v popise Kieva zmiňuje se o hrobce „des Eliae Morowlin“ v kapli kostela sv Sofie a dokládá, že to byl vznešený rek a bohatýr (ein fürnehmer held oder bohater), o kterém mnoho pověstí koluje. Kalnofojski, polský spisovatel v 17. st., připomíná, že Ilьja žil asi 450 let před ním a dle národního podání byl ohromného vzrůstu; změřiv ostatky jeho přesvědčil prý se, že byl „longus pedes romanos sex et septimi pedis częsci dwie et media“, při čemž podotýká: „ludzi wiele podobnych wrostem swiętemu y teraz żyjących nalazłem.“ Pobožný poutník z r. 1701 napsal: »видѣхомъ храбраго воина Илью Муромца въ нетлѣнiи подъ покровомъ златымъ; ростомъ яко нынѣшнiе крупные люди; рука у него лѣвая пробита копiемъ, язва вся знать; а правая его рука изображена крестным знаменiемъ« (O. Miller Илья 799—800; Jagić v Radu XXXVII. 85—88). Ostatní svědectví jsou ještě mladší a nic

určitého nepodávají. Z této neurčitosti si vysvětlujeme, proč také jeho původní název jest sporný [1]).

Zbývá ještě jedno důležité svědectví o Ilьjovi, ale také to jest sporné; myslím germanskou báseň Ortnit (s poč. XIII. st.) a norvežskou Tidrek-sagu (s polov. XIII. v.). V básni o Ortnitovi jmenuje se mezi reky *Ilias* či *Elias* (König von Reuzzen, Reuzen, Riuzen a p.), který slaví se jako nebojácný hrdina, moudrý rádce, věrný pomocník Ortnitův a strýc jeho po matce. V Tidrek-sagě přichází rek *Ilias Jarl af Greka*, syn mocného krále Gertnita, jemuž patřil Ruzciland, větší část Grikklandu, Ungaralandu a též Austrriki. Hlavními městy jeho země jmenují se Smalenzkia, Palteskia (Polock) a Holmgard (Novgorod). Gertnitovi synové Osantriks, Valdimir a levoboček Ilias rozdělili se o otcovské země takto: Osantriks dostal Villcinaland (zemi Vilců či Veletabů), Valdimir (Vladimír) Ruzciland, Pulinaland (Polsko) a východní země; Ilias stal se králem Řeckým. Ilias měl dva syny: Gertnita a Girdira, a dceru Gildigundu, provdanou za Valtara von Vaskastein.

Jagić a Veselovskij spatřují s Müllenhofem (Haupt's Zeitschrift XII. 331 sq. 342 sq) v Iliasovi refleks ruské národní epiky v germanské sagě a stotožňují ho s Ilьjou Muromcem (Rad XXXVII. 95—99, Юж.-рус. был. I. 38). S tím nesouhlasí A. J. Kirpičnikov, který považuje Iliasa za cizího bohatýra, kterého němečtí pěvci položili do Ruska (Поэмы Ломбардскаго цикла. Москва 1873 str. 110). Sobolevskij zase myslí, že Ilias jest původu řeckého (af Greka) a původně slul *'Ηλίας* (О типѣ Ильи Муромца Жив. Стар. II. вып. II. 118—119). Vs. Miller nepochybuje také, že Ilias von Riuczen, Ilias Jarl af Greka představuje ohlas ruského epického Ilьje v německém epose, jehož jméno v epice ruské XIII. v. tak bylo proslaveno, že proniklo z Rusi daleko na západ a sever. V Tidreksagě stotožňuje se Ilias af Greka s králem Ironem, který na jiném místě jeví se též bratrem Vladimírovým; v tomto dvojím pojmenování Jarl Ilias a Jarl Iron téže osoby Vs. Miller tuší spatřovati ohlas iranského prototypu Ilьje, Rustema, znamenitého reka Irana (Iron) v boji s Turanem (Экскур. 176—179). Jinou zase hypothesu zdůvodňuje Chalanskij; Ilias germanských básní představuje mu sice také odraz starokievského eposu, ale jinak původ jeho vykládá. Vedlejší formu *Eligas* (Eligast místo Ilias) v prosaickém variantu básně o Ortnitovi odvozuje od *Olega* (Ольгъ) *Věštího*, příbuzného Rurikova, o jehož činech v letopisech často se mluví. Známost o něm dostala se do

[1]) Za naší doby většina učenců kloní se k mínění, že jméno „Muromec“ a severoruské místní připojení Ilьje povstalo v bylinách později; původní jeho jméno bylo jiné a zachovalo se v několika variantech: Morovlin (Lassota), Muravlenin (Kmita), Murovic (fins. Muurovitsa), Murovec (v zápiskách Pankěeva a v rukopisné pobyvalštině XVIII. v. u Majkova), Ilia Muurovits (u Louisa de Castille). K objasnění původu jména Muromec a p. bylo ukázáno hojně topografických názvů patřících jižní Rusi. Srv. *Kallaš*, Къ вопросу о прозванiи Ильи Муромца, Этн. Обозр. III. 204—205, Pro domo sua ib. V 248—250 a 251—252; *Veselovskij* Юж.-рус. был. I. 64, Ж. М. Н. П. 1883 апрѣль 220, ib. 1890 мартъ 9—10 a 22; *Vs. Miller*, Экскур. str. 181—182; jinak *Sobolevskij* v Этн. Обозр. VI. 230—231 — Kalnofojski poznamenává, že lid obecný Ilьju „Czobotkiem“ zove. V jakém vztahu Čobotko k Ilьjovi se nalézá, nebylo dosud určeno ač se otázkou touto Veselovskij, Sumcov, Kallaš a j. zabývali; srv. *Kallaš*, Čobotьko ili Čobotok v Этн. Обозр. V. 256—257.

Němec, kdež byl opěvován; Rusové poznali písně o něm, převzali je a spojili ho s Muromem. Na Suzdalské půdě převzaté jméno sjednotilo se s jiným cyklem epickým, rovněž z Němec převzatým, o Dětřichovi Bernském, jehož rek Tetleif (Dietleib) předal své vlastnosti Ilьjovi. Chalanskij jde ještě dále a vykládá německého Tetleifa vlivem Ogiera de Danemarche, hlavního reka francouzského epického cyklu o Karlu Velikém; při tom obhajuje svůj názor již ve studii o velikoruských bylinách pronesený, že velkoruský epos není jihoruský epos, nýbrž nyní vymírající severoruský epos družinný, složený původně družinnými pěvci hlavně pro knížata a družiny jejich na severu a severovýchodu Rusi, kde naň mohl působiti kvetoucí tehdy epos germanský (Р. Ф. В. 1892. č. 4. 298 a d.).

Ze všeho toho jest patrno, že prvotní osobnost Ilьje Muromce trvá dosud záhadnou, že původní jeho typ není vyjasněn a že vůbec není jisto, zdali byl osobou historickou či smýšlenou [1]). Podobá se skutečně pravdě, že Ilьja osobou historickou nebyl, nýbrž že typ jeho vytvořen byl fantasií lidovou snad na základě oblíbeného reka skazkového Ivana „duračka“.

2. *Dobrynja Nikitič.*

Vedle Ilьje nejoblíbenější bohatýr kruhu Vladimírova jest *Dobrynja Nikitič*. Narození jeho provázely tajemné zjevy. Divné zvíře Skimen [2]) (Skiper, lev) přiběhlo se stádem hadův a zvířat do země, a naplnilo krajinu řvaním a hvizdotem. Země se třásla, lesy se kácely, řeka Dněpra vystoupila z březův a tráva polehla. Matka jeho, Amelfa Timofeevna, pečlivě ho vychovávala; když mu bylo sedm let, naučil se čísti a psáti, a když mu bylo dvanáct let, shromáždil kolem sebe družinu a podnikal s ní dobrodružné výpravy. Zejména rád jezdíval na horu, kde draci hnízdili, a šlapával tam dračí mláďata, ač jej matka varovala, by neznepřátelil si draků. Zároveň ho napomínala, aby nekoupal se v řece Pučaji:

„Пучай-рѣка есть свирипая:
Середня струйка какъ огонь сичетъ.“ (Kir. II. str. 23.)

Dobrynja neposlechl a proti vůli matčině koupal se v řece Pučaji; tam přiletěl naň lítý drak Gorynič s dvanácti choboty a srše ohněm, hrozil mu smrtí. Dobrynja vyskočil na břeh a nenaleznuv své zbraně, uchopil řecký kolpak, do něhož nasypal písku, tak že vážil tři pudy; kolpakem tím urazil draku všech dvanáct chobotův a chtěl ho do smrti ubiti, ale Gorynič prosil, aby ho ušetřil, že již nebude lítat na sv. Rus a unášet lidí ruských. Dobrynja daroval mu tedy život, ale Gorynič nedostál slovu; letě totiž skrz Kiev, unesl Zapavu (Zabavu) Putjatičnu, neteř Vladimírovu. Aleša Popovič poradil Vladimírovi, aby vyslal Dobrynju vysvobodit Zapavu. Nerad vydal se Dobrynja na cestu. Gorynič nechtěl bez boje, krveprolití Zapavy vydati. Nastal krutý

[1]) Srv. *Vs. Miller*, Къ исторіи типа Ильи Муромца, Экскур. str. 172–192, *A. Sobolevskij*, О типѣ Ильи Муромца, Жив. Старина II. в. 2. 118–122.

[2]) Srv. píseň »о Скимонѣ звѣрѣ«, Этн. Сбор. VI. N. 1. 96—97.

zápas, ve kterém Dobrynja zvítězil a draka ubil. Propustiv zajaté, které drak ve své skrýši choval, vrátil se se Zapavou do Kieva [1]. Na cestě potkal v čistém poli poljanici (obryni) na dobrém koni, oblečenou v šatech ženských. Přijev k ní, udeřil ji palicí po bujné hlavě, ale ona se nepohnula. Udivený Dobrynja, chtěje zkusiti svou sílu, udeřil palicí do syrového dubu mohutného a roztříštil jej na kusy. Poznal, že má sílu po starému, ale ne smělost po starému. Vrátil se k obryni a udeřil ji opět palicí, avšak bez účinku. Po třetí ráně se teprve ohlédla a pravila:

„Я думала, что комарики покусываютъ,
Ажно русскiи могучiи богатыри пощелкиваютъ!“
(Ryb. I. str. 128.)

Chytila Dobrynju za rusé vlasy a strhnuvši ho s koně, zavřela ho v kožený míšek (v hlubokou kapsu). Koni jejímu bylo těžko vézti dva bohatýry. Proto vyňala Dobrynju z míšku, řkouc, je-li starý, že nazve ho svým otcem, je-li mladý a bude-li se jí líbiti, že nazve ho druhem mileným, nebude-li se jí líbiti, že ho v dlaních rozmačká. Bohatýr se jí líbil, a ona vynutila mu slib, že si ji vezme za ženu. V Kievě se spolu oddali (Kir. II. str. 29. 30; Ryb. I. č. 24, III. č. 15; Gilьf. str. 37—39).

Devět let sloužil Dobrynja v Kievě u laskavého knížete Vladimíra. Pečlivá jeho matka varovala ho, aby toulaje se po Kievu nechodil do uličky, kde bydlila spanilá dívka (vdova) Marina (Marinka), která kouzly svými zavedla již devět statných bohatýrů ruských. Dobrynja zapomněl však napomenutí matčina a zahořev k sličné Marince láskou, zašel do uličky, kde bydlila. Na okénku jejím seděli dva holoubkové, zobáčky se celujíce a křídly objímajíce. Dobrynja napjal tuhý luk, nasadil kalenou střelku a vystřeliv nezabil holoubků, ale ubil Marinčina druha Ivana careviče, po názvu Tuga-změjeviče. Marinka lákala Dobrynju lstí k sobě, on však vracel se domů. Chytrá čarodějka vzala nůž a řezala jeho šlápěje říkajíc:

»Такъ бы рѣзало у Добрыни ретливо сердцó по мни,«
Gilьf. str. 116.

Dobrynja se obrátil a šel k ní; ona pak proměnila ho v šerého vlka (var. v tura zlatorohého) a poslala ho k sinému moři. Matka nemohouc se ho dočkati, proměnila se v ptáka a letěla k Marince, vyhrožujíc jí, že ji promění v psici, nevrátí-li Dobrynjovi dřívější podobu. Postrašená čarodějka letěla v podobě ptáka k Dobrynjovi a slíbila mu, že mu vrátí dřívější podobu, vezme-li ji za ženu. Dobrynja sice přisvědčil, ale nabyv lidské podoby zabil kouzelnici Marinku (Kirša 8. 61—71; Kir. II str. 41—43. 44. 45—48. 49. 53—60; Ryb. I. č. 28, II. 4. III. 19; Gilьf. č. 17. 78. 122. 163. 227. 267. 288. 316; Šejn str. 9—13. 16—17.)

K nejzajímavější episodě ze života Dobrynjova patří odjezd jeho do ciziny a přerušení sňatku ženy jeho s Alešou Popovičem. Dobrynja oženiv se musil mladou ženu opustiti, poslán jsa od knížete Vladimíra

[1] Srv. Kirša 45. 345—351; Kir. II. str. 24—29. 30. 40. 41; Ryb. I. č. 23. 24, II. č. 6, III. č. 15; Gilьf. č. 59. 64. 79. 93. 123. 148. 157. 241. 289.

k chánu tatarskému. S těžkým srdcem loučil se s matkou svou a mladou ženou; této uložil, aby naň čekala 6 (var. 12) let, a nevrátí-li se do té doby, aby se provdala za koho chce, jen ne za Alešu Popoviče. Nastasja čekala šest let, a Dobrynja se nevracel. Jednoho dne Aleša Popovič přinesl mladé ženě zprávu, že viděl mrtvolu Dobrynjovu v poli ležeti; i ucházel se o ruku Nastasjinu, a kníže Vladimír s kněžnou Apraksijí podporovali žádost jeho tak důtklivě, že Nastasja konečně k sňatku svolila. Dobrynja, který byl právě v Cařihradě, dostal o tom zprávu od svého koně (var. dvou holoubků, poutníka) a s neobyčejnou rychlostí urazil dalekou cestu z Cařihradu do Kieva. Přestrojiv se v domě matčině za hudce, šel obveselovat hostí na svatební kvas. Potají vpustil do číše Nastasjiny zlatý svůj prsten, po němž Nastasja ho poznala. Vyskočila od stolu dubového a padla Dobrynjovi k rychlým nohám prosíc, aby jí odpustil, že proti jeho zákazu chtěla si vzíti Alešu. Dobrynja chtěl zradného Alešu usmrtiti, ale Ilьja Muromec ho zachránil a protivníky smířil (srv. Kir. II. str. 3. 5—9. 11—14. 15. 16. 17. 18. 20—23. 31—40; Ryb. I. č. 25. 26, II. 6. 7, III. 16. 17. 18; Gilьf. č. 23. 26. 33. 38. 43. 49. 65. 100. 107. 145. 149. 168. 187. 198. 206. 211. 215. 217. 222. 228. 290. 292. 306. 315; Šejn str. 13—16).

Dle jedněch bylin zahynul Dobrynja s Ilьjou, Alešou a ostatními bohatýry ruskými v boji proti nebeské moci, dle písně u Ryb. II. č. 9 potkala ho přestrašná Smrt a nedbajíc jeho proseb, aby mu dala aspoň krátkou ještě lhůtu života, přesekla mu žíly a odňala mu život. Dle třetí verse Kir. II. str. 63 zahynul v řece Smorodině.

Letopisné zprávy nazývají Dobrynju strýcem knížete Vladimíra (sestra Dobrynjova byla matkou Vladimírovou), velebí jeho chrabrost a politický důmysl, a líčí ho jako protivníka živlu cizího a slavjanofila. Knížeti Vladimírovi byl věrně oddán, radou i skutkem mu pomáhaje zakládati mocnou říši. Jako pohan horlivě podporoval modloslužbu a postavil zvláštní modlu v Novgorodě nad řekou Volchovem; přijav spolu s knížetem křesťanství staral se o rozšíření jeho a s vévodou Putjatou ohněm a mečem přinutil obyvatelstvo Novgorodské přijmouti křest, tak že povstalo pořekadlo: »Путята крести мечомъ, а Добрыня огнемъ« (srv. Jagić, Rad XXXVII. 81—84; Vs. Miller Экскур. 40—41). Epický Dobrynja neodpovídá ovšem tomuto obrazu historickému, což svedlo N. P. Kvašnina-Samarina k závěru, že Dobrynja, strýc Vladimírův, nemá nic společného s bohatýrem epickým; onen byl stařec, Dobrynja bylin — věčný jinoch; shodná toliko jména a to, že oba vrstevníky Vladimírovými. Kvašnin-Samarin nalézá original epického Dobryně v jakémsi Andrichovi Dobrjankově, o němž však kromě násilné smrti (r. 1004) letopisy též nic nevypravují [1]). Buslaev, Majkov, O. Miller, Chalanskij a jiní vykládají zase obraz epického Dobryně ze spojení dvou historických figur: kievského Dobryně, strýce Vladimírova, a nějakého se-

[1]) Русскія былины въ историко-географ. отношеніи. Бесѣда 1871. V. str. 229; zajímavá jest pro nás poznámka Kvašnina-Samarina o rodu zmíněného Andricha Dobrjankova: »Весьма возможно, что онъ или его отецъ были знатные Чехи, переселившіеся въ Руссію съ которую-нибудь изъ двухъ Чехинь, женъ Владиміра.“

veroruského, místního rjazaňského bohatýra (srv. Chalanskij P. Ф. B. XII. 235). Na jméno historického Dobryně nakupily se sice rozmanité sujety, přece však i v nynějších písních o něm tu a tam ohlasy historické se ozývají, tak že netřeba k takovým hypothesám se utíkati.

Vypravování o *narození a mládí* Dobryně shoduje se v hlavních črtách s tím, co byliny o Volhovi pějí; kdežto tam tajemné úkazy při narození Volhy celou povahou jsou odůvodněny, zdá se, že k Dobrynjovi teprve vlivem písní o Volhovi připojeny byly, zjev to v bylinách dosti častý (Wollner, Untersuch. str. 48). Poněkud jinak, ač méně přesvědčivě, vykládá to Vs. Miller; narození Dobryně, jehož hlavním činem v bylinách jest ubití draka (drak = symbol pohanství), pociťovala nepřátelská mu síla ďábelská (pohanská), jejíž představitelem je Skimen-zvěř, a vzbouřila celou přírodu (Экскур. 42).

Dobrynja-drakobijce. O. Miller, F. J. Buslaev, D. J. Rovinskij, W. Wollner a j.[1]) ukázali na shodu bylin o boji Dobryně s drakem a duchovních písní o Egorijovi Chrabrém a Theodoru Tironovi. Vs. Miller vytkl shodu bylin s písněmi duchovními jak v obecném motivu — osvobození carevny od draka — tak i v četných podrobnostech; kromě toho obral si za úkol vyložiti důležitou otázku, proč světový motiv drakobijce právě s historickým bohatýrem Dobrynjou se spojil. Uvažuje zprávu t ř. Jakimovského letopisu o násilném pokřestění obyvatelstva Novgorodského, které Dobrynja s vévodou Putjatou přes tuhý odpor pohanských žreců vykonal, zapáliv město, pobořiv modly a přinutiv obyvatelstvo, aby spělo k řece a dalo se tam pokřtíti, uzavírá z toho, že Dobrynja zlomiv krutý odpor pohanů ohněm a rozkrušiv idoly, jevil se v paměti pozdějších křesťanův osvoboditelem a spasitelem křesťanské části Novgoroda od krutostí pohanů, kteří sbořili domy křesťanů, spustošili majetek Dobrynjův a ubili jeho ženu jakož i jiných křesťanův. Takým způsobem k jménu Dobryně, horlivého pomocníka Vladimírova a chrabrého vojevůdce, připojila se sláva bohatýra-zastánce křesťanů, osvoboditele jejich od pohanstva, od ďábla Ježto pohanstvo často bývá symbolicky znázorňováno drakem (ďáblem), mohl se v písních snadno k Dobrynjovi připojiti motiv drakobijce. Vs. Miller určuje dále v bylinách o drakobijství Dobrynjově některé črty, jevící se odrazem národo-křesťanského vzhledu na tohoto bohatýra a zachovávající národní památku o těsném spojení Dobryně s Vladimírem, jeho rodinou a vévodou Putjatou. Na př. drak napadl Dobrynju, když se *koupal* v řece Pučaji; v tomto koupání možno spatřovati naivní, národní znázornění historického Dobryně jako „křtitele" (Kupaly srv. Ivan Kupalo). Dobrynja se koupal v *řece Pučaji*; v řece Počajně byli dle letopisných zpráv obyvatelé Novgoroda hromadně pokřtěni. Dobrynja ubil draka *kolpakem země řecké*; klobouk řecký patřil k oděvu poutníků (piligrimů), a Dobrynja jeví se-tu jako osoba duchovní. Soudruh Dobrynjův byl *Putjata*; místo něho jmenuje se jeho dcera Zapava Putjatična, příbuzná Vladimírova, kterou z moci drakovy osvobodil. V různých variantech místo Zapavy přicházejí vesměs dívky neb ženy příbuzné s Vladimírem, což svědčí o těsných přátelských vztazích Dobryně s Vladimírem, jemuž dle histo-

[1]) *O. Miller*, Илья 431 a d.; *Buslaev* Ж. M. H. П. 1871. 154. 2 str. 216; *Rovinskij*, Русскія народ. картинки IV. 128; *Wollner*, Untersuch. 47 a d.

rických zpráv věrně a oddaně sloužil (Экскур. 32—53). Kdybychom i jednotlivým výkladům Vs. Millera přisvědčiti nechtěli, co se myšlenky samé o příčině připojení motivu drakobijce k Dobrynjovi týká, můžeme s ním úplně souhlasiti. Ze všeho poznáváme, že mezinárodný sujet o drakobijci nevešel v byliny prostě, nýbrž proniknut byl úplně duchem a rázem národa ruského, a spojil se s dějinnými fakty v organickou jednotu.

Dobrynja a poljanica (palenica). Obraz ženy velikánky znám je i v písních jihoslovanských, kdež sluje *džidovka* (srv. str. 120). O. Miller (Илья 439) srovnává poljanici s Brunhildou německých skazek, s níž zápasil Siegfried a přemohl ji. Chalanskij zase dokazuje, že s bylinou o setkání Dobryně s poljanicí souhlasí nejlépe podání kavkazské o obrovských ženách (Emegenách), s nimiž bohatýři-Nartové zápasili Ježto pak poljanice podobou i povahou svou odlišují se značně od obyčejných žen ruského eposu jako od ženy Stavra, Dunaje, Danila Lovčanina, které nalézají se v organickém spojení s národním životem domácím, podobá se pravdě, že obraz ženy velikánky, k nimž patří také baby Goryninky, Zlatogorky, Latygorky a j. převzat byl z Kavkazu, jehož vliv na prostonárodní ruské názory jest patrný (Вел.-рус. был. Р. Ф. В. XII. 222—230). K témuž mínění dospívá Vs. Miller (Экскур. прил. 13—15).

Dobrynja a Marinka. Kromě *Or. Millera* (Илья 417—423) zabýval se episodou o Dobrynjovi a Marině *Rovinskij* (Рус. нар. карт. IV. 79—85) a dokazoval, že byliny o Dobrynjovi a Marině vznikly teprve v XVII. st, při čemž v Dobrynjovi skrývá se Filaret Nikitič a v Marině-čarodějce žena Dimitra Samozvance Marina Mnišek, o níž v lidu zachovala se pověst jako o čarodějce. Byliny o Dobrynjovi a Marině složeny prý z různých pramenů; popis dvora Marinčina jest opakováním popisu dvora Solovje-razbojníka, střílení v holuby převzat z židovského apokryfu o Davidovi a Virsavii (Porfirьev Апокр. 69), potrestání Marinky vzato z byliny o Ivanovi Godinoviči a p. Že historická Marina Mnišek, žena Samozvancova, mohla předati čarodějce v bylinách o Dobrynjovi své jméno, přiznává i *Or. Miller* (Илья 414—415) a *Vs. Miller* (Экскур. 37, 47), ale složení byliny o Marince a Dobrynjovi teprve v XVII. v. rozhodně třeba popříti. *Wollner* (Untersuch. 57 a d.) ukázal již na skazkový ráz této episody, *Vs. Miller* (Экскур. прил. 20—22) vytkl parallelné skazky kavkazské o Nartu Uryzmegovi a jeho milence Uastyrdži a *Chalanskij* (Р. Ф. В. XXVII. 122) uvedl ji ve spojení se středověkými pověrami o proměňování lidí ve zvířata. Podrobněji ještě zabýval se tou látkou *N. F. Sumcov* [1]), ukázav na shodu její s rozšířenými skazkami o ženě čarodějce [2]). Skazka taková

---

[1]) Былины о Добрынѣ и Маринѣ и родственныя имъ сказки о женѣволшебницѣ (Изъ XIII—XIV кн. Эти. Обозр.). Москва 1892.

[2]) Sem patří skazky *velkoruské* u Afanasьeva II. č 141. a. b. str. 485—492, Sadovnikova str. 100. 112—116, *maloruské* u Ivanova, Нар. разсказы о вѣдьмахъ, str. 52—57, Manžury, Сказки, пословицы a t. d. 84—87, v Trudech II. 410, *běloruská* v Смолен. Этн. сборн. Dobrovolьského I. 348—354, *votjacká* u Vereščagina Вотяки Сосновск. края 91 - 92, *polská* u Chelchovského, Powiesci i opowiadania ludowe I. 28—34, *korutanská* u Valjavce 257—259, *osetinská* na Kavkaze u Vs. Millera, Осет. этюды I. 57—59, *kabardinská* ve Сбор. Кавказ. XII. 78—80, *mongolská* u Vs. Millera Экскур. прил. 21, *arabské* cit. u Afanasьeva IV. 333 a *řecké* o Circe; srv. Sumcov str. 4—16.

vešla v době dávné, kdy ještě na Rusi obyčejným zvířetem byl tur, v byliny Vladimírova cyklu a připojila se k historické osobnosti, Dobrynjovi. Z jakých příčin se právě k němu přimknula, nemožno nyní určiti. Původ skazky o ženě-čarodějce Sumcov klade do Řecka, kdež kolovala o čarodějnici Circe a pojata byla v Homerovu Odysseju, v Metamorfosy Ovidiovy a v Osla Lucianova. Různými cestami přes Balkanský poloostrov, černomořské kolonie a ještě spíše přes Kavkaz skazky o Circe pronikly k Slovanům, Votjakům a Mongolům. — Zdali právě touto cestou, jak ji Sumcov naznačil, skazka o ženě čarodějce vnikla v byliny, či spíše vlivem židovských apokryfů, na jichž shodu s bylinou naší Vs. Miller (Экскур. прил. 21 a Этн. Обозр. XIII.—XIV. 111—115) upozornil, a jichž stopy v bylinách vůbec jsou patrné, těžko s jistotou odpověděti.

Byliny o *Dobrynjovi a jeho ženě*, která dlouho naň čekala, ale nemohouc se jeho příjezdu dočkati, chtěla se provdati, obsahují sujet v písních a pohádkách velmi oblíbený; dokladů sneseno již mnoho se všech končin světa: Evropy, Asie a sev. Ameriky [1]). Že to tedy sujet čistě báchorkový, který se tu k Dobrynjovi připojil, všeobecně se uznává, odkud však v byliny vnikl, o tom proneseny jen domněnky. Daškevič soudě z rozšířenosti motivu toho v středověkém epose německém, kdež připojen k osobám historickým jako Karlu Velikému, Reinfritu z Braunschweigu (čes. Bruncvíkovi), Jindřichu Lvu, šlechetnému Möringovi a j., domníval se, že epos germanský působil na ruský; prostředníky mohli býti Němci, kteří ze západu přes Novgorod byli nositeli západního vlivu na Rus v době předtatarské i tatarské. Než Daškevič sám uznává, že žádná ze známých předloh německých neshoduje se v podrobnostech s bylinou o Dobrynjovi, proto zamlouvá se více mínění Vs. Millera (Этн. Обозр. V. 110—115, XI. 3—6, Экскур. прилож. 22—25), že na bylinu působilo podání kavkazské (turecké) o Ašik-Keribě, kteréžto podání Lermontov vzdělal v stejnojmenné básni. Skazka turecká o Ašik-Keribě shoduje se do podrobna s bylinou, a poměr mezi ní a bylinou jeví se tak jako mezi originalem a kopií [2]).

Setkání Dobryně se *smrtí* převzato je patrně z písně o Anikovi (Kir. IV. str. 115 — 138).

3. *Aleša Popovič.*

Zajímavý bohatýr ruský jest Aleša Popovič, známý nám již z byliny o Dobrynjovi. Nejdůležitější čin jeho jest ubití Tugarina, o čemž

[1]) Doklady viz u *Liebrechta*, Zur Volkskunde 167 168 a Germania XXXV. 206, *O. Millera*. Ил. я 523—545, *Kirpičnikova*, Поэмы Ломбард. цикла str. 13. 58. 179. 182, *Daškeviče*, Былина объ Алешѣ Поповичѣ. Кiев. Унив. Извѣстiя XXIII N. 5. 240—5, *Schiefner*, Bullet. de l'Acad Imp. des Sc. de S. Pétersb. IV. 279, *Chalanského* P. Ф. B. XII. 230—235, *Wollnera* Untersuch. 67—70. Také v písních jihoslov. jest oblíben: Filipović str. 251, Kukuljević 158—160. Krasić 5. 20—27, B. M. 2. 11—13, Valjavec str. 300—301, Milad. 65. 87—90, 66. 91—93. Kačan. 69. 144—147, 70. 147—150, 71. 151—152, 83. 170—173, Пер. Спис. V. XIX—XX. 253—254, Сбор. Мин. I. 39—41, Šiškov III. 51—52 n. 12 a j. Písně novořecké uvádí Liebrecht, Zur Volkskunde 161. 167. 185. 186. 207.

[2]) Podání kavkazské o Ašik-Keribě nalézá se v Сбор. Кавказ. XIV. 2. 173—229.

pěje jedna plná bylina (Kirša 190—194 = Kir. II. N. 1 str. 70—80) a dvě episodické písně (Ryb. III. č. 20, Gilьf. č. 99), kromě toho prosaické pověsti (Potanin, Этн. Сбор. VI. 102—104 a Afanasьev III. 177. 136—140). Bylina u Kirše vypravuje toto Dva mocní bohatýři Aleša Popovič a Ekim Ivanovič vyjeli z Rostova v čisté pole a přijeli na rozcestí k „zářivému kameni“ s nápisem: první cesta vede do Muroma, druhá do Černigova, třetí do Kieva. Pustili se cestou do Kieva a potkali poutníka, který jim vypravoval, že na Safat-řece usadil se Tugarin Změjevič, tři sáhy vysoký, s dlouhou bradou a na divém koni. Aleša přestrojiv se v šaty poutníkovy, jel k Safat-řece a srubnul v boji Tugarinovi hlavu. Potom vrátil se v oděvu Tugarinově do stanu, kde ho ani soudruh Ekim ani poutník nepoznali. Ekim domnívaje se, že to Tugarin sám, udeřil ho palicí, srazil ho s koně a klekl mu na prsa, chtě ho dobiti; v tom spatřil na prsou jeho zlatý kříž, po kterém poznal „rodného bratra“. Spolu s poutníkem opatřil mu zámořský nápoj, kterým Aleša ozdravěl. Vyměniv si opět s poutníkem oděv, jel se svými druhy do Kieva, kde ho Vladimír laskavě uvítal. Ač Tugarin již Alešou ubit, jeví se opět živým, sedí za stolem vedle kněžny Apraksějevny a milkuje se s ní. Při tom jedl a pil hrozně; labuť celou polykal najednou, chléb strkal do úst po bochnících a pil z číše o půltřetím vědře. Spatřiv Alešu vyhrožoval mu hlasitě, že ho buď ohněm spálí buď koněm podeptá neb kopím zakolí. Aleša jel na Safat-řeku, pomodlil se Bohu a lstí ubil Tugarina. Když totiž spolu zápasili, vyčítal mu, že proti úmluvě přivedl si s sebou velikou sílu pomocníků, kteří za ním stojí. Tugarin se ohlédl, v tom Aleša podskočil a srubnul mu hlavu, kterou přivezl na dvůr knížecí. Vladimír mu děkoval, ale kněžna litovala, že ji rozloučil s „milým druhem“.

Kromě toho opěvuje se v bylině u Efimenka (Матеріалы II. str. 28) osvobození Kieva Alešou od Vasileje Překrásného. Vasilij obsadil Kiev, chtě jej vypleniti, svaté kostely vypáliti, knížete Vladimíra pověsiti a s kněžnou Eupraksií Nikitišnou se oženiti. Aleša udeřil se svou družinou na nepřítele a rozprášil jeho čety. Aleša s ostatními bohatýry nebyl s počátku přívětivě přijat od Vladimíra, tak že z Kieva odjel, teprve později prostřednictvím Ilьje Muromce opět se tam vrátil, a byl od knížete a kněžny čestně přijat a bohatě obdarován.

Jinak jeví se Aleša v bylinách jako smělý lhář a úskočník, nazývá se „воромъ“, „собакою“ a vypravuje se o jeho pletkách milostných; proto sluje také „бабьій нересмѣшникъ“, „насмѣшникъ женскій“ a p. Poznali jsme tuto jeho povahu v bylině o Dobrynjovi. Jako pomluvač cti ženské líčí se v písních o bratřích Zbrodovičích (Kir. II. str. 64—69). Dva bratří Zbrodoviči (Petroviči) vychloubají se krásou, skromností a cudností své sestry; Aleša Popovič se jim směje a tvrdí, že s ní spal. Bratří chtí ho zabiti, ale on je přesvědčí, že ho sestra jejich miluje. Když bratří chtí sestru potrestati, Aleša požádá ji za ženu.

V bylinách líčí se smrt jeho spolu se záhubou ostatních bohatýrů ruských na Safat-řece proti Turkům. Na Safat-řeku vyjelo sedm udatných vítězů, mezi nimi Ilьja, Dobrynja a Aleša. Druhého dne Dobrynja osedlal si koně, přeploval řeku a vyzval Tatařína, který ob-

sadil cestu, na souboj; v boji sklouzl a padl na zemi. Tatařín naň vskočil, rozpáral mu prsa a vyňal z nich srdce. Po druhé vyjel Aleša Popovič a uviděv ubitého Dobrynju, vyzval Tatařína k boji, v kterém ho srazil k zemi. Když Aleša chtěl poraženému rozpárati prsa, černý havran přiletěl a prosil za milost pro Tatařína, slibuje, že přinese od siného moře živou a mrtvou vodu, kterou může oživiti mrtvého Dobrynju. Aleša poslechl, a havran vodu přinesl. S oživeným Dobrynjou vrátili se do stanu Třetí den Ilьja Muromec s druhy svými udeřil na ohromné vojsko busurmanské (tatarské) a porazil je. Bohatýři zpyšněli tímto vítězstvím a začali se vychloubati; Aleša Popovič řekl:

„Подавай намъ силу нездѣшнюю,
Мы и съ тою силою, витязи, справимся!“

Jak to řekl, zjevili se dva vojíni a vyzvali je na souboj. Aleša Popovič, Dobrynja a Ilьja pustili se do nich; přesekli jednoho, ale z toho povstali dva, a nepřátel stále přibývalo. Zaražení bohatýři dali se na útěk, zaběhli do kamenných hor, v temné jeskyně a tam zkameněli. „Съ тѣхъ-то поръ и перевелись витязи на святой Руси“ (Kir. IV. 108—115). Jiné byliny připojují záhubu bohatýrů k boji jejich s carem Kalinem, který napadl Kiev, při čemž hlavními reky jmenují se Ilьja a Ermak (Kir. I. 58—66, Ryb. I. č. 22, Gilьf. č. 121 (138), Efimenko Матер. II. 32—35).

Většina vykladačů bylin souhlasí, že Aleša Popovič jest totožný s Aleksandrem Popovičem, o němž zmiňují se letopisy, ovšem dosti neurčitě. Nikonovský letopis na př. vypravuje o činnosti jeho v Kievě u knížete Vladimíra a líčí jeho vítězné boje r. 1000, 1001, 1004 s Polovci a Pečenegy; avšak k r. 1216 při zmínce o Lipecké bitvě jmenuje na straně Konstantina Vsevolodoviče Rostovského také dva chrabré reky Dobrynju (Zlatý Pás) a Aleksandra Popoviče se sluhou Toropem. Také dle svědectví Tverského letopisu Aleksandr Popovič z Rostova sloužil v XIII. st. Rostovskému knížeti Vsevolodovi Jurjeviči a po jeho smrti synovi jeho Konstantinovi, v jehož řadách se sluhou svým Toropem bojoval. Zahynul prý r. 1223 v bitvě s Tatary na řece Kalce, což připomíná se v celé řadě jiných letopisů (srv. Jagić, Rad XXXVII. 77—81, Veselovskij Юж.-рус. был. II. 274—276, Chalanskij Р. Ф. В. XIII. 71—87). Všeobecně se uznává[1]), že zprávy letopisné neobsahují fakt čistě historických, nýbrž že zakládají se na písních národních, které v soustavu letopisů vešly. Tolik zdá se býti přece jisto, že historický Aleksandr Popovič žil v XIII. st. a nalézal se v družině Rostovského knížete. Po smrti knížete Konstantina odebral se s některými soudruhy z Rostova do Kieva, kdež ve službě knížete Kievského umřel, bezpochyby v boji s Tatary na řece Kalce (Chalanskij l. c. 81).

Boj s Tugarinem. Veselovskij (Южнорус. был. II. 341 a d.) ukázal, že bylina Kiršova o Alešovi a Tugarinovi jest kontaminací dvou písní; kontaminace tato patří době nové, neboť znamenati možno ještě stopy mechanického spojení. Obě části končí se ubitím Tugarina. V prvou část pojat motiv o boji otce se synem (příbuzného s pří-

---

[1]) Srv. bibliografii u *Veselovského* Юж.-рус. был. II. str. 274.

buzným)[1]) a motiv o uzdravení mrtvého junáka živou vodou (z písně o záhubě ruských bohatýrů). To potvrzuje také prosaická skazka (Potanin Этн. Сбор. VI. 102—104). V Tugarinovi skrývá se bezpochyby polovecký chan Tugorkan[2]); můžeme totiž předpokládati, že o bojích Rusů s Polovci kolovaly ve staré době písně, které v době tatarské přicházely v zapomenutí, ale jednotlivé části jejich mohly vniknouti v byliny a udržeti se v nich i později, když Tataři stali se hlavními nepřáteli ruského národa. Veselovskij dále velmi přesvědčivě vykládá, že bylina o Alešovi a Tugarinovi jakož i shodná s ní bylina o Ilьjovi a Idolišči povstaly na základě „Сказанie о Кіевскихъ богатыряхъ, какъ ходили во Царьградъ«. Pověst tato, prototypem svým sahajíc do dob předtatarských, rozložila se po jeho mínění na byliny o Idolišči s protagonistou Ilьjou a dvojakou lokalisací v Kievě a Cařihradě, a na píseň o Tugarinovi, s nímž Aleša zápasil. V pověsti o Kievských bohatýrech Idol i Tugarin jeví se prostě jako bohatýři, změjeviči; jeví-li se v bylinách jako bytosti fantastické a báječné, vysvětluje se to rozšířením původního jejich obrazu pozdějšími prostonárodními názory. Proměna nepřítele v bytost nadpřirozenou jest v podání lidovém zjevem dosti častým[3]). Co se týče lsti, jaké Aleša v boji s Tugarinem užil, jest to obvyklý motiv epický, jejž jsme znamenali často v písních jihoslovanských. Zdali původ jeho odvozovati třeba z Alexandreidy, v níž se totéž vypravuje o boji Alexandra s Porem, jak se Kallaš domnívá (Этн. Обозр. V. 254), o tom dlužno pochybovati.

Chalanskij (Р. Ф. В. XIII. 76— 78) srovnává bylinu o *osvobození Kieva* Alešou se zprávou Nikonovského letopisu, kdež k r. 1000 zaznamenáno, že Volodar s Polovci za nepřítomnosti knížete Vladimíra přitrhl ke Kievu, kdež způsobil veliký poplach. Aleksandr Popovič udeřil na Polovce, zabil Volodara a jeho bratra, a Polovce zahnal. Za to byl od knížete Vladimíra obdarován a jmenován velmožem.

Aleša Popovič „бабій пересмѣшникъ“. Z jakých příčin Alešovi, který v letopisech velebí se jako chrabrý rek a vojevůdce, přidělena hanlivá úloha pomluvače a svůdníka žen, těžko vyložiti. Jagić (Rad XXXVII. 80—81) se domnívá, že snad příčina toho záleží ve jméně jeho Popovič, což mohlo se vykládati jako syn popův, žák sběhlý se studií, který užívá své chytrosti ke škodě jiných. Výklad tento sotva možno schváliti Veselovskij (Юж.-рус. был. II. 381) soudí zase, že podnětem k tomu mohla býti nějaká vlastnost Alešova na př. vychloubačnost, pojatá jednostranně, snad vlivem některého jiného reka na př. epického šviháka Čurily, s nímž se v bylinách stýká a místo něho vystupuje. Určitěji Veselovskij dokázal (l. c. 381—401 a Ж. М. Н. П. 242. str. 166—186), jak připojil se k němu známý motiv vzdělaný v Shakespearově Cymbelinu, o němž v písních jihoslovanských (str. 113) byla řeč. Aleša Popovič hraje tuto úlohu pomluvače ženské cti nejen

---

[1]) V srbské písni u Vuka III. 56. 390—403 chtěl otec ubiti svého syna, který zvítěziv nad agou Ribnišským oblekl se v roucho agovo, tak že ho otec nepoznal. Teprve když syn vrhl před něj hlavu agovu, poznal ho.

[2]) *Kallaš* vykládá však slovo Tugarin ze slovesa туганить (utiskovati) nebo z тугурить (pozorně se varovati, stříci), což sotva správno.

[3]) Srv. též *Chalanskij* Р. Ф. В. XIII. 102—103.

v bylinách, nýbrž i v skazkách ruských o Danilovi Nešťastném Dvořanině (na př. u Afanasьeva III. č. 178 a č. 179); v ostatních skazkách obsahujících totéž thema (Ryb. II. č. 51, Afanasьev IV. 452—458, Sadovnikov č. 18) jmenují se pomluvači jiní. Také v běloruské písni (Šejn Бѣлор. нар. пѣсни č. 453. 258—259) shodné s bylinou o Alešovi a sestře Zbrodovičů zachoval se název *Popoviče*.

Záhuba ruských bohatýrů. Na základě podrobných studií Kvašnina — Samarina, O. Millera a zvláště Veselovského (Юж.-рус. был. II. 255—286) a N. Daškeviče [1]) zdá se býti nepochybno, že v písních o záhubě ruských bohatýrů zachovala se památka na osudnou bitvu na Kalce r. 1223, v níž dle zpráv letopisných zahynul květ jihoruských bohatýrů. Chalanskij (Р. Ф. В. XIII. 350—366) po mém mínění zbytečně rozšiřuje to i na jiné boje s Tatary jako na Siti a jinde, tvrdě, že kalkská bitva sama o sobě neměla pro Rusy takového významu, aby se k ní připojilo podání o záhubě všech bohatýrů ruských Určilť Daškevič ve svém rozboru takovou shodu mezi zprávami letopisnými o boji na Kalce a bylinami, že mu vším právem přisvědčiti můžeme. Na Kalce zahynuli ovšem jiní bohatýři než jací se v bylinách jmenují, ale na ty vyjma Aleksandra Popoviče národ zapomněl a místo nich vřadil tam známější epické bohatýry doby Vladimírovy: Ilьju, Dobrynju a j., s nimiž Popoviče a bohatýra mnohem mladšího, Ermaka, spojil. Zároveň byly původní písně o záhubě bohatýrů na Kalce proniknuty živly epickými a báchorkovými. Oživení Dobrynje živou a mrtvou vodou jest motiv čistě báchorkový. Příčinou záhuby bohatýrů ruských byla dle bylin jejich pýcha a domýšlivost, což i letopisné zprávy dosvědčují; pýcha a zpupnost byla také příčinou záhuby cara Kostadina a junáků kosovských, jak jsme v písních jihoslovanských poznali. Totéž vypravuje se o smrti velikána Batraza v skazce kavkazské (Vs. Miller Экскур. прил. 18—19). Jest to tedy také motiv ne historický, nýbrž epický. Podobný motiv epický, z písní jihoslovanských s dostatek známý, jest zdvojování síly nepřátelské; doklady o obecném jeho rozšíření podávají O. Miller (Илья 791). Daškevič (l. c. 232), Veselovskij (Юж.-рус. был. I. 458, II. 259 a d.), Chalanskij (Р. Ф. В. XIII. 350—362). Konečně i útěk do hor a zkamenění bohatýrů patří k rozšířeným epickým motivům, jak ukazuje O Miller (Илъя 796—797), Daškevič (l. c. 233), Manžura (Кiев. Стар. 1888. VIII 50—53). Význam tohoto zkamenění bohatýrů v horách a jeskyních není zajisté jiný než jaký se přikládá spícím rytířům v podání ostatních národů (srv. str. 115) [2]).

4. *Potyk Ivanovič.*

Nejstarší versi byliny o Michajlovi Potyku (Potoku) Ivanoviči obsahuje: »Повѣсть о Михаилѣ Потокѣ« vydaná Majkovem dle ruko-

---

[1]) Къ вопросу о происхожденіи русскихъ былинъ. — Былина объ Алешѣ Поповичѣ и о томъ, какъ перевелись богатыри на святой Руси. Универ. Извѣстія. Кiев 1883. XXIII. N. 5.

[2]) O Kievských peščerách, v nichž prý dle tradice odpočívají těla ruských bohatýrů, vypravuje Sarnický (Descriptio veteris et novae Poloniae cum divisione eiusdem veteri et nova 1585) srv. *Veselovskij* v Ж. М. Н. П. č. 263 str. 33—35.

pisu ze XVII. st. a »Сказаніе о трехъ богатыряхъ: о Илье Муромце и о Михаілe Потоке Ивановиче и Олеше Поповиче киевскихъ, и о похожденіи ихъ«, dva varianty vydané Tichonravovem z rukopisu XVIII. věku [1]). Osnova jejich jest tato: Kvas u knížete Vladiměra Vsěslaviče. Kníže se ptá bohatýrů, kdo pojede do země turecké pro daň a poplatek za 33 roků, kdo do země zadonské a kdo do země alevitské. Bohatýři se schovávají. Tu Ilьja se hlásí, že pojede do země turecké, Potok do zadonské a Aleša Popov do alevitské. Bohatýři se smluvili, že ti, kteří se dříve vrátí, půjdou hledat toho, kdo nebude přítomen. Potok setkal se s labutí bílou, která proměnila se v krásnou dívku, a vybrav daň vrátil se do Kieva, kde dal dívku pokřtíti nazvav ji Labuť Bílou, Avdotii Lichovidovnu. Žil s ní tři roky, a soudruzi jeho dosud se nevrátili. Kdysi Potok vyjel v čisté pole pro zábavu na 2 měsíce; v ten čas přijel před Kiev kupčík ze zlaté Ordy a spatřiv krásnou ženu Potokovu, vyprodal spěšně zboží a přijev domů pověděl o ní caru svému Koščeji. Ten sebral vojsko, táhl před Kiev a žádal Vladimíra, aby mu vydal krásnou ženu Potokovu. Kievljané radili knížeti, aby ji vydal; zatím Potok přijel a pobil sílu Koščejovu, jediný Koščej se třemi druhy vrátil se do své země. Po třech letech, když Potok opět odjel, Koščej přitáhl s větší ještě silou před Kiev, a Vladimír k radě Kievljanů chtěl mu vydati ženu Potokovu. V pravý čas Potok přijel domů a porazil Koščeje, ale když přijel domů, oznámeno mu, že žena jeho zemřela. Potok dle slibu, který si učinili, dal se s ženou pochovati. O půlnoci projela do rakve zmije s dvěma mláďaty, Potok ji chytil, chtě ji roztrhati. Zmije mu slibovala, že přinese mu živé vody. Když odešla, Potok roztrhal její mláďata. Přinesenou vodou je oživil a potom také svou ženu. Tři léta s ní žil, a ježto soudruzi jeho dosud se nevrátili, vyjel si pro zábavu na 5 měsíců. Koščej přitáhl po třetí, a Vladimír mu ženu Potokovu vydal. Potok vrátiv se pronásledoval Koščeje, až ho dohonil. Žena jeho se k němu laskala a opila ho. Když Koščej nechtěl spícího úkladně zabiti, Labuť Bílá odňala mu zbroj, zavázala mu oči a udeřivši ho řekla: »Лежи ты, Михайло, во чисте поле белымъ каменемъ!« Potok zkameněl. Ona odjela s Koščejem. Zatím soudruzi Potokovi se vrátili a zvěděvše, co se údálo, jeli ho hledat. U kamene spatřili poutníka, a ten je vyzval, aby kámen vyzdvihli, že jim poví o Potokovi. Ilьja zvedl kámen k prsům, Oleša k pasu, ale poutník jej vymrštil přes sebe a rozbil na 4 kusy. Z kamene vyskočil Michajlo Potok. V poutníku poznali Michala archanděla Bohatýři jeli do carství Koščejova, pobili jeho vojsko, Koščejovi živému oči vyloupali a Labuť Bílou přivázali k divým koňům. Potok vzal s sebou dceru Koščejovu Ranku, pokřtil ji a oženil se s ní. V Kievě pobil 500 zradných měšťanů, kteří k vydání jeho ženy radili, a sám později tam umřel. — S versí prosaickou souhlasí celkem v osnově také byliny, jen závěr je jinak upraven. Bylina u Kirše 22. 215—225 končí se oživením ženy Potykovy, s níž Potyk potom šťastně žil, a když umřel, kněží dle slibu pochovali s ním jeho ženu. Dle druhých bylin

[1]) *Majkov* v Сбор. акад. наукъ LIII. N. 5. str. 50—57; *Tichonravov* Этн. Обозр. VIII. (1891) str. 23—40 N. 4 a str. 41—48 N. 5.

Potyk byv z kamene odčarován, odebral se sám do hradu svého nepřítele, který tu slove Fedor Ivanovič z Litvy (car Vachramej Vachramejevič ze země Volyňské — car země Politovské a p.), a byl od ženy své a jejího milence na oko laskavě přivítán a pohoštěn; když ho opili, uvrhli ho spícího do hlubokého sklepa a přikovali na stěnu hřeby. Rodná sestra Fedorova, překrásná Anna (Marьja, Nastaьja), zamilovala si Potyka, osvobodila ho a zahojivši jeho rány vrátila mu dřívější sílu. Pomocí její Potyk vyhnul se dalším nástrahám své ženy, usmrtil ji i jejího milence a oženil se s Annou (srv. Kir. IV str. 52—58, Ryb. I. nn. 35—38, II. nn. 15—17, IV. 12; Gilьf nn. 6. 40. 52. 82. 150. 158).

Na skazkový ráz byliny o Potykovi bylo již častěji ukázáno [1]). Z pohádkové literatury ruské jest mi známa skazka běloruská připomínající z části bylinu o Potykovi (Romanov III. č. 88. 353—359). Muž a žena bezdětní slíbili si, že, umře-li jeden, druhý dá se s ním pochovati. Umřela žena, a muž splnil dané slovo. O půlnoci vlezl do rakve had a spatřiv, že jeho mláďata jsou mrtvá, přinesl zvláštní zelinky a potřel jimi zabitá háďata; ta hned ožila. Muž vida to vzal od hada zelinku a oživil jí svou ženu. Žili spolu dále. Ostatek je humoristicky přibarven. Muž chtě vyzkoumati, zdali také žena jeho dala by se s ním pochovati, stavěl se mrtvým a znamenaje, že se žena zdráhá, sbil ji, načež se smířili a spokojeně žili. Úplnější jest již pohádka z gub. Kielecké (Lud XIX. 11. str. 229—230). Mladí manželé si slíbili, že po smrti jednoho druhý tři dni u něho bude se káti. Žena umřela dříve, a muž dvě noci na hrobě klečel. Třetí noc zjevila se duše bělounká a řekla mu: „Weź jeden liść dębowy, przyłóż na czole, drugi na piersiach!“ Tak oživil ženu a skrýval ji před lidmi. Smluvili se, že prodají vše a půjdou do světa. Na cestě muž si vzpomněl, že nechal doma listiny. Vrátil se pro ně, a žena mu zatím utekla s důstojníkem. Koupil si koně a vojenské šaty, a jel za vojskem. Žena ho poznala a pomocí svého svůdce podvrhla mu zlatý prsten; za to ho oběsili. On prosil soudruha, aby ho po smrti vykopal a položil mu jeden list dubový na hlavu, druhý na prsa. Tak ožil, uzdravil nemocnou dceru královu a oženil se s ní. — V báchorce německé (Grimm 16. 88—92) syn chudého otce slouží u krále; dcera králova chce si jen toho vzíti, kdo slíbí, že, zemře-li ona dříve, dá se s ní za živa pochovati; totéž slíbí ona. Jinoch si ji vezme, a ona po čase zemře. Muž její dá se s ní do hrobky zavříti. Tam uviděl hada a zabil ho; přišel jiný had a vida druha mrtvého přinesl tři zelené lístky, kterými ho vzkřísil. Jinoch oživil jimi také svou ženu a schoval si je. Po čase jel se svou ženou po moři, žena zamilovala se do lodníka a vrhla pomocí jeho muže svého do moře. Věrný sluha ho vylovil a lístky oživil. Nevěrná žena vsazena s lodníkem na děravý koráb a utonula (srv. versi z okolí Paderborna ib. III. 26—27). V pohádce francouzské z Lorrainska (Cosquin II. 82. 342—344) vynechán slib o vzájemném pohřbení. Victor

[1]) *Buslaev*, Историч. очерки I 239—41, *O. Miller*, Илья 387—410, *Liebrecht*, Zur Volkskunde 41. 380—381. *Veselovskij* Ж. М. Н. П. 1887 апрѣль str. 297—300, *Vs. Miller*. Этн. Обозр. XI. 10—12 = Экскур. прилож. 28—30, *Chalanskij*, Р. Ф. В. XXVII. 113—115.

La Fleur, syn bohatého kupce londýnského, vezme si dceru chudého ševce. Žena v jeho nepřítomnosti zemře, a on po svém návratu chodí každý den plakat na její hrob. Zjeví se mu bílá paní (une belle dame blanche) a dá mu mast, kterou vzkřísí ženu. Později žena uteče mu s plukovníkem dragonů; muž jede za dragony do Afriky a dá se k nim. Žena ho pozná, pozve ho k obědu, a kuchař podvrhne mu příbor stolní (couvert) do kapsy. Za to byl zastřelen, ale soudruhem, kterému dal před smrtí láhvičku s mastí, oživen. Victor vrátil se do Paříže, tam si ho oblíbí princezna a vezme si ho konečně za manžela. On vrátí se do Afriky, aby potrestal nevěrnou ženu. Ve versi bretoňské (Sébillot III. č. 3) rek sluje La Rose; prostředkem oživení je růže, kterou mu nějaký přízrak (un fantome) v stříbrné skřínce dá. Za nepřítomnosti mužovy namluví si ženu setník dragonů, oklamav ji podvrženým listem, že její muž zemřel. Ostatně je shoda s předcházející. Jiná verse bretoňská (Luzel, Légendes chrétiennes de la Basse-Bretagne. Paris 1881. II. str. 309) je kusá; žena neumře, a zastřeleného muže oživí soudruh bylinou, kterou mu nějaká stařena ukázala. Cosquin II. 345 uvádí ještě dvě pohádky z Abruzz (Finamore. Tradizioni popolari abruzzesi. Lanciano 1882—1885 nn. 42 a 70) a jednu katalonskou (Cuentos populars catalans, per Fr. Maspons y Labros. Barcelona 1885 str. 24). V abruzzské n. 42 muž odkryje v noci rakev zemřelé ženy a spatří, jak had hada ukousal a potom ho travou oživil. Trávy té užije k oživení své ženy. V druhé n. 70 muž dle vzájemné úmluvy chce zemřelou ženu hlídati 8 dní. V hrobce usmrtí mladou ještěrku, kterou stará oživí růží. Muž vzkřísí jí také svou ženu. V pohádce katalonské přichází sice též had, ale vystupuje v úloze „bílé paní“ lorrainské báchorky; dovede totiž hlídajícího muže k oltáři, kde je uschována oživující růže. V těchto třech pohádkách zelinka (růže) slouží potom nejen k oživení mladého muže jako v lorrainské nýbrž jako v polské i k ozdravení princezny, v katalonské krále. Veselovskij doplnil k nim ještě pohádku sicilskou (Pitré, Fiabe, novelle e racconti populari siciliane. Palermo 1876. n. 202). Manželé učiní slib, že pozůstalý bude 3 dni hlídati v hrobě mrtvého. Žena umře, a muž ji hlídá. Druhou noc zjeví se strašný had s háďaty a vrhne se na mrtvolu. Muž ho zabije, a háďata se rozběhnou; za chvíli se vrátí s zelinkou, kterou přikládají k ranám ubitého. Ostatek vyvíjí se tak jako v lorrainské, bretoňské a abbruzské. Cosquin ukázal, že thema naše známo je i v Orientu; na důkaz toho uvádí báchorku annamskou (A. Landes, Contes et légendes annamites. Paris 1884—1886 n. 84). Úmluva manželů, umře-li jeden, že druhý povinen chránit tělo nebožtíkovo do jeho vzkříšení a neženit se. Když žena umřela, muž chtěl svůj slib vyplniti, ale obyvatelé nedovolili z bázně, že by z ženy, kdyby se dlouho nepochovala, zlý duch povstal. Muž naložil tedy rakev na loď a jel s ní do západního ráje (paradis occidental), kde Buddha, dojat soucitem, mrtvou oživil. Když se vraceli, unesli čínští lodníci ženu. Manžel pronásledoval loď, ale žena volala naň z lodi, aby si vzal jinou ženu, že se vdala za kapitána. Manžel vrátil se k Buddhovi, který ženu potrestal. Poněkud vzdálenější, ač v hlavní myšlence přece shodné jsou některé varianty indické o nevěrné ženě, z nichž zvláště následující zmínky zasluhuje (Benfey II.

303—306). Brahman miloval svou ženu více než svůj život. Když mu zemřela, obětoval půl svého života, a ona ožila. Za odměnu stala se mu nevěrnou; kdysi uslyšela divukrásný hlas a ač patřil neznámému mrzáku, přece si ho zamilovala, se svolením mužovým nesla ho s sebou v koši, předstírajíc soucit k němu. Když přišli na kraj studně, uvrhla muže svého do vody a s mrzákem odešla do města, kde ho vydávala za svého muže. Brahman pomocí dobrých lidí ze studně vyvázl, ale od zradné ženy byl obžalován, že zmrzačil jejího manžela. Měl býti potrestán, on však žádal jediné spravedlnosti, aby mu žena vrátila, co od něho dostala, totiž polovici života. Žena svolila a hned umřela [1]).

Kromě toho vyskytují se pohádky, v nichž obsažena je toliko první polovice sujetu opěvovaného v bylině. V sborníku Gesta Romanorum (c. 61. De proemeditatione semper habenda) vypravuje se o dceři Claudia císaře, který ji dal Sokratovi pod tou výminkou: quod si moriatur filia in tua societate, vitam tuam amittes. Žili dlouho spolu, až žena se na smrt roznemohla. Sokrat našel starce, který mu poradil, jak ji uzdraviti (Chalanskij P. Ф. B. XXVII. 113). Hahn upozornil na řeckou báji o Polyidovi a Glaukovi (Apollod. III. 3. 1). Polyidos měl Glauka oživiti, ale nemohl. Rozzlobený otec dal ho k mrtvole do hrobky zavříti. Polyidos zabil hada, který na mrtvého Glauka se vplazil; brzy přišel druhý had a nesl zelinku v hubě, kterou položil na mrtvého a vrátil mu život. Polyidos oživil touto zelinkou Glauka. Vs. Miller (l. c.) uvádí dvě skazky kavkazské tohoto druhu. Kabardinci vypravují o svém Nartu Sosrukovi, že zamiloval se do dívky, jménem Nart-Žan. Odjížděje kdysi, smluvil se s ní, že jeden po smrti druhého nechce žíti. Když se vrátil, byla dívka už pochována. Šel na její mohylu a vybíral z ní kamení, až dostal se k mrtvole. Po krátké době vylezli dva hadi a ve rvačce jeden byl usmrcen. Druhý přinesl zelený lístek a oživil mrtvého. Tím lístkem Sosruko vrátil také život své milence a oženil se s ní (Сбор. Кавк. XII. 1. str. 143; osetinský variant nalézá se v Millerových Осетин. Этюдяхъ I. str. 55). U Ingušů na Kavkaze spojuje se totéž podání s rekem Orzmi (osetin. Uryzmeg). Počátek jako v pověsti kabardinské. Po smrti milenky Orzmi přestrojil se za ženu a šel s ostatními ženami na pohřeb. Tajně položil se k milence do hrobu a byl s ní pochován. Prostředkem oživení byla též zelinka, kterou had přinesl. Konečně Liebrecht (Zur Volkskunde 381) podává báchorku Apopů v Africe, v níž sice vyjádřen slib, že živý manžel dá se s mrtvou ženou pochovati, ale rek vyvázne z hrobu pomocí svého jména, které zní *Akenda Mbani*, což znamená: ten, jenž nikdy nejde dvakrát na totéž místo („he who never goes to the twice same place")[2]).

[1]) Motiv o předání polovice života mrtvé ženě (milence) přichází také v Mahabharatě (O. Miller dle Stasova Илья 397) a v pohádce slovinské (Krek n. 31). S versí indickou o nevěrné ženě souhlasí částečně mongolská (Jülg Mong. str. 237—239).

[2]) V pohádce indické milenec, jemuž umřela milenka, viděl, jak brahman hodil své dítě do ohně, vzal knihu čarodějnou, četl z ní a pokropiv dítě oživil je. Užil toho ke vzkříšení své milenky (Der Vetâlapančavinçati oder fünfundzwanzig Erzählungen eines Daemon erster Theil. Nach Çivadâsa's Redaction aus dem Sanskrit übersetzt, mit Einleitung, Anmerkungen und Nachweisen v. B. Luber II. 15—27).

Oživení mrtvého zelinkou po příkladě hadů (divoké kočky a p.) vyskytuje se také episodicky v jiných ještě báchorkách; k dokladům uvedeným Hahnem (I. str. 56 Formel 29) a O. Millerem (Илья 119 až 120, 393—394) připojiti možno ruský (Afanasьev II. str. 222 pozn. 1) a cikánský (Wislocki Volksd. str. 346).

Srovnáme-li bylinu o Potykovi jako celek s uvedenými skazkami, nabýváme přesvědčení, že bylině *mnohem bližší jsou pohádky západoevropské než asijské*. Ale právě k těm částem, v nichž bylina ruská od pohádek západoevropských se liší, nalézáme analogii v pověstech asijských. Již Stasov upozornil na mongolskou báseň o Bogda-Gesser-Chanovi, z níž některé črty mohly přejíti v bylinu ruskou. Ženě Gesser-Chana zjevil se mocný čaroděj v podobě velikého Lamy a vyzýval ji, aby byla jeho ženou. Rogmo-Goa, tak slula žena Gesserova, souhlasila žádajíc, aby napřed usmrtil jejího muže. Čaroděj ho sice neusmrtil, ale proměnil ho v černého osla, který musil konati těžké práce. Zatím tři bohatýři, soudruzi Gesser-Chanovi, ho hledali a radili se, jak by ho vysvobodili. Pomocnicí jim byla druhá žena Gesser-Chanova, také čarodějka, která vyžádala si černého osla a proměnila ho opět v člověka. Gesser-Chan potom pomstil se čaroději a zapálil jeho dům, při čemž čaroděj s celým svým rodem zahynul. — Z pověsti této vykládáme si jednak podobné začarování Potyka v kámen, jinak přítomnost jeho soudruhů Ilьje a Aleše (v některých variantech Dobrynje). Ruská pověst prosaická končí se ve shodě s pohádkami západoevropskými; episoda v bylinách o přikování Potyka na stěnu převzata byla bez vší pochyby z jiné verse pověsti o nevěrné ženě, která tvoří osnovu byliny o Ivanovi Godinoviči.

Co se jména rekova Potyk (Potok) dotýče, Veselovskij projevil mínění, že přešlo naň z legendy o Michailovi z Potuky, který ubil jako náš rek draka (hada) a osvobodil dívku za obět mu předloženou (Разыск. IX. 365—366). Také Liebrecht (Germania XXI. 67—68) počítá Potyka k drakobijcům a stanoví v písni o něm příbuzné črty s něm. báchorkou o Siegfriedovi Rohovém, které prý patří priorita.

5. *Ivan Godinovič.*

Druhé části byliny o Potykovi podobá se velice bylina o Ivanovi Godinoviči. Ivan Godinovič, synovec sluněčka Vladimíra stolnokievského, vypravil se k bohatému kupci Dmitrijovi v Černigově (ke kupci Indskému do Indie, v Zlatou ordu) ucházet se o jeho dceru Marьji (Nastasьji, Avdotiji, „Labuť bílou“), která slynula neobyčejnou krásou. Když mu ji Dimitrij odepřel, ježto byla zasnoubena caru Koščejovi Tripetoviči (Fedorovi Ivanoviči z chrabré Litvy, carišči, Odolišči Koščeviči), zmocnil se jí Ivan násilím (var. s jejím svolením) a vydal se s ní na cestu do Kieva. Když na cestě odpočívali, přikvapil za nimi Koščej; v boji, který mezi oběma se vznítil, Ivan přemohl svého protivníka a klekl mu na prsa. Poněvadž svůj nůž zapomněl v stanu, vyzval svou milenku, aby mu jej přinesla; když mu jej chtěla podati, přemlouval ji Koščej řka, aby Ivanovi nože nedávala, nýbrž stáhla ho s jeho prsou.

»Будешь слыть нортамойницей
У солнышка у князя Владиміра,
А будешь слыть не царицею;
А поди-ка ты за меня за мужь,
Такъ будешь, Марьюшка, слыть царицею
У меня Кощея у Трипетова.«
Ryb. I. str. 199—200.

U ženy dlouhý vlas a krátký um; dala se přemluviti a pomocí její byl Ivan spoután a k syrému dubu přivázán. Koščej vešel s Marьjí do stanu, kde se spolu bavili; tu přiletěl černý havran (dvé holoubků, tři bílé labutě) a posadiv se na syrý dub, věštil lidským hlasem:

»А не владѣть-то Марьей Дмитріевичной
Царю Кощею сыну Трипетову,
А владѣть Ивану Годиновичу.« ib. str. 200.

Car Koščej se rozhněval, uchopil tuhý luk a spustil kalenou střelu na černého havrana; avšak střela vrátila se nazpět a vnikla v bujnou hlavu střelcovu. Po té Marьja uchopila ostrou šavli a hrozila Ivanovi smrtí, nepustí-li ji zpět; než šavle vypadla jí z třesoucí ruky a rozťala pouta Ivanova. Ivan skočil na rychlé nohy a uchopiv šavli usekl nevěrné milence ruce se slovy:

»Этыхъ мнѣ рученекъ не надобно:
Обнимали поганаго Татарина.«

Uťal jí ústa medová řka:

»Этыхъ мнѣ губушекъ не надобно:
Цѣловали поганаго Татарина.«

Usekl jí rychlé nožky a pravil:

»Этыхъ мнѣ поженекъ не надобно:
Охапляли поганаго Татарина.« ib. 201.

Pomstiv se takto vrátil se do Kieva k strýci knížeti Vladimíru (srv. Kirša č. 15. 135—147; Kir. III. str. 9—27; Ryb. I. č. 33. 34; II. 13. 14; III 23; Gilьf. č. 51. 83. 179. 188. 275. 307. 256. 293).

V druhé části byliny o Potykovi tak jako v bylině o Ivanovi Godinoviči nalézá se látka o *nevěrné ženě*, kterou jsme poznali v písních jihoslovanských str. 70—75. Bylina o Potykovi připomíná píseň jihoslovanskou o Momčilovi, s bylinou o Godinoviči souhlasí v celkové osnově i v jednotlivostech nejlépe písně jihoslovanské skupiny *c*, ač i ostatní skupiny v některých částech jsou shodny. S bylinou o Ivanovi Godinoviči jest ve spojení píseň jihoruská (Kolberg, Pokucie II. str. 17). Ivan se oženil a vzal si ženku Marjanočku. Hospodařili spolu; Ivanok oral, Mariečka popoháněla. Přišel k nim Turčín a žádal, buď aby mu ženu prodal nebo s ním zápasil. Dali se do boje, a když Turčín Ivana přemáhal, muž žádal Mariečky, aby mu pomohla. Ona však odvětila:

„Za Ivanom biduvaty,
Za Turčinom panuvaty.“

Ivana spoutali a přivázali ke koni; když přejeli dvě hory, Ivan žádal Turčína, aby mu uvolnil bílé ruce, slibuje, že chce býti jeho sluhou. Turčín splnil jeho prosbu. Při cestě byly dva duby, a na nich dva holubi. Ivan žádal od Turčína luk, aby je zastřelil. Turčín podal mu luk, a Ivan jednou střelou zabil Turčína a druhou ženu (srv. ib. str. 18).

Kromě toho patří sem některé skazky ruské. V pohádce velkoruské (Sadovnikov 38. 156—158) muž se ženou hlídali úle, které jim někdo kradl. V noci přišel mladý člověk a chtěl ukrásti úl. Hospodář skočil za ním, a oba začali spolu zápasit. Muž prosil ženy, aby mu pomohla. Ona však odvětila: »Кто кого осилитъ, къ тому и пойду.« Muž žádal, aby aspoň pustila psa; ale ani to nechtěla učinit. Psu bylo pána líto, přetrhl řetěz, na kterém byl uvázán, chytil zloděje, stáhl ho s hospodáře a udusil ho. V dalším se vypravuje, jak muž k radě tchánově nevěrnou ženu potrestal. Se skazkou touto shoduje se z části legendová pověst ruská ze života Josefa Volockého, kterou Veselovskij (Ж. М. Н. II. 263 str. 35—38) dle rukopisu z XVI. st. uveřejnil. Lupiči odvedli muži ženu; muž vzal s sebou psa a sekyru, a šel za nimi. Na noclehu se opili, a muž sekyrou uťal všem hlavy. Vyhledal ženu, která s cizincem spala; žena ho vzbudila, a cizinec začal se s mužem rváti, porazil ho na zemi, sedl naň a chtěl ho nožem probodnouti. Pes strhl cizince se svého pána, a ten ho zabil. Ženu potrestal [1]. — Netřeba zvláště připomínati, že obě tyto verse připomínají srbské písně o banovići Strahinjovi, v nichž také věrný pes pánu svému pomáhá [2]. — Jinou skazku o nevěrné ženě nalézáme u Dragomanova (razs. 399 až 401). Ratcha Ragnozerský měl ženu, a žena milence. Uradili se, že Ratchu zahubí. Žena vyzvěděla na muži, kdy síla jeho mizí. Žena toho užila a pomocí milence muže svázala. Ratcha ležel spoután uprostřed jizby, a žena jeho před ním s milencem se bavila. Přišly děti Ratchovy dcerka a synek malý . . . Synek podal otci nožík, on přeřezal pouta, běžel k jezeru, umyl se a nabyl své síly. Po té zabil ženu i milence. — Verse tato připomíná zase písně jihoslovanské skupiny *d*, kde rekovi pomůže vlastní dítě.

Bylinám ruským o nevěrné ženě velmi blízká jest polská pověst o Walterzovi a Helgundě u kronikáře Boguchvala, na jejíž shodu s bylinami Liebrecht (Orient u. Occident I. 125, III. 357, Germania XI. 172, Zur Volkskunde 39—43) a po něm O. Miller (Илья 404—407) ukázali [3]. Krátký obsah pověsti polské jest tento. Helgunda milovala dříve králeviče z Alemanie, a Walterz získal si její srdce kouzelným svým zpěvem. Dívka s ním uprchla, než na Rýně dohonil je královič alemanský, dřívější její milovník, kterého Walterz v boji usmrtil. Po čase Walterz přemohl překrásného Wislava, knížete Wislického, a uvěznil ho. Do vězně zamilovala se Helgunda a za nepřítomnosti manželovy utekla s ním na jeho hrad Walterz vrátiv se hledal své ženy a přišel až do hradu Wislavova Helgunda ho ujišťovala, že byla násilím une-

[1]) *Chalanskij* (Вел.-рус. был. Р. Ф. В. XIII. 124—128) srovnává ještě pověst Pachomije Logofeta »О убіеніи злочестиваго царя Батыя«, s kterým utekla sestra krále Vladislava a pomáhala Batyjovi v boji proti bratrovi; byla však i s carem Batyjem zabita. Celkem jeví se tu shoda nepatrná.

[2]) Orientalské verse podobné uvádí *Benfey*, Pantsch. I. str. 443 - 454 a *Liebrecht*, Zur Volkskunde 141 a d.

[3]) Viz též *Karłowicz*, Podanie o Walterze z Tyńca, Ateneum 1881. IV. 114—234, *Nehring*, Powieść kronikarza polskiego o Walterze i Helgundzie ib. 1883. III. 349—377. *Heinzel*, Über die Walthersage, Sitzungsber. d. phil.-hist. Cl. d. k. W. Akademie 117 (1888), *Polívka*, Dvě povídky v české literatuře XV. stol. V Praze 1889. str. 32 a d.

sena; Walterz tomu uvěřil a vešel s ní do domu Wislawova. Tam byl zajat a přikován v jídelně k stěně, kam si také Wislaw dal s Helgundou postaviti svatební lože. Walterze osvobodila konečně sestra Wislawova, když jí slíbil, že si ji vezme za ženu. Walterz Wislava i nevěrnou ženu mečem Wislawovým usmrtil. — Jest pravdě podobno, že polská pověst o Walterzovi složena byla pod vlivem ruského eposu, neboť odchyluje se podstatně od verse germanské o Waltherovi, s kterou asi teprve později se spojila.

Látka o nevěrné ženě rozšířena je hojně v literaturách východních a zdá se, že odtud právě vnikla na západ. Benfey (Pantschatantra I. 437 sq. II. 303—306) uvádí celou řadu podobných pověstí východních, z nichž zajímá nás zvláště jedna ze Somadevy. Žárlivý muž vezme ženu svou, která krásou vynikala, s sebou na cesty. Cestou je nucen zanechati ženy své u jednoho brahmana. Žena uteče mu s Bhillou, a když ji muž vyhledá, vymlouvá se, že byla unesena. Muže svého skryje před Bhillou do jeskyně, ale jak se Bhilla vrátí, vyzradí ho. Bhilla ho přiváže ke stromu a lehne si pak se ženou. Nešťastný muž modlí se k bohyni Čandî a pomocí její přeseče mečem Bhillovým svá pouta a samého Bhillu usmrtí. Avšak nevěrná žena vezme s sebou hlavu Bhillovu a v nejbližším městě obviňuje svého manžela, že ubil jejího pravého muže Bhillu. Než pravda vyjde na světlo, a nevěrné ženě useknou uši a nos (Benfey op. c. I. 439—441)[1]. — Shoda její s bylinou ruskou o Ivanovi Godinoviči je patrná; třeba však uvážiti, že nemenší shoda jeví se s bylinou ruskou v písních jihoslovanských, tak že si vysvětlujeme, jak Chalanskij mohl tvrditi, že bylina o Ivanovi Godinoviči je přepracováním jihoslovanských písní téhož motivu zašedších na Rus, bezpochyby prostřednictvím Malorusů. Ale ježto v mnohých jiných případech dokázán je přímý vliv tradic východních na epiku ruskou, zdá se, že i v tomto případě látka o nevěrné ženě přešla v byliny ruské přímo z Asie. Do epiky jihoslovanské vnikla z Asie bezpochyby prostřednictvím byzantskořeckým (sv. Polívka op. c. 30).

6. *Stavr Godinovič.*

Jednoduchou osnovu této „babí stariny“ představuje nám Сказанiе о Ставрѣ v rukopise Buslaeva z XVIII st., vydané Tichonravovem v Эти. Обозр. VIII. 24—29. Bojarin Staver Gadenovič z Černigova se vychloubal před knížaty, bojary a silnými mohutnými bohatýry, že má mladou ženu Vasilisu Mikulišnu a s ní také zlatý poklad, kterého neubývá, tři sta mládců, kteří nestarnou, a tři sta hříbat, která jízdou se neunaví. Pomluvači donesli to knížeti Vladimírovi a řekli, že prý se Staver vychloubá, že lepší a bohatší je než kníže Vladimír v Kievě. Kníže kázal Stavra k sobě přivésti a posaditi ho v hluboký žalář. Když to zvěstováno bylo Vasilise Mikulišně, dala si ostříhati vlasy, oděla se jako posel a jela se třemi sty mládců do Kieva, vydávajíc se za Vasileje Ivanoviče, posla z země Galacké (Haličské) od krále polského. Před Kievem rozbila stany se svými mládci. V tom čase jel

[1]) Syrskou pohádku o nevěrné ženě viz Prym u. Socin n. 50.

mimo její stany posel Vladimírův, který měl z Černigova přinésti zlatý poklad Stavrův. Mikulišna ho zastavila a kázala mu, aby vrátil se do Kieva a oznámil Vladimíru, že k němu jede posel Vasilej Ivanovič s velkým poselstvím. Posel vrátil se do Kieva, a za ním odebrala se hned Mikulišna se svými mládci. Vladimír ji uctivě přivítal a pohostil. Avšak žena Vladimírova Aprakseja tušila v jejím přestrojení ženu. Vladimír zkoumal její pohlaví bojem, v němž nad bojovníky zvítězila. Za odměnu žádala hudce, který by ji hrou na housle potěšil. Vladimír vzpomněl si na Stavra a kázal ho vyvésti ze žaláře. Staver provázel Mikulišnu hrou na housle do dvora poselského. Tam ptala se Mikulišna, zdali Staver ji zná; když odvětil, že ne, Mikulišna pravila: »А помнишли ты, бояринъ Сътаверъ Гаденовичь, коли мы съ тобою ребячью игрушку игрывали: у тебя была сваечка серебреная а у меня было колечко золотое, і ты в мое колечко попадывалъ«. Staver se domyslil a poznal svou ženu. Vladimír daroval mu opět Černigov a propustil je s velikou poctou. — S prosaickou versí souhlasí nejstarší variant byliny o Stavrovi u Kirše 14. 123—134, kde jen některé části jako podezření kněžny Apraksije a zkoumání pohlaví posla zápasem a střelbou z luku obšírněji je provedeno; k tomu je přidána část o hře v šachy, ku které Vladimír posla o nevyplacenou daň vyzve, avšak prohraje. V ostatních bylinách (srv. Ryb. I. nn. 41 42, II. nn. 19—21, IV. 6; Gilьf nn. 7. 21. 109. 140. 151. 169) původní osnova změněna především v ten smysl, že Stavrova žena přijíždí k Vladimírovi jako ženich ucházet se o jeho dceru nebo neť; ta podezírá v ženichu ženu, a Vladimír podrobuje ji zkouškám. K zkouškám u Kirše jmenovaným (zápas a střelba z luku) přistupují v ostatních variantech jiné dvě: lázní a postelí. Vasilisa (ženich) má se koupati v lázni zároveň s knížetem; ona však tak rychle se umyje, že už je přistrojena, když Vladimír do lázně vchází. Zkouška postelí záleží v tom, že ženich položí se na peřinu prachovou: je-li mužský, zůstane po něm jáma pod plecemi, je-li ženština, tu níže. Vasilisa oklame knížete tím, že si lehne nohama do hlav postele. Také závěr je v bylinách rozmanitě proveden. V některých variantech (Ryb. I. 42, II. 19. 20 = Gilьf. 151) Vasilisa zvítězivši v zkouškách přeje si při hostině hudby a vzpomene na Stavra, který vyveden z vězení hraje na housle. Vasilisa odvede Stavra stranou a dá se mu poznati; oba jedou k Vladimíru, kde Stavr se mu vysmívá, že chtěl vdát neť za jeho ženu. V jiných písních (Ryb. I. 41, Gilьf. 21. 109) Vasilisa přestavši zkoušky žádá souzápasníka a tím jeví se Stavr; v boji se poznají.

Po znamenitém rozboru bylin o Stavrovi od Veselovského [1]), na nějž ohledně výkladu jednotlivostí odkazujeme, dostačí, když vytkneme hlavní předmět ruských písní o Stavrovi V bylinách o Stavrovi zachovala se patrně památka Novgorodského bojara Stavra, který s jinými ještě bojary od Vladimíra Monomacha v Kievě byl uvězněn (Novgorod. letop. pod r. 1118). Tento historický fakt byl asi příčinou, že k Stavrovi přimknula se látka o rekovné ženě, která svého uvězněného muže

---

¹) Былины о Ставрѣ и пѣсни о дѣвушкѣ-воинѣ, Ж. М. Н. П. č. 268 (1890 мартъ) str. 26—55.

z vézení vysvobodila. Písně opěvující toto thema jsou zvláště v poesii jihoslovanské hojné. V písni srbské u Vuka III. 49. 348—355 Turek Boičić Alil zajal hajduka Vukosava z Přímoří a uvrhl ho do vězení. Ubohý vězeň vzkázal matce, by ho nečekala, a ženě, aby se znovu provdala. Matka zaplakala, a žena hlasitě se zasmála. Dala si hned upraviti vlas po mužsky, oblekla se v zbroj junáckou a vsedla na kůň, pohrávajíc jako jiný junák těžkým palcátem. Přijevši na dvůr Turkův, vydávala se za posla carova. Boičiće Alila, který jí chtěl koně podržeti, nemilosrdně bila vyčítajíc mu, že opovážil se uvězniti nevolníka carova; vyřizovala mu, že car přikázal, aby jej i vězně k němu přivedla. Slezla s koně, vešla do vězení a vyvedla svého muže; posadila ho na koně a ujela. Na cestě dala se mu poznati (srv iz Naše Sloge 11. 31—35, Marjanović 26. 146—149, Nikolić 64. 204—213; Bezsonov 7. 51 až 56, 2. 19—31, 27. 135, Milad. 89. 132—133, 189. 299—302 srv. též č. 101, Šiškov III. 52—53 n. 13). Místo ženy jmenuje se sestra ve variantech: iz Naše Sloge 21. 57—60, Bogišić 98. 268—275, 99. 275—279; žena a sestra zároveň jmenují se ve variantu iz Naše Sloge 1. 7—10, Kuhač IV. 1524. 324—326. O. Miller upozornil na píseň německou stejného obsahu o hraběti římském, známou ve vydání z XVI st. Římský hrabě (Graf v. Rom) vydal se do Palestiny k božímu hrobu a na východě upadl v porobu pohanského krále. Osudy své oznámil manželce, kteráž ostříhala si vlasy, oblekla se v mnišské roucho a s houslemi v ruce vydala se na východ. Hra na housle zjednala jí přístup k pohanskému králi, jemuž hra mnichova tak se líbila, že hudebníkovi dal na vybranou, jakou odměnu chce. Vyprosila si otroka, který oral královská pole; byl to její porobený manžel. Když hrabě vrátil se domů, vytýkal ženě, proč nepodnikla ničeho k jeho osvobození; ona ukázala mu mnišský oděv a pověděla muži, že kouzelný mnich-hudec byla ona (Mittler 24—28 srv. Uhland, Schriften IV. 297—309). Některé východní varianty, ač poněkud vzdálenější uvádí Potanin (Ставръ Годиновичъ и Гэсэръ, Этн. Обозр. X. 40—49; srv. Вѣст. Европы 1890 сентябрь).

Ve variantech vytčených není zmínka o zkoušení pohlaví přestrojené ženy. Jak Veselovskij se domnívá, píseň o Stavrovi obsahovala původně jen zkoušku střelbou a zápasem. Hra v šachy převzata bezpochyby z byliny o Potykovi, který podobně o daň s carem zámořským hrál (srv. Ryb. I. č. 38). Ostatní zkoušky — lázní a postelí připojeny byly, když k staré písni o Stavrovi přimknula se pověst o dívce-bojovníku, všeobecně rozšířená (Veselovskij l. c. 52). Osnovu její můžeme naznačiti těmito slovy. Starému otci dostane se vyzvání, aby jel na vojnu. Stařec nemá synův a naříká; místo něho jede nejmladší dcera přestrojená za bojovníka. Někdo ve vojště podezřívá v ní dívku a podrobuje ji různým zkouškám, aby vyzkoumal její pohlaví. Ona šťastně zkoušky přestojí, a když nebezpečí pro ni přestalo, dá se poznati a vrátí se domů zachránivši svou čest [1]). Jako v bylinách tak nalézá

[1]) Ze slovanských učenců pojednal o písních tohoto druhu *J. Sozonovič*, Пѣсни о дѣвушкѣ воинѣ и былины о Ставрѣ Годиновичѣ Р. Ф. В. XIV. 301—337, XV. 189—215, 369—394. XVI. 40—72, 282—328; dle Sozonoviče povstaly písně o dívce-bojovníku u Jihoslovanů, od nichž rozšířily se po ostatní

se i v písni černohorské, kterou uvádí O. Miller (Илья 635—6), obojí druh zkoušek. Junák Stipa celých devět let trápil se v Budinském vězení. Věrná jeho milenka prosí bratří uvězněného, aby ostříhali jí vlasy po vojensku, a ve zbroji Stipově a na jeho koni odebrala se do Budína. Car zamiloval si hezkého vojína a ptal se ho, mnoho-li chce ročně žoldu. Mladý vojín žádal jen uvězněného pobratima Stipu. Než car pojal podezření, že mladý vojín je přestrojená žena. Dá jí na vybranou 4 podkovy a 4 zlaté prsteny; ona zvolí prsteny. Potom zkouší jí postelí; sluhové carští mají ji k sobě zváti na postel:

»Ко је оно голема делија,
Ближе ће се при вас примицати;
Ко је оно лице женске главе,
Дали ће се од вас одмицати.«

Dívka také tuto zkoušku šťastně vykoná. Konečně má přeskočiti tři koně; dívka tři koně přeskočí a na čtvrtém — svém vlastním se usadí. Tu car jí oznámí, že může odvésti si uvězněného pobratima. Stipa nepozná ani své milenky ani svého koně; milenka dá se mu tedy poznati.

7. *Danilo Lovčanin.*

Žena *Danila Lovčanina* raději sama sebe usmrtila, než by se byla muži svému stala nevěrnou. Když si kníže Vladimír při kvasu bohatýrům naříkal, že sám jediný jest neženat, povstal Putjatin Putjatovič a přemlouval Vladimíra, by vzal si za nevěstu Nastasьju Nikulišnu, ženu Danily Lovčanina. Vladimíru nelíbila se tato řeč i pravil:

»Какъ мнѣ у живаго жену отнять?« Kirša III. 29.

Putjatin však namlouval Vladimíru, aby poslal Danila na daleký Bujan ostrov (do země Levanidovské), odkud by se živ nevrátil, a vzal si pak jeho ženu za manželku. To líbilo se Vladimírovi; avšak Ilьja Muromec ho varoval. Rozhněvaný Vladimír kázal Ilьju za tato slova uvězniti a Danila Lovčanina poslal na daleký Bujan ostrov. Těžce rozloučil se Danilo se svou milou ženou a odebral se do daleké země. Tam ubil lité zvíře a vyňal z něho srdce. Tu přepadlo ho tři sta bojarů, tři sta Tatarů a tři sta donských kozáků, on však všecky od prvního do posledního pobil. Nicméně ho velice rmoutilo, že ztratil přízeň knížete Vladimíra, a ze žalosti opřel kopí tupým koncem o syrou zemi a ostrý vrazil v udatné srdce. Když to Vladimír zvěděl, velice se zaradoval a ucházel se o ruku Nastasje Nikulišny; tato ho prosila, aby jí dovolil rozloučiti s mrtvým manželem. Kníže jí to dovolil, ona pak vidouc dělati rakev Danilovi, žádala truhlářů, aby udělali ji prostornou. Když přišla k tělu Danily Lovčanina, usmrtila se jeho kopím.

Evropě a Asii. Srv. recensi od Veselovského v Arch. X. 224—233 a Ж. M., H. II. 268 str. 26 a d. Doklady ruské: Afanasьev III. 181. 159—163, IV. 462—466 Chudjakov II. 60. 81—85, Sadovnikov 16. 84—88, Trudy II 25. 92—95. Četnější jsou doklady jihoslovanské: Vuk III. 40. 293—297, Bogišić 96. 261—264, iz Naše Sloge 2. 10—14, 8. 25—28, 17. 45—47, Nikolić 55. 161—164; Bezsonov 30. 148-152, Verković nu. 11. 123. 250 Milad. 86. 123 124, 103. 155-156, Iliev I. 31. 53—54, 231. 269—270, Kačanov. 50. 125-126, Пер. Спис. 1882. I. 164—168, Сбор. Мин. II. 95—96, 126—127, V. 21—22, VI. 58—59; Šapkarev 46. 83—84 a j.

Vladimír litoval svého činu, propustil Ilьju z vězení a daroval mu sobolí čubu, Putjatinovi pak kotel smůly (Kir. III. str. 28 – 38).

Veselovskij (Юж.-рус. был. II. 395) se domnívá, že Danilo Lovčanin (Denisьevič) je totožný s Danilem-Nešťastným-dvořanínem, jehož ženu Aleša Popovič z nevěrnosti vinil, a v bylině o Danilovi Lovčaninu spatřuje parallelu k písni o Danilově ženě a Alešovi, ovšem s tragickým rozluštěním. Ačkoliv nelze upírati souvislost naší byliny se skazkami o Danilovi Nešťastném, přece hlavní sujet v bylině opěvovaný jest jiný a připomíná známou pověst biblickou o Davidovi a ženě Uriašově. O. Miller (Илья 101. 739) upozornil na parallelnou pověst v germanském epose o Erminrekovi a ženě Sifkově (Sibichově) v Tidreksagě a indickou báchorku v Somadevě (Brockhaus I. 39—41). Že by osnova byliny o Lovčaninovi obsahovala látku historickou a byla v nějakém příčinném spojení s letopisnou zprávou o smrti Rjazanského knížete Feodora Jurьeviče (Chalanskij P. Ф. B. XIII. 93—97), o tom právem možno pochybovati.

8. *Čtyřicet poutníků a jeden.*

Z kláštera Bogoljubova (z města Volynce z Haliče) vypravilo se 40 poutníkův a jeden do svatého města Jerusalema. Vybrali si za atamana mladého Kasьjana syna Michajloviče a učinili veliký slib:

»Кто украдетъ, или кто солжетъ,
Али кто пустится на женской блудъ, —
Едина оставить во чистомъ полѣ
И окопать по плеча во сыру землю!« Kirša 227.

Když přiblížili se ke Kievu, potkali na ostrovech řeky Ceregy knížete Vladimíra na lovu; ten poslal je do Kieva, aby kněžna Apraksějevna je nakrmila a na cestu zlatem i stříbrem obdarovala. Apraksějevna stkvěle poutníky pohostila jídly cukrovými a nápoji medovými; i zalíbil se jí ataman poutnický Kasьjan Michajlovičь. Po hostině pozvala ho Apraksějevna k sobě do tiché ložnice, aby se s ní pobavil. Ale Kasьjan odmítl to odvolávaje se na svůj slib. Rozzlobená kněžna poslala Aleše Popoviče, aby do poutnické brašny Kasьjanovy podstrčil tajně stříbrný pohár Vladimírův. Když poutníci 10 verst od Kieva se vzdálili, vrátil se Vladimír z lovu a pohřešoval svůj zamilovaný pohár. Kněžna poslala hned za poutníky Aleše Popoviče, ale ten s nepořízenou se vrátil. Kníže poslal za nimi Dobrynju Nikitiče, a po jeho zdvořilé řeči začali poutníci prohlížeti své brašny: u atamana Kasьjana Michajloviče našli pohár a dle daného slibu zakopali ho po plece v syrou zemi, ostavivše samotného v čistém poli. Ostatní poutníci došli do Jerusalema k božímu hrobu, vykonali posvátné obřady a pomodlivše se také za Kasьjana, vrátili se domů. V čistém poli našli svého atamana zdravého a neporušeného, i poznali, že jest nevinen. Podali mu ruce, a on vyskočil ze syré země jako jasný sokol z teplého hnízda. Když přišli do Kieva, našli kněžnu Apraksějevnu těžkou nemocí stíženou; prosila atamana za odpuštění, že ho křivě nařkla, a on ji uzdravil. Šťastně vrátili se do kláštera Bogoljubova a do pustiny Efimьevy (srv. Kirša č. 23. 226—241; Kir. III. 81—99; Ryb. I. č. 39. 40; II. 18; Gilьf. č. 72. 86. 96. 173. 301; Bezsonov Калѣки I. str. 7—24).

V některých bylinách (Ryb. I. 40) jmenuje se vůdcem poutníků známý bohatýr *Michajlo Potyk Ivanovič*. Již to ukazuje na bližší spojení byliny o 41 poutnících s bylinou o Potykovi Zakopání vůdce poutníků má zajisté týž význam jako proměnění Potyka v kámen. Podvržení poháru v brašnu Kasьjanovu, připomínající jinak známé podání biblické, má analogii v báchorkách shodných s bylinou o Potykovi, v nichž podvržení vykoná nevěrná žena pomocí svého milence. Látka sama jest *legendová* a přichází též v romanci katalonské (Wolf v Sitzungsb. d. phil.-hist. Cl. d. W. Akad. XX. 132 - 4), v písni nizozemské (Uhlands Volkslieder n. 303) a v lužické (Pjesnič. I. č. 289). R. Köhler (Jahrb. f. rom. u. engl. Liter. III. 58—63) ukázal, že romance katalonská založena je na legendě známé ve spise Lucia Marinaea (†1533) „de rebus Hispaniae memorabilibus"; pozdější vzdělání téže legendy obsaženo je v Acta Sanctorum, Majus III. p. 171, Julius VI. 46 a d. Legenda ta známa byla i v Italii a Dansku (Wolf, Sitzungsb. XX. 134, Jahrb. f. r. u. e. Lit. III. 67 - 68) Na téže legendě zakládá se i bylina ruská.

9. *Suchman.*

Na kvasu u knížete Vladimíra bohatýři jedli a pili a svými činy se vychvalovali, jen Suchman seděl tich a jídla se nedotýkal. Když se ho Vladimír ptal, proč ničím se nehonosí, slíbil, že přinese knížeti bílou labuť živou a neraněnou. Hned vydal se na cestu k moři, ale bílé labutě nenašel. Zarmoucen jsa jel k matušce Népře-řece. Podivil se, že netekla po starému, a voda s pískem se pomútila. Matuška Něpra mu to vysvětlila proto, že za ní stojí síla tatarská, nevěrná 40 tisíc; ve dne staví mosty kalinové. které Něpra v noci boří. Suchman sedl na svého dobrého koně, vytrhl syrý dub i s kořeny a jel proti Tatarům. Po krátkém boji pobil všecky Tatary až na tři; ti utekli k Něpře, skryli se pod keřem rokytovým, a když Suchman se přiblížil, střelili ho v bílý bok. Suchman vytrhl si kalené střely a k ranám přiložil lístky makové; po té zabil Tatary. Vrátiv se ku knížeti Vladimíru, oznámil mu, že nepřinesl sice bílé labutě, pohubil však celou sílu tatarskou, která hrozila Kievu. Vladimír nevěře tomu, poslal Dobrynju (Ilьju Muromce), aby se o pravdě toho přesvědčil; Suchmana kázal zatím uvězniti do hlubokého sklepení. Když Dobrynja se vrátil dosvědčuje, že Suchman pravdu mluvil, kníže poslal sluby věrné pro Suchmana, chtě ho za čin bohatýrský podarovati. Uražený Suchman vyšel z vězení v čisté pole a promluvil takto:

»Не умѣлъ меня солнышко миловать,
Не умѣлъ меня солнышко жаловать:
А теперь не видать меня во ясны очи!« Ryb. I. str. 32.

I vytrhl si z ran krvavých listí makové a umíraje řekl:

»Потеки Сухманъ-рѣка,
Отъ тоя отъ крови отъ горючія,
Отъ горючія крови, отъ напрасныя.« ib.

Chalanskij (Вел.-рус. был. Р. Ф. В. XII. 246—250) upozornil, že bylina o Suchmanovi shoduje se v některých částech se zprávou Nikonovského letopisu o smrti Demjana Kudenoviče, bohatýra Pere-

jaslavského, který byl ve službách knížete Mstislava Izjaslaviče [1]. Když Polovci v noci oblehli Perejaslav, Demjan sám bez zbroje vyšel na nepřítele, pobil množství jich a zahnal; sám pak postřelen byv v boji vrátil se do města, kdež kníže nabízel mu »многи власти и дары«. Demjan však odvětil: »Кто мертвъ сый желаетъ дарованія тлѣннаго и власти погибающія!« Vlivem podání o řekách povstalých z krve bohatýrů, které připjalo se i k Dunajovi, národní fantasie mohla připojiti výklad, že z krve jeho řeka Suchman vznikla, při čemž název řeky Suchony spolupůsobil. Co se týče motivu o zradném postřelení Suchmana, připomíná podobnou črtu v písni srbské o smrti Relje Krilatice (Chalanskij ib. 248).

10. *Dunaj Ivanovič.*

Dunaj Ivanovič byl bohatýr velezkušený,
Тихія Дунай во послахъ бывалъ,
Тихія Дунай много зѐмелъ зналъ,
Тихія Дунай говорить гораздъ. Gilьf. str. 503.

Kdysi při kvasu kníže Vladimír si stěžoval, že dosud není ženat, a vyzval přítomné hrdiny, aby mu opatřili nevěstu. Povstal Dunaj a řekl, že přivede mu nevěstu knížete hodnou, dceru krále ljachovinského (litevského) Opraksii. Kníže Vladimír zaradovav se nabízel ihned Dunajovi bezčetné poklady a hojnou družinu, aby mu přivedl Opraksii královičnu za manželku. Dunaj žádal jen za průvodce Olešenku Popoviče a Dobrynjušku Mikitiče a vydal se s nimi na cestu. Když přijeli ku králi ljachovinskému, nechtěl král vydati svou dceru předstíraje, že zasnoubena je králi Kainovi ze zlaté ordy; bohatýři krále i jeho družinu ubili, a Opraksia svolila státi se ženou Vladimírovou. Dunaj vraceje se s ní do Kieva uviděl uprostřed čistého pole bílý stan, v němž odpočívala starší sestra Opraksijina, královična Nastasьja (Marьja), o kterou se dříve Dunaj sám ucházel, ale ježto se přízní její neopatrně chlubil, měl býti na rozkaz králův pověšen a jen přispěním milenky své jisté smrti ušel. Dunaj uviděv stan, střelil do syrého dubu a roztříštil jej na kusy. Strašným třeskem probuzená Nastasьja vyběhla ze stanu a pustila se s Dunajem v boj. Bohatýr srazil ji k zemi, ona ho však prosila, aby jí daroval život, neboť s dovolením otcovým vypravila se v čisté pole, aby šla za muž za toho, kdo ji v boji přemůže. Dunaj rád se s ní smířil a jel s ní do Kieva. Při svatbě obou mladomanželů, Vladimíra a Dunaje, chlubili se bohatýři svým hrdinstvím. Nastasьja se chlubila, že nikdo neumí tak stříleti jako ona. To nelíbilo se Dunajovi a vsadil se s ní o velikou sázku, kdo z nich lépe z luku střílí. Dunaj vzdálil se na verstu od Nastasьje a položil si zlatý prsten na bujnou hlavu; Nastasьja střelila v zlatý prsten a rozpůlila jej v stejné části. Po té položila zlatý prsten na svou bujnou hlavu, a Dunaj vzdáliv se na verstu střelil, ale nedo-

[1] *Vs. Miller* (Экскур. 206—207) nazývá toto srovnání věrojatným a schvaluje při tom mínění prof. Bagaleje, že ve vypravování Nikonovského letopisu zachoval se úryvek národního eposu, ne sice kievského, ale perejaslavského (Исторія Сѣверск. земли до половины XIV в. 1882 str. 209).

střelil; střelil po druhé a přestřelil, střelil po třetí, a kalená střela vnikla v srdce Nastasьjino. V útrobách své ženy Dunaj našel malé nemluvně s divnými znaky na těle:

По колѣнъ бы у чада ноги въ золотѣ,
По локоть у чада руки въ сéребрѣ,
Во лбу у чада солнце красное,
На затылкѣ свѣтёлъ мѣсяцъ,
По косицамъ часты звѣзды. Kir. III. str. 58.

Žalem nad smrtí své ženy Dunaj uchopil svůj nůž a řekl:

»А гдѣ тѣло лёжитъ Настасьино,
Да останься тутъ тѣло и Дунаево.« ib. str. 69.

Napadl srdcem na svůj nůž a skonal. Z krve jeho povstala řeka Dunaj, z krve Nastasьje řeka Nastasьja. Byliny opěvující tento tragický osud Dunaje a jeho ženy jsou velmi hojné (srv. Kirša č. 15. 135—147; Kir. III. str. 9—27; Ryb I. č. 33. 34; II. 13. 14; III. 23; Gilьf. č. 51. 83. 179. 188. 275. 307. 256. 293). Místo Dunaje jmenuje se ve variantu těchto písní (Ryb. I. č. 32) Don Ivanovič a žena jeho Něpra (Dněpra).

Zdali Dunaj v bylinách opěvovaný byl skutečnou osobností či povstal personifikací řeky Dunaje, není jasno. Jagić (Arch. I 327) zastává se mínění druhého a myslí, že zkušenost a světový rozhled bohatýra Dunaje, který mnoho zemí procestoval, zcela dobře na řeku Dunaj se hodí. Avšak vzhledem k tomu, že v Ipatievském letopise k r. 1282 v počtu vévodů knížete Vladimíra Vasilьkoviče jmenuje se také Dunaj (O. Miller v Истор. рус. словес. Галахова I. 39) a za druhé že na Malé Rusi až do naší doby zachovaly se písně o Dunaji jako bohatýrovi (Dunaj Selivanovič chodil v rudožlutém kaftaně, nosil černou čepičku-murmašku a uměl mistrovsky hráti na housle) [1]), spíše se podobá pravdě, že to byla historická osobnost. Byliny o něm připomínají sice mnohými črtami jihoslovanské a jinonárodní písně o svatbách rekův, ale v celkovém svém skladu jsou přece osobité a nesnadno k nim uvésti případné parallely. O. Miller (Илья 332 a d.) poznamenal, že nynější byliny o Dunaji skládají se ze dvou částí, které kdysi tvořily dvě samostatné písně: o ženitbě knížete Vladimíra a o ženitbě Dunaje. Vs. Miller (Экскур. 17—18) schvaluje toto rozdělení a uvádí k ženitbě Vladimírově parallelu iranskou o svatbě krále Kejkausa s Sudabou. Než shoda týká se toliko obecné osnovy rozšířené v epických skladbách vůbec (srv. O. Miller Илья 334 a d.) Dlouhá služba Dunajova u krále ljachovinského připomíná službu za nevěstu v písních srbských o Jakšićích (str. 130—1). Motiv o nevěstě, která chce jen toho reka za muže, který ji v boji přemůže, jest též hojný a tvoří zvláštní skupinu závodů o nevěstu (srv. str. 75); znám je s dostatek z Nibelungů v episodě o Brunhildě a Siegfriedovi. O dítěti s divnými znameními na těle, nalezeném v útrobách zabité ženy pěje se často v písních bulharských (str. 79; srv. O. Miller op. c. 345). Zvláštní je výklad, že z krve Dunaje vytekla řeka Dunaj a z krve ženy jeho řeka Nastasьja (bezpochyby Dněstr.; původnější zdá se býti črta za-

[1]) *Kallaš,* Малорус. пѣсни о Дунаѣ богатырѣ, Этн. Обозр. 1889. III. 206.

chovaná v bylině u Kir. III. str. 80, v níž Dunaj z žalu nad smrtí své ženy vrazí si nůž do srdce a skočí do řeky, která odtud nazvána Dunaj. Konečně motiv o tom, jak rek chlubí se neopatrně láskou dcery královské, začež má býti potrestán, vyskytuje se i v jiných písních ruských (srv. Ryb. III. 52. 53, Gilьf. 155. 162. 184. 263. 311. 314).

11. *Choten Bludovič.*

Na kvasu u laskavého knížete Vladimíra byly dvě vdovy: Bludova žena a Časova žena. Počestná vdova, Bludova žena, nalila číši zeleného vína a podala ji vdově Časově Marince, ucházejíc se o ruku její dcery Ofimьje (Čajny Časovičny) pro svého syna milého Chotinušku Bludoviče. Ale vdova Časova byla žena bohatá, nadutá a umíněná; vzala číši zeleného vína, vylila ji v jasné oči Bludovy ženy a odepřela jí svou dceru, vyhrožujíc ještě synu jejímu svými devíti junáky. Zarmoucena jsouc, vrátila se Bludova žena z kvasu do svého domu; syn její, vida ji smutnou, neveselou, ptal se po příčině jejího zármutku. Ona mu žalovala, jak ji vdova Časova urazila. Choten oděl se ihned svou zbrojí, vsedl na kůň a jel v čisté pole. Přijel k domu vdovy Časovy a udeřil tupým koncem kopí na dům její tak mocně, že dům až po okna se sesul. Časova vdova povolala rychle své syny a poslala je za Chotenem, který ujel v čisté pole, kde klidně v bílém stanu odpočíval. Probuzen byv dupotem koní, vsedl na kůň a jel svým protivníkům vstříc; tři z nich kopím skolil, tři koněm podeptal a tři uvázal ke koni Rychle jel s nimi ku vdově Časově a oznámil jí, co učinil, hroze jí, nevykoupí-li zbylých synů, že je usmrtí. Vdova Časova se toho ulekla a snesla mu všecky poklady, nazývajíc ho svým milým zetem (srv. Kirša č. 16. 148—154; Kir. IV. str. 68—77; Ryb. I. č. 43. 44; II. 22; III. 28; IV. 7. 8; Gilьf. č. 19. 84. 126. 164. 277. 282. 308). Ve variantu Ryb. I. č. 52 jmenuje se místo Chotena *Djuk Stepanovič.*

V letopisech hovoří se o *Bludovi* jako přívrženci knížete Vladimíra proti bratru Jaropolkovi (Jagić v Radu 37 str. 89—90). Bylina velebí statečnost syna jeho Chotena a obsahuje látku ze života domácího, připomínajíc jihoslovanské písně o námluvách a sňatcích jednotlivých junáků, kteří si také násilím zjednají nevěstu (srv. O. Miller Илья 363 a d.).

12. *Ivan Gostinyj syn.*

Byliny o Ivanovi, synu kupeckém, dělí se ve dvě řady; v jedné z nich líčí se jeho mládí a prodej do ciziny, v druhé pak sázka jeho s knížetem Vladimírem.

Ivanuška byl syn rozumných rodičů, ale sám byl nerozumný. Po smrti svého otce oddal se prostopášnosti, chodil po hospodách, opíjel se a vyhledával společnost lehkých ženštin. Matka jeho, počestná vdova Ofimьja Oleksandrovna, marně mu domlouvala, aby se polepšil; neposlouchal jí. Rozhněvaná matka vyhledala ho v hospodě, vzala ho za bílé ruce a vedla do přístavu; tam ho prodávala kupcům zá-

mořským babylonským za 500 rublů. Ivan však žádal, aby dali zaň celý tisíc rublů. Kupci ho koupili, a matka, rozloučivši se s ním, pravila, že prodala „své milé dítě“, protože nebyl živitelem rodné matky, nýbrž rozhazovačem jejího jmění (Ryb. IV. č. 13; Gilьf. č. 172).

Později nalézáme Ivana syna kupcova na dvoře knížete Vladimíra, který vyzývá bohatýry, aby se vsadili, kdo z nich projede dalekou cestu z Kieva do Černigova mezi polední bohoslužbou a ranní. Bohatýři schovávají se druh za druha, až přihlásí se Ivan a sází se s knížetem o svou bujnou hlavu, že na svém kosmatáku tříletém tuto cestu vykoná. Ivan sázku také vyhraje a dostane od knížete tři bujné valachy (Kirša č. 7. 54—60; Sacharov IV. 29—31, Kir. III. str. 1—8; Ryb. III. č. 34; Gilьf. č. 133. 135).

Písně o Ivanovi synu kupeckém jsou asi pouhé trosky celistvé byliny o témž bohatýru, jak Veselovskij „Былины объ Иванѣ Гостиномъ сынѣ и старофранцузскій романъ объ Ираклiи“ (Юж.-рус. был. II. str. 37—68) průvodně dokazuje; na základě těchto úryvků a ve spojení s písněmi o Ivanovi Gostinoviči, Ivanovi Udovkině a některými skazkami ruskými (Afanasьev II. č. 107, Kirěevskij III. prilož. 23—24) Veselovskij stanoví následující osnovu původní byliny o Ivanovi: 1. Ivan narodí se starým, dlouho bezdětným rodičům následkem jejich modliteb a obětí. Nějaký stařec naučí ho, jak má si zjednati divotvorné hříbě; možná že Ivanovi připisovány i jiné divotvorné vlastnosti. 2. Otec jeho zemře; vdova prodá syna. 3. Ivan dostane se na carský dvůr a v závodech zvítězí svým hříbátkem nad carskými koni. 4. Odporučí caru nevěstu, která se stane později nevěrnou ženou. Této apriorně složené osnově odpovídá sujet starofrancouzské básně z XII. st. o Eraclovi od Gautiera z Arrasa, jejíž obsah naznačiti možno takto: Římskému senatoru Miriadovi a ženě jeho Casině narodí se po dlouhém bezdětství následkem jejich modliteb syn, kterého nazvou Dieudonné (Bohdan) a při křtu Eracles. Bůh udělí mu dar, rozpoznávati ženy, cenu koní a drahokámů. Po smrti Miriadově žena jeho rozdá všecko jmění na stavby klášterů, na oběti a almužny; se synem ocitne se u veliké bídě. Smluví se se synem a vede ho na prodej. Dle rady synovy žádá zaň vysokou cenu. Koupí ho úředník králův a odvede na dvůr královský, kde král zkouší jeho věští moc. Nejdříve určí nejcennější drahokám, potom vybéře nejlepšího koně, s kterým v závodech zvítězí, a konečně poradí králi, kterou nevěstu si má vybrati. Když v nepřítomnosti královë žena se stane nevěrnou, oznámí to pánu svému. Francouzská báseň zakládá se na nějakém byzantském originalu, který se nezachoval, známa jest však pověst byzantská o moudrém starci podobného obsahu [1]); kromě toho ukazují vlastní jména ve francouzské básni zřejmě na řecký pramen. Byzantská předloha básně o Eraclovi nebo blízký jí variant byl dle mínění Veselovského také pramenem ruské byliny o Ivanovi, kupeckém synovi. V nesouhlase s Eraclem zdá se býti líčení o Ivanově prostopášnosti a pijáctví; jest možno, že

---

[1]) Pověst tato zdá se býti původu asijského (Veselovskij l. c. 56); Vs. Miller podává shodnou skazku osetinskou z Kavkazu (Этн. Обозр. XI. 12—14 = Экскур. прилож. 30—31).

tato črta pojata byla v bylinu teprve později, neboť neshoduje se s tím prosba Ivanova, aby kupci dali zaň cenu dvojnásobnou, by mohla matka jeho bezstarostně žíti do své smrti. Je-li hypothesa Veselovského pravdivá, pak třeba předpokládati, že písně o Ivanovi, pozbyvše své souvislosti a rozpadše se v oddělené části, valně se časem od svého původního tvaru uchýlily. Zejména část týkající se závodů s koni mnohem více souhlasí s písněmi bulharskými (Milad. č. 171, Kačan. č. 23), novořeckými (Passow n. 415) a rumunskými než s líčením ve francouzské básni.

B) Bohatýři příchozí.

1. *Čurila Plenkovič.*

Kníže Vladimír právě hodoval, když přišlo k němu tři sta mládců raněných a zbědovaných; lovili v lesích knížecích, ale ničeho nechytili, neboť vše vylovila cizí družina, která je k tomu ještě zranila. Za těmi žalobci přišlo 500 jiných též zraněných; naříkali, že cizí družina vylovila všecky ryby knížecí. Za nedlouho přišel třetí zástup, sokolníci to knížecí, a podobně oznamovali, že družina Čurilova všecko vylovila. Když Vladimír se tázal, kdo to jest Čurila, Bermjata Vasilьevič oznámil, že Čurila bydlí níže malého Kievce ve dvoře rozkládajícím se na sedmi verstách, ohraničeném železným sloupovím s makovicemi perlami vykládanými; síně a předsíně bělodubové pokryty jsou šedou bobrovinou, strop černou sobolinou, podlaha je postříbřena, čepy a skoby z ocele pozlacené; vrata jsou trojí, první massivní, druhá křišťálová a třetí olověná. Vladimír s kněžnou, bojary a bohatýry vypravili se k Čurilovi; starý Plenk uctivě je přivítal a pohostil. Když Čurilo zvěděl, kdo na jeho dvory zavítal, vybral drahocenné dary: čtyřicet čtyřicítek černých sobolů, tolikéž brložných lisic, bělotuhý damašek v ceně sto tisíc a podaroval jimi Vladimíra a kněžnu. Vladimír zaradovav se pozval ho k sobě do služby. Čurila přijal jeho pozvání a odejel s Vladimírem do Kieva.

V Kievě ve službě dvorské Čurila jeví se jako švihák a záletník. Šatil se bohatě a ozdobně, tak že budil všeobecný úžas. Když vyšel do města, všichni lidé za ním se dívali. Sama kněžna Apraksia si ho zamilovala, a po její vůli Vladimír jmenoval ho svým komorníkem (číšníkem, hlasatelem). Když kdysi při hostině upravoval stoly, Apraksia, krájejíc maso labutí, zahleděla se tak na něho, že pořezala si ruku. Zvláště opěvuje se láska Čurilova k mladé ženě Bermjatově Kateřině. Za nepřítomnosti mužovy Čurila navštěvoval Kateřinu, hrál s ní v šachy, hodoval a bavil se s ní. Konečně stará služka vyzradila Bermjatovi, co se za jeho zády v domě děje, a Bermjata přesvědčil se z rozmanitých předmětů (koně, čapky, kaftanu, bot, šavle a p.), že cizí host navštěvuje jeho dům. Větším dílem končí se byliny smrtí Čurily a Kateřiny, jež Bermjata zahubil (Kirša 17. 155—165; Kir. IV. 78—90; Rybn. I. č. 45. 46, II. 23. 24, III. 24—27; Gilьf. č. 8. 27. 35. 67. 110. 127. 189. 223. 224. 229. 242. 251. 268. 309; Sacharov Сказ. рус. нар. IV. 31—34; Šejn str. 18—22).

Veselovskému patří opět hlavní zásluha, že přispěl k objasnění bylin o Čurilovi (Богатыри-Сурожцы, Юж.-рус. был. II. 70—124). Především upozorňuje na úlohu *Surože* (stará Sugdaja, Sugdeja, kterýmžto jménem označoval se též celý Krym, nyní Sudak, Surak, Surdak), která měla v 13. st. veliký význam obchodní a byla hlavním skladištěm zámořského obchodu na Jižní Rusi; tam pobývali byzantští a italští kupci, Benátčané a Janované svářili se tam o nadvládí. Odtud mohly také rozmanité motivy řeckoitalské vnikati v národní poesii ruskou. V epose ruském jmenuje se často lovec Surovec-Suzdalec »богатаго гостя замоРенинъ сынъ«, který je patrně zástupcem bohatých kupců Surožských, v bylinách byv povýšen na bohatýra. Čurilo Plenkovič byl také ze Surože jsa syn bohatého kupce, ale již ne řeckého, nýbrž italského. Příjmení jeho Plenkovič povstalo dle Veselovského z Frankovič t. j. syn Franka = Plenka (z *frank*, *frenk* = *prank*, *prenk* mohlo změnou *r* v *l* povstati *plenk*[1]). Čurila Plenkovič t. j. Cyrill řec. *Κύριλλος*, syn Franka, jeví se tedy jedním z řeckoromanských hostí Surožan, kteří přišedše v Kiev úžas vzbuzovali u Rusů leskem své kultury a nádhery. Národní hrdost Rusů stavěla se na odpor jejich blyskavé civilisaci, proto asi Čurila vykreslen je v bylinách jako zženštilý fintílek „suchonohý“ »бабами уплаканый, бабій умоленникъ« a p.

Z látek, které se přimknuly k Čurilovi, zmíniti se třeba o episodě, jak kněžna Apraksia zahleděvši se na krásného Čurila pořezala si prsty. Z bylin o Čurilovi přenesena byla v písně o Tugarinovi a Apraksii. Látka sama převzata byla z židovských apokryfův o Josefovi a Zulejce. Žena Putifarova zamilovavši se do Josefa slove v řeckých apokryfech *Μεμφία*, což přešlo i do ruských bylin, kdež z chlípné Egypťanky stala se „počestná vdova“ Amelfa (Emelfa, Mamelfa a p) Timofeevna[2]). Písně opěvující lásku Čurilovu ke Kateřině byly velice oblíbeny, a motiv jejich vešel i v osnovu písní o jiných bohatýrech jako o Dobrynjovi a Marince, Vaňkovi klíčníku a kněžně Volchonské; podobá se jim také píseň ruská o hosti Terentiovi, jejíž skazkový sujet objasňuje Sumcov[3]). Čurila zůstal rekem milostných písní; stará maloruská píseň svatební pěje:

Iшов Журило з міста,
За німъ дівочок триста.

Tanec provázející píseň tuto slul Džurylo neb Cjurylo (Veselovskij l. c. 124)[4]).

---

[1]) Chalanskij (P. Ф. B. XIV. 134) myslí, že prvotné jméno jeho bylo *Ščaplenkovič* (dle písně u Gilьf. n. 127), což prý souvisí se slovem щапить = щеголять, paráditi se.

[2]) Viz doklady u *Veselovského* l. c. 97—99; jiné varianty, v nichž muž se řízne do prstu při krájení chleba, dívaje se na krásnou ženu, uvádí *R. Köhler* Germania XIV. 243, XXVIII. 11—14.

[3]) Пѣсни о гостѣ Терентіи и родственныя имъ сказки Изъ XII. кн. Этн. Обозр. Москва 1892.

[4]) Viz ještě *Ant. Drag.* I. str. 54—56, *Chalanskij* P. Ф. B. XIV. 135. *Kallaš*, Къ пѣснямъ и былинамъ о Журилѣ-Чурилѣ-Цюрилѣ, Этн. Обозр. 1889. III. 207—210, ib. 1890. II. 252.

2. *Djuk Stepanovič.*

Djuk Stepanovič, syn Mamelfy Timofeevny, nádherně vypraven přijel na dvůr Vladimírův z Indie bohaté (z Korely, Volyně města, Volynce, Haliče), aby poklonil se kostelům Kievským a popatřil na knížete Vladimíra a ruské mohutné bohatýry. Na cestě setkal se s Ilьjou, s nímž se pobratřil. Bohactví jeho bylo nesmírné a nádhera na Rusi nevídaná; sám švihák Čurila byl podivením jat a pohrdlivě pravil, že bezpochyby nějakého kupce obral a zbožím jeho se vychloubá. O své rodné zemi a jejím bohatství vypravoval věci přímo báječné. Vida dřevěné kostely kievské a mosty černou zemí zasypané pravil:

»Отъ Божьей церкви до палатъ бѣлокаменныхъ
Настланы (у насъ) мостики калиновы,
Разостланы сукна кармазинныя,
Не мараются сапожки сафьянные во грязи черныя.«

Ryb. I. str. 281.

Pozván byv na hody k Vladimírovi seděl nevesel a málo jedl a pil. Na otázku Vladimírovu, zdali mu nechutná, odvětil, že nemůže jísti a píti, neboť koláčky páchnou chvojí sosnovou a nápoje jsou stuchlé, k čemuž dokládá:

»У моей государыни матушки,
Есть печки муравлены, помялчики шелковые,
Мочутъ помялчики въ росу медовую,
Пометаютъ печки муравлены,
Пекутъ колачики крупивчаты:
Колачикъ съѣшь, другаго съѣсть душа горитъ,
Другой съѣшь, третій съ ума нейдетъ. —
Чару пьешь, другу пить душа горитъ,
Другу пьешь, третья съ ума нейдетъ.«

Ryb. I. str. 281—282.

Zároveň líčil nádherné paláce své v Indii, které zlatem a stříbrem září, a klenby jejich, v nichž slunce, měsíc a hvězdy se třpytí jako na klenbě nebeské. Vladimír chtě se o pravdě slov jeho přesvědčiti, poslal do Indie posly, kteří by jmění jeho ocenili. Ti psali knížeti Vladimírovi:

»Ты славный Владиміръ стольно-кіевскій!
Продай-ко свой стольно-Кіевъ градъ
На эты на бумаги (на гербовыя),
Да на чернила-перья продай още Черниговъ градъ,
Тогда можешь Дюково имѣніе описывать.«

Ryb. I. str. 295.

Pro toto bohatství řevnil naň Čurila Plenkovič, ale Djuk nad ním zvítězil nejen počtem nádherného oděvu, který si dal z bohaté Indie přinésti, nýbrž i obratností tělesnou při přeskakování řeky Dněpry. Djuk opustil dle jedněch bylin záhy dvůr Vladimírův, dle jiných zahynul v boji s obrem Šarkem (srv. Kirša č. 3. 22—30; Kir. III. str. 101 až 106; Ryb. I. č. 47. 48. 49. 50. 51. 52; II. 26. 27. 28. 29. 30; III. 29. 30. 31; IV. 9. 10; Gilьf. č. 9. 20. 85. 115. 128. 152. 159. 180. 213. 218. 225. 230. 243. 279).

Djuk jest jako Čurila bohatýr příchozí. Jeho jméno Djuk nepo-

chybně je byzantské Δοῦκας, známé jako titul, a přeměněné v jméno vlastní; připomíná Dukadinče v jihoslovanské poesii. Do Kieva přijel z Indie, Volynce Haličského, Korely. Co znamenají tyto údaje sobě odporující? Veselovskij velmi důmyslně vykládá (Дюкъ Степановичъ и западныя параллели къ пѣснямъ о немъ, Юж.-рус. был. II. 125—250), že geografické názvy tyto ukazují cestu, po které původně cizí píseň se šířila. Do Kieva dřevní píseň o příjezdu Djukově mohla býti zanesena z Haliče, obchodního středu v XII. v. spojeného kupectvím s řeckými koloniemi Černomoří. Původní tato píseň neznala ještě knížete Vladimíra, místo něho jmenován byl některý jiný car, a její hrdina Djuk přijel z daleka — z Indie. S přechodem byliny z Haliče do Kieva připojen k Indii Volynec a při dalším pochodě na sever ještě Korela, které třeba na severu hledati. Ze všeho je patrno, že původní píseň o Djukovi nepovstala v Rusi, nýbrž že přední její osnova zakládá se na originalu cizím. Název Djuk ukazuje zřejmě na původ byzantský. Ždanov (Къ лит. исторіи рус. былевой поэзіи, Универ. Извѣст. Кiев. 1881. N. 7. прилож. 22—29) vytkl některé shody bylin ruských o Djukovi s řeckou básní o Digenisu Akritovi. Otec ženy Digenisovy slul Duka a báseň o Digenisovi nejednou ukazuje na spojení hrdiny se znamenitým rodem Duků. Kromě toho celá obšírná hlava VIII. básně o Digenisovi věnována popisu bohactví Digenisova a jeho rozmařilého života na březích Eufrata. Při tom vypravuje se též o jeho matce, počestné vdově. Setkání Djukovo s Ilьjou připomíná podobnou episodu o Digenisovi a starci Filopappovi, od něhož Digenis naučil se hrdinství. Avšak na složení bylin o Djukovi působily ještě také jiné vlivy. Již Batalin (Сказаніе объ Индѣйскомъ царствѣ. Воронежъ 1876), O. Miller (Илья 594—5) a Ždanov (l. c.) znamenali shody bylin s „Posláním presbitera Jana“, (z XII. st.) v němž divy a bohactví Indie podobným způsobem se líčí jako v bylinách. Veselovskij s podivuhodnou u něho důkladností a pečlivostí shodu tuto objasnil a ukázal, že v bylině o Djukovi, zejména v části o jeho bohactví, znamenati jest patrný vliv tohoto poslání, jež vešlo v známost celé Evropy přeloženo byvši záhy téměř do všech jazyků evropských, také do ruského, a bylo podnětem mnohých písní a skazek jako na př. západoevropských o cestě Karla Velkého do Jerusalema a Cařihradu. Také Chalanskij (Вел.-рус. был. Р. Ф. В. XIV. 113—135) připojuje se k mínění Veselovského o vlivu „Poslání presbitera Jana“ na složení ruských bylin o Djukovi, doplňuje je jen tím, že cizokrajné pověsti nebo písně o bohaté Indii tím snadněji mohly se na Rusi zakořeniti a udržeti, ježto východoasijský přepych Moskevského bojarstva v XVI. a XVII. st. připomínal v mnohých částech některé divy a pověsti o Indii [1]).

3. Solovej Budimirovič.

Solovej Budimirovič přijel od moře siného, od slavného města Ledence jako slavný a bohatý host kupec s třiceti koráby do Kieva. Sokol-koráb, na němž jel, byl mistrně zhotovený. Místo očí měl po

[1]) Srv. téhož »К былинѣ про Дюка Степановича« Р. Ф. В. 1891 N. 4. str. 165 - 172, kdež přivádí parallely z písní jihoslovanských.

drahokámu-jachontu, a místo brv a obrví bylo přibito po černém sobolu Jakutském, místo vousů bylo vetknuto dvé ostrých nožů ocelových, místo uší bylo dvé ostrých kopí mursinských a dvé hranostajů, místo hřívy dvě lisice tmavohnědé, místo chvostu bylo pověšeno dvé bílých medvědů zámořských; předek a zadek byly po tuřímu a boky po zvěřímu. Když přijel do Kieva, obdaroval knížete vzácnými kožešinami a kněžnu bílým damaškem. Nechtěl se v dvorech knížecích ubytovati, nýbrž žádal jen, aby mu kníže dal záhon země nezorané v zeleném sadu neteře své Zapavy. Přes noc dal upraviti družině své na tom místě nádherný vzdušný dvůr se třemi stkvostnými síněmi. Zapava probudivši se časně ráno a spatřivši palác se zlatou střechou, vystrojila se nádherně, šla do svého sadu zeleného a vstoupila do paláce. V prvé síni nalézaly se zlaté poklady Solovjovy, ve druhé modlila se po tichu Solovjova matka s vdovami počestnými, mnohorozumnými, a v třetí ozývala se hudba. Seděl tam Solovej se svou družinou a hrál na housle. Zapava vešla do vnitř a divila se kráse té síně:

На небѣ солнце, — въ теремѣ солнце;
На небѣ мѣсяцъ, — въ теремѣ мѣсяцъ,
На небѣ звѣзды, — въ теремѣ звѣзды;
На небѣ заря, — въ теремѣ заря,
И вся красота поднебесная. Kir. IV. 104.

Když Solovej uviděl Zapavu, vzal ji za bílé ruce a pravil:

»Чего, де ты, Запава, успужалася?
Мы де оба на возпрастѣ.«
— А и я де дѣвица на вѣданьѣ,
Пришла де сама за тебя свататься. — Kir. IV. 105.

V jiných variantech se pěje, že začali hráti v šachy, a Solovej třikrát Zapavu obehrál, načež mu Zapava řekla:

»Ахъ молодецъ ты заулишекъ добръ!
Кабы взялъ за себя, я бы шла за тебя.« Gilьf. str. 954.

Dle jedné verse vzal si ji Solovej za manželku, dle jiné ji chladně od mítl a složiv svůj palác odplul pryč (srv. Kirša č. 1. 1—12; Kir. IV. str. 100—107; Sacharov, Skaz. rus. nar. IV. 26—29; Ryb. I. č. 53. 54; II. 31; III. 32. 33; IV. 11; Gilьf. č. 36. 53. 68. 199. 208).

Písně o Solovjovi Budimiroviči byly také rozmanitě vykládány. Majkov spatřoval v Solovjovi vzhledem k jeho korábu a paláci jednoho ze znamenitých stavitelů-mistrů, kteří v XII. st. ze západu přišli na Rus (О былинахъ Влад. цикла 43) Buslaev pokládal ho za nějakého normanského (varjažského) námořního loupežníka (Рус. богат. эпосъ, Рус. Вѣст. 1862. V. 93); německý učenec Heinzel (Über die ostgoth. Heldensage v Sitzungsber. d. phil.-hist. Cl. d. k. W. Akad. CXIX) vykládá jméno jeho ze skandinavského názvu námořního loupežníka Sölvi. Jinou domněnku projevil zase Jagić, jak výše bylo poznamenáno; v bylinách ruských o Solovjovi Budimiroviči zachoval se po jeho zdání odraz salomonských pověstí, v nichž se vypravuje o únose ženy Salomonovy. Avšak Chalanskij (Р. Ф. В. XIII. 383) upozornil, že písně zakládající se na tomto druhu pověstí mají zcela jiný ráz, než jaký se jeví v bylinách o Solovjovi; přesvědčíme se o tom, srovnáme-li

písně jihoslovanské na str. 81 vyznačené s bylinou ruskou [1]). Zbývá ještě jeden výklad který se nám nejvíce zamlouvá. Již Veselovskij (Юж.-рус. был. I. 65 a d.) a ještě více Chalanskij (Вел.-рус. был. Р. Ф. В. XIII. 370—389), k němuž i Vs. Miller (Экскур. 99—100) se přidává, ukázali na shodu bylin o Budimiroviči se svatebními písněmi ruskými. Solovej Budimirovič jest dle Chalanského idealný velkoruský ženich, kolem něhož soustředily se přední motivy svatebních písní ruských. V svatebních písních těchto jeví se ženich jako příchozí z dalekých krajin za mořem. Zelený sad Zapavin připomíná sad, který dívka pečlivě ošetřuje, symbol to panenství v písních svatebních. Vystavění skvělého paláce vysvětluje se přáním nevěsty, aby ženich pro ni vystavěl nové síně, zlatem a stříbrem vyzdobené, a ráno ze sna ji budil. Slunce, měsíc a hvězdy ve stropě síně připomíná koledy ruské, v nichž se totéž líčí. Hra na housle a v šachy jest obvyklou symbolikou v písních svatebních. Také zjev, že Zapava sama jde k Solovjovi a nabízí se mu za ženu, nalézá vysvětlení v některých zvycích a písních slovanských, zvláště srbských a jihoruských. Konečně i jméno Solovej ze svatebních písní se může vysvětliti, v nichž se často ženich srovnává se slavíkem. Slavík v národních písních *budívá* dívku ze sna, proto může Solovej slouti *Budimirovič*. Z těchto shod mezi bylinami o Solovjovi a písněmi svatebními, které Veselovskij a Chalanskij do podrobna uvádějí, jest vzájemnost mezi oběma druhy písní patrná a tuzemský jejich původ nepopíratelný; přece však po mém mínění i vliv cizích podnětů lze tu znamenati. Schvalovati třeba totiž tvrzení Kotljarevského, že popis korábu Solovje Budimiroviče pořízen byl dle obrazu korábu skandinavského, který byl vzorem pro Sokol-koráb ruských bylin (Сочинѣнія II. 555—569).

4. *Michajlo Kazarjanin.*

K bohatýrům příchozím (заѣзжіе) patří též Michajlo Kazarjanin. Přijel z dalekého Galičьja z města Volynce do Kieva, aby pomodlil se divotvorcům svatým v Kievě, poklonil se knížeti Vladimíru a vstoupil do jeho služeb. Vladimír laskavě ho uvítal a pohostil; potom poslal ho k sinému moři, aby nastřílel hus, bílých labutí i malých šerých kachen. Michajlo zastřeliv hojnost ptáků vracel se do Kieva; cestou přijel k dubu, na němž seděl černý havran:

Съ ноги на ногу переступываетъ,
Онъ правильно перушко поправливаетъ,
А и ноги, носъ — что огонь горятъ. Kir. IV. str. 94.

Podivil se tomu Kazarjanin a chtěl havrana zastřeliti; havran však promluvil lidským hlasem a poslal ho na horu vysokou, kde tři Tataři věznili ruskou dívku, mladou Marfu Petrovičnu. Kazarjanin skolil prvního Tatařína kopím, druhého koněm pošlapal a třetího na zemi mrštil; zajatou dívku odvedl do bílého stanu, kde s ní chtěl se milovat. Dívka se rozplakala a pověděla mu, čí a odkud jest. Kazarjanin poznal, že

---

[1]) V ruské poesii zakládá se na dotčené pověsti o Salomonovi bylina u Ryb. II. č. 53—54 o caru Salamanovi, cařici Salamanii a Vasiljovi Okuljeviči.

to jeho rodná sestra, kterou unesli Tataři. Posadil ji na kůň jel s ní do Kieva (Kirša č. 21. 203 - 214 = Kir. IV. 91—99).

Bylina o Kazarjaninovi skládá se ze dvou částí; první část přejata je z písní o příjezdu Djuka do Kieva, druhá část obsahuje motiv z poesie jihoslovanské nám známý, jak bratr chce si vzíti sestru neznaje jí [1]).

II. Bohatýři mimo kruh Vladimírův.

A) Bohatýři zvaní „staršími".

1. *Svjatogor.*

Svjatogor byl ohromný velikán, vyšší lesa stojatého, hlavou sáhající do běhutých oblaků; sama máti syrá země nemohla ho unésti, proto nejezdil na svatou Rus, nýbrž bydlil na vysoké Svaté Hoře. Postel jeho byla 10 sáhů dlouhá a 6 široká. Když jel po horách, matka syrá země se otřásala, temné lesy kolísaly a řeky z příkrých břehů se vylévaly. Jednou sedl Svjatogor na svého dobrého koně a jel v čisté pole; mocná síla v něm pramenem proudila a tíhou svou ho tísnila, tak že zvolal:

Какъ бы было кольцё въ небѣ въ божьсёмъ,
Да друго кольце во сырой землѣ во матушки,
Поворотилъ бы я землю то матушку,
Поворотилъ бы я краемъ къ верху ю.« Gilьf. str. 644.

Když jel dál, spatřil před sebou na cestě dva starce (var. pros. Mikulušku Seljaninoviče), kteří nesli na plecích poranečku; popohnal koně, ale nemohl jich dohoniti. Neznámí starci se zastavili a položili raneček na syrou zemi. Svjatogor jej chtěl s počátku pozvednouti jedním prstem, potom jednou rukou, posléze vší silou. ranečku však nepozdvihl, nýbrž probořil se po kolena do syré země. Dle jedné písně Svjatogor nemoha vstáti skončil svůj život (Ryb. I. 7 str. 33), dle jiné jel dále, až našel hrob proň ustanovený (Gilьf. č. 119), dle pobyvalštiny zkoumal sudbu boží a dověděl se, s kým mu souzeno oženiti se. Mocného tohoto bohatýra chtěl poznati Ilьja Muromec. Vyjev ze své domoviny do světa, našel pod velikým syrým dubem v čistém poli stan běloplátěný a v něm postel bohatýrskou nemalou:

Долиной кровать десяти сажень,
Шириной кровать шести сажень. Ryb. I. str. 36 - 37.

Lehl si na postel a usnul; spal sen bohatýrský: tři dni a tři noci. Třetí den kůň jeho uslyšel veliký šum se severní strany: mát syrá země se kolébala, temné lesy kolísaly, řeky z břehů se vylévaly. Kůň probudil Ilьju a radil mu, aby vylezl na syrý dub; Ilьja

Видитъ: ѣдетъ богатырь выше лѣсу стоячаго,
Головой упираетъ подъ облаку ходячую,
На плечахъ везетъ хрустальный ларецъ. Ryb. I. str. 37.

[1]) Rozbor poetických obrazů v naší bylině podal *Potebnja*, Обзоръ поэт. мотивовъ колядокъ и щедровекъ Р. Ф. В. XIV. 37—50 (= Объясненія малорус. и сродныхъ пѣсенъ II. hl. XIX).

Bohatýr tento — Svjatogor — postavil skříňku pod syrý dub a otevřel ji zlatým klíčem. Vyšla z ní žena bohatýrská, jaké na bílém světě nevídáno a neslýcháno. Ihned nosila Svjatogorovi na stůl jídla cukrová a pití medová; Svjatogor nasytiv se, ulehl do stanu a usnul. Bohatýrka vyšla ven a uzřevši Ilьju na dubě, zvala ho k sobě, aby ji potěšil láskou; vyhrožovala mu, nepůjde-li po dobrém, že probudí Svjatogora a namluví mu, že cizí bohatýr chtěl jí učiniti násilí. Ilьja nevěda si rady slezl s dubu a užíval s nevěrnou ženou Svjatogorovou slastí lásky. Potom posadila ho žena v hlubokou kapsu svého muže, kterého probudila ze sna. Svjatogor zavřel opět ženu svou do křišťálové skřínky a jel k Svatým Horám. Cestou jal se kůň jeho naříkati lidským hlasem:

»Опережь я возилъ богатыря да жену богатырскую,
А нонь везу жену богатырскую и двухъ богатырей.«
Ryb. I. str. 39.

Svjatogor vytáhl Ilьju z kapsy a ptal se ho, jak se tam dostal. Ilьja mu vše pověděl. Svjatogor nevěrnou ženu ubil a s Ilьjou se zpřátelil, nazývaje ho menším bratrem. Od té doby jezdili spolu po dobrodružstvích.

Jedouce k Severním horám (var. Svatým horám) našli na cestě velikou rakev a na ní nápis:

»Кому суждено во гробу лежать,
Тотъ въ него и ляжетъ.« ib. 40.

Lehl do ní Ilьja, ale rakev proň veliká a široká. Položil se do ní Svjatogor, a rakev proň jako udělaná; Svjatogor vzal ještě víko a přikryl se jím. Ale když chtěl vstáti, nemohl víkem hnouti a prosil Ilьje, aby vezma meč rozrazil je. Meč Svjatogorův byl tak těžký, že ho Ilьja nemohl pozvednouti; po radě Svjatogorově nahnul se nad rakev, a Svjatogor skulinou naň dechl dechem bohatýrským. Ilьja znamenal v sobě sílu trojnásobnou, uchopil meč a udeřil na víko, až jiskry sršely; kam mečem udeřil, vyrostl obruč železný. Svjatogor žádal, aby ještě jednou udeřil, avšak po té vyrostl obruč druhý. Tu chtěl Svjatogor ještě jednou na Ilьju dechnouti, aby mu předal všecku svou sílu bohatýrskou; než Ilьja obávaje se, že by země nemohla ho nésti, nechtěl k rakvi se nahnouti. Svjatogor schváliv jeho úmysl, ježto by ho byl mrtvým svým dechem usmrtil, odkázal mu svůj meč a rozloučiv se s ním skonal. Ilьja oznámil smrt Svjatogorovu otci jeho, slepému to velikánu na hoře Palavanské, který stisknutím ruky všecko rozmačkal, a odjel do světa (srv. Ryb. I. č. 7. 8; III. č. 2; IV. č. 1; Gilьf. č. 1. 265. 270. 273.

Svjatogor patří k nejzáhadnějším postavám epiky ruské a přívržencům školy mythologické byl vítaným předmětem fantastických výkladů. Byliny samy vylučují ho z řady bohatýrů ruských, dokládajíce, že nepatří zemi ruské:

Не ѣзжалъ онъ на святую Русь,
Не носила его мать сыра земля. Gilf. str. 7.

To znamená asi tolik, že typ jeho nepovstal na půdě domácí, nýbrž že převzat byl odjinud. *O. Miller*, *Veselovskij* (na různých místech), *Ždanov* (Къ литературной исторіи русской былевой поэзіи, Кіев. Универ. Извѣстія 1881), *Chalanskij* (Вел.-рус. был. Р. Ф. В.

XIII. 407—409) a *Vs. Miller* (Этн. Обозр. X. 166 a d. = Экскур. прилож. 5—13, Этн. Обозр. XIII—XIV. 115—118) ukázali s dostatek na rozmanité motivy knižní i skazkové, které kolem bohatýra Svjatogora se soustředily.

Zdvihání ranečku. Episoda o zvedání ranečku vypravuje se nejen o Svjatogorovi, nýbrž o bohatýrech jiných: Anikovi, Kolyvanovi, Ilьjovi a Samsonovi. V poesii jihoslovanské spojen je týž motiv s králevičem Markem (srv. str. 111—2). Znám je na Kavkaze v podání o Nartu Soslanovi. Soslan na svých dobrodružných cestách spatřil mezi jinými divy také raneček, v kterém bylo něco tak velkého jako lidská hlava. Chtěl jej s koně dostati, nemohl. Slezl s koně a zkoušel jej zvednouti, neměl síly. Naříkaje Bohu na úbytek své síly, neboť dříve mohl jezdce i s koněm pozdvihnouti, urobil si topůrko, avšak ani tím nebyl s to, aby raneček pozdvihl. S nepořízenou musil odjeti. Později dověděl se od svého tchána Aldara, že raneček obsahuje blaho (bohactví) všech Bohem stvořených stran (Veselovskij, Слово о двѣнадцати снахъ Шахайши, Сбор. акад. XX. 42, Ždanov l. c. N. 1. 42). O podobném míšku s tíží celé země, který snažil se pozvednouti Batraz, zmiňuje se skazka osetinská (Vs. Miller Экскур. прил. 12). Týž význam jako raneček má v jiných pověstech tajemný kámen, známý nám již z byliny o Potykovi; žádný z bohatýrů nemohl ho pozvednouti jen sv. Nikola Možajský. Na takový nezměřitelný a nezvážitelný kámen naráží se v středověkých povídkách o Alexandrovi Velikém. Alexandr dostal se na svých cestách až k ráji a žádal od obyvatelů rajských daně. Přinesli mu neveliký lesklý kámen, podobající se lidskému oku. Žádnou měrou nebylo možno ho změřiti, žádnou váhou zvážiti. Teprve když starý mudřec židovský pokryl ho zemí, byl lehký jako pírko. Mudřec vysvětlil význam kamene, že jest to lidské oko; lidské oči jsou závistivé a nenasytné toužíce stále po lepších věcech. Teprva když člověk zemře, a země pokryje oči, zmizí rázem všecka žádostivost (Veselovskij ib. 46, Изъ исторіи романа и повѣсти I. 321. Ždanov l. c. 44—46). Podobná pověst zachovala se v Bulharsku (Šapkarev III. 21 str. 15). Prototyp tohoto vypravování nalézá se v Talmudě. Alexandr Veliký dostal se až k branám rajským, a když ho tam nechtěli vpustiti, žádal, aby mu dali aspoň nějaký dar. Dali mu lebku. Položil ji na váhu, a všecko zlato i stříbro, které s sebou měl, položil na druhé závaží; lebka byla těžší než zlato a stříbro. Na radu rabínů pokryl lebku zemí, a hned byla lehčí než zlato a stříbro. Jestiť zrak lidský nenasytný (Eisenmenger, Entdecktes Judenthum II. 321—322 cit. Ždanov ib. 46). K těmto dokladům připojiti možno švédskou báji o Torovi. Tor potkal kdysi ohromného velikána, který neznaje ho pravil mu, že se chce pomstiti Torovi proto, že blesk jeho zapálil mu dům. Tor vyzval ho, aby zvedl neveliký kámen. Velikán nemohl. Sluha Torův popadl kámen a lehce jej zvedl. Velikán poznav z toho boha vrhl se naň, avšak Tor mlatem svým ho ubil (Miller, Илья 214). Veselovskij upozornil dále, že raneček s tíhou země podobá se nádobě zlaté naplněné zemí, kterou dle známého poslání presbitera Jana o divech Indie nesli před presbiterem Janem, a která mu měla připomínati, že všecka síla a sláva pozemská obrátí se v prach. Týž symbolický význam

mělo i říšské jablko naplněné zemí a popelem, přikládané Alexandrovi Makedonskému jakož i míšek (ἀκακία) v podobě knihy naplněný zemí, který nově zvolený císař byzantský v průvodě nesl, a jenž mu měl připomínati pomijejicnost lidské síly a slávy, která rozpadne se v prach (Юж.-рус. был. II. 215—216; Сумочка Микулы Селяниновича и бизантийскія ἀκακία Ж. М. Н. П. 1888 май 17—78).

Ženitba Svjatogorova. O ženitbě Svjatogorově nezachovala se sice píseň, ale pobyvalština na písni se zakládající. V pobyvalštině se vypravuje, že Svjatogor po zvedání ranečku ptal se Mikuly, jak by poznal sudbu boží. Mikula odvětil, aby jel k Siverným horám, u těch hor pod velikým stromem stojí kovárna a v ní kovář, který mu osud poví. Za tři dni Svjatogor tam dojel; kovář kul právě osud, kdo s kým se má oženiti. Na otázku Svjatogorovu odpověděl, že nevěsta jeho žije v carství Pomořském v stoličném městě, ale už 30 let leží na hnojišti. Svjatogor tam jel a přijel k domku, kde nebylo nikoho doma, jen na hnojišti ležela dívka nemocná. Svjatogor položil na stůl 500 rublů, vzal ostrý meč, bodal jím po prsech dívčiných a odjel. Dívka se probudila a znamenala, že je zdráva, neboť jedlová kůra, která tělo její obkličovala, Svjatogorem byla rozpárána a s ní spadla. Stala se krasavicí, začala vésti obchod a zbohatla. Jednou přijela do města na Svatých Horách prodávajíc zboží drahocenné. Brzy rozšířila se pověst o její kráse, a bohatýr Svjatogor přišel se na ni podívat a zamiloval si ji. Brzy slavili sňatek. V ložnici Svjatogor spatřil na jejích prsou jízvy; po těchto se poznali. Svjatogor se přesvědčil, že nikdo své sudbě neujde (Ryb. I., str. 40—41). Pobyvalština tato obsahuje motiv čistě skazkový a obecně rozšířený; doklady cizokrajné zvláště východní jsou velmi četné, a seznam jejich nalézá se v Этн. Обозр. VIII. 260—261 (srv. ještě Vs. Miller Экскур. прил. 8—12).

Nevěrná žena Svjatogorova. Také vypravování o nevěrné ženě, kterou Svjatogor s sebou vozil v křišťálové skříňce, může doloženo býti báchorkami cizokrajnými. *Or. Miller* (Илья 166 poz. 5) upozornil na podobné podání v perském sborníku Tuti-Nameh, *Rambaud* (La Russie épique 49—50) uvedl obdobnou pohádku z 1001 noci, *Veselovskij* (Филологич. Записки 1876 VI. 1—12) doplnil doklady dvěma pohádkami indobuddhistickými a vypravováním staroněmeckého spisovatele z XIII st. Jindř. Meissenského „Das Weib in der Kiste“ a konečně *Vs. Miller* podal další doklady kavkazké (Экскур. прилож. 7, Этн. Обозр. XIII—XIV. 115—118). V byliny ruské sujet ten vnikl patrně z východu.

Rakev Svjatogorova. Vypravování o nalezení rakve a o smrti Svjatogorově přeneseno také na Ilьju (Kir. I. прим. str. XXXIV). S bylinami blízká jest pověst musulmanská o smrti Aronově. Mojžíšovi zjevil se anděl a kázal mu vstoupiti s Aronem na vysokou horu. Když přišli na vrchol hory, našli tam jeskyni a uprostřed ní rakev s nápisem: „Určena jsem tomu, komu se hodím.“ Mojžíš položil se tam napřed, ale rakev byla proň malá; lehl si tam Aron, a rakev byla jako proň dělaná. Aron umřel, a když Mojžíš vrátil se k Israelským bez Arona, podezřívali ho někteří, že bratra svého zavraždil. Na prosbu Mojžíšovu Hospodin zjevil před zraky celého národa nevinnost jeho

(Weil, Biblische Legenden der Musulmänner 185—186; Wollner, Unters. 84, Ždanov l. c. č. 4. 182 a d.). Weil dokazuje, že legenda musulmanská opětuje jen stejné podání židovské. V jiné legendě musulmanské vypravuje se podobně o smrti Mojžíšově. Mojžíš před smrtí vyšel na vysokou horu a spatřil 4 lidi, kteří kopali hrob. Na otázku jeho, pro koho jest ten hrob, odvětili, že pro člověka, jejž Bůh chce vzíti k sobě do nebe. Mojžíš vstoupil do hrobu, zjevil se mu anděl smrti a Mojžíš umřel (Weil op. c. 189—191). V maloruské pověsti podání toto připojeno k Salomonovi (Dragomanov raz. str. 102—103; srv. Petrov, Слѣды сѣв.-рус. былеваго эпоса въ южнорус. нар. литературѣ, Труды Кіев. дух. акад. 1878 май str. 368—369). Episodě v bylinách podobá se kromě toho vypravování ve skazce velkoruské (Chudjakov III. č. 121), ohlas téhož motivu znamenati možno ve skazce ruské (Ždanov l. c. č. 3. 92—93), jihoruské (Kolberg, Pokucie IV. n. 25), kašubské (Этногр. Сбор. V. článek Gilьferdingův: Остатки Славянъ на южномъ берегу Балт. моря str. 114), srbské (Archiv I. 282—283), sicilské (Pitrè č. 33 a 35, Gonzenbach II. 83. 148—149 srv. č. 30), benátské (Widter-Wolf 9. 134—139), řecké (Hahn I. č. 3, II. str. 182—183), cikánské (Miklosich č. 19), avarské (Schiefner, Awar. Texte III. 30 až 31); konečně sem patří vypravování Plutarcha (De Iside et Osiride č. 13) o smrti Osirisově [1]). Sujet náš vnikl v byliny podle všeho z legendy musulmansko-židovské (Wollner, Unters. 84); Veselovskij (Ж. М. Н. II. č. 231 str. 378 a d.) myslí, že z legendy o Solomonovi.

Znamenali jsme, jak různorodé látky přimknuly se k Svjatogorovi; tím však není záhadná jeho osoba ještě vysvětlena. Prototyp tohoto velikána a siláka hledán na různých místech, ale zdá se, že dosud nalezen nebyl. Wollner (Untersuch. 81) srovnával ho se sv. Krištofem, který přenášel Krista přes vodu; Ždanov domněnku tuto vyvrátil, sám pak tvrdí, že prototypem jeho byl biblický Samson, který se Svjatogorem v bylinách se stotožňuje. K mínění tomu Ždanov dospěl, srovnav byliny o Samsonovi s podáním biblickým a vypravováním apokryfů staroruských, při tom však přiznává, že právě pro význačné části bylin o Samsonovi jako zvedání ranečku, setkání se s Ilьjou, ženitbu jeho a nalezení rakve není ani v bibli ani v apokryfech stopy. Proto právem Veselovskij (Ж. М. Н. II. 231 str. 371 a d.) mínění jeho neschvaluje a tvrdí naopak, že na Samsona přešly v bylinách ruských jednotlivé črty ze Svjatogora [2]). Jinde (ib. 1884 іюнь 176) Veselovskij upozornil na podání Alexandreidy „o velikém muži, kterého Alexandr spatřiv, podivil se“, a jenž ležel na vysoké hoře, jsa vysoký 1000 sáhů a široký 200 sáhů, což připomíná velikána Svjatogora. Že by však muž tento byl prototypem Svjatogorovým, to Veselovskij netvrdí. Zbývá ještě jedna domněnka, která se mezi ostatními nejvíce zamlouvá, že totiž obraz Svjatogora utvořen byl vlivem kavkazských představ o velikánech. Již Chalanskij (Вел.-рус. был. Р. Ф. В.

---

[1]) Doklady některé snesl *O. Miller*, Илья 247—250 a *Ždanov* l. c.
[2]) Jiné mínění o Samsonovi projevuje *Chalanskij* Р. Ф. В. 1892. N. 4. 316—317.

XIII. 407—409) ukázal na některé shodné črty bylin o Svjatogorovi s kavkazskými pověstmi o potýčkách Nartů s velikány a určil podobnost mezi osetinským Mukkarou a Svjatogorem. Mukkara připomíná Svjatogora svou velikostí, silou a neporaněností. Jako Svjatogor nalézá se ve spojení s horami, tak i Mukkara nazývá se *knížetem skal.* Mnohem určitěji dokazuje Vs. Miller (Этн. Обозр. X. 166 a d. = Экскур. прил. 5—12) vliv kavkazských skazek na složení ruských bylin o Svjatogorovi; mínění jeho zasluhuje proto zvláštního povšimnutí, že dokazuje souvislost bylin se skazkami kavkazskými celou řadou shod. Nejen hlavní části bylin jako o zvedání ranečku, o nevěrné ženě, o ženitbě odpovídají skazkám kavkazským, nýbrž i jednotlivé motivy jako o dechu bohatýrském, o stýkání se Nartů s velikány jako Ilьje se Svjatogorem, o posazování lidí do kapsy, o proboření se do země za trest hrdosti a p. Co se jména Svjatogor týče, lze je právem pokládati za epitheton utvořené z bydliště našeho bohatýra Svatých Hor. Jaké bylo původní jeho jméno, sotva možno určiti (srv. Ždanov l. c. 190 a d., Veselovskij Ж. М. Н. П. č. 231 str. 379).

2. *Volьga Buslaevič.*

Bohatýr Volьga Buslaevič (Volch Vseslavьevič, Svjatoslavьevič) vyznamenával se chytrostí a moudrostí. Původ jeho byl tajemný; matka jeho, kněžna Marfa, skočila s kamene na lítého draka a porodila syna Volcha. Narození jeho provázela divná znamení: syrá země se zachvěla, slavné carství indické se otřáslo a siné moře se vzkolébalo; ryby skryly se v mořskou hlubinu, ptáci odletěli vysoko do nebes, tuři a jeleni utekli za hory, zajíci a lisice do houští, vlci a medvědi do jedloví, soboli a kuny na ostrovy. Když mu bylo půl druhého roku, žádal od své matky zbroj bohatýrskou; v sedmém roce učil se čísti a psáti, a v desátém roce vyučil se těmto moudrostem: rybouštikou plovati v mořích hlubokých, ptákem-sokolem létati pod oblaky a šerým vlkem skákati po širých polích. V bylinách oslavuje se hlavně dvojí jeho hrdinství: výprava do Turecké země a pokoření odbojných měst a mužíků. Když bylo Volьgovi 17 let, sebral udatnou družinu a vydal se s ní na lov. Družina nemohla ničeho uloviti, on však, proměniv se ve zvíře (lva), nachytal všeho druhu zvěře, proměniv se v ptáka noha, nalovil mnoho ptactva a udělav se rybou štikou, nachytal rozmanitých ryb. Potom, proměniv se v malého ptáčka, letěl do země turecké a vyslechnuv potají, že car Turec-Santal hodlá vpadnouti na svatou Rus, proměnil se v šerého vlka, vnikl do maštale a všem dobrým koním hrdla překousal. Pak proměnil se v malého hranostaje, vskočil do zbrojnice, přelámal tuhé luky, hedvábné tetivy přerval, kalené střelky vylámal, ostré šavle vytupil a palice ocelové v kruh zohýbal. Po té proměnil se znovu v malého ptáčka, doletěl brzy do Kieva, kde svolal svou družinu, táhl s ní do Turec-země a přemohl nepřipravené nepřátele. S hojnou kořistí vrátil se do Kieva (Ryb. I. č. 1. 2; Kirša č. 6. 45—53; Gilьf. č. 15. 91). Pokoření odbojných měst a lstivých mužíků podařilo se mu pomocí *Mikuly Seljaninoviče.* Rodný strýček Volgův, laskavý Vladimír stolnokievský, obdaroval ho třemi městy:

Gurčevcem, Orěchovcem a Krestjanovcem. I vydal se Volga s družinou svou, aby vybral daň z těchto měst. V prostranném širém poli spatřil oráče, který kobylkou hnědožlutou a ploužkem javorovým oral. Volga jel za oráčem, chtě ho dohoniti. Jel za ním z rána do večera a nemohl ho dostihnouti; jel druhý den, ale marně, až třetí den ho konečně dohonil. Oráč ten, Mikula Seljaninovič, vypřáhl kobylku svou z pluhu, sedl na ni a dověděv se, kam Volga se béře, jel s ním. Na cestě vzpomněl si Mikula, že zůstavil pluh v brázdě, a Volga poslal 5 mládců ze své družiny, aby pluh ze země povytáhli, hlínu ze krojidla povytřásli a pluh vrhli za keř rokytový. Mládci stateční marně se namáhali pluh ze země vytáhnouti; Volga poslal 10 jiných a později celou svou družinu, ale pluhu vytáhnouti nemohli. Také Volga se o to marně pokoušel. Posléze přijel Mikula sám, vzal ploužek jednou rukou, ze země jej vytáhl, hlínu setřásl a ploužek vrhl za keř rokytový. Po té ujížděli dál; Mikulova kobylka cvalem uháněla a koně Volgova za sebou nechávala. Pomocí Mikuly, který ještě nad Volgu chytrostí a důmyslem vynikal, pokořil Volga odbojná města a vyhnul se nástrahám mužíků, kteří tajně podsekali most, po němž chtěl jeti. Potom odebral se do domu Mikuly, který měl doma tři dcery rekyně, vynikající silou i moudrostí otcovskou (Ryb. I. č. 3. 4. 5; II. 1; Gilьf. č. 32. 45. 55. 73. 131. 156. 195).

Bezsonov prvý (примѣч. Ryb. I. str. XVII. sq) dokazoval totožnost Volgy s Olegem „Věštím", s nímž smísil se zároveň Oleg Svatoslavovič, bratr Vladimírův. Oleg proslavil se, jak Nestor na základě vyšperkované pověsti národní vypravuje, válečnou výpravou proti Cařihradu r. 907, při které přinutil Řeky k výhodné pro Rusy smlouvě obchodní (Nestor ed. Erben str. 19—26). Možná tedy, že v bylinách o Volgovi zachovala se upomínka na toto válečné tažení Olegovo s tím však rozdílem, že místo Cařihradu nastoupila Turecká země (zlatá orda) nebo indické carství, kterážto změna v bylinách je vysvětlitelná. Chalanskij určuje kromě toho některé shody Volgy s Volchem Vseslavьevičem v Igoru a s letopisným podáním o staroruském „změjeviči", knížeti Vseslavovi Brjačislaviči Polockém, a ze shody té vykládá rovněž historický podklad písní o Volgovi (Р. Ф. В. XXVII. 134—142). Nynější byliny však kromě jména rekova a výpravy jeho proti nepřátelům neobsahují žádných podrobností dějinných, nýbrž osnovy čistě báchorkové. Odkud byly byliny převzaty, není dosud jasno, domněnky o tom projeveny byly různé. Veselovskij (Кто такой Бравлинъ въ житіи св. Стефана Сурожскаго? Ж. М. Н. II. č. 268. 18—26) ukazuje na některé shody byliny s básní o Ortnitovi (Hertnitovi Tidreksagy), jejž otec, démon Alberich, obdařil čarodějnými vlastnostmi, jakými i Volga vyniká. Chalanskij srovnává s tajemnými zjevy provázejícími narození Volgovo arabské podání o Mahomedovi, při jehož narození zjevila se divná ryba o 700.000 chvostech (Р. Ф. В. XIII. 406); na jiném místě (ib. XXVII. 134 a d) upozorňuje na podobnost některých črt v bylinách o Volgovi s obecně slovanskými představami o dracích a synech dračích (změjevičích). Vs. Miller ve svých statích «Отголоски Александріи въ болгаро-русскихъ былинахъ« (Ж. М. Н. II. č. 193. str. 115—132) a »По поводу Трояна и Бояна Сл. о пол. Игор.« (ib. č. 200) snažil

se v bylinách o Volgovi určiti knižní motivy Alexandreidy. Alexandr Veliký dle pozdějších redakcí Alexandreidy rodí se od čaroděje Nektaneba přijavšího podobu velikého draka; Volga je tak syn draků. Narození Alexandrovo provázeno bylo divnými znameními bouře a vichru jako narození Volgovo, Alexandr narodiv se už mluvil s matkou tak jako Volga. Alexandr učí se od Aristotela neb Nektaneba hlubokým moudrostem, Volga záhy vyučil se čísti, psáti a proměňovati se. Ježto vliv Alexandreidy v národní podání je v mnohem ohledu patrný, mohl býti i v našem případě platný (srv. též Chalanskij P. Ф. B. XXVII. 134 a d.). Tolik je jisto, že byliny o Volgovi jsou plodem složeným, resultatem delší činnosti tvořivé mysli národní, jak Chalanskij právem podotýká.

3. *Mikula Seljaninovič.*

Mikula v bylině o Volgovi jmenovaný jest figura episodická; vyskytuje se obyčejně při Volgovi, toliko u Gilьf. č. 255 místo Volgy jeví se Ivan Godinovič, č. 127 ib. Čurila na cestě od krále Litovského potká divotvorného oráče, patrně téhož Mikulu, který v bylině u Barsova (Памятн. нар. творчества въ Олонецкой губерніи str. 18—22) nazván Djukem Stepanovičem. O. Miller vykládá Mikulu jako božského představitele a ochránce zemědělství na Rusi, srovnávaje ho s Přemyslem oráčem v čes. pověsti u Hájka (Илья 203 a d.) [1]). Ale tento výklad mythický nepostačuje, proto učenci jiní hleděli význam jeho jinak vysvětliti. Vs. Miller v článku svém »По поводу Трояна и Бояна« srovnával Mikulu s Gordiem klassické báje; Gordias byl dle tradice s počátku jen prostým venkovanem majícím povoz s dvěma býky. Kdysi orel spustil se na jeho pluh, a věštkyně prorokovala, že bude carem, což se také splnilo. Gordias postavil svůj povoz v chrámě Diově a zavázal na jařmě jeho onen dovedný uzel, který byl konečně rozseknut Alexandrem. Kromě toho Vs. Miller dokazoval, že na Mikulu přeneseny i črty Nikolaje, syna cara Areja, s nímž Alexander setkal se při hrách Olympijských. V Этн. Обозр. XIII—XIV. 120—126 upozorňuje dále na episodu Alexandreidy ve vzdělání perském (od básníka Nizâmi v XII. st), kdež nalézá se scena, jak Iskender (Alexandr) setkal se s divným oráčem a dověděl se od něho o nespravedlnosti vládců té země, jako Volga od Mikuly o mužících-lupičích; z toho usuzuje, že bylina o Volgovi a perský básník vážili vypravování to z nějakého společného pramene. K jinému srovnání, na kteréž už O. Miller (Илья 210—211) obrátil pozornost, uchyluje se Veselovskij (Юж.-рус. был. II. 237—249). Pluh Mikulův připomíná mu zlatý pluh Gugona, císaře byzantského, k němuž císař Karel Veliký dle starofrancouzské básně o cestě jeho do Jerusalema a Cařihradu, zosnované na známém poslání presbitera Jana, přišel. Gugon vrhl pluh zlatý na pole bez obavy, že by jej někdo mohl ukrásti, což v bylině ruské zaměněno bylo v ten smysl, že nikdo kromě Mikuly nebyl s to, aby jej

---

[1]) Srv. id Новые домыслы ученія о заимствованіяхъ, P. Ф. B. 1879. N. 4. 233—239.

z brázdy vytáhl. Dále jeví se shoda mezi písněmi ruskými a básní francouzskou v tom, že Gugon vypřáhnuv voly spěchá napřed do Cařihradu, a Karel jede později za ním; v písni ruské Mikula vypřáhnuv koníka z pluhu, jede tak rychle, že mu Volga postačiti nemůže. Původní píseň podobná starofrancouzské básni přimknuvši se ke kievskému cyklu písní mohla prý býti přiměřeně změněna; Volga stal se synovcem Vladimírovým a setkání jeho s Mikulou motivováno bylo cestou jeho podmanit odbojná města a sebrat zadrženou daň. Z ostatních výkladů zasluhuje ještě zmínky mínění Chalanského, že episoda o Volgovi a Mikulovi obsahuje skazkové thema o setkání cara s moudrým mužíkem (na př. bylina o caru Petrovi), a že některé podrobnosti sbližují ji se srbským podáním o setkání cara Štěpána s Milošem Obilićem (Къ былинѣ про Микулу Селяниновича, Р. Ф. В. VI. 270—273, ib. XXVII. 141).

4. *Saul Levanidovič.*

Kníže Astrachanský *Saul* (*Saur*) *Levanidovič* (*Vanidovič*) vypravil se s vojskem podrobit tři říše: latinskou, litevskou a saracenskou. Žena jeho vyprovodivši ho vracela se domů; na cestě poděsila ji zmije, a ona seznala, že je těhotna. Psala to svému muži žádajíc, aby se vrátil; on však jí vzkázal:

»Коли дочь родитъ — пой корми пятнадцать лѣтъ,
А на шестнадцатомъ за мужъ отдай;
А сына родитъ — такъ лелѣй его до восьми годовъ,
А на девятомъ году присылай его ко мнѣ на помочь.«
Kir. III. 114.

Kněžna porodila syna a nazvala ho Konstantinem; ten vyrůstal ne po letech, ale po měsících. V sedmi letech byl jako jiní v dvaceti, a v deseti letech jako jiní v třiceti. Knížata, bojaři a bohatí kupci se mu divili a báli se ho. Mladý kníže vydal se na cestu vyhledat svého otce. Na řece Smorodině napadl na veliké vojsko saracenské (tatarské) a začal je svou palicí měděnou porážeti. Staříci saracenští vzpomněli si, že mají ve vězení zajatce, kterého chtěli proti Konstantinovi postaviti. Byl to otec jeho, který před rokem upadl do jejich zajetí. Ten vypravil se proti Konstantinovi do pole a celý den s ním bez výsledku bojoval. Tu pohlédl Saur Levanidovič k nebi a modlil se:

»Помоги ты мнѣ, Господи,
Молодаго воина изъ сѣдла выладить!« ib. 115.

Vysadil ho ze sedla a sedl mu na bílá prsa tázaje se ho, jakého je rodu a plemene. Když mu to Konstantin pověděl, poznal v něm svého syna. Smířili se, a Konstantin oznámil rodné matičce, že našel svého otce (Kirša 25. 252—265; Kir. III. str. 113—124).

Veselovskij ve své studii »Былины о Саулѣ Леванидовичѣ и греческая пѣсня объ Армури« (Юж.-рус. был. II. str. 1—35 srv. Arch. III. 549 a d.) ukázal na blízkou shodu byliny ruské s národní písní řeckou. Vizme obsah písně řecké o Armuriovi. Syn Armuriův, jsa ještě chlapec, prosí matky, aby si směl vyjeti. Matka tomu brání předstírajíc, že jest příliš mlád. Pošle ho tedy nahoru, aby ohnul zlatý,

perlami posetý oštěp, který otec v Babyloně ukořistil. Chlapec poslechl, a sotva se oštěpu dotkl, již se mu sám ohnul. Když to matka spatřila, poručila osedlati koně otcova, který již 12 let vody nepil a sedla neměl, který podkovu hřeby okovanou hryzl a jako zakopaný na místě stál. Chlapec skočil na kůň a sotva dal s bohem, už byl 30 mil, a 65 mil, než pozdrav jeho opětovali. Přišed na břeh Eufratu hledal brodu; s druhého břehu vysmíval se mu Saracen, Armuri se však rozhněval, pomodlil se k Bohu a uslyšev andělský hlas přebrodil řeku. Potom vrhnuv se na Saracena rozbil mu čelist. Když vyjel na vrchol hory, spatřil nesčetné vojsko, na které volal, aby chystalo se k boji. Sám vytasil meč a pohrávaje jím rozdával rány na všecky strany; krveprolití trvalo celou noc. Když Armuri po skončeném boji odpočíval, Saracen ukradl mu koně a palcát. Armuri ho dostihnul u bran Syrie a uťal mu ruku. Zatím jeho otec úpěl v zajetí u Saracenů. Z věže, kde byl uvězněn, spatřil vraníka a palcát svého syna, než jezdce neviděl. Boje se, aby syn nebyl ubit, hlasitě naříkal. Emir tázal se ho po příčině nářku a dověděv se toho, rozkázal svolati vojsko. Ale přišel jen Saracen bez ramene oznamuje, že vojsko saracenské bylo poraženo. Otec napsal po té synovi svému list a poslal jej po vlaštovici; v listě ho žádal, aby byl Saracenům milostiv. Syn však odepsal, dokud matka jeho a bratří budou ve smutku, že žádného Saracena neušetří, nýbrž rozhněvají-li ho, že přepadne Syrii, naplní údolí hlavami nepřátel a napojí krví suché hřebeny hor. Emir uslyšev to propustil otce Armuriova z vězení a Armuriovi sliboval dceru svou za ženu, jen aby byl Saracenům milostiv.

Veselovskij upravuje konec řecké písně podle ruské byliny takto. Otec propuštěn byv z dlouhého uvěznění, vyhledá syna, ale nepoznají se; nastane mezi nimi boj, který skončí šťastně vzájemným poznáním. Dle toho stanoví pro byliny ruské i píseň řeckou tuto osnovu: 1. Otec v cizině v zajetí; 2. syn narozený v jeho nepřítomnosti v mládí projevuje bohatýrskou sílu, jede osvobodit otce a pobije nepřátelské vojsko; 3. proti němu vysílají zajatce, souboj s ním a poznání

Podobnost mezi písněmi ruskými a řeckou jeví se nejen v osnově, nýbrž i v skladbě; i vlastní jména byliny ruské ukazují na byzantský původ. Jméno Saul (Saur) = Samuil vyskytuje se v duchovních písních ruských, založených na originalu novořeckém; Levanidovič znamená „syn Levona, Leona = Lva“; matka sluje Helena, syn Konstantin. Na základě toho vyslovuje Veselovskij domněnku, že za bylinou o Saulovi Levanidoviči skrývá se original nějaké řecké národní písně, blízké k písni o Armuriovi a opěvující boj mladého reka s maloasijskými nepřáteli Byzancie. Ježto píseň ruská nevešla v kruh písní Vladimírovských, zachovala svěžejší stopy svého původu v jménech činných osob i Saracenů.

5. *Vanьka Udovkin.*

Pomocí Mogulь-ptáka *Vanьka Udovkin* získal si ženu. Vanьka Udovkin přijel k caru Volšanu Volšanskému a požádal ho za ruku jeho dcery Marьje dokládaje:

»А бью я съ тобой о великъ закладъ:
Буду я отъ тебя обряжатися;
Если я не обряжуся здѣ,
Тожно сѣки буйну головушку;
А если я обряжуся здѣ,
Такъ отдать тебѣ любиму дочь за меня за мужъ.«
Ryb. I. str. 443.

Car Volšan přijal jeho návrh. Vanьka proměnil se v hranostaje a vnikl do paláce ke své milence, kdež se opět stal dobrým mládcem. Pobaviv se s ní, odběhl v podobě hranostaje v čisté pole a skryl se tam v hustém jilmoví. Ráno car Volšan vzal knihu Volšanskou, a ta mu vše pověděla, co Vanьka v noci udělal a kde se skryl. Car vypravil své sluhy, aby Vanьku přivedli. Vanьka prosil cara za milost, a ten mu poprvé odpustil. Vsadili se po druhé o touž věc, ale car opět uhodl pomocí své knihy, kde Vanьka se skrývá. Po třetí Vanьka proměniv se hranostajem, odběhl k sinému moři a přišed k syrému dubu našel tam malé ptáčky, děti Mogul-ptáka, umrzlé, zmoklé a vystydlé; slitoval se nad nimi a přikryl je svým kaftanem. Když potom přiletěl pták Mogul a uslyšel, co se stalo, dal mu z pravého křídla tři peříčka a poradil mu, aby peříčky těmi pomazal cara Volšana Volšanského říkaje:

»Помазую я, заклинаю всѣ твои Книги Волшенскіе,
И всѣ твои слова проклятыя.« Ryb. I. str. 449.

Car ho skutečně po třetí nenašel a spáliv v zlosti knihu Volšanskou, dal Vanьkovi svou milou dceru. Po jeho smrti stal se Vanьka carem (Ryb. I. N. 76).

Bylina o Vanьkovi obsahuje skazkový motiv o princezně, která si chce jen toho ženicha vzíti, který se před ní dovede skrýti. Z ruského podání známa jest mi toliko jedna skazka toho druhu (Afanasьev II. 130. b. 422—429). V první části vypravuje se o ženitbě reka s nadpřirozenou dívkou, která dostane svá křídla a uletí. Ženich ji vyhledá, ale ona (Elena Premudraja) chce jen toho, kdo se před ní třikrát skryje; kdo toho nedovede, ztratí hlavu. Rekovi pomáhá orel, který se vznese s ním za třetí oblaka; Elena má však čarovné zrcadlo, v kterém ho uvidí. Po druhé je mu pomocnicí štika, které vleze do huby; ač se s ním ponořila do hlubiny mořské, Elena ho přece našla. Po třetí služka Elenina skryla ho za kouzelným zrcadlem, kde ho Elena nespatřila. Ve zlosti rozbila zrcadlo, a teprve ho uviděla. Po té slavili svatbu. V pohádce chorvatsko-slovinské (Valjavec 24. 191—192) osnova změněna v ten smysl, že kdo dovede se před královnou třikráte skrýti, dostane království. Propuštěný voják se o to pokusí; nejdříve pomáhá mu ryba, potom pták, ale teprve pomocí rozmaríny, to dovede. V báchorce řecké (Hahn 61. I. 316—319) rek je myslivec, který přišel do cizí země, kde princezna chtěla jen toho, kdo se dovede před ní schovati. Z hlav těch, kteří se toho odvážili a nedovedli, byla již vystavěna věž. Myslivci pomáhá ryba, osel a liška. Po prvé a po druhé princezna ho v kouzelném zrcadle našla. Po třetí liška se svými druhy vyhrabala cestu pod zemí až pod sedadlo princezny, kdež se rek ukryl, tak že ho nespozorovala, až ji jehlou skrz sedadlo bodl. Potom si ho

vzala. V skazce valašské (Schott n. 13 str. 153) rek, pastýř sviní, zavděčí si orlá, rybu a lesního ducha. Po prvé schová ho orel, po druhé ryba, ale princezna v zrcadle ho najde. Konečně lesní duch promění ho v růži, kterou zastrčí princezna do vlasů, tak že ho neuvidí. Ve variantu ib. n. 17 str. 184 rek skrývá se jako v ruské písni před králem, nejdříve v oblacích na divotvorném koni, potom v mořské hlubině, konečně v hlavě královĕ převrátiv se ve veš. Ve versi cikánské (Wlislocki 47. 111—113) vedle ryby a orla je pomocníkem rekovým bytost, která je půl člověka a půl mravence. Po prvé a po druhé princezna ho v zrcadle najde; po třetí král mravenců skryje ho jako v pohádce řecké liška. Poněkud odchylná od versí uvedených je báchorka německá ze Sedmihrad (Haltrich 39. 165—168 = Grimm 191. 414—417). Místo zrcadla jmenuje se síň s 12 okny na všecky strany světové, odkud princezna celou svou říši přehlédla. Nikdo nedovedl se před ní ukrýti, tak že už 97 nápadníků ztratilo život, a hlavy jejich trčely k výstraze na kůlech. Konečně přihlásili se tři bratří; dva z nich snadno našla a dala odpraviti. Třetí žádal, aby se směl třikráte skrývati. Pomocníky jeho byli: havran, ryba a liška. Po prvé a po druhé byl nalezen. Po třetí skrývala ho liška. Ponořila se do vody a proměnila se v prodavače; rek se ponořil, a proměnil se v mořského zajíce, kterého princezna od prodavače koupila. Podle rady liščiny skryl se v copu princezny, když z oken se dívala. Princezna rozbila okna, ale reka neviděla. On běžel k potoku a potopiv se proměnil se opět v jinocha. Oženil se s ní. V pohádce avarské (Schiefner, Awar. Texte 7. 59—65) princezna chce se vdáti za toho, kdo se třikrát skryje. Rek, chudý pastýř, zavděčil si rybu, jelena, orla a lišku Nejdříve se skryje v tlamě ryby, po druhé jelen odnese ho za 7 hor, kde ho schová v skalní sluji a položí se před něj, po třetí vynese ho orel do oblak; princezna se střechy svého paláce po každé ho našla. Jinoch prosí, aby se směl skrýti po čtvrté. Dostav dovolení, zavolá na pomoc lišku; ta promění se v žida, který prodává safian, a jinocha změní v blechu pod safianem. Když princezna přišla kupovat safian, blecha dle rady liščiny skryla se pod její prsa. Princezna hledala, volala na pomoc otce, ale vše marné. Když prohlásila, že je přemožena, blecha vyskočila na zemi a proměnila se v jinocha. Slavili svatbu. Ještě o jednu zkoušku více přichází v skazce kabardinské z Kavkazu (Сбор. Кавказ. XII. 117—122). Dcera chanova chce jen toho, kdo se jí třikrát schová. Lovec zavděčil si orla, divokou kozu, zlatou rybu a lišku. Dívka má dalekohled, kterým po třikráte jinocha uviděla. Uprosil ji, aby se směl ještě jednou skrýti; liška vyryla pod pokoj chanovy dcery jámu a zavedla tam lovce, tak že byl zrovna pod nohama dívky a nebyl spatřen. Tu žádala zase dívka, aby se ještě jednou skryl; on schoval se na totéž místo a opět vybrál [1]).

Skazková látka v bylině ruské značně jest změněna a způsob skrývání je jinak proveden; kdežto metamorfosa tvoří v skazkách poslední zkoušku, která reka zachrání, není mu v bylině nic platna.

[1]) Podobnou skupinu pověstí, která jinak zase vyjadřuje sázku o nevěstu, vysvětluje Liebrecht, Zur Volkskunde str. 141 a d

V skazkách peří orlovo jest pouze prostředkem, aby orel rekovi se zjevil, v bylině spolu se zaklínáním odejme knize čarodějné, která zastupuje kouzelné zrcadlo, věští moc. Jméno Volšan je patrně ve spojení se staroslov. влъхвъ; volšanská kniha znamená tolik jako věští (волшебная). Staroruská poesie zná věští knihu Volotomana (Volota), původně asi Ptolomea (Jagić Arch. I. 87—88); z původního názvu Volotoman mohlo se časem vlivem ideje hádání (волшебства) vyjádřené v písní utvořiti slovo Volšan (srv. Veselovskij Юж.-рус. был. II. 51—52).

B) Bohatýři Novgorodští.

1. *Sadko kupec.*

Byliny o Sadkovi mohou býti rozděleny na dvě skupiny; typická pro *první* skupinu je verse u Kir. V. 34 č. 1 = Ryb. III. č. 41. Sadko kupec „bohatý host" chvástá se v Novgorodě, že skoupí všecky tovary novgorodské a naloží je na své koráby, a dává do zástavy svou bujnou hlavu. Sázku vyhrál, zboží naložil a pustil se na moře. Na širém moři koráb jeho se zastavil a nehnul se s místa. Sadko míně, že mořský car žádá povinného cla za jízdu po moři, kterého už 12 let neplatil, kázal spustiti do moře bečku stříbra a zlata. Než bečka se neponořila, nýbrž „gogolém" plula. Sadko domysliv se, že car nežádá cla, nýbrž lidské žertvy, rozkázal lodníkům nařezati ze sosnovaného dřeva losy, na každém napsati něčí jméno a vhoditi do moře. Když to učinili, všecky losy pluly „gogolem", jen los Sadkův ponořil se kamenem ke dnu. Vida to Sadko velel opakovati to losy jedlovými, olšovými, dubovými a na konec cypřišovými: »На томъ вѣдь деревѣ Христосъ распятъ есть.« Ale vždy los Sadkův padl ke dnu, z čehož Sadko poznal, že on má býti žertvou. Na prkně, na něž kázal položiti mísu stříbra, zlata a perel, maje v pravé ruce obraz Mikoly Ugodnika" a v levé javorové housle, spustil se na moře. Koráby jeho hnuly se s místa, on sám pak dostal se do bělokamenného paláce mořského cara. Ukázalo se, že car požádal ho k sobě, aby rozhodl spor jeho se ženou:

Злато или серебро на Руси есть дорого,
Или булятъ-желѣзо есть дорого? Ryb. III. str. 245.

Sadko rozhodl, že dražší je ocel-železo; potom jal se cara obveselovat hrou na housle. Car se roztancoval a dokud Sadko hrál, dotud tancoval. Cařice Sadka napomínala, by přestal hráti, řkouc:

»Тебѣ кажется, что скачетъ по палатамъ царь,
А скачетъ царь по крутымъ берегамъ;
Отъ его пляски тонутъ-гинутъ
Безповинныя буйны головы.« Ryb. III. 246.

Sadko přestal hráti vymlouvaje se caru, že struny mu popraskaly; ihned stišilo se moře. Po té car chtěl Sadka za odměnu oženiti; dle rady cařice vybral si nejzazší dívku, neúhlednou a skromnou. Car mu ji dal a s ní tři bečky stříbra, zlata a perel. Odešli spolu do ložnice, a když se Sadko ze sna probudil, spatřil, že jest opět na bílém světě,

leží na břehu bystré řeky, u něho jsou bečky s poklady, ale o nevěstě není vidu ni slechu. V ostatních variantech (Ryb. III nn. 61. 62. 63, Gilьf. č. 146 = Ryb. III. č. 42, Gilьf. 174, Kir. V. str. 41 = Kirša) jsou jen nepatrné odchylky; nevěsta Sadkova sluje přímo dcerou mořského cara, výstrahu, aby už caru nehrál, dává mu neznámý stařec nebo Nikolaj Čudotvorec nebo Bohorodice, zároveň i radu, kterou nevěstu si má vybrati. Při tom připojen i zákaz, aby se ženy své ve svatební noci ani nedotýkal. Kromě toho u Gilьf. 174 Sadko vsadil se s kupci novgorodskými skoupiti všecko zboží; toho nedokáže, nýbrž musí vyznati, že bohatší než on je slavný Novgorod, a ujede na moře. *Druhá* skupina bylin vyznačuje se svým počátkem. Sadko byl s počátku chudý hudec, který nemaje jmění chodil s housleми javorovými hrát po hostinách. Kdysi nebyv nikam pozván, odebral se k Ilьmenь-jezeru a posadiv se na kámen, začal hráti, až voda jezera se rozhoupala. To opakoval po tři dni; třetí den vystoupil z jezera mořský car chtě se mu za jeho hru odměniti. Poradil mu, aby se vsadil o svou bujnou hlavu, že vyloví z jezera Ilьmeně ryby se zlatými šupinami. Na hostině, kde Sadko hrál, se napil a honosil se, že v Ilьmenь-jezeře žijí zlaté rybky; s třemi kupci novgorodskými se vsadil, že tomu tak, a vyhrál na nich pomocí mořského cara tři krámy zboží. Tím začal kupčiti a získal si ohromné jmění. Po té následuje jako v první skupině chlouba Sadkova, že skoupí všecko zboží novgorodské, a konečně scena na moři a u mořského cara (Ryb. II. č. 64, Gilьf. č. 70, Kir. V. str. 47 = Kirša) Za odměnu, že byl Sadko zachráněn vystaví kostel Nikolovi Ugodniku (Možajskému) nebo Bohorodici a j.

Veselovskij, jemuž opět přísluší zásluha, že písně o Sadkovi vyložil [1]), upozorňuje především na některé nedostatky v osnově bylin prvé skupiny, z nichž není zřejmo, proč Sadko hned po šťastné vyhře vyjel na moře, a zejména proč o hlavní příčině zadržení korábů — neplacení totiž daně — v dalším rozvoji bylin není žádné zmínky, mořský car jí vůbec od něho nežádá, nýbrž vítá ho jako hudce, po němž už dávno toužil. Proto původní motiv zadržení korábů byl asi jiný. Byl to bez vší pochybnosti motiv v literárním i ústním podání hojně rozšířený, jehož hlavní ideu můžeme vyjádřiti takto: Moře netrpí na sobě ani těla mrtvého, ni hříšníka, ni zločince, ni bezbožníka; buď se koráb zastaví nebo jej stíhá bouře, dokud hříšník pokání nečiní, a zločinec usvědčený losem není uvržen do moře. Nejstarší tvar podání toho vypravuje se v bibli o Jonášovi; odtud vešel v legendy o divech rozličných svatých a vlivem jejich v ústní podání lidové. Bylině o Sadkovi podobá se v tom ohledu duma maloruská o Aleksiovi Popoviči (Ant. Drag. I str. 176 a d.) a s nimi ve shodě je podání legendové „Čudo sv. Michaila Klopskago o kupcě" (Памят. стар. рус. литературы изд. Кушел.-Безбородко IV. str. 48). Doklady četné z podání jiných národů zaznamenali Chalanskij (Вел.-рус. был. Р. Ф. В. XIII. 82—87) a Veselovskij (Ж М. Н. П. č. 248 str. 269—274). Jakého druhu byl asi přestupek Sadkův, za který zdržen byl na moři?

[1]) Былина о Садкѣ, Ж. М. Н. П. č. 248. 251—284, ib. č. 268. 1—6; srv. id. Das russ. Lied von Sadko-Sadok v Arch. IX. 282 sq.

Bylo to patrně nevčasné vychloubání se, které mu bylo výslovně zakázáno. Podle toho byl asi původní plán písně o Sadkovi následující: 1) Sadko, dovedný houslista, pobavil hrou mořského cara, který ho odměnil čarovným lovem, z něhož zbohatl, zároveň mu zapověděno, aby se nechlubil svým bohactvím tajemně nabytým. 2) Sadko se proti tomu prohřešil, vychloubaje se, že může skoupiti všecko zboží Novgorodské. 3) Když potom jel po moři, koráb jeho zastavil se na moři, a mořský car pohnal Sadka k zodpovídání (Veselovskij l. c. 274).

Původní píseň mohla v jádru svém zakládati se na nějaké skutečné události. Novgorodské letopisy znají v Novgorodě Sotka Bohatého jako zakladatele kostela. Dle jedněch zpráv postavil v XI. st. *Sotko Bogatoj* (*Sotko Sotnik*) kostel kamenný svatých mučeníků Borisa a Glěba nad řekou Volchovem na místě, kde dříve stál kostel sv. Sofie; dle druhých zpráv stalo se to v XII. st., a zakladatel sluje *Sъdko Sitinicь* nebo *Sotko Sytiničь*. Epický Sadko vystavěl také kostel a to Nikolovi Ugodniku (var. Bohorodici, u Kir. V. č. 3 sv. Štěpánovi, Sofii Přemoudrosti a Nikolovi Možajskému). Veselovskij vysvětluje rozdíl mezi zprávami letopisnými o postavení kostela v čest sv. Borisa a Glěba a bylinami o vystavění chrámu sv. Nikolovi v ten smysl, že sv. Boris a Glěb jsou v těsném spojení se sv. Nikolou i dobou svého svátku i podobností svých zázračných činů. Může býti, že Sotko Sadok zachráněn byv pomocí sv. Borisa a Glěba na moři vystavěl jim kostel, a že letopis událost tuto věrně zaznamenal; v ústech lidu, u něhož místní legenda o zachránění Sadkově kolovala, zaměněni byli sv. Boris a Glěb známějším a populárnějším svatým, zvláště v Novgorodě, jménem sv. Nikoly. Příběh skutečný takto ústním podáním změněný tvoří dle všeho jádro bylin o Sadkovi; k tomuto jádru připojily se pak živly skazkové a legendové. Veselovskij (Разыск. VII. str. 261—263) uvádí koledu rumunskou souhlasící s počátkem byliny o nalovení zlatých ryb. Žertva moři jako povinná daň patří k obřadům po celém téměř světě známým (srv. doklady u Veselovského Ж. М. Н. П. č. 248 str. 259—260, č. 268 str. 1, Afanasьeva Поэт. возэр. II. 211 - 215, srv. můj Nákres slov. bájesloví str. 144. 145. 147); pověra o tanci jeho známa jest nejen v podání lidu, nýbrž zachovala se i v literatuře (Veselovskij ib. č. 248 str. 259), Hádanka, zdali je zlato či železo vzácnější, vyskytuje se i v pohádkách (Afanasьev III. č. 192). K jinému druhu báchorkových živlů patří ta část byliny, v níž se líčí pobyt Sadkův u mořského cara a ženitba jeho s vodní dívkou; Veselovskij (l. c. č. 268 str. 2—5) ukázal na shodu její s kirgizskou legendou o vládci vod Ubbe. Konečně i způsob, jak Sadko si vybírá nevěstu, ukazuje na starodávný obřad svatební. K těmto báchorkovým živlům řadí se legendové. Sadka vysvobodí z moře Nikolaj Čudotvorec (Ryb. III. 42), Nikolaj Možajskij (Kir. V. 41. n. 2, Ryb. II. 64) zaměněný u Kir. IV. 34 n. 1 = Ryb. III. 41 mořskou cařicí, u Gilьf. 174 místo Nikoly jeví se Bohorodice. Sv. Nikola znám jest nejen na Rusi, nýbrž i u Jihoslovanů [1]) a jinde jako ochránce plavců, jako mořský svatý κατ' ἐξοχήν. Snadno si před-

[1]) Srv. Vuk II. 22, Petran. 3. 21—23, Сбор. Мин. I. 14—15 č. 9, Пер. Спис. XI - XII. str. 157—158 a j.

staviti, že o nějakém kupci novgorodském, třeba o Sadkovi, kolovala místní legenda o tom, kterak ho sv. Nikola kdysi na moři zachránil před utonutím. Zachovala se legenda tohoto druhu o kupci z města Rostova, jen že osvoboditelem jeho nebyl sv. Nikola, nýbrž sv. Isidor (Veselovskij l. c. č. 248. str. 274—276). Smíšení živlů historických, legendových a skazkových v písni o Sadkovi mohlo se státi náhodou následkem shody v osnově, nebo mohlo způsobeno býti shodou neb totožností jmen v místní legendě o historickém Sotkovi a v cizokrajné skazce. Že smíšení části legendové a živlů skazkových stalo se vlivem předlohy cizokrajné, nelze dokázati sice pro celý obsah bylin, ale pro episodu jejich velmi charakteristickou zdá se to býti věrojatným. S episodou bylin vypravující, jak Sadko prohřešil se (proti mořskému caru), a za trest stanuly koráby, tak že metán los, kdo má býti do vody uvržen, shoduje se vypravování starofrancouzského romanu o Tristanu le Léonois z XIV. st.; tam se totiž vypravuje, že *Sadok*, synovec Josefa Arimathijského, ubil svého švakra, který pronásledoval jeho ženu, a vstoupil na loď. Zdvihla se prudká bouře, hrozíc loď rozbiti; tu usvědčen byl Sadok losem jako vrah a vržen do moře. Další vypravování francouzského romanu jest v mnohém ohledu zajímavým, ježto jeví shodu s episodou bylin ruských o boji Ilьje se synem. Hledíce jen k shodě jeho s písní o Sadkovi můžeme předpokládati, že roman i bylina nezávisle druh od druha mají původ v jednom prameni, pověsti nebo legendě, v kterých jméno Sadko-Sadok se už nacházelo. Veselovskij, který s Bezsonovem název Sadko vykládá z židovského *Sadok*, *Cadok* = spravedlivý, vyslovuje domněnku, že pramenem tím byla nějaká skazka židovská přinesená v Novgorod v době, kdy se tam rozšířila tak zvaná herese židovská (l. c. str. 280—284).

2. *Vasilij Buslaevič.*

Vasilij Buslajevič byl syn váženého měšťana Novgorodského Buslaje. Vyučil se záhy písemnostem a zpěvu, ale byl povahy prudké a svárlivé, vynikaje nad to obrovskou silou tělesnou. Spojiv se s pijáky a dobrodruhy-rváči, strojil pouliční rvačky, přepadal klidné občany a mrzačil je, tak že byl postrachem celému Novgorodu. Jednou se vsadil, že se svou družinou přemůže celý Novgorod, ne-li, že bude platiti Novgorodjanům daň 3000 ročně. Uslyševši to jeho matka, Mamelfa Timofejevna (Ofimьa Aleksandrovna), zavřela ho do hlubokého sklepa; zatím pustila se jeho družina sama do boje s Novgorodjany, ale nemohouc odolati přesile měšťanův, začala ustupovati. Tu otevřela černooká dívka vězení, a Vasilij uchopiv železnou voj od vozu, běžel družině své na pomoc, porážeje Novgorodjany. Tito prosili jeho matky, aby ho upokojila; na její radu vyvedli z kláštera obrovského starého poustevníka Starčišče Piligrimišče (Starčišče Ondromišče Gilьf. str. 215, Peregrimišče 290, Djadьka, Kmotr 593, starčišče Androniščo 722, staričišče Ugrjumiščo 1241; starčišče Ignatьišče Kir. II. 5 str. 7. 13 a j.) se zvonem na hlavě, který byl Vasiljovi kmotrem, aby ho silou svou zdrtil. Ale rozzuřený Vasilij zabil ho jednou ranou. Na rozkaz rodičky Boží ukrotila konečně Mamelfa svého

syna. Za pokání umínil si Vasilij vykonati pout do Jerusalema, ale i tu neodložil své tvrdohlavosti. Na cestě našel na hoře Tábor (Soročinské) lidskou lebku (кость суха глава Gilьf. 217, пустая голова человѣческая 290, кость богатырская Ryb. I. 362 a p.) a zneuctil ji; tato mu předpovídala brzkou smrt. Vasilij vykonal sice v Jerusalemě svou pobožnost a vykoupal se v řece Jordaně, ale na zpáteční cestě našel na tom místě, kde dříve lebka ležela, obrovský kámen (alatyrь) s nápisem:

»Кто на эту гору захаживалъ,
Тотъ оттуль живъ не выхаживалъ;
Кто скочитъ черезъ этотъ бѣлъ горючь камень,
Тотъ буде живъ,
А не скочитъ, не бывать живу.« Ryb. I. str. 360.

Vasilij skočil přes něj jednou a po druhé chtěl jej po zadu přeskočiti, zakopl však oň a zabil se (srv. Kirša č. 9. 72—84; 18. 166—179; Kir. V. str. 2—33. Ryb. I. č. 55—60; II. 32. 33; III. 39. 40; Gilьf. č. 30. 44 54. 103. 141. 259. 284. 286).

V letopise pozdější doby zaznamenána je k r. 1171 smrt občana Novgorodského *Vasky Buslaeviče* (Jagić v Radu 37. 93). Z toho můžeme uzavírati, že Vasilij Buslajevič je historická osobnost, k níž v epose ruském přimknul se sujet, patrně legendový, o vzpupném a nezkrotitelném siláku, který chtě vzdorovati svému osudu následkem své vzpupnosti hyne. Vypravování o smrti jeho v Palestině a alatyrь-kámen ukazují zřejmě na známost s prameny biblickými (srv Jagić v Arch. I. 90—97, Veselovskij ib. VI. 33—72, Разыск. III.). K výkladu některých částí byliny o Buslajeviči přispěl Potanin (Пилигримъ въ былинахъ и сказкахъ, Этн. Обозр. IX. 74—109), avšah hlavní sujet zůstává dosud záhadným, a bude třeba k úplnému jeho objasnění nového materialu.

III.

Písně z doby Moskevské a o událostech pozdějších.

Abychom doplnili celistvý obraz epiky ruské, která svým vlastním jádrem spadá v dobu herojskou, uvedeme přehledně nejdůležitější předměty historických písní z doby pozdější. Jak přirozeno, historické osobnosti a děje v písních těch vlivem bylin opěvujících látky z doby herojské valně jsou změněny a názorům starším přizpůsobeny (srv. Vs. Miller, Экск. 36—37).

Předním hrdinou epickým periody Moskevské jest car *Ivan Vasiljevič*, příjmím *Hrozný* (1533—1584)[1]. Známo je, že rozhněvaný car Ivan Vasiljevič udeřil nejstaršího syna svého Ivana, když mu odporovati se odvážil, vlastní rukou, tak že zemřel (r. 1571). Tento čin prudkého otce je předmětem četných písní, v nichž básnicky je upraven. Místo nejstaršího syna Ivana Ivanoviče jmenuje se — vyjma versi u Gilьf. č. 201 — druhý syn Ivanův Fedor Ivanovič, který svým od-

[1]) Tradice o něm rozebrány byly *Buslaevem* (Историческіе очерки I. 512—515) a *Veselovským* (Древная и Новая Россія 1876. N. 4); o písních pojednal *Vejnberg*, Русскія нар. пѣсни объ Иванѣ Васильевичѣ Грозномъ. Варшава 1872.

porem otce popudiv měl býti popraven; avšak cařice matka Nastasja Romanovna (v písních též Marfa, Anna, Avdotja, Omelьfa Timofeevna jmenovaná) pomocí svého bratra Nikity Romanova syna od smrti zachránila, z čehož posléze sám car Ivan IV. měl potěšení (srv. Sacharov III. 252—3; Ryb. I. 65. 66. 67, II. 34, IV. 14; Gilьf. č. 13. 25. 129. 142. 153. 165. 175. 183. 201. 209. 244). Jak car Ivan IV. pokořil Kazaň (r. 1552), líčí píseň u Gilьf. č. 160. [1]). Dále se opěvují boje jeho s Litvou, v nichž se vyznamenal *Nikituška Romanovič*, na kterého přeneseny fantastické črty s bohatýra Volgy (Ryb. I. 73. 74. 75., III. 51, IV. 17; Gilьf. 12. 42. 61). Ve versích u Sacharova III. 253—51 Kir. VII. str. 9, Ryb. I. 70, Gilьf. 88 jmenuje se vedle Nikity Romanoviče kníže *Michail Skopin*, který útoky Litvy pohanské pomáhal odrážeti. Upomínku na boje Ivana Hrozného s krymskými Tatary zachovávají písně o *Kostrjukovi Temrjukoviči* (Kir. VI. str. 127, Ryb. I. 68, II. 35. 36. 37, III 44, IV. 15. 16, Gilьf. 24. 166. 193. 261. 310. 317.). Konečně opěvuje se také osvojitel Sibíře *Jermak Timofejevič* († 1584), který vřaděn byl v některých bylinách mezi bohatýry kruhu Vladimírova (Kirša č. 13, Ryb. II. 38, Gilьf. 202, Sacharov III. 240—1, 244—5).

Osobnost dobrodružného *Lžidimitra* (1605—1606) nedovedla valně nadchnouti prostonárodní pěvce. „Griška Razstriga Otrepjův syn" (zřídka Mitrij car) sluje jim „vor, sobaka," kterého Bůh rozhněvav se na slavné carství Moskevské Rusům poslal. Vypravuje se o jeho ženitbě s Marinou, dcerou Jiřího Serdobolského (vévody Mniška ze Sambora) a líčí se, jak se rouhal bohoslužbě ruské, zval Poláky do Moskvy a konečně sbouřivšími se bojary byl ubit (Ryb. I 69, III. 45, Gilьf 14. 111. 143. 236). Žena jeho Marina propůjčila asi jméno své čarodějce v bylině o Dobrynjovi a přejala od ní zase fantastické vlastnosti (srv. Kir. VII str 6, Gilьf. 236).

Dále opěvuje se *Aleksej Michajlovič* (1645—1676), zejména spory jeho se Švédskem, při čemž velebí se věrný rádce jeho *Danila Miloslavský* (Ryb. II. 40, III. 46. 47, Gilьf 154. 161); o vzetí Azova Turkům pěje píseň u Gilьf. č. 37.

Nejoblíbenější bohatýr národních písní ruských z doby pozdější jest car *Petr Veliký* (1689—1725), o němž zachovalo se do dvou set písní opěvujících krok za krokem všecky vážnější události a příhody života velikého panovníka od minuty jeho narození až do posledního vzdechu. Z reků, kteří ho obklopovali a jimž národní poesie připisuje mnohé činy, které car Petr sám vykonal, jmenují se: *hrabě Boris Petrovič Šeremetev*, *ataman Flor Minjaevič*, *Dolgorukij*, *Golicyn*, *Semen Palij*, *Ryčkov*, *Efremov*, *Dragun*, *Donský kozák* a j. Protivníky jeho jeví se v písních: starší *Golicyn*, *Nekrasov Manyckoj*, *Švédský král*, *Švédská královna-dívka*, *Major země Švédské*, *Šlippenbach*, *Mazepa*, *Azovský paša*, *Turecký sultán* [2]).

---

[1]) V písni u Gilьf. 260 vypravuje se o poplenění Kazaně králem Bachmetem tureckým, což vztahovati dlužno na událost za Vasilje Vasiljeviče, který r. 1445 poražen a vzat v plen od tatarského chána Ulu-Machmeta.

[2]) Písně o caru Petrovi obsaženy jsou v 8. sv. písní Kirěevského; tamže v zamětce II. podán jejich rozbor.

Hlava třetí.

Maloruské dumy.

Nejskvělejším výkvětem maloruské epiky jsou *dumy kozácké*. Majíť Malorusové v hojné míře i jiné písně výpravné historického i mezinárodního obsahu, avšak herojský epos maloruský uložen je hlavně v dumách. Dumy liší se podstatně slohem a formou svou od prostých písní výpravných, které byly pouze materialem jejich. Případně charakterisuje rozdíl mezi dumami a písněmi *Žiteckij* (Мысли 155—6) takto: »Думы — не простыя пѣсни, навѣянныя мимолетными впечатлѣніями жизни, пропѣтыя для того, чтобы выразить приливъ или отливъ субъективныхъ ощущеній въ данную минуту. Думы предназначались для широкаго круга слушателей, которые искали въ нихъ серьезнаго отвѣта на вопросы жизни семейной и общественной. Знали это творцы думъ и, конечно, должны были приготовиться къ этимъ отвѣтамъ надлежащимъ образомъ, — должны были найти для своихъ мыслей болѣе или менѣе широкое основаніе въ культурной обстановкѣ своего времени, должны были согласовать эту обстановку съ міровоззрѣніемъ народнымъ. А это уже дѣло болѣе или менѣе сознательнаго искусства . . .“ Mínění o vlastních tvůrcích dum, projevené v úvodě na str. 19, třeba na základě pěkného spisu Žiteckého doplniti v ten smysl, že vlastním rodištěm dum nebylo válečné pole, nýbrž špitály staré Malé Rusi, v nichž soustředila se polonárodní a poloknižní činnost básnická. Špitály tyto byly v těsném spojení se školami, v nichž působili potulní žáci (školníci). Potulní žáci vstupovali i do vojska, kde bylo potřebí lidí písma znalých; vyměnivše meč za péro účastnili se výprav válečných a hráli v nich často důležitou úlohu. Dojmy z výprav těch zobrazili ve verších, které pronikaly do škol a špitálů. Tam předělávali je zase „starci“ přizpůsobujíce je národnímu duchu. Ze starých chvalozpěvů školských brali živel oslavování pro dumy význačný a z národních písní starších oblíbené národu poetické obrazy. Starci tito vědouce, co stál národ nekonečný ten boj s pohany a jaké spustošení způsobil v pokojném životě zemědělce, vážili také svou mravně-náboženskou filosofii z žalmů, chtíce utěšiti posluchače. Proto jsou dumy starší epochy větším dílem rázu ethického. Tak sama sebou za bezprostředního vlivu domácích podmínek života zjevila se poetická forma dum jako plod vzájemného

působení vlivů školských i národních. Ze středu starců-špitálníků vyšel teprve během času zvláštní typ vojenských kobzarů či banduristů, kteří žijíce v řadách kozáckých znali události doby své ne z doslechu, nýbrž z vlastní zkušenosti, a po válce opěvovali slávu reků současných ve formě již typicky ustálené.

Dumy kozácké možno rozděliti v tyto skupiny: I) *o bojích s Tatary a Turky*, II) *o bojích s Poláky za Chmelnického*, III) *dumy z doby úpadku kozactva* a IV) *dumy ze života rodinného.*

I.

Dumy o bojích s Tatary a Turky.

Dumy této epochy zobrazují boje kozáků s Tatary a Turky na moři a na pevnině. Hlavním předmětem jejich není však líčení bojů samých, nýbrž spíše zobrazení osudů jednotlivých hrdin, kteří zakoušeli těžkých a krutých následků způsobených náběhy a pohromami tatarskými nebo se snažili osvoboditi se z pohrom těch na ně uvalených. Za tou příčinou převládá také v dumách této epochy *žalný, elegický ton*; kromě toho ozývají se v nich mnohem jasněji jemné lyrické zvuky národních písní než v dumách epochy následující.

a) Uvedeme předc vším skupinu dum, jejichž předmětem je *nářek kozáků v porobě turecké, touha jejich po vysvobození neb konečně útěk jejich z krutého zajetí.*

Pláč nevolníků na lodi turecké. Na svatou neděli bídní nevolníci přikovaní na lodi turecké vzhůru ruce vztahujíce milosrdného Boha prosili:

»Подай намъ, Господи, зъ неба дрôбенъ дожчикъ,
А зъ низу буйный вѣтеръ!
Хочай-бы чи не встала на Чорному морю бистрая хвиля;
Хочай-бы чи не повырывала якорôвъ зъ турецкоû каторги!
Да уже ся намъ турецька-бусурманська каторга надоѣла:
Кайданы-залѣзо ноги поврывало,
Бѣле тѣло козацьке молодецьке коло жовтої кости
пошмугляло!«

Paša turecký, renegat, uslyšel jejich nářek a poručil je pruty do krve zmrskati. Ubozí nevolníci proklínali zemi tureckou a víru busurmanskou, která rozloučila je s otcem, s mateří, se sestrou a věrnou ženou. Modlitbou končí se duma (Maksimovič, Сбор. укр. пѣс. 10—13 = Ant. Drag. I. 88—90, Trudy V. 933—4, Ant. Drag. I. 90—91) [1]). V dumě naší obráží se věrně bídný stav nevolníků, kteří přikováni jsouce na lodi turecké všeliké útrapy snášeti musili. Láska k rodné zemi a k svobodě vyznívá elegicky z jejich dojemného nářku. Pokud duma shoduje se s historickými zprávami o tureckých zajatcích a jich bídném stavu, vykládá Ant. Drag. I. 73. 74. 91—93.

Nářek zajatce u Turků po výkupě ze zajetí vyjadřují dumy

---

[1]) Úplné titule sbírek viz v úvodě na str. 18—19.

u Lukaševiče (str. 64—5 = Ant. Drag. I. 93—95) a z rukopisného sborníku Novického (ib. 95—96). Bídný nevolník oslovuje sivého holoubka a posílá ho do země křesťanské k otci a matce, aby vypravoval příhody ubohého kozáka a povzbudil rodiče, by všecko prodali a kozáka vykoupili. Kromě dum vyskytují se také hojné písně národní na totéž thema (srv. Ant. Drag. I. 102—106).

Útěk tří bratří ze zajetí tureckého z Azova. Z města Azova z těžkého nevolnictví utíkali tři bratří, dva na koni, třetí pěší (пішиӥ пішениця) jako by cizí cizinec. Pěší, jenž stopy své krví z nohou zaléval, dohoniv bratry vběhl mezi koně a chytaje se třemenů se slzami v očích prosil, aby bratří zastavili, koně popásli a naň, mladého bratra, počkali, nebo na koně ho vzali a maličko popovezli, až by poznal cestu do měst křesťanských k otci a matce. Bratří mu to odepřeli, ježto by sami neutekli a jeho neuvezli, neboť z Azova silně budou pronásledováni; radili mu, aby se po roklích a trninách skrýval, že ho spíše pronásledovatelé minou. Pěší bratr však prosil, aby mu tedy raději hlavu sťali, tělo jeho v čistém poli pochovali, a zvěři-ptákům na pospas nedávali. Bratří odvětili, že k tomu kozácké srdce jejich se neosmělí, ruka jejich a meč toho se neodváží. Ubohý pěšec žádá tedy, aby jedouce cestou rubali šavlemi větvičky z trnin, aby věděl, kudy má jíti k otci a matce. Bratří žádost jeho splnili. Když pak přijeli na Muravskou step (cestu) [1]), nebylo nikde ni roklin ni křovin; tu prostřední bratr vyzýval nejstaršího, aby zastavili, koně popásli a na nejmladšího bratra počkali Bratr nejstarší obávaje se, aby jich Turci nedohonili, to odmítl. Prostřední bratr vytrhoval tedy z kaftanu svého červené plátno a házel je na cestu, aby měl bratr znamení, kudy se bráti. Když nejmladší bratr na cestu Muravskou přiběhl a červené plátno spatřil, hořce zaplakal, neboť myslil, že pronásledovatelé ho minuli, bratrů jeho dohonili a postříleli je. I začal těla jejich hledati, aby je čestně pochoval a zvěři-ptactvu na pospas nenechal. Dostal se až k Savur-mohyle [2]), kde žízní, hladem a únavou vysílen klesl. K němu slétali se orli černokřídlí, aby vyklovali mu oči. Žádal jich, aby aspoň vyčkali, až duše kozácká rozloučí se s bílým tělem. Když duši vypustil, orlové od žlutých kostí tělo obrali a oči mu vypili, vlci ze stepi přiběhli, kosti jeho rozedrali a po roklích roznesli. Ani otec ani matka ho neoplakali, toliko sivá žežhulice nad ním žalostně zakukala:

»Oӥ, голово, голово, козацькая-молодецькая!
Се-ж ти ні допила, ні доїла,
Ані хороше не сходила;
Аӥ довелося валятися
Звіру-птиці, на поталу податися!«

Oba starší bratří dostali se šťastně domů a za své provinění konali oběti, proklínajíce zemi tureckou (Ant. Drag. I. 127—133).

V ostatních všech variantech jest nelítostná a sobecká povaha

---

[1]) Mezi řekou Volčí a Samarou. *Andrievskij.*

[2]) *Saura-mohyla* mezi řeky Miusem a Krynkou při výtoku řeky Kamyševachy. *Žiteckij.*

nejstaršího bratra mnohem ostřeji vyznačena. Když mu prostřední bratr domlouvá, aby na mladšího „pěšího“ počkali, odpovídá drsně, že lépe bude, dojedou-li sami dva domů, ježto se mohou o majetek sami dva rozděliti. Co se zakončení týká, shoduje se s variantem výše uvedeným ještě variant Sudovščikova (ib. I. 332—336). Ve variantech Něgovského (ib. I. 100—113), Gorlenka (Kievс. Старина 1882 декабрь 499—504), Kostomarova (Исторія козачества) a Kotljarevského (Žiteckij, Мысли 198—203) bratří přijedou domů, starší namlouvá rodičům, že nejmladší bratr s nimi nevyjel, prostřední bratr však poví pravdu, začež otec a matka staršího syna proklínají a vyhánějí. Ve variantech Certeleva (str. 21—25), Sreznevského (Ant. Drag. I. 120—124), Maksimoviče Украин. нар. пѣсни 9—14, Сборн. украин. пѣсень 19—24 = Ant. Drag. I. 124—127), Kuliše (I. 32—42 = Ant. Drag. I. 114—120), a Ivaščenka (Запис. югозап. отдѣла кiев. геогр. общ. II. 119—123) také oba starší bratří zahynou na cestě dohoněni byvše pronásledovateli tureckými. Za nejstarší versi pokládati možno onu, jejíž obsah jsme uvedli, k ní řadí se variant Sudovščikova, který tvoří přechod k variantům ostatním (srv. Žiteckij Мысли str. 195—197). Zdali duma naše zakládá se na určité události skutečné či jest plodem národního básnictví složeným z látek bytových neb epických, jest dosud sporno [1]). Po našem zdání podobá se pravdě, že nějaká skutečná událost povzbudila pěvce, aby složil o ní píseň, z níž povstala časem duma. Dobu složení jejího můžeme přibližně určiti. Ježto Azov vzat byl Turky teprve r. 1475, nemohla býti složena před koncem XV. st. Dále dle dumy naší byla step mezi Azovem a Ukrajinou po levém břehu neschůdnou pustinou, po které toulaly se lupičské roty tatarské, počátkem XVII. století byla však již hojně osídlena, proto nemohla duma složena býti později než na začátku XVII. st. (Ant. Drag. I. 133). Obsahem svým patří k nejkrásnějším dumám kozáckým, obsahujíc nejen pravdivý historický obraz strany a národa v XVI. st., nýbrž i hlubokou ethickou ideu [2]). Motiv, jak umírající kozák prosí orla, aby mu ještě očí neklоval, přichází často v písních (Maksimovič, Укр. нар. пѣс. 151—2).

Marusja Boguslavka. Ve vězení kamenném na černém moři přebývalo 700 kozáků, bídných nevolníků, kteří již 30 let Božího světla, slunce spravedlivého neviděli. K nim přišla dívka „branka“ (v plen vzatá) Marusja, popovna Boguslavka, a ptala se jich, jaký v jejich křesťanské zemi právě den. Nevolníci odvětili, že nevědí, ježto 30 let v zajetí žijí. Marusja jim oznámila, že v rodné zemi křesťanské právě Velikonoční sobota a zítra Velikonoční hod Boží. Kozáci nevolníci jí klnuli, proklínali, že jim výroční svátek ten na mysl uvedla. Boguslavka

---

[1]) Že podnětem jejím byla určitá událost, tvrdí *Žiteckij* (Мысли 194—195), jakožto plod národního básnictví z bytových látek složený, charakterisuje ji *Kostomarov* (Исторія козачества 95); že osnovný její motiv byl epický, dokazuje *Sumcov* (Современная малорус. этнографія I. 165—6).

[2]) Duma tato byla již často vykládána. Vedle historických poznámek *Ant. Drag.* I. 133—134, filologických *Potebně* (Къ исторіи звуковъ рус. языка II. 18. 21, III. 122) a slohového rozboru *Lisovského* (Опытъ изученія малорус. думъ 40—42) nejdůležitější jest spisek *M. A. Andrievského* »Козацкая дума о трехъ Азовскихъ братяхъ.« Одесса 1884 srv. recensi *Nejmana* v Кiев. Старинѣ 1884. V. kn. a *Sumcova* Соврем. малорус. этногр. I. 163—166.

slyšíc to těšila je, že až pán turocký vyjde do mešity a odevzdá jí klíče, ona vězení jim otevře a pustí je na svobodu. Stalo se, jak slíbila. Propouštějíc kozáky na svobodu prosila jich, aby utíkajíce do vlasti zastavili se v městě Boguslavi a vyřídili otci a matce její:

»Та нехай мій батько добре дбае,
Грунтівъ, великихъ маетківъ нехай на збувае,
Великихъ скарбівъ не збірае,
Та нехай мене, дівки бранки,
Марусі, попівни Богуславки,
Зъ неполі не викувае;
Бо вже я потурчилась, побусурменилась,
Для роскоши турецкоі,
Для лакомства нещастного!«

Vroucí modlitbou končí se duma (Kuliš I. 210—4 = Ant. Drag. I. 230—233; ib. 233—235 vytištěn shodný variant Metlinského).

Marusja Boguslavka patří k ženám Turky zajatým, které vynikajíce svou krásou a přijavše víru tureckou dosáhly stkvělého postavení. Takovou byla na př. Rossa či Roksolana, žena Sulejmana I., původu rusínského, o níž se vypravuje, že měla ohromný vliv na sultana a jeho politiku (Ant. Drag. I. 235 a d.). Zdali skladatel dumy měl právě tuto ženu na mysli, není jisto, zajímavá jest však ta okolnost, že ona Roksolana po svém původě byla též popovna, ač ne z města Boguslavě, nýbrž z Rogatina (Žiteckij Мысли str. 139). Obraz popovny zajaté Turky jest vůbec oblíbený v písních národních (srv. Golovac. I. 49 = Ant. Drag. I. 86). Podobný vzkaz jako Boguslovka posílá i dívka-branka „Marianka“ v písni u Golovac. I. 23: (srv. Ant. Drag. I. 136). Písně tohoto druhu byly dle mínění Žiteckého (Мысли 142—143) materialem, z něhož složena byla duma o Marusje Boguslavce.

Ivan Bogoslavec, hetman zaporožský. V městě Kozlově (nyní Evpatoria, Tauric. gub) v kamenném vězení 7 sáhů v zemi meškalo 700 kozáků se starešinou Ivanem Bogoslavcem, hetmanem zaporožským. Deset let již trávili ve vězení. Když Ivan jim připomenul, že zítra bude svatý den Velik-den, začali plakati a Ivanovi láti, že jim na ten svátek vzpomněl. Ivan je těšil, že jim milosrdný Bůh může pomoci. V neděli ráno Alkan-pašová pochovavši právě svého muže vstoupila do vězení mezi nevolníky a vzavši Ivana Bogoslavce za bílou ruku přemlouvala ho, aby odřekl se víry křesťanské a přijal víru busurmanskou, že bude v městě Kozlově panovati, a všichni vězni na svobodu puštěni budou. Ivan slíbil, že nebude-li mu křesťanskou víru vyčítati, vezme si ji za ženu. Alkan-pašová slíbila, vězně propustila a s Ivanem klidně žila. Osmou neděli v opojení jala se Ivanovi před pány tureckými vyčítati, že pro rozkoš tureckou se pobusurmanil. Jak to Ivanec-Bogoslavec uslyšel, běžel k Černému moři, sedl do loďky a dohonil uprostřed moře kozáky, na jichž loď vstoupil. Marně mu Alkan-pašová vyčítala zradu. Za temné noci kozáci vrátili se do Kozlova, přepadli spící Turky, pobili je i Alkan-pašovou a s hojnou kořistí přibyli na úsvitě do města Séči, kde o kořist se dělili a Ivanu Bogoslavci děkovali (Žiteckij Мысли 221—224 z rkp. Kotljarevského). Zkrácený variant Ant. Drag. I. 241—242 končí se tím, že Ivan Bogoslavec odřekne se víry křesťanské

a žije s paní Kizlovskou. — Hetman zaporožský Ivan Bogoslavec není z historie znám, toliko v historii Rusův Konisského při popisu pochodu Skalozuba (r. 1583) se vypravuje, že písař vojskový zaporožský Ivan Boguslavec, jsa velitelem tří pluků reestrových kozáků, byl u města Kozlova Turky vzat v plen, později však Zaporožci byl osvobozen pomocí Semiry, ženy paše tureckého, která uprchla spolu s Boguslavcem na Malou Rus a stala se jeho ženou. Dle mínění Žiteckého (op. c. 221) v době, kdy složena byla historie Rusův Konisského, kolovala v národě duma o Boguslavci, podobná dumě Kotljarevského, z které autor historie Rusů mohl vážiti svou zprávu o písaři Boguslavci.

Kostomarov (Истор. козач. 31) se domnívá, že rozhovor Ivana Boguslavce s nevolníky vnesen v naši dumu z dumy o Marusje Boguslavce, což možno vysvětliti shodou jmen Boguslavec a Boguslavka. Žiteckij (Мысли 220) však namítá, že možný je i opačný případ; kromě toho poznamenává, že shodu jmen Boguslavec a Boguslavka vysvětliti možno tím, že obě dumy nejsou nic jiného než úryvky z celistvé nějaké dumy opěvující osud dětí jedné rodiny žijící v Boguslavi.

Kiška Samyjlo. Z města Kozlova jel do Trapezunta nádherně vyzdobený koráb turecký, jehož velitelem byl Alkan-paša, Trapezuntský kníže mladý, s 700 Turky-janičary a 350 kozáky-nevolníky, kteří už 40 let trávili v zajetí. K staršině kozácké patřil Kiška Samyjlo, hetman Zaporožský a sudí čerkasský Marko Grač. Ubozí nevolníci spoutáni byli okovy a seděli u vesel. U ostrova Tendera proti městu Kefě (nyn. Theodosia) zastavili a nocovali. Alkan-paša měl divný sen a probudiv se vyzýval Turky-janičary, aby jej vyložili, slibuje jim velkou odměnu. Zdálo se mu, že kozáci-nevolníci všechny Turky-janičary porubali, a Kiška Samyjlo jemu samému hlavu sťal a do černého moře vhodil. Nikdo z Turků nemohl sen vyložiti, toliko Ljach-Buturlak (= Poturnak, poturčenec), plukovník Perejaslavský, klíčník korábový, snu rozuměl a radil Alkanu-pašovi, aby s nevolníků staré okovy sňal a novými je spoutal. Když se to stalo, pluli pospěšně do města Trapezona k dívce Sandžakovně (dceři správce sandžaku-gubernie). U Trapezona připevnili koráb k břehu, a Alkan-paša se všemi Turky vyšel do města, zanechav toliko klíčníka Ljacha na korábě. Alkan paša v městě pil a hodoval, poslal však dva Turky na výzvědy, co bude Ljach Baturlak s hetmanem Samyjlem rozmlouvati. Tehdy Buturlak přemlouval Samyjla, aby se poturčil, že ho sprostí okovů a posadí ho vedle sebe za stůl. Kiška Samyjlo na oko křesťanstvím pohrdnul, ale Boha milosrdného v srdci měl; Buturlak pak Kišku z okovů rozkoval a vedle sebe posadil. Když to Turci znamenali, řekli Alkanu-pašovi:

»Теперъ, пане молодый, пый та гуляй,
Только Ляха-Бутурлака не забувай!«

Alkan paša pil a hodoval, a nápoje na koráb posílal. Buturlak pil a podával Kiškovi, ten však číšku vypil, číšku do rukávu vylil, a třetí sudímu čerkasskému poslal. Ljach-Buturlak se opil a svalil se na lůžko. Kiška odňal mu od pasu klíče a dal je nevolníkům poroučeje jim, aby sami sebe tiše odemkli, a potom klíče zase Buturlakovi k pasu přivázali. O půlnoci Alkan-paša s Turky na koráb přišel a poručil, aby dva Turci nevolníky prohlédli. Turci řadami nevolníků pro-

cházeli, ale rukama okovů se nedotkli. Potom uložili se Turci na lůžka a pitím jsouce zmoženi tvrdě usnuli. Kiška Samyjlo svrhl s rukou a nohou okovy, a vyzval kozáky, aby tiše totéž učinili. Uchopivše šavle porubali Turky a vrhli je do Černého moře. Alkana-pašu chopil Kiška a srubnul mu hlavu. Kozáci uchopili se pak vesel a opustili přístav Trapezuntský. Když Ljach-Buturlak se vyspal, vyčítal Kiškovi zradu, ten však hrozil mu smrtí, nebude-li mlčeti. O polednách plulo jim 9 korábů tureckých naproti, a Ljach-Buturlak radil Kiškovi, aby polovinu kozáků v okovy spoutal a polovinu v turecký šat oblekl. Buturlak vystoupil na palubu a vztyčiv tureckou korouhev volal na Turky, aby se nepřibližovali, nekřičeli a jeho pána, Alkana-pašu, nezbudili, ježto po kvase s dívkou Sandžakovnou vyspává. Turci se vzdálili, a kozáci pluli k městu Sěči. Tam spatřili koráb kozáci sěčoví a začali z pušek střileti, chtíce turecký koráb potopiti. Kiška Samyjlo k radě Buturlakově vztyčil pestrou korouhev kozáckou; jak ji kozáci spatřili, vsedali do loděk a přitáhli koráb k břehu. Hetman jejich, Semen Skalozub, poznal Kišku Samyjla a pravil:

»Кишко Самыйло, гетмане запорожскій,
Сорокъ годивъ ты въ неволѣ пробувалъ,
Ни одного козака изъ войска своего не утерялъ.«

Kiška vystoupiv z korábu daroval Skalozubovi turecký šat a poručil kozákům, aby Ljacha Buturlaka ubili.

»Приѣхал Кишко Самыйло, гетманъ запорожскій,
въ осени о Покровѣ,
Та умеръ въ Филиповку объ Николаѣ.«

(Žiteckij, Мысли 226—233 z rkp. Kotljarevského). Kromě variantu uvedeného byl již dříve znám variant Lukaševiče (str. 15 - 27 = Maksimovič, Сбор. укр. пѣсень 31—48 = Ant. Drag. I. 208—220); v tomto líčí se jízda Alkana-pašy z Trapezunta do Kozlova k dceři gubernatora Kozlovského (Sandžakovně), což jest asi správnější. Za to typ Buturlaka jako renegata není v něm tak ostře vyznačen, a Samyjlo Kiška, připomínající ve variantu Kotljarevského z části Ivana Boguslavce, u Lukaševiče odmítne rozhodně návrh Buturlakův, aby se poturčil, začež stihne ho trest. Než líčení u Kotljarevského jest mnohem pravdivější, neboť vysvětluje se, proč Kiška poturčiv se na oko hoduje s Buturlakem. V jednotlivostech jeví se u Lukaševiče vliv dumy o Ivanovi Boguslavci; tak na př. kozáci zbavivše se okovů vycházejí z korábu na břeh, aby zabili spící Turky, což méně s ostatním dějem souhlasí, neboť z rána Sandžakovna vychází na břeh a vidouc, jak koráb se vzdaluje, naříká, že Alkan-paša ji bez rozloučení opouští, ubitých Turků však neznamená (srv. Žiteckij, Мысли 225 226). Poněkud stručnější než oba uvedené varianty jest variant Gorlenkův (Кіев. Старина 1882, декабрь 505—507) a s ním shodný zlomkovitý Zajkevičův (Kostomarov, Истор. козач. 16—30).

Samojl Koška jest znám ze zpráv letopisných; připomíná se před r. 1575 jako hetman košový, který bojoval na Černém moři. Také o jeho zajetí zachovaly se zprávy letopisné. Později od r. 1600—1602 jmenuje se opět košovým a vypravuje se o jeho účastenství při výpravách Zamojského v Multansko (r. 1600) a Livonsko (1601—1602)

(Ant. Drag. I. 227). Také Semen Skalozub jest historická osobnost: byl hetmanem košovým a žil v druhé polovici XVI. st. (ib. 228). Duma o Samojlu Koškovi vyložena byla nejlépe V. P. Naumenkem (Происхожденіе малорусской думы о Самойлѣ Кошкѣ, Кіев. Старина 1883 іюнь), který na základě letopisných zpráv o Koškovi dokazuje, že zajetí Sam. Košky u Turků jest fakt historický, který po vší věrojatnosti udál se na poč. XVII. st. okolo r. 1620, avšak útěk jeho ze zajetí nemůže žádným svědectvím se doložiti. Srovnávaje dále obsah dumy s italskou brochurou vydanou v Římě r. 1646, v níž vylíčeny osudy nějakého důstojníka rusínského z rodu Simonovičů, který zmocnil se tureckého korábu a osvobodil sebe a 207 nevolníků-křesťanů z polské Rusi, nalezl mezi oběma velkou podobnost. Vypravování nevolníkův osvobozených Simonovičem, který stotožněn byl v podání národním oblíbeným rekem domácím Koškou, o jehož zajetí záhy kolovaly písně, mohlo poskytnouti skladateli dumy hlavní material k složení dumy o Samyjlu Koškovi (srv. též Žiteckij, Мысли 224—225). Jak duma v jednotlivostech shoduje se se skutečností, zejména pokud se týká popisu tureckého korábu, stavu nevolníků, dělení kořisti a charakteristiky renegata, vysvětlují Antonovič a Dragomanov (I. 220 a d.).

b) Jiná skupina dum oslavuje *hrdinskou smrt* chrabrých kozáků, kteří vykrváceli v bojích s Tatary a Turky. Poslední jejich vzdech patří vzdálené rodině, útěchou jejich stepná mohyla, kterou po slavném kozáckém pohřbu nasypou jim jejich věrní soudruzi.

Tři bratří Samarští. U říčky Samarky, u studny Saltanky spočinuli tři bratří postřílení a posekaní. Starší prolévaje hořké slzy, žádal prostředního, aby nabral z říčky Samarky neb studny Saltanky chladné vody a ochladil jeho rány střelné a sečné. Prostřední bratr odkazoval na svou nemožnost, neboť měl na sobě 9 ran sečných, širokých a 4 střelné, hluboké; radil tedy, aby požádali nejmladšího bratra, by zatroubil na vojenskou trubku; trubku uslyší cestovní kozáci, přijedou k nim a tělo jejich kozácké pochovají v čistém poli. Nejmladší bratr slyše to pravil, že neporubala jich šavle turecká, nepostřelila kule janičarská, nýbrž pokárala modlitba otcova a matčina. Když od otce, mateře a rodu do vojska odjížděli, s otcem, mateří a rodem se nerozloučili. Když proti kostelu, domu Božímu, projížděli, čapek s hlavy nesnímali, milosrdného Boha na pomoc nevzývali (Maksimovič, Сб. укр. пѣс. 17—19 = Ant. Drag. I. 257—259). Ostatní varianty jsou celkem shodny jen v maličkostech se odchylujíce; variant Kostomarova (Ист. козач.) a Kotljarevského (Žiteckij, Мысли 205—206) neznají mravní příčiny neštěstí, které bratry stihlo, připomíná se však také u Metlinského 437—440. Toliko ve variantu Maksimoviče vysloveno je přání, aby bratry pochovali kozáci, v ostatních týká se to přání otce a matky jakož se vůbec ve variantech Metlinského a Kotljarevského u větší míře projevuje láska k rodu a rodičům. Variant Kotljarevského tím zase od ostatních se liší, že nejmladší kozák nechce proto zatroubiti, že by to mohli slyšeti Turci, kteří by položivé bratry vzali v plen (srv. Žiteckij op. c. 204). Původem k složení dumy mohly býti tři mohyly u řeky Samary, jejichž okolí, jak v dumě věrně se líčí, vyznačuje se svěží zelení vzniklé působením pramene Soltanky (Ant. Drag. I.

259). Žiteckij (op. c. 203—204) ukazuje na píseň o smrti dvou bratří v čistém poli, která mohla býti osnovným motivem dumy.

Smrt Fedora Bezrodného. Nad zátokou Dněprovskou mladý kozák se svým sluhou (džurou) obědval netuše, jaká bída naň čeká. Bezbožní lupiči tatarští (Uškali) ho přepadli, Fedora Bezrodného, atamana „kurinného“, postřelili a posekali, toliko sluhu nechali. Malý sluha vymývá kozáku hluboké rány. Fedor posílá ho stepí po nad Dněprem, aby přivedl kozáky, kteří by k němu pospíšili. Sluha přivedl kozáky; Fedor rozloučiv se s nimi a odporučiv jim věrného džuru oddal milosrdnému Bohu duši. Kozáci vyhrabali šavlemi jámu, čapkami vynosili prst a Fedora Bezrodného pochovali, střílejíce sedmipíďovými puškami a žalostně na trubky troubíce:

»То ще добре козацька голова знала,
Що без війська козацького невмирала!«

(Certelev 48—50 = Maksimovič, Укр. нар. пѣс. 5—7 = Сбор. укр. нар. пѣс. 25—27 = Ant. Drag. I. 248—249). Jiné varianty (Metlinskij 440—441 [1]) = Ant. Drag. I. 249—251, Запис. югозап. отд. геогр. общ. I. 12—21 = Ant. Drag. I. 252—255, Žiteckij Мысли 207—209) rozvedeny jsou črtami z pozdější epochy, jak z organisace kozáků v a šatu Fedora patrno (Ant. Drag. I. 255—257). Variant Ant. Drag. I. 252—255 a Kotljarevského (Žiteckij l. c.) shodují se v tom, že kozáci „tovaristvo“ podezřívá džuru, jemuž pán dal na památku koně, zbroj a své jmění kozácké, že je vinen smrtí svého pána (srv. Žiteckij 206—207). Zdali je Fedor historická osobnost, není známo; Maksimovič myslí, že Fedor Bezrodný jest Foma Bezrodný, vojskový písař při hetmanu Bohdenkovi r. 1576 (Укр. нар. пѣс. 5). Kostomarov zase míní, že název ten není osobní nýbrž druhový (Исторія козач. str. 71). Pokud duma o Fedorovi svými poetickými motivy shoduje se s písněmi maloruskými, vykládá Žiteckij (op. c. 143—146).

Ivas Konovčenko. Korsunský plukovník Chvylon vyzýval kozáky, aby kdo chce připojil se k němu a táhl s ním na Čerkeň-dolinu v ochotné vojsko bojovat za víru křesťanskou a zjednat si slávy rytířství. V městě Krylovi žila vdova, stařičká žena Konovčicha, která měla jediného syna Ivasa Konovčenka. Ivas vyšel na náměstí a uslyšev vyzvání plukovníkovo vrátil se domů, žádaje své matky, aby pustila ho v ochotné vojsko Chvylonovo. Matka ho zdržovala ukazujíc mu, že má doma všeho dost, pití, jídla, oděvu, že je všady ctěn a vážen, a že potřebí, aby vedl hospodářství. Než jinochu nelíbil se domácí život a osud zemědělce, obávalť se, že kozáci nebudou si ho vážiti, nazývajíce ho ležákem, domotrusem a „grečkosijem“. Matka nedbala jeho proseb, zavřela všecku kozáckou zbroj, zanechavši toliko šavli a pušku venku, a odebrala se do kostela. Ivas vzal tuto zbraň a vydal se pěšky k vojsku. Ve vratech potkal svou matku, která mu klnula. První a druhý den ho proklínala, ale třetí den toho litovala prosíc Boha, aby kletby její neslyšel. Koupila koně a poslala zvláštního posla, aby

---

[1]) Úryvky z dumy zachovaly se u Metlinského 441—442; tamže (442, 448) nalézají se písně shodné s obsahem dumy.

Ivasa dohonil a koně mu odevzdal. Jinoch byl hluboce dojat touto láskou mateřskou a zvolal:

»Я-ж думав, що мене маты у доми клене-проклынае;
Аж вона обо мни велыкее старание мае,
Дай мыни, Боже, сей поход сходыты,
Знав бы я, як свою матюр у доми споважаты!«

Ve vojsku Ivas brzy se vyznamenal. Dobrovolně přihlásil se na Turky udeřiti. Plukovník nechtěl mu toho dovoliti, odkazuje na jeho mládí a nezkušenost v boji. Ivas však odvětil:

»Возьмы ты утя старее,
А друге младее,
Пусты ты на воду:
Чы не равно буде плысты младе,
Якъ бы старе?«

Plukovník dal mu tedy dovolení, a Ivas vyjel proti Turkům; 50 Turků mečem porubal, 9 živých zajal a před plukovníka přivedl. Plukovník ho pochválil a slavnou hostinu na počest jeho vystrojil. Ivas napiv se vína a „okovyté gorilky“ (silné pálenky) zbujněl a žádal znovu plukovníka za dovolení, aby směl znovu v boj se pustiti. Chvylon ho varoval, že není radno, aby v opilství bojoval, než Ivas nepřestal prositi, až plukovník svolil. Ivas s počátku jako divý rubal Turky, ti však poznavše, že Ivas není při sobě, nastrojili mu léčky a svrhli ho s koně. Kůň utekl do tábora kozáckého, a Chvylon vyslal kozáky, aby Ivasovi přispěli; ti však našli ho polo mrtvého. Umíraje naříkal, že nepobily ho šavle a střely tatarské, nýbrž otcova modlitba a matčiny slzy. Přivezli Ivasa do tábora kozáckého. Poslední prosbou jeho bylo, aby neposílali těla jeho do rodného domu a neničili srdce mateře, bez toho hořem sklíčené, nýbrž na poli bitvy po kozácku ho pochovali. Kozáci poslední vůli jeho vyplnili a vykopavše šavlemi hrob slavně ho pochovali. Zatím matka očekávala toužebně návrat vojska kozáckého; vyšla mu vstříc a v bázlivé předtuše ptala se kozáků po svém synovi. Neřekli jí přímo pravdu, nýbrž naznačovali osud jeho námětem, že se oženil s přepyšnou pannou — stepnou mohylou. Matka hořce zaplakala, a plukovníka Chvylona proklínala. Kvasem, který pro kozáky vystrojila, končí se duma (Metlinskij 413 424). Hojné varianty dumy o Konovčenkovi rozšířené nejen na levé nýbrž i na pravé straně Dněpra, kdež řidčeji se vyskytují, svědčí nejlépe o její oblíbenosti Za nejstarší variant pokládá se Maksimovičův (Укр. нар. пѣс. 51—57, otištěný ze sbírky Certeleva 30—36), v němž matka nerada sice, přece však po dobrém propouští syna do vojska žehnajíc mu; když pak se doví o jeho smrti, neproklíná plukovníka Chvilonenka. nýbrž daruje mu ještě koně. Ostatní známé varianty Lukaševiče (str. 36—47), Metlinského (viz výše), Golovackého (I. 9 - 12 = Ž. Pauli rus. I. 155 – 159), v Кiев. Телеграфъ 1873 N. 59, Konisského (Кiев. Старина 1882 августъ), Boržkovského (dva var. ibidem 1889 сентябрь), u Kotljarevského (Žiteckij Мысли 212—220) a 5 rukopisných variantů z gub. Poltavské, Černigovské, Charkovské, Kievské a Kamenec-Podolské líčí jasněji její snahu a touhu, aby syn u ní zůstal (srv. Žiteckij ib. 209—212) Maksimovič (Укр. нар. пѣс. 51) vztahuje událost, o které pěje se v dumě, k r. 1684,

kdy zadněprovští kozáci chodili v Bělgorodščinu na Tatary a porazili je pod Tjaginem. Po jeho mínění plukovník Filon byl syn Filona Čičaje. Kostomarov a s ním Lisovskij kladou složení její na konec XVII. st., Žiteckij pravdivěji do prvé polovice XVII. st.

Obraz mladého reka překypujícího mladistvou silou a bujnou odvahou, jenž neprozřetelně vrhá se do nebezpečí a umírá, jest všelidský a u všech národův opěvovaný. Pěvec dumy dovedl idealný obraz tento k určité, realní události umělecky připojiti a motivy z národní poesie domácí vyzdobiti. Obraz matky, která proklíná syna svého proto, že chce opustiti rodinný krb a zaměniti jej za nebezpečný život vojenský, vyskytuje se i v písních (Weryha ve Zbióru XIII. 91). Výstraha plukovníkova, aby Ivas nepil „okovyté gorilky", připomíná podobné napomenutí matky v písni (Golovac. III. 158). Srovnání smrti s ženitbou kozáka s pyšnou pannou přichází také často v písních (Golovac. I. 98. 99. 100. 101, Maksimovič Укр. нар. пѣс. 153, Trudy V. 942). Znamenáme tedy, jak z dojmu určité události prostředkem poetických obrazův a motivů mohla rozvinouti se obšírná kresba dumy [1]).

Vdova Sirka Ivana. V městě Merefě (nyní kozácká svoboda při řece Merefě v Charkov. új.) žila vdova Sirčicha, žena Sirka Ivana [2]). Měla dva syny Sirčenka Petra a Sirčenka Romana, jež pečlivě vychovávala, nadějíc se od nich slávy-paměti po smrti. Když Sirčenko Petr vyrostl, ptal se po svém otci, chtě znáti, kde by ho měl hledati. Matka mu odvětila, že odešel do starodávného města Tora (na řece Torci v Charkov. gub., kozácká stanice na hranici mezi říší Moskevskou a Tatarskou stepí), kde svou hlavu kozáckou položil. Petr slyše to, přemluvil s sebou Filipa Merefijanského a maje za sluhu (džuru) Goluba Vološina (z Valašska), jel do Tora seznámit se s atamanem Torským, Jackem Lochvickým. Potom vyjel na step a nedbaje napomenutí kozáků, lehl si pod křoví a koně kozácké daleko pustil, poslav za nimi toliko Goluba Vološina. Turci to zpozorovali, Goluba vzali v plen a vyzvídali na něm, jak by jeho pána porubali. Golub Vološin slíbil, pustí-li ho, že sám Sirčenkovi hlavu srubne. Turci ho propustili, a on vyzval Sirčenka, aby mezi Turky pospíšil. Sotva že Sirčenko mezi Turky vjel, mohl mu Golub hlavu stíti. Potom Turci obklopili Filipa Merefijanského, hlavu kozáckou sťali a tělo jeho kozácké posekali-porubali. Když to kozáci Toršti znamenali, vsedli na dobré koně, dohonili Turky, kozácké tělo sebrali a přivezše je do vsi, vykopali šavlemi hrob a kozácké tělo pochovali. Ataman Torský, Jacko Lochvický, poslal vdově Sirčiše Ivaniše do Merefa list. Vdova list čtouc, upadla na syrou zemi, naříkajíc:

»Что вже теперь на моей головѣ три печали пробувае:
Первая печаль, что я 7 год пробувала,
Сирка Ивана в очи не видала,
Другая печаль, что Сирченка Петра на свѣтѣ живого немае,
Третая печаль, что Сирченко Романъ умирае.«

---

[1]) Aesthetický rozbor podává Lisovskij Опытъ . . . str. 25—28.
[2]) Slavný ataman košový od r. 1669—1680.

(Žiteckij, Мысли 241—244 z rkp. Kotljarevského). Jaká událost tvoří podklad naší dumy, zachované toliko v jednom variantě, není známo.

c) Hrdinství atamana kozáckého *Matjaše starého* oslavuje duma následujícího obsahu. Při ústí Samary-Bugu pod křovím spočívalo 12 kozáků bravoslavců (Braslavců), mezi nimi ataman Matjaš. Kozáci rozdělali oheň, pustili koně po čistém poli, odhodili daleko od sebe sedla a schovali pušky do křoví. Ataman Matjaš je varoval, aby se měli na pozoru, nepouštěli daleko koně a sedla pod hlavy si kladli, ježto nedaleko jest dolina Kajnarská a země tatarská. Kozáci se mu posmívali, že je zbytečně straší. V téže noci přihnali se Turci-janičaři a 12 kozáků v plen vzali. Ataman Matjaš sedl na svého koně, 6 tisíc Turků porazil a kozáky osvobodil; pomocí jejich 4 tisíce bezbožných busurmanů porazil a veliké kořisti se zmocnil, o kterou v hradě Séči se rozdělili. Kozáci oslavovali svého atamana (Žiteckij, Мысли 238 až 240). Ataman Matjaš jest osobnost jinak neznámá; děj opěvovaný udál se při pohraničných potýčkách kozáků s Tatary a Turky.

d) Vítězný boj *kozáka Goloty* s Tatařínem opěvují dumy u Kuliše I. 14—19 (= Ant. Drag. I. 168—171), Lukaševiče 49—50 (= Maksimovič Сбор. укр. пѣс. 15—16 = Ant. Drag. I. 171—172), Maksimoviče (Сбор. укр. пѣс. 13—14 = Ant. Drag. I. 172—173), Metlinského 445—6 (= Ant. Drag. I. 173—4). Na kozáka Golotu přeneseny byly črty s kozáka-netjagy z doby úpadku kozactva.

e) Rázu pohádkového jest duma o *Aleksěji Popoviči.* Duma začíná tímto obrazem:

»На черном море,
На бѣлом камени,
Сидит ясен сокол,
Квилит, дуже проквиляет,
На Чорное море испилня поглядает,
Что на Чорном море не добре починает.«

Na nebi hvězdy se pomračily, půlměsíc se zatemnil, z čistého pole bujný vítr se zvedl a Černé moře rozhoupal. Kozácká loď rozbila se na tři části, první zahnána v Dunajské ústí, druhá do země Arabské a třetí část uprostřed Černého moře tonula. Na této části bylo 350 kozáků, mezi nimi hetman Zaporožský Grycko Zborovský [1]) a Aleksěj Popovič Pirjatinskij, písař lijstrový. Grycko Zborovský vyšel na palubu a vyzýval kozáky, aby ten, kdo má na sobě největší hřích, milosrdnému Bohu, Černému moři, všemu vojsku dněprovskému a jemu atamanu košovému se z hříchu vyzpovídal, možná že pro ten hřích loď jejich se potopuje. Všichni mlčeli, toliko Aleksěj Popovič, písař lijstrový, povstal a žádal kozáků, aby mu ruce nazad svázali, na šíji těžký kámen připevnili, černým aksamitem oči mu zavázali a do Černého moře pustili. Kozáci se divili, že Aleksěj Popovič, který jim písmo sv. předčítává a je, prosté lidi, ke všemu dobrému povzbuzuje, měl by míti největší hřích. Aleksěj zpovídal se jim tedy ze svého hříchu:

---

[1]) Jest to známý dobrodruh polský Samuil Zborovský, košový záporožský v osmdesátých letech XVI. st. (srv. Ant. Drag. I. 202 a Žiteckij 235).

»Що я от отца своего, от паниматки из города
Пирятина в охотне войско выѣжжал,
Я с отцем и паниматкою прощенія не принимал,
Я отца своего и паниматку стременами в груди
от себя отпихал,
Старшого своего брата зневажал,
Старшую свою сестру сильно проклинал, —
Що я, панове, сам не добре починал,
Что кров христіанскую безъневинно проливал,
По городу Пирятину поѣзжал, дѣток маленьких
добрым конем розбивал:
От тѣм мене Господь милосердный на великой
потребѣ покарал.«

Grycko Zborovský slyše to, rozkázal, aby vyvedli Popoviče na palubu, usekli mu na pravé ruce malíček a krev křesťanskou pustili do Černého moře. Kozáci tak učinili, a moře se hned utišilo a loď ku břehu vyhodilo. Kozáci vyšli na břeh, a Aleksěj Popovič je takto oslovil:

»Щасливой то человѣк в свѣтѣ бувае,
Отцевой-паниматчиной молитвы почитае,
Отца и матери молитва изо дна моря душу вынимае,
От грѣхов сумертвенных откупляе,
Пред Праведным Судіею поставляе . . .«

(Žiteckij, Мысли 235—237 z rkp. Kotljarevského). K variantu Kotljarevského řadí se Kulišův (Ant. Drag. I. 181—185), v němž jen počet hříchů Popovičových rozhojněn (nechodil do kostela, nesnímal čapky před kostelem, nepozdravoval starších lidí a p.), a variant vydaný Kirčeevským (Пѣсни IV. прилож. XXIII—XXVI); všecky tyto varianty obsahují starodávnou črtu, že Popoviči useknut byl prst a krev puštěna do moře, načež moře se utišilo. V jiných verších (Certelev 26—29, Ant. Drag. I. 176 - 181, Maksimovič, Укр. нар. пѣсни 14—18 = Ant. Drag. I. 185—188, ib. 188—189, 199—200, 200—201) vynechána tato podrobnost; moře se utišilo, jakmile Oleksij Popovič z hříchů se vyznal. Konečně známy jsou verse, v nichž Oleksij Popovič se nejmenuje, nýbrž jen dva bratří, jež stihla bouře na Černém moři. V době největšího nebezpečenství vyzná druh druhu své hříchy, a bouře přestane (Ant. Drag. I. 190—191, 191 - 194, 194—197, 197—199).

Osnovné thema dumy o Alekséji Popoviči obsahuje touž myšlenku jako episoda bylin o Sadkovi, nač již na str 204. jsme narazili. Potebnja, jemuž přísluší zásluha, že elementy a poetické obrazy dumy o Aleksějovi vyložil (Объясненіе малорус. и сродныхъ народ. пѣсень II. 301 a d.), připouští možnost, že osnovné motivy dumy naší vnikly v poesii maloruskou z písní jihoslovanských, při čemž upozorňuje zvláště na píseň bulharskou o Stankoviči Dukovi (Milad. str. 65), v níž jako v dumě maloruské mluví se o bouři na moři, o zpovědi hříšníka, jehož hlavní hřích čelil proti matce, a o upevnění kamene na šíji hříšníkovu, k čemuž připojen závěr o neodpustitelnosti hříchů proti matce i sestře a pozdravení posluchačům. S bulharskou písní souvisí srbská o Lekovi Dukadinu u Čojkoviće (vyd. r. 1837 str. 64 až 65), k níž řadí se jiné na př. o zpovědi králeviče Marka (Milad. 63,

Vuk II. č. 64)[1]). Avšak thema toto rozšířeno jest nejen v národní poesii jihoslovanské, nýbrž patří k sujetům všeobecně téměř známým jak v poesii a pověře národní tak i v pověstech legendových (srv. Veselovskij Ж. М. Н. II. 248 str. 269 a d., Chalanskij P. Ф. В. XIII. 82—87, Warrens I. 216); lze tedy předpokládati, že duma o Aleksiovi zosnována byla samostatně na půdě domácí na základě obecně známého motivu. Při tom jest možno, jak Chalanskij myslí, že na skladatele dumy, který, jak z obsahu zřejmo, byl člověk písma sv. znalý, působilo nějaké legendové podání rozšířené v literatuře ruské jako na př. „Div sv. Michaila Klopského o kupci“ s motivem dumy o Aleksiovi úplně shodné[2]). Že mezi Alešem Popovičem ruských bylin a Aleksiem Popovičem dumy maloruské není kromě jména žádného genetického spojení, jest patrno; proč však rek dumy právě tímto jménem byl obdařen, dosud vysvětliti se nepodařilo.

II.

Dumy o bojích s Poláky za Chmelnického.

Boje kozáků s Poláky začaly se sice již před Chmelnickým, avšak dumy o těchto bojích zachovaly se pouze z epochy Chmelnického[3]). V dumách epochy Chmelnického slaví se vítězné činy kozáků v bojích s „Ljachy, milostivými pány“, kteří spolu s židy svobodné kozactvo utiskovali. Vítězství kozákův působila i v ráz a náladu dum, v nichž místo elegického tonu ozývají se zvuky satirické a posměšné nad poraženými nepřáteli. Po obsahu svém vyznamenávají se dumy epochy této suchým realismem a věrným líčením dějinných událostí.

Chmelnický a Barabaš. Když nastaly nepokoje na Ukrajině, Chmelnický, písař vojskový v Čigrině, pozval k sobě mladého Barabaše, hetmana v městě Čerkasském, za kmotra a drahými nápoji ho uvítav, žádal, aby mu vydal listy (privileje) královské, že na základě jejich spořádá vojsko kozácké[4]). Barabaš odporoval, dokládaje, že lépe jest s Ljachy „mostivimi panami“ v pokoji chleba-soli požívati. Než Chmelnický nepřestal Barabaše častovati, až se opil a usnul. Chmelnický sňal mu s prstu zlatý prsten, z kapsy mu vzal klíče a zespod pasu hedvábný šátek. S těmito příznaky vyslal věrného sluhu do města Čerkasského k paní Barabašové pro královské listy. Sluha ukázal prsten, klíče a šátek, žádaje, aby mu paní Barabašová listy královské

---

[1]) Podobné písně bulharské viz u *Šapkareva* č. 21. (kdež bibliografie hojná uvedena) 22. 34. 41. 42. 60. 72. 73.

[2]) *Sumcov* (Кiев. Старина 1887 сентябрь 20) poznamenává, že některé hříchy Herodovy v apokryfickém spise »Казанья на соборъ пресв. Богородицы« v rkp. z r. 1751 připomínají přestupky Aleksije Popoviče.

[3]) Některé dumy ze starší doby jako o smrti Bohdanka a o darech Štěpána Batorije kozákům (Запорож. Стар. 77), o Nalivajkovi (Maksimovič 1834. 21—24, 1849. 53-56) a j. nejsou dle mínění Ant. Drag. (II. предисл. str. II) čistě národními.

[4]) List vydaný kozákům králem Vladislavem r. 1646 potvrzoval jejich dřívější práva. Ant. Drag. II. 17.

vydala. Barabašová, slyšíc to, zaplakala, a ač nerada přece ukázala sluhovi, kde královské listy jsou ukryty. Sluha vyňal krabici s listy královskými ze země a ujížděl do Čigrina, kde listy Chmelnickému odevzdal. Barabaš, probudiv se ze spánku a spatřiv listy královské u Chmelnického, vyjel tiše ze dvora a poručil svému starostovi Kračevskému, aby Chmelnického živého zajal a Ljachům, milostivým pánům, jej vydal. Chmelnický to uslyšel, sedl na svého koně a provázen jsa sluhou věrným a čtyřmi plukovníky: Maksimem Olšanským, Martinem Poltavským, Ivanem Bogunem a Matvijem Borochovičem, přijel na slavnou Ukrajinu, kde listy královské předčítali a kozákům kozácké řády dávali. Potom vyzval Chmelnickij kozáky k boji s Ljachy. Kozáci na Ljachy udeřili, v peň je rubali a krev ljašskou v poli se žlutým pískem míchali. Barabaš naříkaje žádal Chmelnického, aby Ljachům se poddal a v míru s nimi žil; avšak Chmelnický kmotrovi svému hlavu sťal, ženu jeho a děti zajal a sultanu tureckému darem je poslal. Chmelnický stal se pak hetmanem (Metlinskij 385—391 = Ant. Drag. II. 3—8, Certelev 37—40 = Maksimovič Укр. нар. пѣс. 37—39 = Ant. Drag. II. 8—10, ib. 10—15). V dumě naší zachovala se věrně památka historického faktu, jak Bohdan Chmelnický postavil se v čelo odporu kozáckého a jmenován byl na Síči r. 1648 atamanem. Zejména možno znamenati shodu dumy s vypravováním letopisců blízkých události samé jak kozáckých (Samovidec, Лѣтопись str. 6, Veličko Лѣтопись 1, 23—29), tak i polských (Kochowski, Annales Poloniae 1, 23)[1]).

Příčinu povstání kozáků za Chmelnického vykládá duma o *uhnětené Ukrajině židy-arendary*. Od Kumivštiny do Chmelničiny, od Chmelničiny do Bojanštiny, od Bojanštiny do našich dní nebylo dobra v královské zemi. Židé-arendaři najali všecky cesty kozácké a vystavěli na jedné míli po třech krčmách. Na tom nebylo dosti; po celé zemi najali trhy a vybírali mýta, od povozných půl zlatého, od pěších tři groše, od bídného žebráka brali kury a vejce. Ale ani na tom nepřestávali; najali i kostely kozácké a vybírali za otevření kostela při křtu šesták, od oddavek bitý tolar. Zarendovali také všecky řeky kozácké, a který kozák neb mužík chtěl ryby loviti neb kachny stříleti, aby rodinu svou uživil, byl nucen v krčmě jejich pálenku píti a milostivými pány je nazývati. Tu vzchopil se Chmelnický a vyzval kozáky k povstání. Jak to židé znamenali, utekli do města Polonného. Chmelnický přibyv k Polonnému vyzval Polonjany, aby mu židy vydali. Polonjané to odepřeli, načež Chmelnický jal se na město stříleti. Židé prosili, aby je Polonjané pustili za řeku Vislu, slibujíce, že naučí tam děti své, aby na slavnou Ukrajinu křivým okem nepohlížely. Potom Polonjané vpustili kozáky do města, a ti s hojnou kořistí vrátili se na slavnou Ukrajinu, kde rozdělili ukořistěné stříbro-zlato ve tři části: první část věnovali na kozácké kostely, druhou část propili a o třetí se rozdělili (Kuliš I. 56—63 = Ant. Drag. II. 20—25; ib. 25—29, 29—30). Také v této dumě věrně dle skutečnosti se líčí nátisky, jichž bylo kozákům od židů-arendarů snášeti (srv. Ant. Drag. II. 30—32).

---

[1]) Srv. Ant. Drag. II. 15—18.

Po bitvě u Žlutých Vod, která opěvuje se v písních u Maksimoviče Укр. нар. пѣс. 96, Pauli rus. I. 138. Golov. I. 4—5 = Ant. Drag. II. 18—19, Chmelnický táhl dále a setkal se s hlavním vojem polským u *Korsuně na řece Rosi*, kdež vojsko polské zničeno, a pan Potocký zajat a odvezen na Krym do zajetí tatarského. Událost tuto opěvuje duma u Kuliše I. 223—228 (= Ant. Drag. II. 32—36). Ozval se pan Chmelnický, ataman-otec Čiriginský:

»Гей друзі молодці,
Браття козаки Запорозці!
Добре дбайте, барзо гадайте,
Изъ Ляхами пиво варити зачинайте.
Лядський солодъ, козацька вода;
Лядьскі дрова, козацькі труда.«

Z toho piva udělali kozáci s Ljachy převeliký div. Pod městem Korsunem stanem stáli, pod Steblevem slad močili, a ještě piva nenavařili, už s Ljachy prudce se porvali. Ljaši dali se na útěk, kozáci jich dohonili, pana Potockého zajali a svázaného jako berana k hetmanu Chmelnickému přivedli. Ten mu posměšně vyčítal, proč nezůstal raději seděti v Kamenském Podolci a nepojídal pečeného prasátka a slepice s pepřem a šafránem; v zajetí Krymského chána naučí prý ho krymské důtky syrovou koninu žvýkati. Po té Ljaši obořili se na židy, proč kozáky tak strašně utiskovali. Židé se ulekli a utíkali naříkajíce z Ukrajiny. Ženy ljašské oplakávaly smutně svých padlých mužů (srv. Maksimovič, Сбор. укр. пѣс. 67—71 = Ant. Drag. II. 36—38).

Pochod do Multanska. Chmelnický vypravil se s kozáky přes Dněstr a položil se táborem u města Soroky. Odtud poslal list Vasilijovi Multanskému, chce-li se s ním bíti či smířiti a Multanská města mu odstoupiti. Když Vasilij Multanský odmítavě odvětil, Chmelnický vzal město Soroku a táhl na Sočavu, které dobyl a vyplenil. Obyvatelstvo uteklo do Jasy a žádalo Vasileje Multanského za ochranu. Vasil Multanský vjel do města Chotině a psal pánu Nikolaji Potockému (v dumě Ivanu), aby přispěl mu ku pomoci. Avšak Potocký se vymlouval, naříkaje na Chmelnického, že u Žlutých Vod 15ti jeho rytířům hlavu sňal, tři jeho syny živé zajal a tureckému sultanu daroval, a jeho samého tři dni v okovech držel, nedávaje mu ni píti ni jísti (Metlinskij 391—395 = Ant. Drag. II. 99—103, Certelev 41—43, Maksimovič, Укр. нар. пѣс. 40—42 = Ant. Drag. II. 103—104, ib. 104—106). Příčina pochodu Chmelnického do Multanska byla následující. Chmelnický chtě vejíti v užší spojení s Multanskem žádal za ruku dcery krále Vasilije Lupula, Roksandy, pro svého syna Timoťeje. Lupul jsa poután svazky pokrevnými s Polskem, vyhýbal se sňatku tomu, pročež Chmelnický vypravil se do Multanska, a dal vyploniti Jasy a Sočavu. Lupul utekl do Chotině a prosil korunního hetmana Nikolaje Potockého o pomoc; tento však mu pomocí nepřispěl (srv. Ant. Drag. II. 106—107).

Chmelnický ujednal, jak známo, s králem polským r. 1649 smlouvu Zborovskou, podle které kozákům měla vrácena býti všechna dřívější práva. Avšak polští páni vrátivše se po míru na Malou Rus, uváděli lid znovu v poddanství a obnovovali násilím starý pořádek. Za tou pří-

činou Chmelnický spojen jsa opět s Tatary začal novou válku, byl však zradou Tatarů poražen pod Brestečkem (r. 1651) a donucen ujednati smlouvu Bělo-Cerkevskou, dle které kozáků mělo býti pouze 20.000, ostatní musili se státi poddanými pánů. Když pak vojsko královské a páni jali se kozáky utiskovati, došlo k *novému povstání*, o čemž pěje duma začínající takto:

»Ей чи гаразд, чи добре наш гетьман Хмельницький починив,
Що з ляхами із мостивими у Білій Церкві замирив?«

Ljachové odnímali kozákům klíče a začali nad jich domy hospodařiti.

»Хозяіна на конюшню одсилае,
А сам з ёго жоною на подушках почивае.«

Kozáci se sešli v radu a napsali Chmelnickému listy, v nichž mu nátisky Ljachů vylíčili. Chmelnický jim poradil, aby vyčkali do jara; na jaře shromáždil kozáky a vyzval je na Ljachy. Když to Ljaši uslyšeli, dali se na útěk a prosili kozákův, aby je třeba polonahé za řeku Vislu pustili. Na řece Visle led právě se lámal; tehdy kozáci Ljachy za vlasy chytali a pod led je metali:

»Ей ляхи-ж ви, ляхи,
Мостивиї пани!
Колись наші діди над сією річкою козакували,
Да в сіеї ріцці скарби поховали;
Як будете скарб находити,
То будемо з вами по-полам ділити,
Тогді будемо з вами за рідного брата жити.
Ступайте, тут вам дорога одна
До самого дна!«

(Ant. Drag. II. 110—113, Kuliš I. 51—56 = Ant. Drag. II. 113, Maksimović, Сбор. укр. пѣс. 74—77 = Ant. Drag. II. 113—115).

Smrt Bohdana Chmelnického. Šedá hlava Chmelnického obestřela se starostmi, že při něm není ani setníků ani plukovníků. Poručil tedy Ivanu Lugovskému (vlastně Vyhovskému), písaři vojskovému, aby svolal k němu setníky a plukovníky na radu. Když setníci a plukovníci se sešli, prohlásil Chmelnický, aby zvolili si nového hetmana, ježto on stár a nemocen. Kozáci nechtěli míti jiného hetmanem než syna jeho Jiřího. Když Chmelnický je upozorňoval, že Jiří má mladý rozum a kozáckých obyčejů nezná, odvětili, že starší kozáci všemu ho naučí. Chmelnický slyše to velikou měl radost, šedou hlavu sklonil a slzy proléval. Brzy po té nemoc jeho se zhoršila, tak že se všemi se rozloučil a milosrdnému Bohu duši odevzdal.

»То не чорнû хмары ясне сонце заступали,
Не буйныи вѣтры въ темнôм лузѣ бушували,
Козаки Хмельницького ховали,
Батька свого оплакали . . .«

Mladý Jiří zatím pod Bílou Cerkví těkal, nevěda o smrti otcově. Jezdci mu žalostnou tu zprávu přinesli. Setníci a plukovníci jmenovali ho hetmanem.

»Дай-же Боже! козаки промовляли:
За гетьмана молодого
Жити якъ за старого,
Хлѣба соли ёго вживати,
Города Турецькû плûндровати,
Славы, лыцарсьтва козацькому вôйську доставати!«

(Maksimovič, Укр. нар. пѣс. 44—47 = Сбор. укр. пѣс. 77—80 = Ant. Drag. II. 122—124, Certelev 44—47, Metlinskij 395—399 = Ant. Drag. II. 118—122). Chmelnický zemřel r. 1657, a po jeho smrti prohlásil se za atamana Vyhovský; avšak kozáci od Vyhovského brzy odpadli a jmenovali atamanem Jiřího Chmelnického. Skladatel dumy změnil pořad událostí v ten smysl, že Jiří prohlášem byl atamanem ještě před smrtí otcovou (srv. Ant. Drag. II. 124—126).

III.

Dumy z doby úpadku kozactva.

Vedle nepřátel vnějších jevili se znenáhla i nepřátelé vnitřní, kteří svobodné kozactvo začali utiskovati. Kdežto dříve byli všichni kozáci sobě rovni, povstávali znenáhla ze středu jejich jednotlivci majetní, kteří snažili se podmaniti si kozáky ostatní. Tato aristokracie domácí hrála touž úlohu jako dříve „páni Ljaši“, kteréžto jméno bylo na ni po staré paměti přeneseno. V dumách slují představitelé její „duky-sribljaniky“. Národ vyjádřil svůj odpor k těmto hrdým velmožům v dumě o kozáku-netjagovi, jehož idealným obrazem byl Hanža Andyber.

O Hanžovi Andyberu. Po poli Kilijském po cestě Ordinské toulal se bídný kozák-netjaga sedm let a čtyři a ztratil své tři vrané koně. Dvanáctý rok přibyl do města Čerkasa.

»На козаку, бідному нетязі,
Три сіромязі,
Опанчина рогозовая,
Поясина хмеловая,
На козаку, бідному нетязі, сапъянці —
Видні пяти и пальці,
Де ступить — босоі ноги слідъ пише.
А ще на козаку, бідному нетязі, шапка — бирка —
Зверху дірка,
Хутро голе, околиці Бігъ-мае;
Вона дощемъ покрита,
А вітромъ, на славу козацьку, підбита.«

V Čerkase vyhledal Nastu Gorovaji, krčmářku stepní; vešed do krčmy spatřil tam tři Ljachy „duky sribljaniky“, kteří pili a otrhanému kozáku se posmívali. Velmožové tito vyzvali krčmářku, aby kozáka z chaty vyhodila. Krčmářka chytila kozáka za cop a chtěla ho ven vystrčiti. Než kozák opřel se kozáckými patami o práh, rukama chytil se veřejí a kozáckou hlavu skryl za misník (nade dveřmi). „Duki-

sribljaniki“ měli z toho potěšení, a jeden z nich vyňal z kapsy peníz a poručil krčmářce, aby kozákovi přinesla piva, třeba špatného. Krčmářka poslala služebnou do sklepa, aby natočila ze špatného sudu pro kozáka pivo:

»Якъ маемъ ми ёго свинямъ виливати,
То будемъ ми ёго на такихъ нетягъ роздавати.«

Služebná přinesla však dobré pivo, nechtíc však, aby to krčmářka věděla, odvracela nos od konve, jako by pivo zapáchalo. Podala kozáku pivo, ten sedl si u peci a třemi doušky vypil všecko. Chmel začal působiti; kozák jal se konví tlouci po podlaze, až číše a láhve duků-boháčů se stolu se válely. Pec rozpadla se na deset částí, a pro samé saze nebylo ani viděti. Kozák-netjaga Ljachy odstrčil a sedl si sám do kouta na přední místo. Potom vytáhl kožený pásek a vysypal z něho hromadu dukátů. Duki-sribljaniki vidouce zlato uctívali ho medem a vodkou, a krčmářka chtíc ho usmířiti zvala ho k sobě do světničky na oběd. Kozák však otevřel okno a volal na své sluhy. Ti přiběhli a oblekli ho do stkvostného šatu. Duki-sribljaniki poznali, že to hetman Zaporožský Fesko Ganža Andyber, a jali se rozmanité pocty mu prokazovati a nápoji ho poctívati. Ganža nepil, nýbrž vylil nápoje na své šaty řka:

»Эй шати мої, шати! пийте — гуляйте:
Не мене шанують, бо васъ поважають.
Якъ я васъ на собі не мавъ,
То й чести одъ дуківъ-срібляниківъ не знавъ.«

Potom kázal sluhům-kozákům, aby duky-sribljaniky před krčmu vyvedli a pruty březovými jim vymrskali. Kozáci vyplnili jeho rozkaz.

»Эй дуки«, кажутъ, »ви, дуки!
За вами всі луги и луки, —
Нігде нашому брату, козаку-нетязі, стати,
И коня попасти!«

(Kuliš I. 200—209, Metlinskij 377—382. 382—385).

O kozáckém životu. Nejeden kozák tím si škodil, že odešel od mladé ženy do vojska. Žena jeho mu klnula, aby ho v poli stihlo trojí neštěstí: první neštěstí — aby se pod ním kůň schvátil, druhé neštěstí — aby kozáků nedohonil, třetí neštěstí — aby si ho kozáci neoblíbili a do ležení svého ho nepustili. Kozák toho nedbal, koně napojil a nakrmil a na pochod se dal. Kletba ženy se nesplnila, kozáci si ho oblíbili a atamanem ho prohlásili. Zatím žena v krčmě pije a hoduje, a chata leží poustkou. Když znamenala, že se muž vrátí, odešla domů, rozdělala oheň a vařila mu kyselo a řepu. Vracející se kozák přijel k rozlámaným vratům a neslézaje s koně otevřel čekanem vrata a volal na ženu. Žena nevyšla mu vstříc, nýbrž běžela do okna. Kozák čekanem ji přivítal a karabáčem zmrskal. Kozačka v chvatu převrhla řepu, uvařila však jinou, opatřila vodku a pohostila kozáka. Když se jí sousedky ptaly, odkud má pruhy pod očima, vymlouvala se, že chtíc navrátivšímu se muži večeři vařiti, šla pro dříví a udeřila se o žerď. Zatím kozák v krčmě med-víno pije a krčmu vychvaluje:

»Гей корчмо, корчмо — княгине!
Чомъ-то въ тобі козацького добра багато гине?
И сама еси неошатно ходишъ,
И насъ, козаківъ – нетягъ, під — случай безъ свитокъ
водишъ.«

(Kuliš I. 215—220, Кіевская Старина 1884, декабрь str. 640). Také tato duma kreslí nám realný obraz kozáckého života v době rozkladu kozactva. Heroická doba kozactva míjela, kozáci byli nuceni všímati si zemědělství, a když některý z nich nemoha odolati touze po válečné slávě, opustil své hospodářství, našel po návratu svém doma poušť. Nenašed doma klidu hledá ho v krčmě.

IV.

Dumy ze života rodinného.

Život rodinný opěvuje se hlavně v písních národních, nicméně zachovaly se také dumy, jichž předmětem jsou některé výjevy ze života rodinného. Láska k rodině jest význačnou vlastností kozákovou a zejména láska k matce přední jeho povinností. Přestoupení této povinnosti přísně se tresce. Idea tato vyslovena je v dumě o vdově a třech synech.

O vdově a třech synech. Na slavné Ukrajině v slavném městě Krylově žila stařenka vdova, která měla tři syny jako jasné sokoly; od malička pečlivě je chovala a živila, až dorostli. Dorostlí synové nevděkem jí splatili, a z domu ji vyhnali, aby nepřekážela jejich ženám a dětem. Matka slyšíc to prolévala slzy a klnula synům, aby stihlo je trojí neštěstí: první neštěstí — aby Bůh nedal jim úrody, druhé — aby lidé si jich nevšímali, a třetí — aby v domácnosti štěstí neměli. Blízký soused ujal se staré mateře, utíral jí slzy a zval ji do svého domu, aby u něho žila. Matka potácejíc se šla za sousedem; nejmladší syn vida to smál se, že napila se bezpochyby u žida-randara dobré vodky a proto tak vrávorá. Synové žili dvě-tři léta; kletba matčina začala je stíhati. Neurodilo se obilí, lidé si jich nevšímali a nežili šťastně s mladými ženami. Poznali, jak se na staré matce prohřešili, vyhledali ji a prosili jí, aby se k nim vrátila a spokojeně u nich žila. Matka se s nimi smířila a prosila Boha, aby odvrátil od synů kletbu její.

»Заразъ імъ Богъ погодивъ —
У полі хлібъ уродивъ.
Зараз іхъ стали люде знати,
Добримъ словомъ покликати.
Стали вони въ домівці на промешканні щасте і долю собі мати (Kuliš I. 19—24, Metlinskij 345—7, 347—9, 349—351, 352—4, Trudy V. 847—9, Записки юго-зап. отд. кіев. географ. общества I. 11—14. Кіев. Старина 1882 декабрь 497—499, Žiteckij, Мысли 186—8). Idea v dumě naší opěvovaná vyskytuje se i v písních maloruských o nevděčném synovi, který vyhnal svou máteř; máti uchýlila se k vdané dceři, ale ta jí také nepřijala. V tom přiběhl již syn a prosil, aby se matka domů vrátila, neboť neštěstí ubilo ženu milou a dítě malé.

Matka mu odvětila, že to trest za její krvavé slzy (Golovac. II. 576—7. III. 158—9. 196 8, srv. Kolberg, Pokucie II. 46—7, Chełmskie II. 7):

Bratr a sestra. V neděli časně ráno nekukala to sivá kukačka, neštěbetal drobný ptáček, než sestra bratru do ciziny pozdrav posílá, vzkazujíc mu, aby ji navštívil. Bratr odpovídá, že jí navštíviti nemůže, an žije za temnými lesy, širými poli a bystrými řekami. Sestra nepřestává prositi:

»Темниі луженьки ясненькимъ соколенькомъ перелети,
Широкиі поля малимъ-невеликимъ перепелонькомъ
перейди,
Бистриі річеньку й озера білимъ лебедонькомъ
перепливи!«

Bratr chce ji navštíviti, až o sv. Petru bystré řeky a jezera zamrznou, o vánocích kalina na lukách rozkvete. Sestra z toho poznává, že bratra nikdy se nedočká, a naříká na svou opuštěnost (Kuliš I. 24—28, Certelev 55—56, Maksimovič Укр. нар. пѣс. 63—64 = Сбор. укр. пѣс. 9—10, Metlinskij 355—7, Trudy V. 468-470, Кіевс. Старина 1882 августъ, Žiteckij Мысли 189—190). Předmětem dumy té jest něžná láska sestry k bratrovi, opěvovaná často také v písních (srv. Trudy V. 489. str. 928—9). Téhož obsahu jsou hojné písně jihoslovanské.

Odjezd kozáka od rodiny. V neděli časně ráno ne všecky zvony zvonily, než ve vdovině domě hlučeli; zlý otčim kozáku mladému laje, a máti synovi plačíc praví, aby šel mezi cizí lidí, že mu snad v cizině lépe bude. Starší sestra mu koníka vyvádí, prostřední zbroj lesklou vynáší a nejmenší se ho ptá, s které strany ho má čekati? Kozák odpovídá:

»Возьми ты сестро жовтого писку,
Да посій ты сестро на билому камни,
Колы буде жовтый писокъ выростаты,
Зеленымъ барвинкомъ камень устилаты,
Въ той часъ буду сестро до васъ прибуваты!
Бо якъ тяжко на безъ водьи рыби пробуваты,
Такъ тяжко на чужини безродному проживаты!«

To praviv sedl na koně, rozloučil se a smutně z domu otcovského vyjel (Certelev 58—59 = Maksimovič Укр. нар. пѣс. 61—62, Сбор. укр. пѣс. 7—8, srv. Metlinskij 434—6, Lukaševič 59—61, Запис. юго-зап. отд. географ. общ. I. 14—16, Кіев. Старина 1882 декабрь 490—1, Žiteckij Мысли 192-4). Odjezd kozáka od rodiny jest předmětem přemnohých písní národních. Příčina odjezdu jest v písních rozmanitá: buď máť-vdova sama vypravuje syna svého na vojnu (Trudy V, 881—2, 907—908, Maksimovič, Укр. нар. пѣс. 157—8, Lukaševič 72, Golovac. I. 24—25, III. 12), nebo je k tomu nucena (Trudy V. 864, Golovac. III. 97), nebo ho konečně z domu vyhání (Maksimovič Укр. нар. пѣс. 137-8, Trudy V. 890, 947-8). V dumách zaměněna matka zlým otčimem, který kozáka do ciziny vyhání.

Přehled obsahu maloruských dum nemůžeme lépe zakončiti než dumou o *smrti kozáka-banduristy*, v němž zračí se osud kozactva vůbec. Staričký kozák unikl z boje na zraněném koni, s přelomeným

kopím, ztrativ šavli a vystřílev všechen náboj. Sedě na mohyle vtěluje svůj žal v tklivou píseň o blížící se smrti a doprovází píseň hrou na banduru, s níž takto se loučí.

»Кобза-ж моя, дружино вирная,
Бандура моя мальованая!
Де-ж мыни тебе диты?
А чы у чыстому степу спалыты,
И попелець по витру пустыты?
А чы на могыли положыты?
Нехай буйный витер по степах пролитае,
Струны твои зачипае,
Смутнесенько, жалибнесенько грае — выгравае . . .«

(Metlinskij 443—5 = Kuliš I. 185—8).

Dodatek.

Ráz výpravných písní polských, lužických, československých a slovinských.

Dotkneme se tuto stručně otázky, jaké hlavně látky obsahují výpravné písně těch národů slovanských, u nichž bohatýrský epos se nezachoval nebo vůbec nevyvinul.

a) Epika *polská, lužická a československá* tvoří s písněmi malo- a běloruskými pro sebe zvláštní skupinu; předmětem jejím jsou sice také některé historické události, ale v míře jen skrovné. Větším dílem písně této skupiny opěvují themata obecného rázu, oblíbená i v epice jiných národů. Takovým thematem jest na př. látka *o ženichu-umrlci*, kterým jsme se již výše zabývali. — Neméně oblíbeným jest sujet o obmýšleném neb vykonaném *sňatku bratra se sestrou*, známý nám z poesie jihoslovanské a ruské. Rozeznávati tu možno versi lužicko-českou a malo-běloruskou. Osnova verse první nejlépe se jeví v písních lužických (Pjesn. I. 33—4, II. 33—4, Čas. Mać. Serb. 1882. 135—7, 1883. 35, Markus 20—1); k nim řadí se písně československé (Erben 541—2, Sušil 177—8, Bartoš 40—2, Kollár II. 4—5). S nimi souhlasí úplně písně německé (Seckendorfs Musenalmanach 1808. 29, Erlach II. 146, Wunderhorn II. 277, Kretzschmar II. 81, Uhland 273, Simrock n. 20 srv. Uhlands Schriften IV. 128—134). Varianty polské (Kolberg Lud I. č. 20, XII. č. 417, XVI. č. 477, Mazowsze III. č. 400, V. č. 330) tvoří přechod k versi maloruské (Pauli rus. II. 24—5, Golovac. I. 73, II. 577, III. 27, Trudy V. 201. 917—21, Lisenko 39). Jiná skupina písní maloruských souhlasí však s písněmi jihoslovanskými na str. 85 vytčenými; v některých variantech (Golovac. I. 45—6, III. 15, Pauli rus. I. 168—9) bratr a sestra se nepoznají, v jiných se poznají a nezhřeší spolu (Ant. Drag. I. 277. 278. 279 až 280, Kolberg Lud I. 218—223, Pokucie II. č. 29. 30. 31). V běloruské versi bratr jeví se jako zbojník (Romanov I. č. 88. 96, Radčenko č. 203, Zbiór XIII. 90—1, Bulgakovskij č. 54; patří sem i písně ukrajinské Zbiór VIII. 8. 166), a zdá se, že sem počítati třeba také písně velko- malo- a běloruské o bratřích zbojnících (Этн. Сбор. VI. 1. 94—5, Ryb. III. 62, IV. 19, Gilьf. č. 28. 167. 176. 248. 294, Lud I. 223, Pokucie II. č. 32—3, Trudy V. 910, Radčenko 178—9, Nosovič 121—2, Romanov I. 379—380, Zbiór XIII. 86)[1]). — Látka

[1]) V poesii maloruské a běloruské četné jsou písně o sňatku matky se synem a sestry s bratrem (Golovac. I. 187—8, III. 22—3, Trudy V. 888—9, 921—7, Zbiór VIII. str. 9, 167, Šejn č. 452, Romanov I. 13—4, Radčenko 143—4, Zbiór XIII. 95). Písně tyto jsou asi ohlasem legendy o Řehořovi; nejstarším variantem zdá se býti píseň u Golovac. II. 702, kdež se mluví pouze o obmýšleném sňatku matky se synem. Později sujet o sňatku matky a syna proniknut byl versí o sňatku bratra se sestrou, a z toho povstaly písně o dvojím incestu.

o dívce bojovnici odlišuje se ve skupině naší od versí jihoslovanských, velkoruských, řeckých, italských, romanských a německých hlavně tím, že zkoušení pohlaví dívky-bojovnice jest vynecháno, za to připojena výstraha, aby bojovnice nejezdila ani napřed ani vzadu vojska, než jen uprostřed. Varianty její jsou dosti četné (Sušil 106—7, Bartoš 46—7, Kollár II. 6—7, Ant. Drag. I. 314—5, Romanov I. 33—4, Zbiór XIII. 94, Nosovič 258, Bezsonov Бѣлорус. пѣс. I. 39, Radčenko č. 1, Dmitriev 82, Gilьtebrandt I. č. 254). — Oblíbený sujet epický obsahují píseň slovenská (Sborník slovenských nár. piesní vyd. Matica slovenská II. soš. 1. 1874 str. 100—1) a moravská (Sušil 89—90) *o Kateřině a Hercegovi*. Vysvětlení nabývají písněmi velkoruskými o knížeti Michajlovi [1]) (Ryb. II. 46. 47. 249—250, Gilьf. č. 299, Kirěev. V. 68. 70. 72. 74. 75, Новгородскій Сборникъ II. 1865. I. 169—173, Пѣсни изъ собр. Якушкина 125 6); patří sem též písně maloruské, ač nejsou tak úplné (Pauli rus. II. 13—4, Trudy V. 726—7, Kolberg Pokucie II. 35, kdež na jiné varianty ukázáno). Tatáž látka obsažena jest v písních německých (Uhland 220, Wunderhorn I. 53, Hoffmann 9, Erk I. 4. 62, Fiedler 161, Simrock č. 12), novořeckých (Liebrecht, Zur Volksk. 187), v romanci katalonské (Wolf, Sitzungsber. phil.-hist. Cl. k. Wien. Akad. XX. 163—5) a francouzské (Ždanov l. c. 15—16). K písním uvedeným řadí se jiná skupina, jejíž thema dle písně moravské můžeme nazvati *„Milá v hrobě“* (Sušil 92—95, Erben 526, Čelak. I. 4, III. 16, Pjesn. I. 34—5. 88 až 90, II. 92—3, Čas. Č. Mus. 1840. č. 7, Korytko I. 109, Vraz 123, Vójcic. I. 56, II. 295, Oleska 399, Kolberg Lud. I. č. 14, XII. 421, XVI. 479, Mazowsze III. č. 397, V. č. 324—5, Zbiór II. 74—5, Wisła III. 750, Kir. V. 78—91, Golovac. I. 74—7, 181—2, Trudy V. 766—778, Bulgakovskij 120, Zbiór XIII. 85—6, 94—5). S písněmi slovanskými tohoto druhu souhlasí novořecké (Passow č. 414—6, 413, 417—9 srv. Liebrecht, Zur Volksk. 182—3), germanské a romanské (Uhlands Schriften IV. 99—103; Wolf, Sitzungsber. XX. 87—9). Myšlenku o nevěrné tchýni rozvádí jiná zase skupina písní o *„Matce travičce“*. Kromě slovanských variantů tohoto druhu (Kollár II. 33—4, Sušil 154—5, Golovac. I. 81, 186—7, II. 578, 585, 711—2, Trudy V. 711—8, Zbiór VII. 169, VIII. 168, Pokucie II. č. 48—9, Radčenko 224—5, Gilьf. č. 31. 134. 285, Kukuljević 221) patří sem píseň litevská (Zbiór III. 209), cikánská (Wlislocki Volksd. 103—4, srv. Zeitschr. f. vergl. Litter. N. F. I. 360), novořecké (Passow n. 456—7, Jeannaraki n. 130, srv. Liebrecht, Zur Volksk. 187. 214), albanská z Italie (W. Kaden, Italiens Wunderhorn 86), německá ze Sedmihrad (Schuster 52—4) a ballada skotská (srv. Liebrecht, Göttinger Gel. Anzeigen 1870. 395—6). — Thema velmi rozšířené obsahují písně o *„Sestře travičce“* (Erben 534—6, Čelak. II. 49, III. 9. 76. 108, Sušil 167—170, Bartoš 11—13, Kollár II. 32—3, Herrmann, Ethn. Mitth. I. 204—5; Vójcic. I. 71. 232. 289, Pauli pol. 80—4, Lud I. 116—130, IV. 49, XII. 210—2, XVI. č. 475, XIX. č. 455—6, XXI.

---

[1]) Srv. *Ždanov*, Пѣсни о князѣ Михаилѣ, Жив. Стар. I. 1890. 1. 1—23.

č. 114, Mazowsze II. č. 245, IV. č. 345, V. č. 320, Zbiór II. 73. Wisła II. 139, III. 584, Golovac. I. 205 210, II. 582—3, Trudy V, 432—4, 915, Pokucie II. 44—6, Zbiór VIII. 8. 169, Romanov I. 48, Šejn 518—9, Vuk I. 215, Kukuljević 214—5, Mažur. 152—3); známy jsou i varianty litevské (Zbiór III. 208—9, Nesselmann č. 380), nejplnější jsou však varianty rumunské (srv. Herrmann, Ethn. Mitth. I. 206—210, 295—299)[1]. — Jiné thema obecně oblíbené obsahuje píseň *„Navrátilec“* (Sušil 113—4, Erben 552, Pjesn. I. 72—4. II. 27—9, Čas. Č. Mus. 1830. č. 4, 1840 č. 1, Čas. Mać. Serb. 1883. 5, Markus 11—12, Korytko I. 51, Vraz 60—3, Vuk I. 269. 270, Lud I. 237, XXI. č. 123); obsaženo jest i v písních germanských (Kretzschmar I. 62, Büsching 193, Wunderhorn I. 61, Meinert 243, Erlach III. 140, Fiedler 147, Simrock n. 84—5; srv. Uhlands Schriften IV. 121 a d.), novořeckých (Passow n. 441—6, Jeannaraki n. 127), italských, francouzských a portugalských (Wolf, Sitzungsber. XX. 65 až 68, XLVI. 357—361, Liebrecht, Götting. Gel. Anzeigen 1870. 395, 1873. 204—5, Germania XXI. 229—230). Jak Liebrecht (Zur Volksk. 212—3) vykládá, známo jest i v literatuře čínské. — Látka v písni *„Dorna vražednice“* (Erben 547—8, Krolmus I. 167, Sušil 155—8; Pauli pol. 89, rus. II. 8, Vójc. I. 91. 93, II. 293, Oleska 489, Zbiór XIII. 97, XV. 178, Trudy V. 363, Vraz 136) přichází v písních německých (Wunderhorn II. 205, Erlach IV. 148, Meinert 164, Simrock n. 37), skotských (Talvj 423. 571), italských a katalonských (Wolf, Sitzungsber. XLVI. 366). — K písni *„Podvodník“* (Sušil 103, Erben 539, Kollár II. 7, Pjesn. I. 40—2, Markus 30—1, Čas. Mać. Serb. 1882. 157) uvésti možno varianty německé (Hoffmann 37, Erk I. 5, 29, Kretzschmar II. 165, Simrock n. 15), norvežské, švédské a danské (Talvj 250, Warrens I. 120), novořecké (Liebrecht, Zur Volksk. 205), portugalské a katalonské (Wolf, Sitzungsb. XX. 63—4). — Látka v písni o *„Zabité sestře“* (Erben 536—8, Sušil 191—3, Pjesn. I. 27—8, Č. Č. Mus. 1840. č. 4, Roger 69) přichází hojně v poesii evropské, patříc k řadě ballad, které Child (The English and Scottish pop. ballads I. 22—62) obšírně probírá (srv. Karłowicz, Wisła III. 535, Warrens III. 183, IV. 407). — Píseň o *„Nešťastné svatbě“* (Sušil 82—4, Erben 530—3, Čelak. I. 26. 80, Kollár II. 84, Pjesn. I. 31. 327—8, II. 131—2, Vuk I. 309) má své blížence na severu, zvláště v poesii švédské, danské (Talvj 293, Warrens IV. 389) a islandské (Willatzen n. 2). — Píseň o *„Osiřelém dítěti“* (Sušil 159, Erben 523, Pjesn. I. 155, II. 90, Č. Mać. Serb. 1883. 59, Pauli pol. 75. 145, Lud XVII. č. 14, XIX. 446, XXI. č. 181—3, Mazowsze II. č. 355, III. č. 564, Zbiór IV 92—3, Bulgakovskij 117, Šejn 672—3, Vraz 145) ozývá se v různých variantech na Litvě (Čelakov. č. 30, Nesselmann n. 69—72), v Německu (Pjesn. I. 372), Dánsku, Skotsku, Švédsku (Talvj 237—9) a na Islandě (Willatzen n. 5, srv. str. 78—82, Warrens II. 283, IV. 400). — Také píseň o *„Zakleté dceři“* (Erben 522, Sušil 142, Kollár II. 4, Roger 70, Pokucie II. 39—40) může se doložiti varianty

[1] A. Herrmann podává bohatou řadu dokladů z literatur evropských i asijských, v nichž motiv otrávení vůbec jest obsažen; mnohé z variantů tam uvedených sem také patří (Ethn. Mitth. I. 90—5, 203—211, 292—308).

německými, skotskými, švédskými a j. (Talvj 149. 325—7, Warrens III. 195, IV. 396). — Doklady cizokrajné k dojemné balladě *„Rubáš“* (Erben 525, Sušil 108, Pjesn. I. 92—3) podává Talvj (str. 400—401) a Warrens (II. 282, IV. 406). — Píseň moravská *„Libá ryba“* (Sušil 187), připomínající řeckou pověst o Heře a Leandrovi, ozývá se i v poesii německé, holandské, danské a švédské (Talvj 321—3, 410—2 Warrens IV. 400. 406). — Podkladem moravské písně *„Tři dcery“* (Sušil 118—120) souhlasící s látkou, již vzdělal Shakespeare v králi Learu, jest pověst o Theodosiovi, císaři římském, a jeho dcerách (Gebauer v List. fil. a paed. II. 304—8).

Přestáváme na těchto několika dokladech, jež bychom mohli snadno rozmnožiti, abychom podepřeli výrok výše uvedený, že výpravné písně polské, lužické a československé opěvují větším dílem themata rázu mezinárodního [1]). Některé zase písně této skupiny obsahují látky i jiným Slovanům známé jako na př. o zbojníkovi, který zabije příbuzné své ženy a ženu samu (srv. Ant. Drag. I. 58—69), o dívce za Turka provdané a o oklamaném Turkovi (ib. 296—311).

b) Výpravné písně *slovinské* obsahují z části látky mezinárodní jako písně první skupiny. Kromě dokladů již vytčených ve skupině první uvésti možno písně (Korytko I. 76, Vraz 168—170, Grün 63—8, 136—8, Scheinigg 4. 76. 306), jež patří ke skupině ballad evropských nazvané Childem (I. 6—20) „The Elfin Knight“ (srv. Karłowicz, Wisła III. 259—274). Látka písně u Grüna 30—3 rozšířena jest také obecně (srv. Herrmann, Beiträge zur Vergleichung der Volkspoesie, Ethn. Mitth. I. 33. 213). Vedle toho zachovaly se v epice slovinské některé písně obsahu historického o králi Matyáši, o bojích s Turky, o Laudonovi a j. [2]). Avšak mnohem zajímavější jest ta věc, že v epice slovinské jeví se zřejmé stopy vlivu poesie jihoslovanské. Opěvuje se v ní nejen hlavní junák jihoslovanský, královič Marko (Vraz 3—5, 12—15, Grün 93—7), nýbrž vyskytují se i látky pro poesii jihoslovanskou zvláště význačné. Na předního hrdinu epiky slovinské, krále Matjaše, přeneseny byly mnohé črty s króleviče Marka. Písně o osvobození ženy Matjašovy z moci Turků (Korytko II. 42, Vraz 16—21, Grün 110—8) obsahují týž sujet jako písně jihoslovanské o Markovi str. 115—6. Písně o zajetí Matjašově (Korytko IV. 9, Vraz 22—5, Grün 119—123) souhlasí s písněmi o Markovi a Arabce na str. 114. V jiné písni (Grün 98—101) přikládá se zase Markovi týž čin jak v písni srbské u Vuka III. 4—10 Gruicovi. Mnohé látky báchorkové opěvované v poesii jihoslovanské jsou také předmětem písní slovinských jako o *hadu ženichovi* (Vraz 47—50, Grün 69—71) [3]), o *nevěrné matce* (Korytko I. 91, Vraz 172—4, Grün 74—6), o *nevěrné ženě* (Grün 77—90), o *závodech pro nevěstu* (Grün 107—9) a j.

---

[1]) Srv. K. Beneš, O látce nár. ballady moravské ve Výr. zprávě vyšší real. školy v Prostějově na r. 1885—6.

[2]) Srv. Scheinigg, O národnih pesnih koroških Slovencev, Kres V. 32. 93 147. 205. 257. 309

[3]) Srv. podobné písně švédské a danské (Talvj 229, Warrens II. č. 13. str. 273—4).

Vysvětlení zkrácenin.

Afanasьev A. N., Народ. русскія сказки. Изданіе второе, вновъ пересмотрѣнное К. Солдатенкова. Москва 1873.

Arch. = Archiv für slavische Philologie. Herausgeg. von V. Jagić.

Б. М. = Српске нар. песме. Скупио по Срему Б. М. Панчево 1875.

Bartoš Fr., Národní písně moravské v nově nasbírané. V Brně 1889.

Benfey, Pantschatantra: Fünf Bücher indischer Fabeln Märchen und Erzählungen. Leipzig 1859.

Bezsonov, Болгарскія пѣсни. Москва 1855.

— Калѣки перехожіе. Москва 1861.

Bončov N., Сборникъ отъ българ. нар. пѣсни. Варна 1884.

Bulgakovskij, Пинчуки. С. Петербургъ 1890 (Зап. имп. рус. геогр. общ. по отд. этногр. XIII. 3).

Büsching = Sammlung deutscher Volkslieder, mit einem Anhange flamländischer und franz. Herausgeg. durch Büsching und von der Hagen. Berlin 1807.

Campbell = Über J. F. Campbell's Sammlung gälischer Märchen von R. Köhler. Orient und Occident II 98. 294. 486. 677.

Cosquin Em., Contes populaires de Lorraine etc. Paris.

Čelakovský F. L., Slovanské nár. písně. V Praze 1822—7.

Čojković Čubro, Пѣванія церногорска и херцеговачка. Издана Јосифомъ Миловукомъ. У Будиму 1833.

Čolakov Vas., Българскы нар. сборникъ. Болградъ 1872.

Dmitriev M. A., Собраніе сказокъ, пѣсень, обрядовъ и обычаевъ крестьянъ Сѣверозап. края. Вильна 1869.

Dobšinský P., Prostonárodnie slovenske poviesti. Turč sv. Martin 1880—3.

Dozon Aug., Chansons populaires bulgares inédites. Paris 1875.

Dragomanov razs = Малорусскія нар. преданія и разсказы. Сводъ Мих. Драгоманова. Кіевъ 1876.

Efimenko P. S., Матеріалы по этнографіи рус. населенія Архангельской губ. (V. т. Трудовъ Этн. отд. Моск. Общ. Люб. Естеств. 1877).

Erben bách. (*báje*) = Erben K. J., Vybrané báje a pověsti nár. jiných větví slovanských. V Praze 1883.

Erben pís. = Erben K. J., Prostonár. české písně a říkadla. V Praze 1886.

Erben poh. = Erben K. J., Sto prostonár. pohádek a pověstí slov. v nářečích původních. V Praze 1865.

Erk, Neue Sammlung deutscher Volkslieder. Berlin 1841.

Erlach F. K., Die Volkslieder der Deutschen. Mannheim 1834—6.

Erlenvejn A. A., Нар. сказки, собранныя сельскими учителями. Москва 1863.

Ethn. Mitth. = Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn. Zeitschrift für die Volkskunde der Bewohner Ungarns u. seiner Nebenländer. Red. v. A. Herrmann. Budapest 1887—9. I. Jahrg.

Этн. Обозр. = Этнографическое Обозрѣніе. Подъ редак. Н. А. Янчука. Москва.

Ey, Harzmärchenbuch oder Sagen u. Märchen aus dem Oberharze. Stade 1862.

Fiedler, Volksreime und Volkslieder in Anhalt. Dessau 1847.

Filipović J., Kraljević Marko u narodnim pjesmama. Zagreb 1891.

Gaal G., Märchen der Magyaren. Wien 1822.

Gilьferding A., Боснія, Херцеговина и Старая Сербія. Ст.-Петерб. 1856.

Gilьtebrandt P. A, Сборникъ памятниковъ нар. творчества въ Сѣверозап. краѣ. Вильна 1866.

Gliński A. J., Bajarz polski. Wilno 1881.

Gonzenbach Laura, Sicilianische Märchen. Leipzig 1870

Grimm KHM = Kinder- und Hausmärchen gesammelt durch die Brüder Grimm. Göttingen 1864.

Grün Anast., Volkslieder aus Krain. Leipzig 1850.

Grundtvig, Gamle danske Minder i Folkemunde. Kjöbenhavn 1854.

Hahn J. G., Griechische u. albanesische Märchen. Leipzig 1864.

Haltrich Jos., Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen. Wien 1882.

Hoffmann von Fallersleben u. E. Richters, Schlesische Volkslieder mit Melodien. Leipzig 1842.

Hörmann Kosta, Narodne pjesne Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini. Sarajevo 1888—9.

Chudjakov, = И. А. Худякова, Великорусскія сказки. Москва 1860—2.

Iliev At., Сборникъ отъ нар. умотворения, обичаи и др. събрани изъ разни български покрайнини. I. отд. София 1889.

iz Naše Sloge = Hrvatske nar. pjesme, što se pjevaju u Istri i na Kvarnerskih otocih, preštampane iz „Naše Sloge“ podporom „Matice hrvatske“. U Trstu 1880.

Jahn Ulr., Volksmärchen aus Pommern und Rügen. I. Theil. Norden und Leipzig 1891.

Jastrebov J. S., Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ. Ст.-Петербургъ 1889

Jukić = Narodne piesme bosanske i hercegovačke skupio Iv. Fr. Jukić Banjolučan i Ljub. Hercegovac, izdao O. Fil. Kunić Kuprješanin. U Osieku 1858.

Jülg kalm. = Die Märchen des Siddhi-Kür. Herausgegeben von B. Jülg. Leipzig 1866.

Jülg mong. = Mongolische Märchensammlung. Die neun Märchen des Siddhi-Kür nach der ausführlichen Redaction und die Geschichte des Ardschi-Bordschi Chan. Herausgeg. von B. Jülg. Innsbruck 1868.

Kačanovskij Vl., Памятники болгарскаго нар. творчества I. (Сбор. акад. XXX). Ст.-Петербургъ 1882.

Kollár J., Národnié zpiewanky. W Budjně 1834.

Korytko E., Slovenske pésmi krajnskiga naroda. V Ljubljani 1841—4.

Krasić = Српске нар. пјесме старијег и новијег времена скупио Влад. Красић. Књ. I. Панчево 1880.

Krauss Fried. S., Sagen und Märchen der Südslaven. Leipzig 1883—4.

Krek = Slovenske narod. pravljice in pripovedke. Zbral B. Krek. Ljudska knjižica sn. 17. V Mariboru.

Krek Einleit. = Krek Gr., Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Graz 1887.

Kremnitz M., Rumänische Märchen. Leipzig 1882.

Kretzschmar A., Deutsche Volkslieder mit ihren Original-Weisen. Berlin 1838—42.

Krolmus V., Staročeské pověsti, zpěvy, hry a obyčeje. V Praze 1845—51.

Kuhač Fr. Š., Južno-slovjenske narodne popievke. U Zagrebu 1878—81.

Kukuljević = Različita děla Ivana Kukuljevića Saksinskoga. Knj. IV. Narodne pěsme puka hàrvatskoga. U Zagrebu 1847.

Kuliš P., Записки о Южной Руси. Ст.-Петерб. 1856—7.

Kurelac Fr., Jačke ili narodne pěsme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po županh Šoprunskoj, Mošonjskoj i Želěznoj na Ugrih. Zagreb 1871.

Lesk. Brug. = Litauische Volkslieder und Märchen aus dem preuss. und dem russ. Litauen gesammelt von A. Leskien und K. Brugmann. Strassburg 1882.

Liebrecht F., Zur Volkskunde. Alte und neue Aufsätze. Heilbronn 1879.

Lisenko M., Збірник українських пісень Липський Київ.

Lud = Kolberg Osk., Lud. Jego zwyczaje, sposob życia a t. d. Warszawa-Kraków.

Marjanović Luka, Hrvatske nar. pjesme, što se pjevaju u gornjoj hrvatskoj Krajini i u turskoj Hrvatskoj. Svez. I. U Zagrebu 1864.

Markus = Delnjeserbske ludowe pěsnje. Z rukopisneje zběrki B. Markusa wupisał a zdotal ćišćanymi přirunał M Hórnik. Bydyšin 18-2.

Mažuranić Stj., Hrvatske narodne pjesme sakupljene stranom po Primorju a stranom po Granici. Svez I. U Senju 1880.

Meinert J. G., Alte teutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhländchens. Wien und Hamburg 1817.

Menšík J. St., Moravské pohádky a pověsti. V Brně 1862.

Miklosich cik. = Miklosich Fr., Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europas. IV. Märchen u. Lieder der Zigeuner der Bukowina. Denkschriften phil.-hist. Cl. d. k. Wiener Akad. XXIII.

Mikšíček M., Národní báchorky moravské a slezské. V Praze.

Mikuličić Fr., Narodne pripovietke i pjesme iz Hrvatskoga Primorja. U Kraljevici 1876.

Milad. = Бѫлгарски нар. пѣсни собрани одъ братьја Миладиновци. Въ Загребъ 1861.

Miller Vs., Экскурсы въ область русскаго нар. эпоса I—VIII. Москва 1892.

Milutinović S., Пјеванија црногорска и херцеговачка. Лајпциг 1837.

Mittler F. L., Deutsche Volkslieder. Frankfurt a. M. 1865.

Němcová čes. = Němcová Bož., Národní báchorky a pověsti. V Praze 1880.

Němcová slov. = Slovenské pohádky a pověsti Bož. Němcové. V Praze.

Nesselmann = Littauische Volkslieder. Berlin 1853.

Nikolić A., Српске нар. песме. Скупио их у Срему. I. У Новом Саду 1888.

Nosovič J. J., Бѣлорусскія пѣсни. Ст.-Петерб. 1873 (Зап. имп. геогр. общ. по отд. Этногр. V.).

Nowosielski A, Lud Ukraiński. Wilno 1857.

Oleska = Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego, zebrał a wyd. Wacław z Oleska. Lwów 1833.

Pauli pol. = Pieśni ludu polskiego w Galicyi, zebrał Žegota Pauli. Lwów 1838.

Pauli rus. = Pieśni ludu ruskiego w Galicyi, zebrał Žeg. Pauli. We Lwowie 1839—1840.

Pentamerone = Der Pentamerone oder das Märchen aller Märchen von Giambattista Basile. Aus dem Neapolitanischen übertragen von F. Liebrecht. Breslau 1846.

Период. Спис. = Периодическо Списание на Българско-то книжевно дружество въ Срѣдецъ.

Peter A., Volksthümliches aus Österreichisch-Schlesien. Troppau 1867.

Petranović B., I. Српске нар. пjесме из Босне. У Сарajеву 1867; II. Српске нар. пjесме из Босне и Херцеговине. Епске пjесме стариjег времена. У Биограду 1867; III. Српске нар. пjес. из Босне и Херцеговине. Iуначке пjес. стар. времена. У Биограду 1870.

Pjesnič. = Hawpt L. a Smoleŕ J. E., Pjesnički horn. i del. Łužiskich Serbow. Grymi 1841.

Plohl-Herdvigov, Hrvatske nar. pjesme. Varaždin 1868. 1869. 1874.

Popović A., Српске нар. пjесме са преводом ческиjем а части польскиjем. Издала jугослав. младеж. У Златоме Прагу 1852.

Pröhle H., Kinder- und Volksmärchen. Leipzig 1853.

Prym Eug. und Socin Al., Syrische Sagen und Märchen aus dem Volksmunde. Göttingen 1881.

Р. Ф. В. = Русскiй Филологическiй Вѣстникъ. Варшава.

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu.

Radčenko Z., Гомельскiя нар. пѣсни. Ст.-Петерб. 1888.

Radloff W., Proben der Volksliteratur der Türkischen Stämme Süd-Sibiriens. S. Petersb. 1866—7?.

Rakovski G. S., Показалец или ръководство etc. I. Одесса 1859.

Rimauski, Slovenskie povesti. V Levoči 1845.

Roger Jul., Pieśni ludu polskiego w górnym Szląsku z muzyką. Wrocław 1863.

Romanov E., Бѣлорусскiй Сборникъ. I—II. Кiевъ 1885, III. Витебскъ 1887.

Rudčenko J., Народныя южнорусскiя сказки. Кiевъ 1869.

Rutar S., Slovenska zemlja. Ljubljana 1892. Izdala Mat. Slovenska.

Sadovnikov D. N., Сказки и преданiя Самарскаго края. Ст.-Петерб. 1884.

Sacharov J., Сказанiя русскаго народа. Ст.-Петерб. 1841.

Сбор. Кавказ. = Сборникъ матерiяловъ для описанiя мѣстностей и племенъ Кавказа. Тифлисъ.

Сбор. Мин. = Сборникъ за народни умотворенiя, наука и книжнина издава Министерството на народното просвѣщенiе. Софiя.

Scheinigg J., Narod. pesni Koroških Slovencov. Ljubljana 1889.

Schleicher A., Litauische Märchen, Sprichworte, Rätsel u. Lieder. Weimar 1857.

Schmidt Bern., Griechische Märchen, Sagen u. Volkslieder. Leipzig 1877.

Schneller Chr., Märchen und Sagen aus Wälschtirol. Innsbruck 1867.

Schott A. u. A., Walachische Märchen. Stuttgart 1845.

Schreck Emmy, Finnische Märchen. Weimar 1887.

Schuster F. W., Siebenbürgisch-sächsische Volkslieder etc. Hermannstadt 1865.

Sébillot Paul, Contes populaires de la Haut-Bretagne. Paris 1880—82.

